

มฤตยูมฤตยูพิชัย

พิชัยมฤตยู

๒ IN ๑



๓

จุดตุลกายตุล วรรณนา

- ๐ มาตาศิปตุอฎฐานกถา
- ๐ ปุตตทวารสงคหกถา
- ๐ อนากุลกมมุตกถา

ขุททกปาเจ มงคลสูตร

เอวมเม สุตํ ฯ เอกํ สมยํ ภควา สวตถึยํ วิหริติ เขตวเน อนาถปิณฑิกัสส อาราเม ฯ อถโข
อณฺดรธา เทวดา อภิกฺกนฺตาย รตติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวลกปฺปิ เขตวนํ โอบาเสตฺวา เยน ภควา
เตนุปลงฺกมิ อุปฺสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ ฯ เอกมนฺตํ จิตฺตา โข สาทฺ เทวดา
ภควนฺตํ คาถาย อชฺฌมาสิ

พหู เทวา มนุสฺสา จ
อากงฺขมานา โสฺตถานํ
อเสวนา จ พาลานํ
ปฺรูชา จ ปฺรูชนียานํ
ปฏฺวิรูปเทสฺวาโส จ
อตุตฺสสมาปณฺธิ จ
พาหุสจฺจณฺจ สิปปญฺจ
สุภาสิตา จ ยา วาจา
มาตาปิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตํ
อนากุลา จ กมฺมุนฺตา
ทานญฺจ ฌมฺมจริยา จ
อนวชฺชานิ กมฺมานิ
อารตี วิรตี ปาปา
อปรฺปมาโท จ ฌมฺเมสุ
คารโว จ นิวาโต จ
กาเลน ฌมฺมสฺสวณํ
ชนฺตี จ โสวจฺสฺสตา
กาเลน ฌมฺมสากจฺฉา
ตโป จ พฺรหฺมจริยญฺจ
นิพฺพานสจฺฉิกิริยา จ
ผุฏฺฐสฺส โลกฌมฺเมหิ
อโสภํ วิรชํ เขมํ
เอตาทีสานิ กตฺวาน
สพฺพตฺถ โสฺตถึ คจฺฉนฺติ

มจฺคลานิ อจินฺตยฺ
พฺรุหิ มจฺคลมุตฺตมํ ฯ
ปญฺชิตานญฺจ เสวนา
เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ฯ
ปฺพุเพ จ กตฺตฺตฺตฺตฺตํ
เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ฯ
วินโย จ สฺสฺสิทฺธิโต
เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ฯ
ปฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตํ
เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ฯ
ฌาตฺกานญฺจ สจฺจโคโ
เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ฯ
มชฺชปานา จ สญฺญโม
เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ฯ
สนฺตฺตฺตฺตฺตํ จ กตฺตฺตฺตฺตํ
เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ฯ
สมณานญฺจ ทสฺสนํ
เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ฯ
อริยสจฺจานทสฺสนํ
เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ฯ
จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ
เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ฯ
สพฺพตฺถมปฺราชิตา
ตฺนฺเตสํ มจฺคลมุตฺตมฺนฺติ ฯ

มจฺคลสูตรํ นิฏฺฐิตํ ฯ

กิตติชนปดต์

ตติยคาลัยตถ วรรณนา

พาหุสจจกถา

สิปปกถา

วินยกถา

สุภาสิตวาจากถา

จตุตถคาลัยตถ วรรณนา

มาตาปิตุอุปฏจานกถา

ปุตตทวารสงคหกถา

อนากุลกมฺมนตกถา

พรรณนาความแห่งคาถาที่ ๔

[๒๙๑] พึงทราบวินิจฉัยในคาถาที่ ๔:- การบำรุงมารดาบิดา ชื่อว่า มาตาปิตุอุปภูษาน. คำว่า **ปุตตทวารุส** เป็นจตุตถวิภक्ति ลงในสัมปทาน. อาจารย์บางพวกล่าว่า “เป็นฉัฏฐวิภक्तिลงในกรรม” ก็มี. ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า **ปุตตานญจ ทวารานญจ** เพื่อแสดงว่า ในบทว่า **ปุตตทวารุส** แม่นี้ พึงถือเอาความว่า **ปุตตทวาราน** เหมือนในประโยคนี้ว่า **ปุพเพ สัจฉินญานิ กตวา ตํ ปจฺจเวกฺขติ** ท่านถือเอาความในอรรถแห่งพหูวนะว่า **ตานิ** ด้วยสามารถเอากวนะว่า **ตํ** ฉะนั้น. การสงเคราะห์ชื่อว่า สังคะ. บทว่า **อนากุลา** ได้แก่อันเว้นจากความเป็นการงานอากุล. การงานทั้งหลายนั้นแล ชื่อว่า กัมมันตะ. บทว่า **เอตํ** ความว่า “เทพดาท่านจงถือว่า “การบำรุงมารดาบิดา ๑ การสงเคราะห์บุตรและภริยา ๑ การงานอันไม่อากุล ๑ กรรม ๓ อย่างมีการบำรุงเป็นต้นนี้ เป็นมงคลอันสูงสุด” ดังนี้.” ความสังเขปในคาถาที่ ๔ นี้เท่านี้. ส่วนความพิสดารในคาถาที่ ๔ นี้ ดังต่อไปนี้

กถาว่าด้วยการบำรุงมารดาบิดา

[๒๙๒] สตรีผู้ยังบุตรให้เกิด ชื่อว่า มารดา. เกิดชื่อว่า บิดา. บรรดามารดาบิดาเหล่านั้น มารดาเหล่านั้นเป็นผู้ทำกิจที่ทำได้ยาก; เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเป็นดาบสชื่อโสณบัณฑิตเมื่อจะประกาศความที่มารดาเป็นผู้ทำกิจที่ทำได้ยากแต่พระราชาในชมพูทวีปทั้งสิ้น จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ไว้ในโสณนันทชาดกสัตตตินิบาตว่า

[อุปการคุณของมารดา]

“มารดาเมื่อหวังผลคือบุตร ย่อมมอบน้อมเทพดา ถามถึงฤกษ์ ฤดู และปีทั้งหลาย.

เมื่อมารดาอาบแล้ว ในเพราะฤดู, สัตว์เกิดในครรภ์ย่อมก้าวลง, ด้วยเหตุนั้น มารดา ท่านจึงเรียกว่า “โทหิณี (หญิงแพ่ท้อง),” ด้วยเหตุนั้น

จตุตถคาถายตถวณฺณนา

[๒๙๑] จตุตถคาถาย ๑ มาตาปิตุอุปภูษานนฺติ มาตาปิตุณํ อุปภูษณํ ๑ ปุตตทวารุสชาติ สมฺปทานเณ จตุตถิ ๑ กมฺมณี ฉฉฉิตฺติปิ วทนฺติ ๑ ยถา ปุพฺเพ สัจฉินญานิ กตวา ตํ ปจฺจเวกฺขติตีติ เอตถ ตนฺติ ตานีตี พหุตฺเถ เอกวจนฺวเสนฺตโย คหิตโต เอวมิทาปิ ปุตตทวารานนฺตยตโย คเหตุพฺโพตี ทสฺเสตฺถ ปุตตทานญจ ทวารานญจตี อุจฺจกถายํ วุตฺตํ ๑ สจฺจโคหิตี สจฺจคหณํ ๑ อนากุลาตี อากุลภาววิริทิตา ๑ กมฺมมนฺดาตี กมฺมาเนว ๑ เอตฺตนฺติ ยมฺจ มาตาปิตุอุปภูษานํ โย จ ปุตตทวารุส สจฺจโคเห เย จ อนากุลา กมฺมมนฺตา อิหํ อุปภูษานาตี ติวริํ กมฺมํ อุตฺตมํ มจฺจคฺลนฺตี คณฺหาตี เทวเตตี อยเมตถ สจฺจเขโป ๑ อยฺนเตวตถ วิตถาโร

มาตาปิตุอุปภูษานกถา

[๒๙๒] มาตา นาม ชนิกา ๑ ปิตา นาม ชนโก ๑ เตสุ มาตาว ทูกรกราริกา ตสฺมา สกฺล- ชมฺพตีปฺราชูณํ มาตุ ทูกรกราริกตฺตํ ปกาเสเนเตน โสณปณฺทิตฺวหฺยตาปสฺสุเตน ภควตา สตฺตตินิปาเต โสณนนฺทชาดเก อีมา คาถา ภาสิตา

อากฺขมานา ปุตฺตผลํ เทวตาย นมสฺสตี
 นกฺขตฺตานิ จ ปุจฺฉตี อุตฺตสฺวจฺฉรานิ จ ๑
 ตสฺสา อุตฺตลี นหาตาย โหตี คพฺภสฺสวภฺกโม
 เดน โทหิณี โหตี สฺหทา เตน วุจฺฉตี ๑

ท่านจึงเรียกว่า “สุทธา (หญิงมีใจดี).”

มารดานั้น ถนอม (ครรภ์) ปีนึงหรือหอย่น
ปีหนึ่งแล้วจึงคลอด ด้วยเหตุนี้ๆ ท่านจึงเรียกว่า
“ชนยนต์ ชเนตติ (ผู้ยังบุตรให้เกิด).”

มารดาปลอมโยนบุตรผู้ร้องไห้ด้วยน้ำนม
ด้วยเพลงขับ และด้วยเครื่องกคืออ้วยวะ, ด้วย
เหตุนี้ๆ ท่านจึงเรียกว่า “โตเสนติ (ผู้ยังบุตรให้ยืน
ดีหรือปลอมโยน).”

แต่นั้น เมื่อลมและแดดแรงกล้า มารดา
ทำความหวั่นใจ คอยแลดูบุตรผู้ยังเป็นทารก ไม่
เตียงสา, ด้วยเหตุนี้ๆ ท่านจึงเรียกว่า ไปเสนติ (ผู้
เลี้ยง).

ทรัพย์ของมารดาอันใดมีอยู่ และทรัพย์ของ
บิดาอันใดมีอยู่, มารดาอย่าอ้อมค้อมครองทรัพย์แม้ทั้ง
๒ นั้นไว้เพื่อบุตรนั้น ด้วยหวังว่า เออก็ทรัพย์
ทั้งหมดนี้ ควรเป็นของบุตรเรา.”

มารดาเมื่อให้บุตรสำเหนียกว่า “อย่างนี้ลูก
อย่างโน้นลูกเป็นต้น ย่อมเดือดร้อนด้วยประการ
ฉะนี้, เมื่อบุตรถึงความเป็นหนุ่มแล้ว มารดาเห็นว่า
บุตรมัวเมาในภริยาของผู้อื่น ในเวลาคำนึง ไม่
กลับมาในเวลาเย็น ย่อมเดือดร้อน ด้วยประการ
ฉะนี้.

[แก้อรธ]

[๒๙๓] บรรดาบทเหล่านั้นบทว่า **ปุตตผล** ได้แก่
ผลกล่าวคือ บุตร. บทว่า **นมสฺสตี** ความว่า ย่อมทำการ
นอบน้อม คืออ่อนน้อมเทพดาว่า “ขอบุตรจงเกิดขึ้นแก่
ข้าพเจ้า.” บทว่า **ปฺจฺฉตี** ความว่า ย่อมถามทุกขทั้งหลาย
อย่างนี้ว่า “บุตรเกิดด้วยฤกษ์ไหน จึงมีอายุยืน? โดยฤกษ์
ไหน จึงมีอายุสั้น?” และถามฤดูและปีอย่างนี้ว่า
“บรรดาฤดูทั้ง ๖ บุตรเกิดในฤดูไหน และในปีไหน จึง
มีอายุยืน? ในฤดูและปีไหน จึงมีอายุสั้น?” บทว่า **อตุลฺล**
ความว่า เมื่อระดูเกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่า อาบในเพราะฤดู.
บทว่า **คพฺภสฺส** ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดในครรภ์.

สํวณฺรํ วา อุณฺโณ วา ปรีหริตฺวา วิชยติ
เตน สา ชนยนต์ติ ชเนตติ เตน วุจฺจติ ฯ

ถนุขีเรน คีเตน องฺคปาวูเรน จ
โรทนต์ ปุตตํ โตเสนติ โตเสนติ เตน วุจฺจติ ฯ

โตโต วาตาดเป โฆเร มมฺมํ กตฺวา อุกฺกขติ
ทาร์กํ อปฺปชานนต์ํ โปเสนติ เตน วุจฺจติ ฯ

ยญฺจ มาตุ ธนํ โหติ ยญฺจ โหติ ปิตุทฺธนํ
อุภยมฺเปตสฺส โคเปติ อปิ ปุตตสฺส เม ลียา ฯ

เอวํ ปุตฺต อหํ ปุตฺต อิติ มาตา วิทฺถมฺหติ
ปมตฺตํ ปฺรทาเรสุ นิสฺสึเว ปตฺตโยพฺพเน
สายํ ปุตฺตํ อนายนต์ํ อิติ มาตา วิทฺถมฺหตีติ ฯ

[๒๙๓] ตตถ **ปุตตผลนฺติ** ปุตตสงฺขาตํ ผลํ ฯ
นมสฺสตีตี ปุตโต เม อุปฺปชฺชตฺติ เทวตฺยา นมการ์
กโรติ อายาจติ ฯ **ปฺจฺฉตี**ตี กตฺเรน นกฺขตฺเตน
ชาโต ปุตโต ทิฆายโก โหติ กตฺเรน อปฺปายโกติ
เอวํ นกฺขตฺตานิ จ ฉนฺนํ อุตฺตํ กตฺรสมิ อุตฺตมฺหิ
กตฺรสมิ จ วสุเส ชาโต ทิฆายโก กตฺรสมิ
อปฺปายโกติ เอวํ อุตฺตสํวณฺณานิ จ ปฺจฺฉตี ฯ **อตุลฺล**
ปฺปฺเพ อุปฺปนฺเน อุตฺตมฺหิ นหตฺตยา ฯ **คพฺภสฺส**ตี
คพฺภ นีพฺพตฺตนสฺตตสฺส ฯ

บทว่า **อวกกโม** ได้แก่ ความก้าวลง คือความเกิด ย่อมมี. อธิบายว่า ครรภย์่อมตั้งในท้อง. ในบทว่า **อวกกโม** นี้ พึงทราบความโดยนัยที่พระผู้มีพระภาคตรัส ไว้ในมหาตถกถาสังขยสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะ ปัจจัย ๓ อย่างประชุมกันแล ลัต์ว์เกิดในครรภ์ย่อมก้าว ลง.” บทว่า **เตน** ความว่า ด้วยลัต์ว์เกิดในครรภ์นั้น มารดานั้นจึงเป็นหญิงแพ้ท้อง. บทว่า **เตน** ความว่า ใน กาลนั้น ความสึเนหาในลัต์ว์ผู้เกิดในท้องของมารดานั้น ย่อมเกิดขึ้น ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงเรียกว่า สุหทา.

บทว่า **เตน** ความว่า ด้วยเหตุนี้ มารดานั้น ท่านจึงเรียกว่า **ชนยนุตติ** และ **ชเนตติ**. บทว่า **ถนทฺธิเรณ** ความว่า ด้วยน้ำนม กล่าวคือน้ำอันเกิดแต่ถัน และเพลงขับ (กล่อม). บทว่า **องคปาวูเรน** ความว่า และเมื่อให้บุตรนอนในระหว่างถันแล้ว ยังลัมผัสแห่งสรีระ ให้แผไป ชื่อว่า ย่อมปลอบโยนด้วยเครื่องกก กล่าวคือ อวยวะ. บทว่า **โตเสติ** ความว่า เมื่อยังบุตรให้ยินยอม ชื่อว่า ปลอบโยน. บทว่า **มมมํ กตฺวา** ความว่า ทำความ รักใคร่ (ห่วงใย) อย่างนี้ว่า “โอ ลมพัต แดตกราดเบ็อง บนลูกของเรา” คอยดูอยู่ด้วยทั้งดวงใจอันแนบสนิท.

คำว่า **อุภยมุเปตสฺส** ความว่า มารดา ไม่แสดง ทรัพย์แม้ทั้ง ๒ นั้นแก่ชนเหล่าอื่น ย่อมคุ้มครองไว้ใน สถานทั้งหลายมีท้องมั่นคง (ปลอดภัย) เป็นต้น เพื่อ ประโยชน์แก่บุตรนั้น. คำว่า **เอวํ ปุตฺต, อหุํ ปุตฺต** ความ ว่า มารดาเมื่อให้บุตรล้าเหนียกว่า “ลูกผู้บอดเขลา เจ้า จงเป็นผู้ไม่ประมาทในสกุลทั้งหลายมีราชสกุลเป็นต้น อย่างนี้. และจงทำการงานอย่างโน้น” ชื่อว่ายอมเดือน ร้อน คือลำบากด้วยประการฉะนี้. เมื่อบุตรถึงความ เป็น หนุ่ม. มารดารู้ว่าบุตรนั้นมัวเมาในภริยาของผู้อื่นในเวลา ค่าคืนไม่กลับมาในเวลาเย็น มีนัยนตาทั้ง ๒ คลอดด้วย น้ำตา มองหาบุตรอยู่ชื่อว่ายอมเดือนร้อนด้วยประการ ฉะนี้แล.

[มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตร]

[๒๙๔] อีกอย่างหนึ่ง มารดาบิดาทั้ง ๒ นั้น ท่าน เรียกว่า “พรหมบุรพเทพ บุรพาจารย์ และอาหุไนย

อวกกโมติ โอกกนฺติ นิพพตฺติ โหติ กุจฺฉิมฺหิ คพฺโถ ปตฺติจฺจาทิตฺติ อตฺถโ ๗ อธิ ตินฺณํ โข ปน ภิกฺขเว สนนฺิปาตํ คพฺภสฺส โอกกนฺติ โหตฺติ มหาตถฺกถาสังขยสูตรเต วุตฺตนเยนตฺถโ เวทิตฺตฺโพ ๗ **เตนาติ** เตน คพฺเภณ สํ โทหฺพิณี โหติ ๗ **เตนาติ** ตทา ตสฺสา กุจฺฉิมฺหิ นิพพตฺตสฺส เต ลินฺโห อุปฺปชฺชติ เตน การเณน สุหทาติ วุจฺจติ ๗

เตนาติ เตน การเณน สํ ชนยนุตฺติ จ ชเนตฺติติ จ วุจฺจติ ๗ **ถนทฺธิเรนาติ** ถนณฺสงฺขาเตน ทฺธิเรณ คีเตน จ ๗ **องคปาวูเรนนาติ** ถนนฺตเร นิพชฺชาเปตฺวา สรรีสมฺผลฺลํ พราเปนฺติ องคสงฺขาท ปาวูเรน จ ๗ **โตเสติติ** สญฺญาเปนฺติ ทาเสติ ๗ **มมมํ กตฺวาติ** อโห ปุตฺตสฺส เม อุปฺริ วาโต ปฺหริติ อาตโป พฺรตฺติติ เอวํ มมมการํ กตฺวา ลินฺทฺเธน ทฺทเยน อุทฺทิกฺขติ ๗

อุภยมุเปตสฺสาติ อุภยมุปี ตํ ธินํ เอตสฺส ปุตฺตสฺส อตฺถาย อญฺเณสํ อทฺสเสตฺวา สารคพฺภาทิสฺส มาตา โคเปติ ๗ **เอวํ ปุตฺต อหุํ ปุตฺตาติ** อนฺธพาล ปุตฺต เอวํ ราชกฺลาทิสฺส อุปฺปมตฺโต โหติ อหฺมุจ กมฺมํ กโรหิตฺติ ลิกฺขาเปนฺติ อิติ มาตา วิหฺมยฺติ กิลมฺติ ๗ ปุตฺเต ปตฺตโยพฺพเน ตํ ปุตฺตํ นิสฺสิเว ปฺรทาเรสุ ปมตฺตํ สํยํ อนาคฺจณฺนตํ ญตฺวา อสฺสุปฺญฺเณหิ เนตฺเตหิ โอลเณนตํ วิหฺมยฺตฺติ ๗

[๒๙๔] อุโภปิเจเต พฺรหฺมา ปุพฺพเทวา ปุพฺพวาจฺริยา อาหฺนเญยฺยาติ จ วุจฺจนฺติ ๗ ยถา ติ มหาพฺรหฺมโน

บุคคล” (ของบุตร). เปรียบเหมือนท้าวมหาพรหม ย่อมไม่
ละภาวนาทั้ง ๔ ในหมู่วัตถุ ฉันท; มารดาบิดาก็มิได้ละ
ภาวนาทั้ง ๔ ในบุตรฉันทนั้น. จริงอยู่ เมื่อบุตรอยู่ในท้อง,
มารดาบิดานั้น เกิดเมตตาจิตขึ้นในบุตรว่า “เมื่อไรหนอ
เราจึงจักเห็นลูกน้อย ไม่มีโรค?”

อนึ่ง ในกาลใด บุตรนั้นยังอ่อน นอนหงายอยู่ ถูก
สัตว์ทั้งหลายมีเส้นเป็นต้นกัด หรือถูกการนอนเป็นทุกข์
บีบคั้น ร้องไห้อยู่, ในกาลนั้น ท่านทั้ง ๒ ก็เกิดความ
กรุณาขึ้น เพราะได้สดับเสียงบุตรนั้น. อนึ่ง ในเวลาบุตร
วิ่งมาวิ่งไปเล่นได้ก็ดี ในเวลาบุตรตั้งอยู่ในวัยงาม (น่าดูน่า
ชม) ก็ดี ท่านทั้ง ๒ ก็มีจิตอ่อนโยน บันเทิง เบิกบาน
เพราะมองดูบุตรน้อย, ในกาลนั้น ท่านทั้ง ๒ ย่อมได้
ความบันเทิง (มุทิตา).

อนึ่ง ในกาลใด บุตรนั้นทำการเล็ยงภริยา แยก
ครองเรือนในกาลนั้น ท่านทั้ง ๒ ก็เกิดความมัมยัสสัขึ้น
ว่า “บัดนี้ ลูกน้อยของเรา อาจเพื่อจะเล็ยง (ตน) ได้โดย
ธรรมดา (ตามลำพัง) ของตน.” ในกาลนั้น ท่านทั้ง ๒
ย่อมได้ความวางเฉย (อุเบกขา).

มารดาบิดาทั้ง ๒ นั้น ท่านเรียกว่า พรหม เพราะ
ท่านมีความประพฤติเช่นกับพรหม เพราะได้พรหมวิหารใน
บุตรทั้งหลายครบ ๔ อย่างตามกาล ด้วยประการฉะนี้.

[มารดาบิดาเป็นบุรพเทพของบุตร]

เหมือนอย่างว่า วิสุทธิเทพกล่าวคือพระชินาสพ
ไม่คำนึงถึงความผิดอันพวกชนพาลทำแล้ว หวังแต่ความ
เสื่อมไปแห่งความพินาศและความเกิดขึ้นแห่งความเจริญ
ปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขแก่พวกเขาโดยส่วนเดียว แท้ๆ.
และย่อมนำความที่สักการะทั้งหลายของพวกเขา
ผลานิสงส์มาก เพราะเป็นทักษิณบุคคล ฉันท; มารดา
และบิดาแม่นั้น ก็ฉันทนั้น ไม่คำนึงถึงความผิดของบุตรทั้ง
หลายปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขแก่บุตรเหล่านั้นโดยส่วน
เดียวเท่านั้น เป็นผู้สมควรแก่ทักษิณา นำความที่สักการะ
ของบุตรเหล่านั้นอันเขาทำแล้วในตน มีผลานิสงส์มาก;
เพราะฉะนั้น ท่านทั้ง ๒ นั้นจึงชื่อว่าเทพ เพราะเป็นผู้มี
ความประพฤติเช่นดังเทพ.

จตลโล ภาวนา อวิชิตา โหนติ ตถา มาตาปิตูน
ปุตเตสุ จตลโล ภาวนา อวิชิตา ฯ กุจฉิตตลสมิณฺหิ
ปุตเต กทา นุ โข ปุตตํ อโรคํ ปลลิสฺสามาติ
เตลํ เมตตจิตตํ อุปฺปชฺชติ ฯ

ยทา ปเนส มนฺโท อุตตานเสยโย อุกาทีหิ
ทฺฐุโจ ทฺกฺขเสยยา ย วา ปิพีโต โรทติ ตทา ตลล
สทฺทํ สุตฺวา เตลํ การุณฺณํ อุปฺปชฺชติ ฯ อาธาวิตฺวา
วิธาวิตฺวา กิพฺนกาเล ปน โสภณียวยสฺมี วา
จิตฺกาเล ปุตตํ อโโลเกตฺวา เตลํ จิตตํ มฺกํ
โหติ อาโมทิตฺตปฺปโมทิตฺตํ ตทา เนลํ มฺกิตฺตา ลพฺภติ ฯ

ยทา ปเนส ทารภรณํ กตฺวา วิสุํ เคหํ
อชฺฌาวสติ ตทา เนลํ สกฺโกตฺตานิ โน ปุตตโก
อตฺตโน ธมฺมตฺยา ยาเปตฺนติ มชฺฌตตฺตา อุปฺปชฺชติ
ตทา เนลํ อุปฺเปกฺขา ลพฺภติ ฯ

เอวนเตลํ ปุตเตสุ ยถากาลํ จตฺตพฺพิสฺสาปิ
พฺรหมวิหารสฺส ลภฺนโต พฺรหมสทิสฺสูตฺติตฺยา เต
พฺรหมมาติ วุจฺจฺนติ ฯ

ยถา ปน ชินาสวสงฺฆาตา วิสุทธิเทวา พาลชนนฺหิ
กตํ อปรารํ อคเณตฺวา เอกนฺเตเนว เตลํ
อนตฺถหานี อตฺตูปฺปตฺติณฺจ อากงฺขนฺตา ว ทิตฺตฺสฺชาย
ปฺฏิปฺชฺชนฺติ ทกฺขิณฺเยยฺตฺยา จ เตลํ การานํ มหฺป-
ผลานิสงฺสํ วหนฺติ ตถา เตปิ ปุตฺตานํ อปรารํ
อคเณตฺวา เอกนฺเตเนว เตลํ ทิตฺตฺสฺชาย ปฺฏิปฺชฺชนฺตา
ทกฺขิณฺเยยฺยา หุตฺวา เตลํ อตฺตนิ กตฺการานํ มหฺป-
ผลานิสงฺสํ วหนฺติ ตลฺมา เต เทวสทิสฺสูตฺติตฺยา
เทวา นาม ฯ

อนึ่ง เพราะบุตรทั้งหลายรู้จักเทพเหล่านี้ ด้วยสามารถท่านทั้ง ๒ นั้นก่อนแล้วปฏิบัติอยู่ ย่อมได้รับผลแห่งการปฏิบัติ; ฉะนั้น สมมติเทพ อุบัติเทพ และวิสุทธิเทพเหล่านี้ จึงชื่อว่า ปัจฉาเทพ. ส่วนมารดาบิดา ท่านเรียกว่า บุรพเทพ เพราะท่านเป็นผู้มีอุปการะก่อนกว่าเทพเหล่านี้.

ยสุมา จ ปุตตา เตส วเสน ปจมี อญเญเทเว ชานิตวา ปฏิปชชุนตา ปฏิปัตติผล อธิคจฉนติ ตสฺมา อญเญ สมมติอุปปัตติวิสุทธิเทวา ปัจฉาเทวานาม ฯ มาตาปิตโร ปน อญญเทเวหิ ปจมี เตส อุปการวณตตาย ปุพพเทวาติ วุจฺจนติ ฯ

[มารดาบิดาเป็นบูรพาจารย์ของบุตร]

อนึ่ง เพราะมารดาและบิดาเหล่านั้น ยังบุตรให้ยึดถือ ให้ล่าเหนียวอยู่ จำเดิมแต่เวลาที่บุตรเกิด ด้วยนัยเป็นต้นว่า “จงนั่งอย่างนี้, ยืนอย่างนี้” และว่า “คนนี้เจ้าควรเรียกว่า “พ่อ” ต่อมาภายหลัง อาจารย์เหล่านี้ จึงให้ศึกษาศิลปะทั้งหลายมีศิลปะในเพราะช่างเป็นต้น, อาจารย์เหล่านี้ให้สละและศีล, เหล่าอื่นให้บรรพชา, เหล่าอื่นให้เล่าเรียนพุทธวจนะ, เหล่าอื่นให้อุปสมบท, เหล่าอื่นให้บรรลุมรรคผล; อาจารย์เหล่านั้นแม้ทั้งหมดชื่อว่า ปัจฉาจารย์ ด้วยประการดังนี้; ฉะนั้น มารดาบิดา ท่านจึงเรียกว่าบูรพาจารย์ เพราะเป็นอาจารย์ก่อนอาจารย์ทั้งหมด.

ยสุมา ปน เต ชาตกาลโต ปฏฺจาย เอวํ นิสิตฺท เอวํ ติฏฺฐาติ จ อยฺยนเต ตาโตติ วัตตพฺโพติ จ อาทินา คาเหนติ ลิกฺขาเปเนติ อถาปรภาเค อญเญ อาจริยา ทตฺถิสิปฺปาทีนึ ลิกฺขาเปเนติ อญเญ สรณสีลานิ เทเนติ อญเญ ปพฺพาเชเนติ อญเญ พุทฺธวณฺเณ อุกฺคณฺหาเปเนติ อญเญ อุปสมฺปาเทเนติ อญเญ มคฺคผลํ ปาเปเนติ อิติ สพฺเพเปเต ปัจฉาจริยา นาม ตสฺมา มาตาปิตโร สพฺพปจฺมี อาจริยาภาวโต ปุพฺพาจริยาติ วุจฺจนติ ฯ

[มารดาบิดาเป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร]

อนึ่ง เพราะมารดาบิดานั้น ควรซึ่งวัดถุมีข้าวและน้ำเป็นต้นอันบุตรทั้งหลายนำมาบูชา ต้อนรับ จัดแต่ง คือเป็นผู้สมควรเพื่อต้อนรับข้าวและน้ำเป็นต้นนั้น; ฉะนั้น มารดาบิดา ท่านจึงเรียกว่า อาหุไนยบุคคล (ของบุตร).

ยสุมา ปน เต ปุตฺตานํ อาหุตํ ปหุตํ อภิสงฺขตํ อนฺนปानาที อรหนฺติ อญฺจฉริกา ตํ ปฏิคฺคเหตฺ ตสฺมา เต อาหุเนยฺยาติ วุจฺจนติ ฯ

ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสไว้ในสพฺพหมสูตรในติกนิบาต และจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย ว่า “ภิกษุทั้งหลายคำว่า พรหมนั้น เป็นชื่อของมารดาบิดา, คำว่าบุรพเทพ... คำว่าบูรพาจารย์... คำว่า อาหุไนยบุคคล นั้น เป็นชื่อของมารดาบิดา. ข้อนี้เป็นเพราะเหตุอะไร? ภิกษุทั้งหลาย เพราะมารดาบิดามีอุปการะมาก บำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้แก่บุตรทั้งหลาย.”

เตเน วุตฺตํ ติกจตุกกงฺคตฺตเรสุ สพฺพหมกฺกสุตฺเต พุทฺธมาติ ภิกฺขเว มาตาปิตฺตุนเมตํ อธิวจฺจํ ปุพฺพเทวาติ... ปุพฺพาจริยาติ... อาหุเนยฺยาติ ภิกฺขเว มาตาปิตฺตุนเมตํ อธิวจฺจํ ฯ ตํ กิสฺส เหตุ ฯ พหุการา ภิกฺขเว มาตาปิตโร ปุตฺตานํ อาปาทกา โปสกา อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตาโรติ ฯ

[๒๙๕] พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสคำไวยากรณ์นี้, พระสุคตผู้พระศาสดา ครั้นตรัสคำไวยากรณ์นี้แล้ว ภายหลังได้ตรัสคำนีคมั่นอื่นอีกต่อไปว่า

“มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ประชา (บุตร) ท่านเรียกว่าพรหม บุรพจารย์ และอาหุไนย บุคคลของบุตรทั้งหลาย.”

[๒๙๕] พุทฺธมาติ มาตาปิตโร ปุพฺพจฺริยาติ วุจฺจเร อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ ปชฺชาย อนุภุมฺภกาติ ฯ

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น ในบทว่า อาหุเนยฺยา พึงทราบวิเคราะห์ดังนี้ว่าตถุใด อันบุตรพืงนำมาบูชา คือเมื่อหวังผลวิเศษ พึงนำมาแม้แต่ที่ไกลแล้วให้ในมารดาบิดาผู้มีคุณ เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า อาหุณะคือข้าวและน้ำ เป็นต้น, มารดาบิดา ย่อมควรซึ่งวัตถุอันบุตรพืงนำมาบูชานั้น เพราะเป็นเขตอุปการะ เหตุนั้น ชื่อว่า อาหุไนย.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาค เพื่อจะทรงแสดงเหตุ ในความที่มารดาบิดานั้นเป็นพรหมเป็นต้น จึงตรัสว่า ตํ กิสุส เหตุ เป็นต้น. บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ตํ กิสุส เหตุ ความว่า ข้อนั้น คือ ชื่อของมารดาบิดาว่า พรหม เป็นต้น (มี) เพราะเหตุไร? บทว่า พหุการา ได้แก่มีอุปการะมาก. ก็ การ คัพท์ในบทว่า พหุการา นี้ แม้เว้นอุป คัพท์ ก็บังความว่า อุปการะ. พระผู้มีพระภาค เพื่อจะทรงแสดงความที่มารดาบิดาเป็นผู้มีอุปการะมากโดยอาการต่างๆ จึงตรัสว่า อาปาทกา เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาปาทกา ความว่า ผู้บำรุง คือ เลี้ยงชีวิต. ชีวิตของบุตรทั้งหลายอันมารดาบิดานั้นบำรุงเลี้ยงสืบต่อไปเป็นไปโดยต่อเนื่องกัน.

[๒๙๖] ส่วนในอรรถกถาทุกนิบาตอังคตตรนิกาย ท่านกล่าวไว้ว่า “บทว่า อาปาทกา คือ ผู้ให้เจริญ ได้แก่ผู้เลี้ยงดู. จริงอยู่ บุตรทั้งหลาย มารดาบิดา ทั้งให้เจริญทั้งเลี้ยงดู.”

บทว่า โปสกา ความว่า ผู้ยังมีและทำให้เจริญ ให้เต็มโลหิตในหทัยเลี้ยง. จริงอยู่ บุตรทั้งหลาย อันมารดาบิดานั้นปรนปรีอ คือเลี้ยง ได้แก่ ประดับประคองด้วยข้าวและน้ำ เป็นต้น.

ตตถ อาหุเนยฺยาติ อาเนตฺวา ภูนิตฺตพฺพิ ทูโรโตปี อหริตฺวา ผลวิเสสํ อากงฺขนฺเตน คุณวณฺเตสุ ทาทพฺพนฺติ อาหุณฺ อุนฺนปนาทิตฺ ตํ อุปการกฺเขตตตาย อรหนฺติตฺติ อาหุเนยฺยา ฯ

อิทานิ เตสํ พุทฺธมาทิกาวเ การณํ ทสฺเสตฺตํ ตํ กิสุส เหตุติอาทิตฺ วุตฺตํ ฯ ตตถ ตํ กิสุส เหตุติ ตํ มาตาปิตฺตุนํ พุทฺธมาทิวิจฺจณฺ ฺเกน การณฺน ฯ พหุการาติ พหุูปการา ฯ การสทฺโท เหตุถ อุปสทฺเทน วินาปี อุปการตถํ วหิตฺ ฯ เตสํ พหุการตตฺตํ นานาการโต ทสฺเสตฺตํ อาปาทกาตฺยาทิตฺ วุตฺตํ ฯ ตตถ อาปาทกาติ ชีวิตฺสส อาปาทกา ปาลกา ฯ ปุตฺตานณฺทิตฺ ชีวิตํ เตทิตฺ อาปาทิตํ ปาลิตํ ฆฏิตํ อนุปปพฺนเณน ปวตฺติตฺตํ ฯ

[๒๙๖] ทุกงฺคตฺตรวณฺณนายนฺตฺ อาปาทกาติ วทฺตกา อนุปาลกา ฯ ปุตฺตา ทิตฺ มาตาปิตฺตฺทิตฺ วทฺติตฺตา เจว อนุปาลิตฺตา จาติ วุตฺตํ ฯ

โปสกาติ หตฺถปาเท วทฺตเมตฺวา หทยโลทิตํ ปาเยตฺวา โปเสตฺวาโร ฯ ปุตฺตา ทิตฺ เตทิตฺ ปุฏฺจกา ภตา อนุนปนาทิตฺทิตฺ ปฏฺจคฺคิตฺตา ฯ

ในฐีกาทุกนิบาตอังคตตรนิกายว่า “บพว่า ททย-
โลหิตได้แก่น้ำนม. จริงอยู่ โลหิต ย่อมถึงการแปรไป
โดยเป็นน้ำนม.”

บพว่า **ทสเสตาริ** ความว่า ก็ถ้ามารดาบิดาพึงจับ
บุตรทั้งหลายที่เท่าทั้ง ๒ แล้ว เหยียงไปในป่า ในน้ำ
หรือในเหว ในวันที่บุตรเกิดแล้วนั้นเทียว, บุตรเหล่านั้นไม่
พึงเห็นอิฏฐารมณในโลกนี้, การที่บุตรเหล่านั้นเห็นอารมณ
นั้นได้อาศัยมารดาบิดา เพราะมารดาบิดาไม่ทำอย่างนั้น
เลี้ยงดูไว้ เหตุนั้น มารดาบิดานั้นจึงชื่อว่าผู้แสดงโลกนี้.

สองบพว่า **ปชาย อนุกรมฺปกา** ความว่า ผู้
อนุเคราะห์บุตรของตน. จริงอยู่ มารดาบิดานั้น ตัดชีวิต
ของสัตว์เหล่าอื่นบ้าง สละพัสดุอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็น
ของตนบ้าง ประคับประคอง คุ้มครองประชา (บุตร)
ของตนไว้. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสค้ำนว่า
ปชาย อนุกรมฺปกา. ก็คากานี้มาแม่ในโสณนันทชาดกแล้ว.

[การทำปฏิการแก่มารดาบิดา]

[๒๙๗] ดังนั้น ความที่มารดาบิดานั้น เป็นผู้ม
อุปการะมาก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า เป็นเหตุแห่ง
ความเป็นพรหมเป็นต้น อันเป็นเหตุที่บุตรไม่อาจทำ
ตอบแทนแก่มารดาบิดานั้น ให้สิ้นสุดโดยประการใดๆ
ด้วยอุปการะอันเป็นโลกิยะได้เลย. ก็ถ้าบุตรวางมารดาไว้
บนจะงอยป่าชวา บิดาไว้บนจะงอยป่าช้าย ด้วยหมายจัก
ทำตอบแทนแก่ท่าน พึงประคับประคองในอวัยวะทั้งปวง
ทำการบำรุงท่านผู้ดำรงอยู่บนจะงอยป่าทั้ง ๒ นั้นนั่นแล
ด้วยกัมมีการอบกลืนเป็นต้น, แม้มารดาบิดานั้น พึงนั่ง
ถ่ายปัสสาวะและอุจจาระบนจะงอยป่าทั้ง ๒ ของบุตร
นั้นแล, บุตรนั้น ถึงทำอยู่อย่างนั้นตลอด ๑๐๐ ปี ก็ไม่
อาจทำตอบแทนแก่ท่านได้เลย. แม้ถ้าบุตรพึงสถาปนา
บิดาไว้ในความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มารดาไว้ในความ
เป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิไซรั, แม้อย่างนั้น
ก็ไม่อาจทำตอบแทนได้เหมือนกัน.

ส่วนบุตรใด ตั้งมารดาบิดาผู้ถึงพร้อมด้วยอธรรมมี
ความเป็นไม่มีศรัทธาเป็นต้น ไว้ในธรรมทั้งหลายมีความ
ถึงพร้อมด้วยศรัทธาเป็นต้น, บุตรนั้น ชื่อว่า อาจทำ

ทุกงคตตรฐีกาย **ททยโลหิตนฺติ** ชีรั ๗ โลหิตณฺติ
ชีรัภาเวน ปริณามํ คจฺจตฺติ วุตฺตํ ๗

ทสเสตาริติ สเจ ทิ มาตาปิตโร ชาตทิวเสเยว
ปุตเต ปาเทสุ คเหตุวา อรณฺเณ วา นทียํ วา
ปปาเต วา ชิเปยฺยํ น เต อธิ โลเก อฏฺฐา-
รณฺมณํ ปสฺเสยฺยํ เอวํ อกฺตวา โปสิตตฺตา เนสํ
ตมารมฺมณทสสนํ มาตาปิตโร นิสฺสาย ชาตฺนฺติ เต
อิมสฺส โลกสฺส ทสเสตาริ นาม ๗

ปชาย อนุกรมฺปกาติ อตฺตโน ปุตฺตานํ อนุค-
คหฺกา ๗ เต ทิ ปเรสํ ปาณํ ฉินฺทิตฺวาปิ อตฺตโน
สนฺตํ ยงฺกิมฺปิ จชิตฺวา อตฺตโน ปชํ ปฏิชคฺคณฺติ
โคปยฺนฺติ ๗ เตเนตํ วุตฺตํ ๗ อยฺมจ คากา
โสณนนฺทชาตเกปิ อากฺตา ๗

[๒๙๗] อิติ เตสํ พหุการตตํ พุทฺมาทิวาสล
การณํ ทสสิตํ เยน ปุตฺโต เตสํ โลเกเยน อุปกาเรณ
เกนจิ ปริยาเยน ปริยฺนตํ ปฏิกาตุํ น สกฺโกติเยว ๗
ยทิ ทิ ปุตฺโต เตสํ ปฏิกริสฺสามิติ ทกฺขิเณ
อัสฺกุณฺเณ มาตโร วาเม ปิตโร จเปตฺวา สพฺพตฺถ
ปริหริตฺวา เตสํ ตตฺเถว จิตานํ อุจฺฉาหนาทินา
อุปฺถุจฺจานํ กเรยฺย เตปิสฺส อัสฺกุณฺเณสุ นิสินฺนาว
มุตฺตกริสํ ฉทฺเทยฺยํ เอวํ โส วสฺสสฺสํ กโรนฺโตปิ
น เตวว เตสํ ปฏิกาตุํ สกฺโกติ ๗ อถาปิ จกฺกวตฺติ-
รชฺเช ปิตโร จกฺกวตฺติรณฺเณ อคฺคฺมเหสิตเต มาตโร
จเปยฺย เอวมฺปิ น เตวว สกฺโกติ ๗

โย ปน อสฺสทฺธิยาทิตฺติ สมฺปนฺเน มาตาปิตโร
สทฺธาสมฺปทาทิสฺสุ จเปติ โส เอตฺตาวตฺตา ปฏิกาตุํ
สกฺโกติ ๗ เตน วุตฺตํ ทุกฺนิปาตจฺจคฺคตฺเร มาตาปิตุคฺคณ-

ตอบแทนได้ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านั้น. ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสไว้ในมาตาปิตุคุณสูตรในทุกนิบาต อังคุดตรนิกายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวการทำ ตอบแทนได้ง่ายแก่ท่านทั้ง ๒. ท่านทั้ง ๒ เป็นไหน? (ท่านทั้ง ๒) คือมารดาและบิดา. บุตรพึงประคับประคอง มารดาด้วยบ่าข้างหนึ่ง, พึงประคับประคองบิดาด้วยบ่า ข้างหนึ่ง, เขามีอายุ ๑๐๐ ปี เป็นอยู่ (มีชีวิต) ๑๐๐ ปี. และเขาพึงทำการบำรุงมารดาบิดานั้นด้วยการอบกลิ่น การนวด การให้อาบน้ำ และการตัด, และท่านทั้ง ๒ นั้น พึงถ่ายปัสสาวะและอุจจาระบนบ่าทั้ง ๒ นั้นนั่นแล; ภิกษุ ทั้งหลาย ก็จอย่างนั้น ยังไม่เป็นอันบุตรทำแล้วหรือทำ ตอบแทนแล้วแก่มารดาบิดาเลย.

ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง บุตรพึงสถาปนามารดาบิดาใน ราชสมบัติ อันเป็นอิสราธิปัตย์แห่งแผ่นดินใหญ่นี้ อันมี รัตนะ ๗ ประการมากมาย, ภิกษุทั้งหลาย ก็จอย่างนั้น ยังไม่เป็นอันบุตรทำแล้วหรือทำตอบแทนแล้วแก่มารดา บิดาเลย. ข้อนี้เป็นเพราะเหตุอะไร? ภิกษุทั้งหลาย เพราะมารดาบิดามีอุปการะมา บำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้ แก่บุตรทั้งหลาย. ภิกษุทั้งหลาย ก็บุตรใดแล ยังมารดา บิดาผู้ไม่มีศรัทธา ให้สามทานดำรงตั้งอยู่ในสี่ทาสัมปทา, ยังมารดาบิดาผู้ทุศีลให้สามทานดำรงตั้งอยู่ในสี่สสัมปทา, ยังมารดาบิดาผู้ตระหนี่ ให้สามทานดำรงตั้งอยู่ในจาค สัมปทา, ยังมารดาบิดาผู้มีปัญญาทราวมให้สามทานดำรง ตั้งอยู่ในปัญญาสัมปทา, ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุมี ประมาณเท่านั้นแล ก็จนั้น จึงชื่อว่าเป็นอันบุตรทำแล้ว ทำ ตอบแทนแล้ว และทำยิ่งแล้ว แก่มารดาบิดา.”

[๒๙๘] บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **มาตุ จ ปิตุ จ** ได้แก่มารดาผู้ให้เกิดและบิดาผู้ให้เกิด. บทว่า **ปริหเรยย** ความว่า พึงวางมารดาไว้บนจะงอยบ่าข้าง หนึ่งคือข้างขวาแล้วประคับประคองปรนนิบัติ.

ในฎีกาทุกนิบาต อังคุดตรนิกาย ท่านกล่าวว่า “บรรดามารดาบิดา มารดาเท่านั้น มีอุปการะมากกว่า เหตุนั้น พระอาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวจะงอยบ่าข้างขวา สำหรับมารดานั้นเท่านั้น เพราะมารดานั้นเป็นผู้อันบุตร จะพึงทำตอบแทน โดยความเป็นประธาน.”

นัยอันมาในอรรถกถามาตาปิตุคุณสูตรนั้นว่า “บท ว่า **อัสเน** ความว่า บุตรพึงวางบิดาไว้บนจะงอยบ่าข้าง

สุดเต ทวินนาหํ ภิกขเว น สุปปฏิการํ วทามิ ฯ กตเมสํ ทวินนํ ฯ มาตุ จ ปิตุ จ ฯ เอกเณ ภิกขเว อัสเน มาตรํ ปริหเรยย เอกเณ อัสเน ปิตริ ปริหเรยย วสสสตายุโก วสสสตชวี โส จ เนสํ อุจจาทนปริมททนนหาปนสมพาทเนน เต จ ตตเถว มุตตกรีสํ จเชยยํ น เตวว ภิกขเว มาตาปิตูนํ กตํ วา โหติ ปฏิกตํ วา ฯ

อิมิสฺสา จ ภิกขเว มหาปจฺฉิยา ปหฺต- สตตรตนาย มาตาปิตโร อีสฺสราธิปจฺเจ รชเช ปติฏฺฐาเปยฺย น เตวว ภิกขเว มาตาปิตูนํ กตํ วา โหติ ปฏิกตํ วา ฯ ตํ กิสฺส เหตุ ฯ พหุการา ภิกขเว มาตาปิตโร ปุตฺตานํ อาปาทกา โปสกา อิมิสฺส โลกิสฺส ทสฺเสตาริ ฯ โย จ โช ภิกขเว มาตาปิตโร อสฺสทฺเธ สทฺธาสมฺปทาย สมาทเปติ นิเวเสติ ปติฏฺฐาเปติ ทุสฺสีเล สีสฺสมฺปทาย... มจฺฉริโน จาคสมฺปทาย... ทุปฺปญฺเเย ปญฺญาสมฺปทาย สมาทเปติ นิเวเสติ ปติฏฺฐาเปติ เอตฺตาวตา โช ภิกขเว มาตาปิตูนํ กตมฺจ โหติ ปฏิกตมฺจ อติ- กตมฺจจาติ ฯ

[๒๙๘] ตตถ **มาตุ จ ปิตุ จ** ชาติ ชนิกมาตุ จ ชนกปิตุ จ ฯ **ปริหเรยยาติ** เอกสฺมี ทกฺขิเณ อัสฺกุญฺเญ มาตรํ จเปตฺวา ปริหริตฺวา ชคฺเคยฺย ฯ

ทุกงคุดตรฎีกาย **มาตาปิตูนํ มาตา จ พหุ- การตราติ** ตสฺสาเยว ปธานภาเวเน ปฏิกาตพฺพตฺตา ทกฺขิณอัสฺกุญฺเญ วทนฺติตติ วุตฺตํ ฯ

อัสเนนาติ เอกสฺมี วาเม อัสฺกุญฺเญ ปิตริ จเปตฺวา ปริหเรยฺย ฯ **วสสสตายุโกติ** วสสสตปริมาณายโก

หนึ่งคือข้างซ้าย แล้วประทับประคอง. บทว่า **วสสสตาโยโก** ความว่า มีอายุประมาณ ๑๐๐ ปี, อธิบายว่า เกิดในกาลแห่งคนมีอายุ ๑๐๐ ปี. บทว่า **วสสสทชีวี** ความว่า เป็นอยู่ ๑๐๐ ปีเต็ม. สองบทว่า **โส จ เนล** ความว่า ก็บุตรนั้นพึงทำการบำรุงมารดาบิดานั้น ผู้ดำรงอยู่บนจะงอยบ่า ทั้ง ๒ ของตนนั้นแล ด้วยการอบกลิ่น การนวด การให้อาบน้ำ และการตัด. สองบทว่า **เต จ ตตถเว** ความว่า และมารดาบิดานั้น นั่งอยู่บนจะงอยบ่าเหล่านั้นนั้นแล ของบุตรนั้นเทียว พึงถ่ายปัสสาวะและอุจจาระ. สองบทว่า **อิสฺสราธิปฺจเจ รชเช** ความว่า ในความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ. บทว่า **สมาทเปตี** แปลว่า ให้ถือเอา. ในพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสครุฑา คีล จาคะ และปัญญา เจือด้วยโลกียะและโลกุตระ. ภิกษุเช่นพระธรรมเสนาบดีเทียว พึงทราบว่าเป็นชื่อว่า ย่อมยังบิดาและมารดาให้ตั้งอยู่ในธรรมทั้งหลายมีครุฑาเป็นต้นนั้น.”

[๒๙๙] การปรนนิบัติด้วยสักการะ และการทำความนอบน้อมชื่อว่า การบำรุง. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ในสพรหมกสูตร และโสมนันทชาดกว่า

“เพราะฉะนั้นแล **บัณฑิตพึงนมัสการ** และสักการะมารดาบิดานั้น ด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ และการล้างเท้า ทั้ง ๒.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นมสุเสยฺย** ความว่า พึงทำความนอบน้อม, อธิบายว่า ไปสู่ที่บำรุงในเวลาเย็น (และ) ในเวลาเช้าพึงทำความนอบน้อมด้วยคิดว่า “สองท่านนี้เป็นบุญเขตอันยอดเยี่ยมของเรา.” บทว่า **สกุเกรยฺย** ได้แก่ พึงต้อนรับด้วยสักการะ. บัดนี้พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงสักการะนั้น จึงตรัสคำว่า **อนุเนน** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนุเนน** คือด้วยยากุรัด และของเคี้ยว. บทว่า **ปาเนน** คือ ด้วยน้ำดื่ม ๘ อย่าง. บทว่า **วตฺถเนน** คือ ด้วยผ้าห่มและผ้าห่ม. บทว่า **สยเนน** คือ ด้วยเตียงและตั้ง. บทว่า **อุจฺฉาทเนน** คือ

วสสสตาโยกกาเล ชาโตติ อตฺถเ ๑ **วสสสทชีวี**ติ สกัล วสสสตี ชีวนโต ๑ **โส จ เนสนติ** โส จ ปุตโต เตล มาตาปิตุโน อตฺตโน อัสกุญฺเญสฺ จิตานเวยว อุจฺฉาทน... สมพาทเนน อุปฺภูจฺจานํ กเรยฺย ๑ **เต จ ตตถเว**ติ เต จ มาตาปิตโร เตเสววสฺส อัสกุญฺเญสฺ นิสินฺนาว มุตตกริสฺส จเชยฺย ๑ **อิสฺสราธิปฺจเจ รชเช**ติ จกฺกวตฺติริชเช ๑ **สมาทเปตี**ติ คณฺหาเปตี ๑ อิมสฺมี สุตเต สทฺธาสิลจาคปญฺญา โลกียโลกุตฺตรมิสฺสกา กถิตา ๑ ธมฺมเสนาปติสฺสทิสฺสว ภิภฺชฺช เตสฺส ปติสฺสกาเปตี นามาติ เวทิตพฺโพติ ตพฺพญฺณนानโย ๑

[๒๙๙] อุปฺภูจฺจานํ นาม สกุเกรเนน เจว นมกาเรน จ อุปฺภูจฺจหนํ ๑ เตน วุตฺตํ สพรหมกสูตรเต โสมนนฺทชาดเก จ

ตสฺมา ทิ เน นมสุเสยฺย สกุเกรยฺย จ **ปญฺจติโต** **อนุเนน** อโถ ปาเนน **วตฺถเนน** สยเนน จ **อุจฺฉาทเนน** นทาปเนน **ปาทานํ** ไชวเนน **จาตี** ๑

ตตถ **นมสุเสยฺย**ยาตี นโม กเรยฺย สายํ ปาตี อุปฺภูจฺจานํ คนฺตวา อิทิ มยฺหิ อุตฺตมํ ปุญฺญกฺเขตฺตนฺติ นมกาโร กเรยฺยยาตี อตฺถเ ๑ **สกุเกรยฺย**ยาตี สกุเกรเนน ปฏฺฐิมาเนยฺย ๑ อิทานิ ตํ สกุการํ ทสฺเสนโต อนุเนนาตีอาทิมาท ๑

ตตถ **อนุเนนาตี** ยาคุภตฺตชาพนเียน ๑ **ปาเนนาตี** อฏฺฐวิธปานเกน ๑ **วตฺถเนนาตี** นิवासนปารูปเนน ๑ **สยเนนาตี** มญฺจปีเจเน ๑ **อุจฺฉาทเนนาตี** ทุกฺคณฺธํ ปฏฺฐิวิโนเทตฺวา สุกฺนธกรณฺจฺฉาทเนน ๑

ได้แก่ ด้วยการอบกลืน คือ การกำจัดกลิ่นเหม็น แล้ว ทำให้มีกลิ่นหอม.

[๓๐๐] ส่วนในฐีกาปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ท่านกล่าวว่า “การไล้ทา (ด้วยของหอม) ชื่อว่า การอบกลืน.

บทว่า **นหาปเนน** คือ ด้วยการรดตัว ให้อาบด้วย น้ำอุ่นในฤดูหนาว ด้วยน้ำเย็นในฤดูร้อน. บทคาถาว่า **ปาทาน โหเวน จ** คือ ด้วยการล้างเท้าด้วยน้ำเย็นและ น้ำอุ่น และด้วยการทาด้วยน้ำมัน. พึงสงเคราะห์การนวด และการตัด ที่พระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสไว้ในคาถากึ่งนี้ ด้วย **จ** คัมภี.

ด้วยเหตุนี้ ในอรรถกถามาตาศิลปะคุณสูตรท่านจึงกล่าวว่า “พึงทำการบำรุงด้วยการนวดมือ (และ) ด้วยการตัด กล่าวคือตั้งมาตั้งไปซึ่งอวัยวะทั้งหลายมีมือและ ทำเป็นต้น เพื่อบรรเทาความเมื่อยขบ.”

ส่วนในฐีกาปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ท่านกล่าวว่า “การบีบขยำ ชื่อว่า การนวด.”

[๓๐๑] บรรดาคุณหัสส์และบรรพชิตเหล่านั้น คุณหัสส์พึงบำรุงมารดาบิดาแม่ด้วยการนมัสการ, บรรพชิตพึงบำรุงด้วยสักการะอย่างเดียว. จริงอยู่ แม้ ภิกษุ พึงบำรุงมารดาบิดาแท้. เพราะโทษในการบำรุงนี้ ไม่มี. ด้วยเหตุนี้ ในอรรถกถาเสลัชชกรณวัตถุในตติย ปาราชิกท่านจึงกล่าวว่า “ก็ถ้าภิกษุนำมารดาไปยังวิหาร ประณิบัติอยู่ไซ้, อย่าถูกต้อง พึงทำบริกรรมทุกอย่าง, พึงให้ของเคี้ยวของบริโภคด้วยมือตนเอง. ส่วนบิดา ภิกษุ พึงทำกิจทั้งหลายมีการให้อาบน้ำและการนวดเป็นต้น บำรุงด้วยมือของตน เหมือนอย่างบำรุงสามเณรณะนั้น.”

[๓๐๒] ก็ในอรรถกถาเสลัชชกรณวัตถุนี้ เพื่อจะ แสดงว่า “ภิกษุแม้ถูกต้องด้วยความรักอาศัยเรือนว่า “ผู้ นี้เป็นมารดาของเรา” เป็นอาบัติทุกกฏอย่างเดียว” ท่าน จึงกล่าวว่า “**อนามสนฺเตน.**” ด้วยเหตุนี้ ในอรรถกถา กายสังสัคคสิกขาบท ท่านจึงกล่าวความนี้ไว้ว่า “ถ้าภิกษุ เห็นมารดาถูกกระแสน้ำพัดไป ไม่ควรถูกต้องด้วยมือที่ เดียว; พึงวาง (ส่ง) เรือ แผ่นกระดาน ท่อนกล้วย หรือ ท่อนไม้ไปข้างหน้า, เมื่อเรือเป็นต้นนั้นไม่มี, แม้ผ้ากาสาจะ ก็ควรวางไว้, แต่ไม่ควรพูดว่า “จงจับที่ผ้ากาสาจะนี้, เมื่อ มารดาจับผ้ากาสาจะแล้ว, จึงฉุดมาด้วยทำในใจว่า “เรา

[๓๐๐] วิสุทธิมคคฎีกายนตุ อุจฉาหนิ อุพพตตนนติ วุตตํ ๑

นหาปเนนาติ สีเต อุณโหเทเกน อุณเเท สีโตเทเกน คคตานิ ปริสิมฺจิตฺวา นหาปเนน ๑ **ปาทาน โหเวน จาติ** สีตฺตฺนโหเทเกทิ ปาทโหเวน เจว เตลมกฺขเนน จ ๑ จสทฺเทน อธิ อุวุตตานิ ปริมทฺทนสมฺพาหนานิ สงฺคเหตุพฺพานิ ๑

เตน มาตาศิลปะคุณสูตรคุณนายนํ ปริสฺสมฺวิโนทนต์ถ หตฺถปริมทฺทเนน หตฺถปาทาทีนํ อากทฺทนปริกทฺทน- สงฺขาเตน สมฺพาหนเนน อุปฺภูจฺจํ กเรยยาติ วุตตํ ๑

วิสุทธิมคคฎีกายนตุ สมฺพาหนิ ปริมทฺทนนติ วุตตํ ๑

[๓๐๑] ตตฺถ คิหิณา นมกาเรนปิ มาตาศิลปะโร อุปฺภูจฺจตฺตพฺพา ปพฺพชิตฺเตน สกฺกาเรเนว ๑ ภิกฺขุณาปิ ทิ มาตาศิลปะโร อุปฺภูจฺจตฺตพฺพาว น เหตุถ โทโส ๑ เตน ตติยปาราชิกเก เสาชชกรณวัตถุคุณนายนํ สเจ ปน มาตฺรํ วิหารํ เนตฺวา ปฏฺธิชคฺคติ สพฺพํ ปริกมฺมํ อนามสนฺเตน กาทพฺพํ ชาทณิยํ โภชนิยํ สหตฺถา ทาทพฺพํ ๑ ปิตา ปน ยถา สามเณโร เอวํ สหตฺเถน นหาปนสมฺพาหนาทินิ กตฺวา อุปฺภูจฺจตฺตพฺโพติ วุตตํ ๑

[๓๐๒] เอตถ จ อัย เม มาตาศิลปะ เคหสิตฺต- เปเมน อามสฺโตปิ ทฺกุกฺกเมวาทิ ทสฺเสตฺถุ อนามสนฺเตนาติ วุตตํ ๑ เตน กายสฺสคฺคคุณนายนํ สเจ นทีโสเตน วุพฺพานํ มาตฺรํ ปสฺสตี เนว หตฺเถน ปรามสิตฺตพฺพา ๑ นาวา วา ผลกํ วา กทฺลิกฺขณฺโธ วา ทารุกฺขณฺโธ วา ปฺรโต จเปตฺตพฺโพ ตสฺมี อสตี กาสาวมฺปิ เอตถ คนฺหาหิติ ปน น วตฺตพฺพํ คหิตฺเต ปริกฺขารํ กทฺตามิตฺติ กทฺตมิตฺตพฺพํ ๑ สเจ กายติ ปฺรโต ปฺรโต คนฺตฺวา สมฺสสาเสตฺตพฺพา ๑ สเจ วุพฺพมานา ปุตฺตสฺส สหสา ชนฺเธ วา อภิรุหิติ หตฺเถ วา

อุคบริหาร.” ถ้ามารดากลัวไซ้, ฟังไปข้างหน้าๆ
ปลอบโยน. ถ้ามารดาถูกน้ำพัด ขึ้นคอหรือจับมือภิกษุผู้
เป็นบุตรโดยเร็วไซ้, ภิกษุไม่ควรสลัดเสียด้วยกล่าวว่
“จงหลีกไป หลีกแก่, ควร (ช่วยส่ง) ให้ถึงบก. ถ้ามารดา
ตกหล่ม ตกบ่อไซ้: ภิกษุฟังโยนเชือกหรือผ้าลงไปในที่นั้น
เมื่อมารดาจับเชือกหรือผ้าแล้ว ฟังสาวขึ้น, แต่ไม่ควรถูก
ต้องเลย.”

[๓๐๓] ภิกษุแม้ทำเล่ห์แก่มารดาบิดาเหล่านั้น ก็
ไม่เป็นเวชชกรรมแม้ในเพราะการให้อนามัญญปิณฑปาต
เป็นต้น ก็ไม่เป็นการยังลัทธิไทยให้ตกไป. ด้วยเหตุนี้
ในอรรถกถาเล่ห์ชกรณวัตถุ ท่านจึงกล่าวว่า “ถ้ามารดา
บิดาเป็นใหญ่ ไม่หวังตอบแทน (ปฏิการ), ไม่ทำ (ปฏิการ)
ก็ควร. แต่ถ้าท่านทั้ง ๒ ดำรงอยู่แม่ในราชสมบัติแล้ว ยัง
หวังตอบแทน (ปฏิการ) อยู่, ไม่ทำ (ปฏิการ) ไม่ควร.
อนามัญญปิณฑปาตภิกษุก็ควรให้แก่มารดาบิดา, แม่หากจะ
มีราคาค่างหาบณะ, ก็ไม่เป็นการทำลัทธิไทยให้ตกไป.”

อนุกาวิมตวิโนทนีว่ “ในคำว่ **อกาตุํ น วฏฺฐติ**
นี้ อาจารย์บางพวกกล่าวอาบัติทุกกฎ. ฟังถือว่การห้าม
ด้วย **อ** อักษรในคำว่ **อกาตุํ น วฏฺฐติ** นี้ ท่าน
ประกอบด้วยสามารถความเป็นกรรมไม่สมควรเท่านั้น,
หาประกอบด้วยสามารถความเป็นอาบัติไม่.”

ฐีกาสารตถทีปนีว่ “ปิณฑปาตอันภิกษุได้แล้วจาก
มือของผู้ไม่ใช่บรรพชิต (คฤหัสถ์) มียอดอันตนหรือภิกษุ
อื่นยังมีได้ถือเอาแล้ว ชื่อว่ **อนามัญญปิณฑปาต.**”

[๓๐๔] บาลีในจิวรชนธกะว่ “ก็สมัยนั้นแล จิวร
เป็นอันมากเกิดขึ้นแก่ภิกษุรูปหนึ่ง, ก็ภิกษุนั้นใครจะให้จิวร
นั้นแก่มารดาบิดา. (ลำดับนั้นแล ภิกษุนั้น บอกความนั้น
แก่ภิกษุทั้งหลาย). ภิกษุทั้งหลายทูลความนั้นแต่พระผู้มี
พระภาค. พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว
ทรงอนุญาตว่ “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุให้ (สิ่งของๆ
ตนแก่ท่าน) ด้วยถือว่มารดาบิดา เราจะฟังว่อะไร?
ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเพื่อให้ (สิ่งของๆ ตน) แก่
มารดาบิดา; ภิกษุทั้งหลาย แต่ภิกษุไม่ฟังทำลัทธิไทยให้
ตกไป; ภิกษุใดขึ้นทำลัทธิไทยให้ตกไป, ภิกษุนั้นต้องทุก
กฎ.”

อรรถกถาจิวรชนธกะนั้นว่ “ฟังทราบวินิจฉัยในคำ
ว่ **น จ ภิกฺขเว สทฺธาเทยฺยํ** นี้, ภิกษุเมื่อให้ (สิ่งของๆ

คนหาดี น อเปตี มหลลิกเกติ นิตฺตุนิตฺตพฺพา ถลํ
ปาเปตพฺพา ฯ สเจ กทฺทเม ลคฺคิตฺติ กุเป ปตฺติ
ตฺตร โยตฺตํ วา วตฺถํ วา ปกฺขิปิตฺวา คหิตฺเต
อุทฺทริตพฺพา น เตวว อามลิตพฺพาติ อยมตฺโถ
วุตฺโต ฯ

[๓๐๓] เตสํ เกสชฺชํ กโรโตปิ เวชชกมฺมํ
น โหติ อนามัญฺจปิณฑปาตาทิทาเนปิ สทฺธาเทย-
ยวินิปาตํ น โหติ ฯ เตน เกสชชกรณวัตถุณฺณนายํ
วุตฺตํ สเจ มาตาปิตโร อีสฺสรา โหนติ น ปจฺจาสิสนฺติ
อกาตุํ น วฏฺฐติ ฯ สเจ ปน รชเชปิ ปตฺติภูจฺจิตฺตา
ปจฺจาสิสนฺติ อกาตุํ น วฏฺฐติ ฯ อนามัญฺจปิณฑปาโต
มาตาปิตูนํ ทาทพฺโพ สเจปิ กหาปนคฺฆนโก โหติ
สทฺธาเทยยวินิปาตํ นตฺถิติ ฯ

อกาตุํ น วฏฺฐติติ เอตถ ทุกฺกฏํ วทนฺติ ฯ
อยุตฺตดาวเสเนว ปเนตถ อการปฺปฏิกุเชปโย ยุตฺโต
น อาปตฺติวเสนาติ คเหตุพฺพนฺติ วิมตฺติวินทนี ฯ

อนามัญฺจปิณฑปาโตติ อปฺปพฺพชิตสฺส หตฺถโต
ลทฺโธ อตฺตนา อญฺเณน วา อคฺคหิตอคฺโค ปิณฑ-
ปาโตติ สารตถทีปนี ฯ

[๓๐๔] เตน โข ปน สมเยน อญฺญตรสฺส
ภิกฺขุโน พฺหุ จิวรํ อุปฺปนฺนํ โหติ ฯ โส จ ตํ
จิวรํ มาตาปิตูนํ ทาทกาโม โหติ ฯ ภควโต เอตมตฺถํ
อาโรเจสฺสุ ฯ มาตาปิตโรติ โข ภิกฺขเว ททมานเ
กึ เวทยามิ อนุชานามิ ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ ทาตุํ
น จ ภิกฺขเว สทฺธาเทยฺยํ วินิปาเตตพฺพํ โย
วินิปาเตยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ จิวรชนธเก ปาลี ฯ

น จ ภิกฺขเว สทฺธาเทยฺยนฺติ เอตถ เสสฺม-
ณานํ เทนฺโต วินิปาเตติเยว ฯ มาตาปิตโร ปน

ตน) แก่หมูญาตินอก (จากมารดาบิดา) นั้น ชื่อว่า ย่อมทำลัทธิไทยให้ตกไปโดยแท้. ส่วนมารดาบิดา แม้อำนาจรงอยู่ในราชสมบัติแล้ว ยังปรารถนา (ปฏิการ) อยู่ ภิภษุพึงให้."

นัยอันมาในอรรถกถากุลทูลกลีบขาบทว่า "ก็ภิภษุเมื่อให้ผลไม้ก็ดี ดอกไม้ก็ดี อันเป็นของๆ ตนแก่มารดาบิดา นำไปให้เองก็ดี ให้คนอื่นนำไปให้ก็ดี เรียกมาให้เองก็ดี ให้คนอื่นเรียกมาให้ก็ดี ย่อมควร, เมื่อจะให้แก่หมูญาตินอกนั้น ให้คนอื่นเรียกมาให้อย่างเดี๋ยวจึงควร. บรรดาวัตถุเหล่านั้น เมื่อจะให้ดอกไม้ ให้เพื่อบูชาพระรัตนตรัยเท่านั้น จึงควร. แต่ให้แม่แก่ใครๆ เพื่อประโยชน์แก่การประดับหรือเพื่อประโยชน์แก่การบูชาวัตถุมีศิวลึงค์เป็นต้นไม่ควร."

อนุฎีกาวิมตวิโนทนีวว่า "ให้สิ่งของแก่มารดาบิดาด้วยคิดว่า "ท่านทั้ง ๒ จักขายสิ่งของนี้เลี้ยงชีพ." ย่อมควร, แต่ให้สิ่งของแก่หมูญาตินอกนั้น ให้เป็นของยืมเท่านั้น จึงควร."

[๓๐๕] เพราะฉะนั้น แม้ภิภษุก็ควรบำรุงมารดาบิดานั้นแท้โดยนัยตามที่กล่าวแล้ว. แม้ในบาลี พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้โดยไม่แปลกกันว่า "มาตาปีตูปัญฐาน." แต่การบำรุงใดที่ พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย กล่าวไว้ด้วยสามารถแห่งคฤหัสถ์ในที่สุด (แห่งมังคลัตถปิณี) ว่า "บุตรทั้งหลายยังไม่ละความเป็นคฤหัสถ์เพียงใด: ชำระค่านี้นี้แก่ด้วยการบำรุงมารดาบิดาเพียงนั้น." การบำรุงนั้นพึงเห็นว่า ท่านกล่าวไว้เพื่อแสดงว่า "ชื่อว่า การบำรุงมารดาบิดา เป็นวัตรของคฤหัสถ์." ไม่ควรเห็นว่า ท่านกล่าวไว้เพื่อแสดงว่า "การบำรุง (มารดาบิดา) อันบรรพชิตไม่ควรทำ." อนึ่ง พึงเห็นว่า คำนั้นท่านกล่าวไว้เพื่อแสดงว่า "ธรรมดาผู้บวชพึงเป็นผู้ไม่มีหนี้." ดังนี้: เพราะฉะนั้น มารดาบิดาอันบุตรแม้คนใดคนหนึ่งควรบำรุงแท้. ด้วยว่า บุตรปฏิบัติผิดในมารดาบิดา ย่อมประสพทุกข์ ในข้อนี้มีมิตตวินทุกะเป็นต้น เป็นอุทาหรณ์.

[เรื่องมิตตวินทุกะ]

[๓๐๖] ดังได้สดับมา ในกาลแห่งพระพุทธเจ้า พระนามว่ากัสสปะ บุตรของเศรษฐีมีสมบัติ ๔๐ โกฏิ ใน

สเจปี รชเช ปติฏฐิตา ปฏฺเจเนติ ทาทพพนฺติ ตพพณฺณา ฯ

มาตาปีตุนิ ปน อตตโน สนตํ ผลํปิ ปุพฺพิ เทนเตน หริตฺวาปี หราเปตฺวาปี ปกฺโกสิตฺวาปี ปกฺโกสาเปตฺวาปี ทาตุํ วัฏฺฐติ เสสฺสมยาตกาณํ ปกฺโกสาเปตฺวา ว ๑ ตตถ ปุพฺพิ เทนเตน วัตฺตตฺตย- ปุชนตถเมว ทาตุํ วัฏฺฐติ ๑ มณฺพนตฺถาย ปน ลิวลึงฺคาทีปุชนตฺถาย วา กสฺสจปี ทาตุํ น วัฏฺฐติตี กุลทูลสกวณฺณนาโย ๑

อิมํ วิภิกฺขิตฺวา ชีวีสสนฺตีติ มาตาปีตุนิ ทาตุํ วัฏฺฐติ เสสฺสมยาตีนิ ปน ตาวกาสิกเมว ทาตุํ วัฏฺฐติตี วิมตฺวิโนทนี ๑

[๓๐๕] ตสฺมา ภิกฺขุณาปี ยถาวุตฺตเนน เต อุปฺภูจาทพฺพาว ๑ ปาลียมปี มาตาปีตูปัญฐานนฺติ อวิเสเสน วุตฺตํ ๑ ยมฺปนญฺจกถาจริเยหิ ยาว คิหิภาวํ น วิชฺชนฺติ ตาว มาตาปีตูปัญฐานเนน โปรราณํ อิมฺมุลํ วิโสธยมานาตี ปรีโยสาเน คิหิวเสณ อุปฺภูจานํ วุตฺตํ ๑ ตํ มาตาปีตูปัญฐานํ นาม คิหิ- วัตตตฺตนฺติ ทสฺเสตุํ วุตตตฺตนฺติ ทญฺจพฺพํ น ปพฺพชิตฺเตน อุปฺภูจานํ น กาทพฺพนฺติ ทสฺเสตุํ ๑ อปีจ ปพฺพชนฺเตน นาม อนณฺเนน ภวิตพฺพนฺตีปี ทสฺเสตุํ วุตตเมตฺตนฺติ ตสฺมา เยน เกณจปี มาตาปีตโร อุปฺภูจาทพฺพาว ๑ มาตาปีตฺสู วิปปฏิปชฺชนโต หิ ทุกฺขํ ปปโปตี ๑ มิตตฺตวินทุกาทโย เจตถ นิสฺสนํ ๑

[๓๐๖] กสฺสปพฺพุทฺธกาเล กิร พาราณสิยํ อสิตี- โภฏิวิวาสฺส เสฏฺฐิโน ปุตฺโต มิตตฺตวินทุกุโก นาม

กรุงพาราณสี ได้มีชื่อว่า มิตตวินทุกะเป็นผู้ทำศัลยกรรม ไม่มีศรัทธา. ส่วนมารดาบิดาของเขาเป็นโสดาบัน. ในกาลต่อมา เมื่อบิดาถึงแก่กรรมแล้ว เขากล่าวว่า “แม่ฉันจักทำการค้าขายทางเรือ.” มารดาบอกว่า “ลูก เจ้าเป็นลูกคนเดียว (ของแม่), แม่ทรัพย์ในเรือนนี้ก็มากมาย, สมุทรมีอาทินพ (โทษ) หลายอย่าง, เจ้าอย่าไปเลย. เขาขึ้นจะไปอย่างเดียว พูดว่า “แม่ไม่อาจห้ามฉันได้” แม้ถูกมารดาจับที่มีมือไว้ ก็สลัดมือออกตีมารดาให้ล้มลงทำช่อง (ได้อโอกาส) แล่นเรือไปยังสมุท. ในวันที่ ๗ เพราะอาศัยมิตตวินทุกะเรือได้หยุดไม่เคลื่อนไหว. สลากที่ชนทั้งหลายเลือก (จับ) ด้วยคิดว่า “ในเรือนี้จักมีคนกาฬกัณณี” ก็ตกในมือของมิตตวินทุกะนั้นนั้นแลถึง ๓ ครั้ง.

ที่นั่น พวกมนุษย์จึงให้แพแก่เขา โยนเขาไปที่หลังสมุท. เขาไปด้วยแพนั้น ถึงเกาะแห่งหนึ่งโดยลำดับ ได้เห็นนครๆ หนึ่งมีประตู ๔ ประตูบนเกาะนั้น. นัยว่าประเทศนั้นชื่ออุสสทนคร เป็นสถานที่เสวยกรรมกรรมของสัตว์ผู้เกิดในนรกเป็นอันมาก. แต่นรคนั้นปรากฏแก่มิตตวินทุกะเหมือนนครอันเขาประดับประดา ด้วยกำลังแห่งกรรมคือการให้ประหารมารดา. เขาคิดว่าจักเป็นพระราชาราชานในนครนี้ จึงเข้าไป ได้เห็นสัตว์นรกคนหนึ่งจักรอันคมทูนอยู่บนศีรษะคร่ำครวญอยู่.

ลำดับนั้น จักรอันคมบนศีรษะของสัตว์นรกนั้น ได้ปรากฏแก่มิตตวินทุกะเป็นเหมือนดอกปทุม เครื่องจองจำ ๕ อย่างที่อก (ของสัตว์นรก) ได้ปรากฏเหมือนเครื่องประดับอก, โลหิตที่ไหลออกจากศีรษะ (ของสัตว์นรก) ได้ปรากฏเป็นเหมือนจันทน์เครื่องลูบไล้, เสียงคร่ำครวญ (ของสัตว์นรก) ได้ปรากฏเป็นเหมือนเสียงเพลงขับ. เขาเข้าไปใกล้สัตว์นรกนั้นแล้ว กล่าวว่า “บุรุษผู้เจริญ ท่านตัดดอกปทุมนานแล้ว. จงให้ดอกปทุมนั้นแก่ฉันเถิด.” สัตว์นรกกกล่าวตอบว่า “สหายเอ๋ย นี้ไม่ใช่ดอกปทุมดอก, มันเป็นจักรอันคม.” มิตตวินทุกะรบเร้าว่า “ท่านกล่าวอย่างนั้น ด้วยต้องการจะไม่ให้แก่ฉัน.” สัตว์นรกคิดว่า “กรรมของเราที่จักสิ้นแล้ว, บุรุษแม้คนนี้ฟังตีมารดาเหมือนอย่างเรามาแล้ว; เพราะฉะนั้น เราจักให้จักรอันคมแก่เขา” ดังนี้แล้ว พูดว่า “มาเถิดผู้เจริญ ท่านจงรับดอกปทุมนี้” แล้วโยนจักรอันคมนั้นไว้บนศีรษะของเขา. จักรนั้นหมุนประหนึ่งบดกระหม่อม.

อโหสิ ทูลสิโล อสสทโร ฯ มาตาปิตโร ปนสสุโสดาปนนา ฯ โส อปรภาเค ปิตริ กาลกเต อมม นาวาย โวหารุ กริสฺสามิติ อาท ฯ ตาต ตฺวเอกปุตตโก อิมสมิ ฆเร ธนมปิ พหุ สมุทโท อนกาทินโว มา คมิติ ฯ โส คจจณเณว นสกุกา มํ นิวาเรตฺตุนติ วตฺวา มาตรา หตฺเถ คทิตฺตปิ หตฺถํ วิสฺสชฺเชตฺวา มาตรํ ปหริตฺวา ปาเตตฺวา อนฺตรํ กตฺวา นาวาย สมุทฺทํ ปกฺขนฺทิติ ฯ นาวาสตฺตเม ทิวเส มิตตฺวินทุกํ นิสฺสาย นิจฺจลา อฏฺฐาสิติ ฯ เอตถ กาทกณฺณี ภวิสฺสตีติ สฺลากา วิจาริยมานา ตสฺเสว หตฺเถ ติกฺขตฺตํ ปติ ฯ

อถสฺส มนุสฺสา อุพฺมุปี ทตฺวา ตํ สมุทฺทปิฏฺเฐ ขิปฺปิสฺสุ ฯ โส อุพฺมุเปเน คจฺจนฺโต อนฺนุพฺพเพเน เอกํ ทิปกํ ปตฺวา ตสมิ เอกํ จตฺตทฺวารํ นครํ อทฺทสฺ ฯ อสฺสทนิรโย กิเรโส พฺพุนฺนํ เนรยิกสฺตตานิ กมฺมกรรมานุกวนฏฺฐานํ ฯ มิตตฺวินทุกสฺส ปเนตํ อลงฺกตปปฏิยตฺตนครํ วิย อฏฺฐาสิติ มาตฺตูปหารทานกมฺมพฺพลเน ฯ โส อิมสมิ สนฺคเร ราชา ภวิสฺสามิติ ปวิสฺสิตฺวา เอกํ สิริสา อุกฺขิตตฺตชฺรจกฺกํ ปรีเทวนตฺตํ เนรยิกสฺตตํ อทฺทสฺ ฯ

อถสฺส สีเส ชฺรจกฺกํ มิตตฺวินทุกสฺส ปทฺมํ วิย ทฺตฺวา อฏฺฐาสิติ อฺเร ปญฺจจกฺกพนฺธนํ อฺรจฺจทปฺปสาธนํ วิย สริริโต ปคฺฆรณตํ โลหิตํ จนฺทนวิเลปนํ วิย ปรีเทวนสทฺโท คิตฺสทฺโท วิย ทฺตฺวา อฏฺฐาสิติ ฯ โส ตํ อุกฺคนตฺวา โภ ปุริส จิริ ตยา ปทฺมํ ธาวิตํ เทหิ เมตฺตุนติ อาท ฯ สมฺม นยิทํ ปทฺมํ ชฺรจกฺกเมตฺตุนติ ฯ มยฺหมทาตฺตูกามตาเยวํ วทฺสีติ ฯ เนรยิกโก มยฺหิ กมฺมํ ชีณํ ภวิสฺสตีติ อิมินาปิ มยา วิย มาตรํ ปหริตฺวา อากเตเน ภวิตพฺพิ ตสฺมา ทสฺสามิสฺส ชฺรจกฺกนฺติ จินฺเตตฺวา เอหิ โภ คณฺหิมํ ปทฺมุนติ วตฺวา ตนฺตสฺส สีเส ขิปิ ฯ มตฺถกํ ปิสฺมานํ วิย ภมฺติ ฯ

ในขณะนั้น มิตตวินทุกะทราบว่สิ่งนั้นเป็นจักรอันคม จึงกล่าวว่า “ท่านจงรับเอาจักรอันคมของท่านเถิด” ดังนี้แล้ว ประสบเวทนาจร้ครวญแล้ว. ลัด้ว้รบนอกนี้หายไปแล้ว. ส่วนมิตตวินทุกะ เสวยทุกข์อยู่ในนรกนั้นล้นเวลานาน เพราะผลแห่งอกุศลกรรมคือการให้ประหารมารดา เมื่อวิบากแห่งกรรมสิ้นแล้ว, จึงละจักรอันคมไป ตามกรรมแล.

เรื่องมิตตวินทุกะ มาในอรรถกถาจตุทวารชาตกทสกนิบาต.

[เรื่องพระมหาโมคคัลลานะ]

[๓๐๗] ในอดีตกาล บุรุษคนหนึ่ง ในเมืองพาราณสี เชื่อคำของภรรยา ต้องการจะฆ่ามารดาบิดาของตน นำท่านทั้ง ๒ ไปด้วยยานน้อย ในเวลาถึงกลางดง จึงกล่าวว่า “พวกโจรอยู่ ณ ที่นี่, ฉันท้จ้กลงไป” จึงวางเชือกไว้ในมือของบิดา ลงไปทำอาการดุจพวกโจรตั้งขึ้นแล้ว โบายมารดาบิดา. ท่านทั้ง ๒ นั้น เว้นจากการเห็นรูป เพราะเป็นผู้เสียจักขุ จำบุตรไม่ได้ จึงคร้ครวญเพื่อประโยชน์แก่บุตรอย่างเดีวว่า “ลูก พวกโจรชื้อโน้นกำลังฆ่าเราทั้ง ๒, เจ้าจงหลีกไปเสีย.” เขาคิดว่า “มารดาบิดานี้ถูกเราโบายอยู่ ยังคร้ครวญเพื่อประโยชน์แก่เราฝ่ายเดีว, เราทำกรรมไม่สมควร” ดังนี้แล้ว ปล่อยท่านทั้ง ๒ นวดมือและเท้า พุดว่า แม่และพ่อ โจรหนีไปแล้ว” จึงนำกลับมาย้งเรือ่นของตนตามเดิมอีก. ด้วยกรรมนั้น เขาใหม่ในนรกสิ้นเวลาช้านาน ด้วยเศษวิบาก ถูกโจรทุบให้ละเอีียดแล้วถึงความตายตลอด ๑๐๐ อัตกภาพ ในอัตกภาพที่สุดเป็นพระมหาโมคคัลลานะถูกพวกโจรประหารด้วยกำลังแห่งกรรมนั้นน้แล ปรีนิพพานแล้ว.

เรื่องพระมหาโมคคัลลานะ มาในอรรถกถาสร้งกษาคค.

[๓๐๘] ส่วนการปรนนิบัตินั้น ของบุตรนั้น ผู้ปฏิบัติชอบด้วยการปรนนิบัติตามที่กล่าวแล้วในมารดาและบิดาเหล่านั้น ย่อมนำมาซึ่งประโยชน์สุขในโลกทั้ง ๒. ด้วยเหตุ

ตสมี ขณ มิตตวินทุโก ตสส ขุรจกุกภาว้ ฃตวา ตว ขุรจกุกั คณหาติ เวทนาปตโต ปรีเทวิ ฯ อิตโร อนนตรายิ ฯ มิตตวินทุโก ปน มาตูปปหาร- ทานากุสลนีสสนทน ตตถ จิร้ ทุกข้ อนุกวิตวา กम्मวิปาเก ชีเณ ขุรจกุกั ปหาย ยถากम्मั คโตติ ฯ

ทสกนิปาเต จตุทวารชาตกทวรรณนาย้ มิตตวินทุกวตถุ ฯ

[๓๐๗] อดีเต พาราณสีย้ เอโก ปุริโส ภริยาย วจัน คเหตุวา อตตโน มาตาปิตโร มาเรต- กามิ เต ยานเกน เนนโต อภูวิมชฃมปตตกาเล อธิ โจรา วสนติ โอตริตวา คมัสสามิติ ปิตุ หตเถ รสมิโย จเปตวา โอตริตวา คจจณโต โจรานั อภูจิตาการั กตวา มาตาปิตโร โปเถสิ ฯ เต จกขุ- ทัพพผลตาย รูปทสสนรหิตา ปุตตั อสณชานนดา ตาต อสูกโจรา โน มาเรนติ ตว้ ปฏิกุกมาหิติ ตสเสวตถาย ปรีเทวิสุ ฯ โส อิเม มยา โปถियมานา มยทญเเววตถาย ปรีเทวนติ อยุดตั เม กตนติ จินเตตวา เต อสสาเสตวา หตถปาเท สมพาหิตวา อมมตาตา โจรา ปลาตาติ วตวา ปุน อตตโน เคหเมว อาเนสิ ฯ โส เดน กมเมเน ทิฆรตตั นิรเย ปจิตวา วิปากาวเสเสเน อตตภาวสเต โกฎเฐตวา สญจญณโต มรณั ปตวา ปจจิมตตภาเว มหาโมคคัลลานิ หุตวา ตสเสว กम्मสส พเลน โจเรหิ ปหริโต ปรีนิพพายิ ฯ

สร้งกษาคคทวรรณนาย้ มหาโมคคัลลานวตถุ ฯ

[๓๐๘] เตสุ ยถาวุตตปาริจริยาย สมมาปฏิปชชโต ปนสส สา ปาริจริยา อุกยโลกहितสุชวหา โหติ ฯ เตน วุตตั สพฐมกสุตเต โสณนนทชชาติเก จ

นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในสพรหมกสูตร และ
โสนนันทชาดกว่า

“เพราะการปรนนิบัติในมารดาบิดานั้นแล
บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขาในโลกนี้เอง,
เขาจะไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์.”

ตาย นั ปาจริยาย มาตาปิตุสุ ปณฺธิตา
อิเว นั ปสฺสนฺติ เปจฺจ สคฺเค ปโมทตฺติ ฯ

[แก้อรธ]

ท่านแก้ไว้ในฐีกาติกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า
“บรรดาคำเหล่านั้นคำว่า **นั** ในคำนี้ว่า **ตาย นั** เป็น
เพียงนิบาต. ความว่า เพราะการปรนนิบัติในมารดาบิดา
นั้น คือ เพราะการปรนนิบัติเป็นเหตุ. สองบทว่า **นั**
ปสฺสนฺติ ความว่า มนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นบัณฑิตย่อม
สรรเสริญเขา คือผู้บำรุงมารดาบิดาในโลกนี้เอง โดยนัย
เป็นต้นอย่างนี้ว่า “บุคคลผู้นี้ เกื้อกูลมารดา เกื้อกูลบิดา
ย่อมบำเพ็ญข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้เป็นไปในสวรรค์. บทว่า
เปจฺจ ความว่า ผู้บำรุงมารดาบิดานั้น ไปสู่ปรโลกแล้ว
ดำรงอยู่ในสวรรค์ บันเทิงทั่ว ราบรื่น จำเดิมแต่ต้น
ปราโมทย์เพลิดเพลินอยู่โดยประการต่างๆ ด้วยทิพย
สมบัติทั้งหลาย.

[๓๐๙] ก็ชื่อว่าผู้บำรุงมารดาบิดา แม้พระศาสดาก็
ทรงสรรเสริญแล้ว. ในข้อนั้น มีเรื่องเหล่านี้ (เป็น
อุทาหรณ์):-

[เรื่องภิกษุเลี้ยงมารดาบิดา]

ดังได้สดับมา บุตรเศรษฐีคนหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี
พึ่งเทศนาของพระศาสดาแล้ว ได้บรรพชาอุปสมบท เล่า
เรียนธรรม ๕ ปีแล้วเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระอุปัชฌายะ
ออกจากพระเชตวันไปยังปัจฉิมคาม อาศัยบ้านนั้นอยู่ใน
ป่า. ส่วนมารดาบิดาของเธอ จำเดิมแต่เวลาที่เธอบวช
แล้ว ทรัพย์สมบัติก็ร่อยหรอลงโดยลำดับ ถึงความเป็นผู้
น่าสงสารอย่างยิ่ง มีมือถือภาชนะเที่ยวขอทาน อาศัยฝา
เรือนของชนอื่นอยู่.

ตตฺถ ตาย นนฺติ เอตถ นนฺติ นิปาตมตฺตุนฺติ
ติงฺกคุตฺตรฐีกายํ วุคฺตํ ฯ ตาย มาตาปิตุสุ ปาจริยาย
ปาจริยการณาติ อตฺโถ ฯ **นั ปสฺสนฺติ**ติ อัย
ปุคฺคโล มตฺเตยโย เปตฺเตยโย สคฺคสํวตฺตนิยํ ปฏิปฺทึ
ปุเรตฺติ เอวมาทึนา นเยน ตํ มาตาปิตุอุปภูฏากํ
ปณฺธิตา มนุสฺสา อิเวว โลเก วณฺเณนฺติ ฯ
เปจฺจาติ ปโรโลกํ คนฺตวา สคฺเค จิตฺโต โส มาตา-
ปิตุอุปภูฏาโก ทิพฺพสมฺปตฺตึทึ อาโมทตฺติ อาทิตฺโต ปฏฺจาย
โมทตฺติ ปโมทตฺติ นานปฺปรการโต โมทตฺติ ฯ

[๓๐๙] มาตาปิตุอุปภูฏาโก จ นาม สตถารายี
ปสฺสิโต ฯ ตตฺริมานิ วตฺถุนิ

สาวตถึยํ กิเรโก เสฏฺฐิปุตฺโต สตถุ เทสนํ
สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา ลทฺฐุปสมฺปโท ปญฺจ วสฺसानิ
ธมฺมํ ปริยาปุณฺณิตฺวา อุปชฌายสฺส สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ
คเหตฺวา เชตวนโต นิกขมฺม ปจฺจนตฺตคามํ คนฺตวา
ตํ นิสฺสาย อรณฺเณ วิทาลี ฯ มาตาปิตโร ปนฺสส
ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺจาย อานุพฺพเพน ปริกฺขิณฺวิภา
ปรมการุณฺณปฺปตฺตา กปาลหตฺถา ภิกฺขาย จริตฺวา
ปรเคหิตฺตึ นิสฺสาย วิหรนฺติ ฯ

ก็ในกาลต่อมา ภิกษุ นั้น ได้สดับว่า มารดาบิดา ของตนประสพทุกข์ จึงคิดว่า “เราแม้พยายามอยู่ในป่า ลี้้น ๑๒ ปี ก็ไม่อาจบรรลุมรรคและผลได้, เราเป็นคน อากัพ, เราจะต้องการอะไรด้วยการบรรพชา, เราเป็น คฤหัสถ์ เลี้ยงมารดาบิดาและให้ทาน ก็จักเป็นผู้มีสวรรค์ เป็นที่ไปในเรื่องหน้าได้” ดังนี้แล้ว ออกจากป่า ถึงกรุง สāvattatīโดยลำดับ คิดว่า “วันนี้ เราเฝ้าพระศาสดาฟัง ธรรมแล้วพรุ่งนี้จึงจักเยี่ยมมารดาบิดาแต่เช้าตรู่” ดังนี้ แล้ว เข้าไปยังพระเชตวัน.

ก็ในวันนั้น พระศาสดาทรงตรวจดู (สัตว์) โลก ใน เวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งปฐมมรรคของภิกษุ นั้น แล้ว, เมื่อเธอมานั่งแล้ว ทรงพรรณนาคุณของมารดา บิดาด้วยมาตาปิตุโปสกสูตร. เธอฟังพระสูตรนั้นแล้ว คิด ว่า “เรามาด้วยตั้งใจว่า จักเป็นคฤหัสถ์เลี้ยงมารดาบิดา, แต่พระศาสดาตรัสว่า “บุคคลเป็นบรรพชิต ก็ชื่อว่า อุปการะมารดาบิดาได้;” ถ้าเราไม่เฝ้าพระศาสดาแล้วไป เสีย ฟังเสื่อมจากการบรรพชาเห็นปานนี้, ก็บัดนี้ เราจัก เลี้ยงมารดาบิดานั้นทั้งเป็นบรรพชิต.”

ในวันรุ่งขึ้น เธอถือสลากยาคุและสลากภัตอันถึง แล้วแก้ตนเข้าไปบ้าน ถือเอายาคุและภัตให้แก่มารดาบิดา แล้ว ส่วนตนเที่ยวบิณฑบาต ทำภัตกิจแล้ว ทำที่อยู่ สำหรับมารดาบิดานั้น จำเดิมแต่นั้น ก็ปรนนิบัติ (มารดา บิดา) เนื่องนิตย. ก็เธอให้ปกขิกภัตเป็นต้น อันตนได้แล้ว แก่มารดาบิดานั้นแล้ว ส่วนตนเที่ยวบิณฑบาตเมื่อได้ (บิณฑบาต) ก็บริโภค, เมื่อไม่ได้ ก็ไม่บริโภค. ก็วันที่ได้ ภิกษาของท่าน มีน้อย, วันที่ไม่ได้ มีมากกว่า. เธอได้ผ้า วัสสวาลิก(ผ้าจำนำพรรษา) หรือผ้าชนิดใดชนิดหนึ่งแม้ อื่น ก็ให้แก่มารดาบิดานั้นนั้นแล ทำการปะผ้าท่อนเก่าที่ มารดาบิดานั้นใช้สอยแล้ว ย้อมใช้สอยเอง. ทานถูกความ กังวลในการบำรุงมารดาบิดาบิณฑบาตอย่างนั้น ได้เป็นผู้ซุบ ผอม มีผิวพรรณหม่นหมองแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายพบเธอ จึงถาม สดับความนั้นแล้ว ตีเตียนเธอแล้วทูลแต่พระศาสดา. พระศาสดา รับสั่งให้ เรียกเธอมาแล้ว ทั้งทรงทราบอยู่ ก็รับสั่งให้ทูลความนั้น ประทานสาธุการ มีพระประสงค์จะทรงประกาศบุพพ- จริยาของพระองค์ จึงตรัสถามว่า “ภิกษุ คนทั้งหลายที่ เธอเลี้ยงเป็นอะไรแก่เธอ?” ภิกษุทูลว่า “เป็นมารดาบิดา

โส จ อปรภาเค อตตโน มาตาปิตูนํ
 ทุกขิตถาวํ สุตวา อหํ ทวาทส วสฺสาณิ อธมฺม
 วายมนโตปิ มคฺคผลานิ ปตตํ นาสกฺขี อภพฺโพ อหํ
 ก็ เม ปพฺพชชชช คิหิ ทุตวา มาตาปิตโร โปเสนโต
 ทานญจ เทนโต สคฺคปรายโน ภวิสฺสามิติ จินฺเตตวา
 อธมฺมโต นิภขมม ออนุปฺพเพน สาวตฺถี ปตวา
 อชช สตถารํ ทิสฺวา ธมฺมํ สุตวา เสว ปาโตว
 มาตาปิตโร ปลฺลิสฺสามิติ เชตวันํ ปาวิสฺสิ ฯ

ตํทิวสํ ปน สตถา ปจฺจุสกาเล โลกํ
 โวลเกนโต ตสฺส ปจฺจมคฺโคปนิสฺสยํ ทิสฺวา ตสฺมี
 อาคนุตวา นิสฺสินเน มาตาปิตุโปสกสฺสฺเตน มาตาปิตูนํ
 จุณํ วรรณฺณลลิตํ ๑ โส ตํ สุตวา อหํ คิหิ ทุตวา
 มาตาปิตโร โปเสสฺสามิติ อากโต สตถา ปน
 ปพฺพชชชช สมนโน มาตาปิตูนํ อุปการโก นามาติ
 วตติ สจาทํ สตถารํ อทิสฺวา คโต เอวรฺอุปาย
 ปพฺพชชชช ปริหาเยยฺยํ อิทานิ ปนาหํ ปพฺพชชชช
 เต โปเสสฺสามิติ จินฺเตลลิตํ ๑

โส ปุนทิวเส อตตโน ปตตํ ยาคุสลากํ
 ภตตสลากญจ คเหตุวา คามํ ปวิสิตวา ยาคุสฺสฺตทานิ
 อาทาย มาตาปิตูนํ ทตวา ปิณฺฑทาย สยํ จริตวา
 ภตตกิจจํ กตวา เตสํ วสนญฺจจํ กตวา ตโต
 ปญฺจาย นิพทฺธํ ปฏฺยคฺคตติ ๑ โส ทิ อตตนา
 ลทฺธานิ ปกฺขิกภตตาทินิ เตสํ ทตวา สยํ ปิณฺฑทาย
 จริตวา ลภมานโน ภูยชติ อลภมานโน น ภูยชติ ๑
 ภิกฺขุ ลภมานทิวสํ ปนสฺส อปฺปิ อลภมานทิวสํ
 พหุตรํ ๑ วสฺสวาลิกํ อมฺปิ วา ยงฺกภยจิจิ วตถํ
 ลภิตวา เตสญฺญเยว ทตวา เตหิ ปรีภุตฺตํ
 ชินฺณปิไลตํ อคฺคหํ กตวา รชิตวา สยํ ปรีภุชติ ๑
 เอวํ โส มาตาปิตุอุปญฺจจํปลิโพเธน ปิพิโต ก็โส ท
 พพฺพนโณ อโหสิ ๑

ตํ ทิสฺวา ภิกฺขุ ปุจฺฉิตวา ตมตถํ สุตวา ตํ
 วิครหิตวา สตถุ อาโรเจสฺสํ ๑ สตถา ตํ ปกฺโกสาเปตวา
 ชานนฺโตปิ ตมตถํ วทาเปตวา สาธุการํ ทตวา
 อตตโน ปุพฺพจริยํ ปกาเสตฺกามาเย เต ตวํ ภิกฺขุ
 โปเสลลิตํ กิณฺเต ตฺยหํ โทหนฺติตติ ปุจฺฉิตํ ๑ มาตาปิตโร
 เม ภนฺเตติ ๑

ของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า.”

ที่นั่น พระศาสดา ประทานสาธุการ ๓ ครั้งแก่เธอ ว่า “สาธุ สาธุ” แล้วตรัสว่า “เธอตั้งอยู่ในมรรคาที่เรา ดำเนินแล้ว, แม้เราเมื่อประพาศิบุพพจริยา ก็เลี้ยงมารดา บิดาแล้ว” ตรัสสุวรรณสามชาดกในมหานิบาตแล้ว ตรัส ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า การเลี้ยงมารดาบิดา เป็นวงศ์ ของบัณฑิตทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว ทรงประกาศสังจะทั้งหลาย. ในเวลาจบสังจะ ภิกษุเหล่านั้นได้เป็นพระโสดาบันแล้ว.

[๓๑๐] บัณฑิตพึงกล่าวในที่ทุกสถานว่า “ภิกษุแม่ อีกรูปหนึ่งก็ปรนนิบัติมารดาบิดา อย่างนั้นเหมือนกัน.” แม้พระศาสดาก็ประทานสาธุการแก่เธอ ตรัสสุนชาดก ในลัตตกนิบาต ทรงประกาศสังจะทั้งหลาย. ในเวลาจบ สังจะ ภิกษุเหล่านั้นได้เป็นพระโสดาบันแล้ว. พระศาสดา ประทานสาธุการแก่ภิกษุแม่อีกรูปหนึ่ง ตรัสว่า “ภิกษุ เธอรักษาวงศ์ของโบราณกบัณฑิตทั้งหลายไว้ได้, เพราะว่่า โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย แม้บังเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ก็ได้ให้ชีวิตแก่มารดาบิดา” ดังนี้แล้ว ตรัสนันทิมิคชาดก ในฉกนิบาต. ประทานสาธุการแก่ภิกษุแม่อีกรูปหนึ่ง ตรัสคิชมชาดก ในลัตตกนิบาต.

ประทานสาธุการแก่ภิกษุแม่อีกรูปหนึ่ง ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ายกโทษภิกษุนี้. แม้ โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย ก็ได้ทำอุปการะแม่แก่หมู่ชนผู้ มิใช่ญาติ ด้วยสามารถคุณ (ความดี), ก็การทำอุปการะ แก่มารดาบิดา เป็นภาระของภิกษุนี้” ดังนี้แล้ว ตรัสคิชม ชาดก ในทุกนิบาต. ประทานสาธุการแก่ภิกษุ แม่อีกรูป หนึ่ง ตรัสว่า “ภิกษุ โบราณกบัณฑิตทั้งหลายเป็นสัตว์ ดิรัจฉาน ให้มารดาบิดาผู้ชราอนในรัง แล้วนำเหยื่อมา ด้วยจะงอยปากเลี้ยงแล้ว” ดังนี้แล้ว ตรัสเกทชาดกใน ปกนิบาต. ประทานสาธุการแก่ภิกษุแม่อีกรูปหนึ่ง ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ายกโทษภิกษุนี้, (เพราะว่า) โบราณกบัณฑิตทั้งหลายเป็นสัตว์ดิรัจฉาน พลัดพรากจากมารดาแล้วก็ซบพอม เพราะไม่มีอาหารสิ้น ๗ วัน แม้ได้โภชนะอันควรแก่พระราชาก็คิดว่า “เราทั้ง หลายเว้นจากมารดา จักไม่บริโภค” เห็นมารดาเท่านั้น จึงรับเอาเหยื่อ” ดังนี้แล้ว ตรัสมาตุโปสกชาดก ในเอกาท สกนิบาต แล้วประกาศสังจะทั้งหลาย ในเวลาจบสังจะ ภิกษุทั้ง ๕ แม่เหล่านั้นได้เป็นพระโสดาบัน. ผู้บำรุง

อถสส สตถา สาธุ สาธุติ ดิภขตตุ สาธุการี ทตวา ตวั มยา คตมคเค จิตโต อหปี ปุพพจริย จรุตโต มาตาปิตโร โสเสสันติ วตวา มหานิปาเต สุวณฺณสามชาตกั กเถตวา ภิกขเว มาตาปิตุโปสนั นาม ปณฺทิตานั วโสติ วตวา สจฺจานิ ปกาเสสิ ฯ สจฺจปริโยसानเ โส ภิกขุ โสตาปนโน อโหสิ ฯ

[๓๑๐] อปโรปี ภิกขุ ตเถว มาตาปิตโร ปฏิชฺคคตติ สพฺพตถ วตตพฺพ ฯ สตถาปิสส สาธุการี ทตวา สตตกนิปาเต สุตฺนชาตกั กเถตวา สจฺจานิ ปกาเสสิ ฯ สจฺจปริโยसानเ โสปี โสตาปนโน ฯ อปรสฺสาปี สาธุการี ทตวา ภิกขุ ตวั โปราณกปณฺทิตานั วสั ปาเสสิ โปราณกปณฺทิตา ทิ ติรจฺจานโยนิยั นิพฺพตฺตาปี มาตาปิตุณั ชีวิตั อหสูติ วตวา ฉกนิปาเต นนฺทิมิคชาตกั อปรสฺสาปี สาธุการี ทตวา สตตกนิปาเต คิชมชาตกั ฯ

อปรสฺสาปี สาธุการี ทตวา มา ภิกขเว อิมั ภิกขุ อฺชฌายิตถ โปราณกปณฺทิตาปี คุณวเสน อณฺฎาทกานปี อุปการั อกัสุ อิมสส ปน มาตาปิตุณั อุปการกรรมั ภาโรติ วตวา ทุกนิปาเต คิชมชาตกั ฯ อปรสฺสาปี สาธุการี ทตวา ภิกขุ โปราณกปณฺทิตา ติรจฺจานา หุตวา ชินฺณเก มาตาปิตโร กุลาวเก นิปชฺชาเปตวา มุขตฺถนทเกน โคจรั อานเตวา ไปเสสนฺติ วตวา ปกนิบาเต เกทชาตกั ฯ อปรสฺสาปี สาธุการี ทตวา มา ภิกขเว เอตั อฺชฌายิตถ โปราณกปณฺทิตา ติรจฺจานา หุตวา มาตรา วิยุตฺตา สตฺตาหึ นีราหารตาย สฺสสมานา ราชาเรหึ โภชนั ลภิตฺวา มาตรา วินา น ภฺยชิสฺสามาติ มาตรั ทิสฺวาว โคจรั คณฺหิสฺสูติ วตวา เอกาทสฺก- นิปาเต มาตุโปสกชาตกั กเถตวา สจฺจานิ ปกาเสสิ ฯ สจฺจปริโยसानเ เตปี ปญฺจ โสตาปนนา ฯ อิติ มาตาปิตุอุปถัมภ์ สตถาราปี ปสฺสิโต หุตวา อตฺตหิตั ปาปฺณาติ ฯ

มารดาบิดา เป็นผู้แม่อันพระศาสดาทรงสรรเสริญ ย่อม
บรรลุประโยชน์ตน ด้วยประการฉะนี้.

[ผู้บำรุงมารดาบิดาย่อมพ้นภัย]

[๓๑๑] ก็ธรรมตามบุคคลผู้บำรุงมารดาบิดา แม่ถูก
ยิงแล้วด้วยลูกศรกำซาบด้วยยาพิษ ย่อมพ้นจากทุกข์คือ
มรณะได้ ดุจสุวรรณสามโพธิสัตว์, แม่ไปสู่สำนักของยักษ์
ย่อมพ้น (จากทุกข์คือมรณะ) ได้ ดุจพระโพธิสัตว์ผู้เข้ญใจ
ชื่อ สุตนะ แมแต่ดำรงอยู่ในสถานที่อันเขารักษาแล้ว ย่อม
พ้น (จากทุกข์คือมรณะ) ได้ ดุจพระโพธิสัตว์ผู้เป็นเนื้อชื่อนัน
นทียะ, แมแต่ติดในบ่วง ก็พ้น (จากทุกข์คือมรณะ) ได้ ดุจ
พระโพธิสัตว์ผู้เป็นพระยาแฉ่งและพระยานกแขกเต้า, แม้
ถูกผูกด้วยเครื่องผูก ย่อมพ้น (จากทุกข์คือมรณะ) ได้
ดุจพระโพธิสัตว์ผู้เป็นพระยาช้าง. ในข้อนี้ มีเรื่องเหล่านี้
(เป็นอุทาหรณ์):-

[เรื่องสุวรรณสามดาบส]

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นดาบสชื่อสุวรรณสาม
อยู่ในอาศรมที่ท้าวสักกะประทาน ไกลฝั่งแม่น้ำชื่อมิลัมม
ตา ในกรุงพาราณสี ประณิบัติมารดาบิดาของตนผู้มีจักขุ
บอดโดยเคารพ. ในกาลนั้น พระราชาในกรุงพาราณสี
พระนามว่า ปิลยักษ ทรงมอบราชสมบัติแก่พระมารดา
ด้วยความโลภในเมื่อมฤค พระองค์เดียวเท่านั้น เสด็จไปสู่
ป่าหิมพานต์ ทรงฆ่าเนื้อทั้งหลายแล้ว เสวยเนื้อกลาง
เสด็จเที่ยวไป ถึงที่นั้น ทรงพบรอยเท้าเนื้อที่ท่าดักน้ำดื่ม
ของสามดาบส ทรงทำขุมด้วยกิ่งไม้ซ่อนพระองค์อยู่แล้ว
ทรงเห็นสามดาบสอันหมุ่มมฤคแวดล้อมมาอาบน้ำแล้วกลับ
ไปในเวลาเย็น จึงยิงด้วยลูกศรอันกำซาบด้วยยาพิษ.
พระโพธิสัตว์ล้มลง นอนสอดหาบุคคลผู้ทำผิด ได้กล่าว
วาจาอย่างอ่อนหวาน. พระราชา ทรงสดับวาจาฉนั้น ทรง
ดำริว่า “ผู้นี้ แม่ถูกเรายังล้มลงแล้ว ยังไม่คำ ไม่บริภาษ
เรา, กลับร้องเรียกด้วยถ้อยคำอันน่ารัก” ดังนี้แล้ว เสด็จ
ไปยังที่ใกล้สามดาบสนั้น เห็นสามดาบสนั้นประสพทุกข์
แล้ว พระองค์เองทรงกั้นแสง.

[๓๑๑] มาดาบิดอุฏฐาโก จ นาม วิสปีเตน
สเรน วิทโธปี มรณทุกขโต มุจจติ สุวณฺณสาโม
วีย ยกขสนตีกิ คโตปี มุจจติ สุตโน นาม ทุคคโต
วีย รกขิตฎฐาเน จิตปี มุจจติ นนทียมิโค วีย
ปาเส พทโธปี มุจจติ คิขมราชา วีย สุวราชา
วีย จ พนฺธเนน พทโธปี มุจจติ นาคราชา วีย ฯ
ตตริมานิ วตฺถุนิ

อดีต พาราณสีย โภิสตโต สุวณฺณสาโม
นาม ตาปโส หุตฺวา มิคสมมตายนาม นทียา
ติเร สกุกทตฺติเย อสฺสเม วสนฺโต อตฺตโน อนฺเ
มาตาปิตโร สกุกจํ ปฏฺิขคฺติ ฯ ตทา พาราณสีย
ปิลยกฺโข นาม ราชา มิคมัลโลเกน มาตุ ราชฺ
นียยาเทตฺวา เอกโกว หิมวณฺต์ คนฺตฺวา มิคะ
มัลลํ ขาทฺนฺโต วิจฺรณฺโต ตํ จานํ ปตฺวา สามสฺส
ปานีเยคฺคหณตฺตเถ มิคปทวลญฺชํ ทิสฺวา สาขาทิ
โกฏฺฐกํ กตฺวา นิลียิตฺวา สายณฺหสมเย มิคคณฺปรีวฺตํ
สามํ อาคนฺตฺวา นหาตฺวา คจฺจณฺต์ ทิสฺวา วิสปีเตน
สเรน วิชฺฉมิ ฯ โภิสตโต ปตฺติตฺวา นิปนฺโน อปฺราธ-
การกํ ปรีเยสนฺโต มุทุกํ วาจํ อภาสิ ฯ ราชา ตํ
สุตฺวา อยํ มยา วิชฺฉิตฺวา ปาติโตปี เหว มํ
อกฺโกสตี น ปรีภาสติ ปิยวจเนน สมุทาจรตฺติ
จินฺเตตฺวา ตตฺส สนตีกิ คนฺตฺวา ตํ ทุกฺขิตํ ทิสฺวา
สยํ ปโรทึ ฯ

ในกาลนั้น เทพธิดาผู้อยู่ประจำเขาคันธมาทน์ชื่อ วสุนธรี เคยเป็นมารดาของพระมหาสัตว์ในอภิปภาพที่ ๗ รู้เหตุนั้นแล้ว คิดว่า “ถ้าเราจักไม่ไป ณ ที่นั้นไซ้ไร, พ่อสามบุตรของเราจักตาย, เมื่อเขาตายแล้ว, มารดาบิดาของพ่อสามก็จักไม่มีอาหารชุปผอมตาย, แม้พระราชาก็จักมีพระทุกข์แตกสวรโรค: แต่เมื่อเราไปแล้ว, พระราชาจักเสด็จไปสู่อาศรม นำมารดาบิดาของพ่อสามมา, มารดาบิดาของพ่อสามนั้นมาแล้ว จักทำสังฆกิจริยา, ถึงเราก็จักทำ: บุตรของเราจักได้ (รอด) ชีวิตด้วยอาการอย่างนี้, แม้มารดาบิดาของเขาจักกลับได้จักษุ, แม้พระราชาก็ทรงสดับเทศนาของพ่อสามแล้วเสด็จไปสู่พระนคร ทรงทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น ครองราชสมบัติโดยธรรม แล้วจักเกิดขึ้นในสวรรค์” ดังนี้แล้ว ไป ณ ที่นั้น มีกายไม่ปรากฏ ยืนอยู่ในอากาศ กล่าววามหาราชเจ้า พระองค์จงทรงเลี้ยงมารดาบิดาของพ่อสามทั้ง ๒ ผู้มีจักษุของตนนั้นเหมือนพ่อสามเถิด เมื่อเป็นเช่นนั้น พระองค์จักไปสูคติ.”

พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว เสด็จไปยังอาศรมเพื่อบำรุงมารดาบิดาของสามดาบสนั้น ตรัสบอกเรื่องราวนี้ทั้งหมด เมื่อมารดาบิดาของสามดาบสทูลว่า “มหาราชเจ้า ถ้าอย่างนั้น ขอพระองค์โปรดนำข้าพระเจ้าทั้ง ๒ ไป ณ ที่นั้นด้วยเถิด” ได้ทรงทำอย่างนั้นแล้ว. มารดาบิดาของสามดาบสนั้นมาแล้ว ได้ทำสังฆกิจริยาด้วยคาถา ๗ คาถามีอาทิว่า

[๓๑๒] “พ่อสามนี้มีปกติประพฤติธรรมในกาลก่อนด้วยสังขจะได, ด้วยการกล่าวสังขจะนั้น ขอยาพิษในกายของพ่อสาม จงสูญหาย.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สังขเจเน** ได้แก่ ด้วยสภาพอันเป็นจริง. บทว่า **ธมฺมจารี** ได้แก่ผู้มีปกติประพฤติธรรมคือกุศลกรรมบถ ๑๐. สามดาบสนอนพลิกตัวแล้ว.

ที่นั้น แม้เทพธิดา ได้ทำสังฆกิจริยาด้วย ๒ คาถาเป็นต้นว่า

ตทา วสุนธรี นาม คนธมาทนวาสินี เทวธิดา มหาสตัดสส สดตเม คมิสส์ มม ปุตโต สาโม มริสสตี ตลฺหิมิ มเต สามสส มาตาปิตโร นีราหารา สฺสสิตฺวา มริสสนตี ราชานปี พลิตทโย มริสสตี มยิ ปน คตยา ราชาน อสฺสมิ คนฺตฺวา สามสส มาตาปิตโร อาเนสสตี เต อาคนฺตฺวา สจฺจกิริยํ กริสฺสนตี อหปี กริสฺสามิ เอวํ เม ปุตโต ชีวิตํ ลภิสฺสตี มาตาปิตโรปีสฺส จกฺขุณี ปฏฺวิลภิสฺสนตี ราชานปี สามสส เทสนํ สุตฺวา นครํ คนฺตฺวา ทานาทินิ กตฺวา ธมฺเมเน รชชํ กาทเรตฺวา สคฺเค อุปฺปชฺชิสฺสตีตี จินฺเตตฺวา ตตถ คนฺตฺวา อทิสฺสมานเนน กาเยน อากาเส จตฺวา มหาราช ตฺवं สาโม วีย เต อุโภ อนฺนํ ไปเสหิ เอวํ ตยา สฺคติ คนฺตฺพฺพา ภวิสฺสตีตี อาท ฯ

ตํ สุตฺวา ราชาน เต อุปฺภูจฺหิตุํ อสฺสมิ คนฺตฺวา สพฺพํ ตํ ปวตฺตี กเถตฺวา เตเนหิ มหาราช อมฺเห ตตถ เนถาตี วุตเต ตถา อกาลิ ฯ เต อาคนฺตฺวา

[๓๑๒] **เยเน** สังขเจเนยฺ **สาโม** ธมฺมจารี **ปุเร** อหุ **เอเตเน** สังขจฺชเชน **วิสํ** สามสส **ทญฺญตฺติ**

อาทิกาหิ สดตฺหิ คาถาหิ สจฺจกิริยํ อภํสุ ฯ

ตตถ **สังขเจนาตี** ภูเตเน สภาเวเน ฯ **ธมฺมจารีตี** ทสฺกุสฺสกกมฺมปถธมฺมจารี ฯ

สาโม ปรีวตฺติตฺวา นีปชฺชิ ฯ อถ เทวตาป

“เราอยู่ที่เขาคันธมาทน์สิ้นกาลนาน, ใครๆ
อื่น ผู้เป็นที่รักกว่าพ่อสามของแม่ไม่มีเลย, ด้วย
การกล่าวลัจจะนั้น ขอยาพิษในกายของพ่อสาม
จงสูญหายไป.”

ในเวลาจบลัจจกิริยาของเทพธิดานั้น สามดาบส
เป็นผู้หายโรคลุกขึ้นได้. ความอัศจรรย์ทั้งปวงคือ ความ
หายโรค ๑ การกลับได้จักขูแห่งมารดาบิดา (ของสาม
ดาบส) ๑ อรุณขึ้น ๑ ความที่ชนทั้ง ๔ นั้นปรากฏใน
อาศรมด้วยอานูภาพแห่งเทพดา ๑ ได้มีในขณะเดียวกัน.
ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ เมื่อจะแสดงธรรมแก่พระราชา
ได้กล่าวคาถาว่า

[๓๑๓] “นรชนใด เลี้ยงมารดาหรือบิดาโดย
ธรรม, แม้เทพดาทั้งหลายก็ยอมช่วยแก้ไข นร
ชนผู้เลี้ยงมารดาบิดานั้น. นรชนใดเลี้ยงมารดา
หรือบิดาโดยธรรม, นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมสรร
เสริญนรชนนั้นในโลกนี้เอง, เขาจะไปแล้วย่อม
บันเทิงในสวรรค์.”

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว กล่าวอีกว่า
“มหाराช ถ้าพระองค์ทรงปรารถนาจะเสด็จไปสู่เทวโลก
เสวยทิพย์สมบัติเป็นอันมากในเทวโลกนั้นไซ้, ขอ
พระองค์จงทรงประพฤติในธรรมจริยา ๑๐ ประการเหล่า
นี้, เมื่อแสดง (ธรรมถวาย) จึงได้กล่าวคาถาอันแสดงราช
ธรรมจริยา ๑๐ ประการว่า

[๓๑๔] “มหाराชผู้กษัตริย์ ขอพระองค์ทรง
ประพฤติธรรมในพระมารดาพระบิดา, ราชะ ด้วย
ว่า พระองค์ครั้งทรงประพฤติธรรมในโลกนี้แล้ว
จักเสด็จไปสู่สวรรค์.

มหाराชผู้กษัตริย์ ขอพระองค์ทรงประพฤติ
ธรรมในพระโอรสและพระชายา,....

มหाराชผู้กษัตริย์ ขอพระองค์ทรงประพฤติ
ธรรมในมิตรและอมาตย์ทั้งหลาย,....

มหाराช ขอพระองค์ทรงประพฤติธรรมใน
สัตว์พาหนะและในพลนิกาย,....

มหाराช ขอพระองค์ทรงประพฤติธรรมใน
ชาวบ้านและชาวนิคม,....

ปพพตยาท์ คนธมาทเน จิรั รตต์ นิวาสิณี
น เม ปิยโตร โภจิ อญโฆ สามา ทิ วิชชติ
เอเตน สจจวชเชน วิสั สามสสุ ทญญตฺติ

อาทิกาทิ ทวีติ คาทาติ สจจกิริยั อกาลิ ฯ ตสสา
สจจกิริยาวसानะ สามี อโรโค ทุตวา สมฺมุจฺหิ ฯ
อิตติ อโรคภาโว มาตาปิตุนั จกฺขุปฏิลาโก
อรุณฺคคฺมณั เทวตานูภาเวน เตสั จตฺตุนั อสฺสเม
ปากฺกภาโว จาติ สพฺพั เอกกฺขณฺเวย อโหสิ ฯ อถ
โพธิสฺสโต รญโฆ ธมฺมึ เทเสฺนโต เทว คาทา
อภาสิ

[๓๑๓] โย มาตรั ปิตรึ วา มจฺโจ ธมฺเมน โปสฺติ
เทวาปิ นั ติกิจฺจฺนฺติ มาตาเปตฺถรึ นรึ ฯ
โย มาตรั ปิตรึ วา มจฺโจ ธมฺเมน โปสฺติ
อิเชว นั ปัสฺสนฺติ เปจฺจ สคฺเค ปโมทฺติติ ฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุน สจฺเจ มหाराช
เทวโลกั คนฺตฺวา ตตฺถ มหฺนตฺ ติพฺพสมฺปตฺติ
ปริภฺยชฺติมุจฺฉลฺสิ อิมาสฺ ทสฺสุ ธมฺมจฺริยาสุ ปวตฺตสฺสุติ
ทสฺเสฺนโต ทส ราชธมฺมจฺริยา คาทา อภาสิ

[๓๑๔] ธมฺมึ จร มหाराช มาตาปิตฺตฺสุ ชตฺติย
อิธ ธมฺมึ จริตฺวาน ราช สคฺคั คมิสฺสสิ ฯ

ธมฺมึ จร มหाराช ปุตฺตทาเรสุ ชตฺติย...

ธมฺมึ จร มหाराช มิตฺตามจฺเจสุ ชตฺติย...

ธมฺมึ จร มหाराช วาหเนสุ พลฺเลสุ จ...

ธมฺมึ จร มหाराช คาเมสุ นิคเมสุ จ...

มหาราช ขอพระองค์ทรงประพฤติธรรมใน
ชาวแคว้นแคว้นและชาวชนบท....

ธมฺม จร มหาราช รฎุเจสุ ชนปเทสุ จ...

มหาราช ขอพระองค์ทรงประพฤติธรรม ใน
สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย....

ธมฺม จร มหาราช สมณេสุ พราหมณេสุ จ...

มหาราชผู้กษัตริย์ ขอพระองค์ทรงประพฤติ
ธรรมในเนื้อและนกทั้งหลาย....

ธมฺม จร มหาราช มิคปกุชีสุ ชตติย....

มหาราช ขอพระองค์ทรงประพฤติธรรม,
(ด้วยว่า) ธรรมอันพระองค์ทรงประพฤติดีแล้วนำ
สุขมาให้, ราชะ พระองค์ครั้งทรงประพฤติธรรม
ในโลกนี้แล้ว จักเสด็จไปสู่สวรรค์.

ธมฺม จร มหาราช สุจิญโญ สุขมาวโห
อิธ ธมฺม จริตวาน ราช สคคํ คมิสสสิ ฯ

มหาราช ขอพระองค์ทรงประพฤติธรรม
เกิด, เทพยดาทั้งหลายมีพระอินทร์เป็นประธาน
พร้อมทั้งพรหม บรรลุทิพย์ได้ เพราะธรรมอันตน
ประพฤติแล้ว ราชะ พระองค์อย่าทรงประมาท
ธรรมเลย.”

ธมฺม จร มหาราช อินฺทา เทวา สพุทฺธมกา
สุจิญฺเจน ทิวํ ปตฺตา มา ธมฺม ราช ปามโทธิ ฯ

[แก้อรธ]

[๓๑๕] ท่านกล่าวความแห่งคาถาเหล่านั้นไว้ใน
อรรถกถาสกฺขชาดก ในจัดตาสกฺขชาดกอย่างนี้ว่า
“บรรดาคาถาเหล่านั้น พิงฺทราภวินิจฉัยในคาถาที่ ๑. บท
ว่า **ธมฺม** ได้แก่ ธรรมคือการบำรุงมารดาบิดา. พระราชา
เมื่อเสด็จลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ทรงทำการบริหารพระสรีระทุก
อย่าง ทำการให้น้ำบัวปากและไม้สีฟันแก่พระมารดา
พระบิดา ชื่อว่า ทรงประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น.
ส่วนในพระโอรสและพระชานา เมื่อทรงห้ามพระโอรสธิดา
จากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้เล่าเรียนศิลปะ ทรง
ทำอวาทวิวาหรงค ด้วยสามารถสกลอันสมควรกัน ใน
เวลาที่พระโอรสธิดาเจริญวัยแล้ว และทรงมอบทรัพย์ให้
ในสมัย ชื่อว่า ทรงประพฤติธรรมในพระโอรสทั้งหลาย.
เมื่อทรงยกย่อง ไม่ดูหมิ่น ไม่ประพฤติล่วงพระชานา
มอบให้ความเป็นใหญ่ ให้เพิ่มให้เครื่องประดับ ชื่อว่าทรง
ประพฤติธรรมในพระชานาทั้งหลาย.

[๓๑๕] ตตถ ปจฺมคากายํ ฯ **ธมฺมนฺติ** มาตา-
ปิตุอุปภูจกานธมฺม ฯ กาลสฺเสว วุฏฺฏาย มาตาปิตุณฺ
มุโขทกทนตกฏฺฏทานมาทึ กตฺวา สพุทฺ สรึรปริทรณฺ
กโรนฺโต เตสุ ธมฺม จริติ นาม ฯ ปุตฺตทาเรสุ ปน
ปุตฺตธิตโร ปาบโถ นิวาเรตฺวา กลฺยาณ นิเวเสนฺโต
สิปปิ อุกคณฺหาเปนฺโต วยปฺตตกาเล ปฏฺฐิรูปฺกุลวเสน
อวาทวิวาหํ กโรนฺโต สมเย จ ธนํ เทนฺโต ปุตฺเตสุ
ธมฺม จริติ นาม ฯ ภริยํ สมฺมาเนนฺโต อวิมาเนนฺโต
อนติจเรนฺโต อีสฺสรियํ โวสฺสชเชนฺโต อลงฺการํ อนุปฺปนฺโต
ทาเรสุ ธมฺม จริติ นาม ฯ

ก็เมื่อทรงสงเคราะห์มิตรและอมาตย์ทั้งหลาย ด้วย
สังคหัตถุ ๔ ไม่ทรงกล่าวให้คลาด ชื่อว่า ทรงประพฤติ
ธรรมในมิตรและอมาตย์เหล่านั้น. เมื่อพระราชทาน

มิตตามจฺเจ ปน จตฺุทฺธิ สงฺคทวตฺุทฺธิ สงฺคณฺหนฺโต
อวิสฺวาเทนฺโต เตสุ ธมฺม จริติ นาม ฯ หตฺถิ-
ออสฺสาทินํ วาหนานํ พลกายสฺส จ ทาทพฺพยุตฺตกํ

สิ่งของที่ควรพระราชทาน ทรงปูนบำเหน็จแก่สัตว์พาหนะ มีช้างม้าเป็นต้น และพลนิกาย ไม่ทรงใช้ช้างม้าเป็นต้นใน การงานทั้งหลาย ในเวลาแก่ ชื่อว่า ทรงประพடுத்தธรรม ในสัตว์พาหนะและพลนิกาย.

เมื่อไม่ทรงเบียดเบียนชาวบ้านและชาวนิคม ด้วย อาชญาและส่วยทั้งหลายเลย ชื่อว่า ทรงประพடுத்தธรรม ในชาวบ้านและชาวนิคม. เมื่อทรงทำชาวแคว้นแคว้นและ ชาวชนบทให้ลำบาก ด้วยเหตุอันไม่สมควร ไม่ตั้งพระราช ทัณฑ์ อันประกอบด้วยประโยชน์เกื้อกูลไว้ ชื่อว่า ทรง ประพடுத்தธรรมในชาวแคว้นแคว้นและชาวชนบทนั้น. แต่ เมื่อไม่ทรงบีบคั้น และทรงแผ่ไปด้วยพระราชทัณฑ์อัน ประกอบด้วยประโยชน์เกื้อกูล ชื่อว่า ทรงประพடுத்தธรรม ในชาวแคว้นแคว้นและชาวชนบทนั้น.

เมื่อพระราชทานปัจจัย ๔ แก่สมณะและพราหมณ์ เทียว ชื่อว่าทรงประพடுத்தธรรมในสมณะและพราหมณ์ เหล่านั้น. เมื่อพระราชทานอภัยแก่สัตว์ ๔ เท้าและนกทุก จำพวก ชื่อว่าทรงประพடுத்தธรรมในเนื้อและนกทั้งหลาย.

บทว่า **ธมโม** ได้แก่ ธรรม คือการประพடுத்தชอบที่ บุคคลประพடுத்தดีแล้ว. บทว่า **สุขมาวโท** ความว่า ย่อม นำมาซึ่งความสุขในกุลสัมปทา ๓ ในกามสวรรค์ ๖ ชั้น. บทว่า **สุจินเณน** ได้แก่ เพราะสุจริตมีกายสุจริตเป็นต้น อันบุคคลประพடுத்தดีแล้วในโลกนี้. สองบทว่า **ทิวํ ปตตาค** ความว่า บรรลุทิพย์ กล่าวคือเทวโลกและพรหมโลก คือ เป็นผู้ได้ยศอันเป็นทิพย์ในเทวโลกและพรหมโลกนั้น. บท คาถาว่า **มา ธมฺมํ ราช ปามโท** ความว่า “มหาราช เพราะฉะนั้น พระองค์ถึงจะทรงสละพระชนม์ ก็อย่าทรง ประมาทธรรม.”

พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว มีพระราชหฤทัยยินดี ทรงรับศีล ๕ ทรงไหว้พระโพธิสัตว์ เสด็จไปยังพระนคร ของพระองค์ ทรงทำบุญมีทานเป็นต้น และทรงรักษาศีล ๕ ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม ในกาลที่สุดแห่งพระ ชนม์มายู ได้เสด็จเข้าถึงสวรรค. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ยัง ฌานและอภิญญาให้บังเกิดแล้ว เข้าถึงพรหมโลกพร้อม กับมารดาบิดา.

เทนโต สกุการ์ กโรนโต ทตถิสสุสาทโย มหุลลกาเล กมเมสุ อโยเชนโต วาหนพลสุ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ

คามนิคมวาสิโน ทนุทพลีตี อปีเพนโตว คามนิคเมสุ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ ฐฏจญจ ชนปทญจ อการเณน กิลเมนโต หิตจิตตํ อปจจุฏฐาเปนโต ตตถ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ อปีเพนโต ปน หิตจิตเตน จ ผรณโต ตตถ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ

สมณพราหมณานํ จตตาริ ปจเจย เทนโตว เตสุ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ สพพจตูปตสกุณานํ อภยํ เทนโต มิคปกุขิสู ธมฺมํ จรติ นาม ฯ

ธมฺโมติ สมจริยธมฺโม สุจินเณน ฯ **สุขมาวโท**ตีสุ กุลสมปทาสู ฉสุ กามสคฺเคสุ สุขํ อวาทตี ฯ **สุจินเณนา**ตี กายสุจริตาทีนา อีธ สุฎฐุ จินเณน ฯ **ทิวํ ปตตาค**ตี เทวโลกพรหมโลกสงฆาตํ ทิวํ คตาคตถ ทิพพยสปปฐิลาภีโน ซาคา ฯ **มา ธมฺมํ ราช ปามโท**ตี ตสฺมา ตวํ มหาราช ชีวิตํ ชนฺนโตปิ ธมฺมํ มา ปมชชิตี เอวเมตาสํ คากานมตฺโตจตตาคีสนิปาเต สกุณชาติกวนณนายนํ วุตโต ฯ

ตํ สุตวา ราชา ตฎฐจจิตโต ปญจสิลลํ คเหตุวา โโพสิตตํ วนฺทิตวา สกนคฺร์ คนฺดวา ทานาทิกํ ปุณฺณํ กตวา ปญจสิลลญจ รกฺขิตวา ธมฺเมเน รชฺชํ กาเรตฺวา आयุหปริโยसानเ สคฺคูปโค อโหสิ ฯ โโพสิตโตปิ มาตาศิตฺติ สทฺธี ฌานาภิญญา นิพพตเตตฺวา พรหมโลกูปโค ฯ

[เรื่องคนตกยากชื่อสุดนะ]

[๓๑๖] ในอดีตกาล ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์ เป็นคนตกยากชื่อ สุดนะ ทำการจ้างเลี้ยงมารดาบิดา เมื่อบิดาถึงแก่กรรมแล้วเลี้ยงมารดา. ในกาลนั้น พระเจ้ากรุงพาราณสี ทรงพอพระราชหฤทัยในการล่าเนื้อ วันหนึ่ง เสด็จเข้าไปป่าแล้ว ทรงบัญชาว่า “เนื้อหนีไปทางที่ที่ผู้ใดยืนอยู่; ลินไหมยอมมีแก่ผู้นั้น.” ที่นั้น เนื้อทรายตัวหนึ่ง เดินไปยังที่พระราชชาประทับยืนอยู่. พระราชาทรงพาดลูกศรเพื่อยิงเนื้อทรายนั้น. มันมีมายาแห่งเนื้ออันเรียนแล้ว รู้ว่าลูกศรพุ่งมาตรงสี่ข้าง ก็ล้มกลิ้งประหนึ่งว่าถูกยิงด้วยลูกศร. พระราชา ทรงเข้าพระราชหฤทัยว่าเนื้อถูกเรายิงแล้วจึงเสด็จวิ่งไปจะจับ. เนื้อลุกขึ้นวิ่งหนีไปอมาตย์ทั้งหลายหัวเราเหยียบพระราชชา. พระราชา ทรงติดตามเนื้อนั้นไป ทรงพินด้วยพระขรรค์ให้เป็น ๒ ท่อนแล้ว คล้องไว้ที่ไม้ (คาน) ทรงนำหีบเสด็จมา บรรทมที่โคนต้นไทรในระหว่างทาง ทรงลุกขึ้นแล้ว ก็เริ่มจะเสด็จไป.

ยักษ์ชื่อว่า มฆเทพ บังเกิดที่ต้นไทรนั้น จับพระหัตถ์พระองค์ไว้ด้วยขู่ว่า “หยุดก่อน! หยุดก่อน! ท่านเป็นภักษาของเรา.” พระราชาทรงหวาดกลัว ตรัสถามว่า “ท่านจักกินเฉพาะในวันนี้หรือจักกินเป็นเนืองนิตย์.” ยักษ์กล่าวว่า “เมื่อได้ ก็จักกินเป็นเนืองนิตย์.” พระราชา ตรัสว่า “ในวันนี้ ท่านจงกินเนื้อนี้ แล้วจงปล่อยข้าพเจ้าไป, พรุ่งนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าจะส่งมนุษย์มาทีละคน พร้อมกับถาดภัตทีละถาดๆ.” ยักษ์กล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น ท่านจงอย่าลิม, ในวันที่ท่านไม่ส่งมนุษย์และภัตมา ข้าพเจ้าจักกินท่านทีเดียว” ดังนี้แล้ว รับประทานปล่อยพระราชชาขึ้นไป.

ฝ่ายพระราชชา ตรัสว่า “ข้าพเจ้าเป็นพระเจ้ากรุงพาราณสี, อะไรๆ ของเรา ชื่อว่า ไม่มี ย่อมไม่มี” แล้วเสด็จเข้าสู่พระนครจำเดิมแต่วันที่ ๒ ให้นำมนุษย์ออกไปจากเรือนจำทีละคนๆ ให้ถือถาดภัตนั้นไปส่งแก่ยักษ์. ยักษ์บริโภคภัตแล้วกินมนุษย์นั้น. ในกาลต่อมา พวกมนุษย์ในเรือนจำก็หมด. พระราชาทรงหวาดกลัวแต่ภัยคือมรณะ ทรงวางหอกหาปณะพันหนึ่งไว้บนคอช้าง ให้เทียวติกลงประกาศว่า “ใครๆ สามารถถือเอาภัตให้แก่ยักษ์ได้จงถือเอาหาปณะพันหนึ่งนี้.”

[๓๑๖] อดีเต พาราณลีย โปธิสโต สุดโน นาม ทุคโคโต หุตวา ภตี กตวา มาตาปิตโร ไปเสตวา ปิตริ กาลกเต มาตร โปเสสิ ฯ ตทา พาราณสีราชา มคจิตตโก หุตวา เอกทิวส อรณญ์ ปวีลิตวา ยสส จิตฏุจจาเนน มิโค ปลายติ ตสส คีวาติ อาณาเปสิ ฯ อเถโก เอณิมิโค รณโย จิตฏุจจาณ ปฏฺิพชชฺิ ฯ ราชา ตํ วิชฺฌมิตฺุ สรํ ชปิ ฯ โส อุกคหิตมคมาโย สรํ ฬาสุกาภิมุขํ อาคจณฺตํ ฆตวา ปรีวตติตวา สเรน วิทุโธ วีย หุตวา ปติ ฯ ราชา มิโค เม วิทุโธติ คเหตุํ ธาวิ ฯ มิโค อุฏฺุจาย ปลายิ ฯ อมจจา ราชานํ อวทสิสุ ฯ ราชา ตํ อณุพนธิตวา ชคฺเคน ทูวิชา กตวา ทณฺทเก ลคฺเคตวา กาชํ วหนฺโต อาคจณฺโต อนฺตรามคฺเค วฏฺุรฺกขมุเล นิพชชิตวา อุฏฺุจาย คนฺตุํ อารภิ ฯ

ตสมิ วฏฺุรฺกเข นิพพตฺโต มฆเทโว นาม ยกุโข ติฏฺุจ ติฏฺุจ กกุโขสิ เมติ ตํ หตฺเถ คนฺหิ ฯ ราชา ภีโต ก็ อชฺเชว ชาทิสฺสสิ อุทาหุ นิพพธฺนติ ปุจฺฉิ ฯ ลภฺนฺโต นิพพฺุฑฺ์ ชาทิสฺสามิติ ฯ ราชา อชฺช อิมํ มิคํ ชาทิตวา มํ วิสฺสชฺเชติ เสว ปฏฺุจาย เอเกกาย ภตตปาติยา สทฺุธิ เอเกกํ มนุสฺสํ เปเสสฺสามิติ อาห ฯ ยกุโข เตนฺหิ อปฺปมตฺโต โหติ อปฺเปสิตทิวเส ตเมว ชาทิสฺสามิติ ปฏฺุญฺญํ คเหตุวา ตํ วิสฺสชฺเชสิ ฯ

ราชาปิ อหํ พาราณสีราชา มยหํ อวิชฺฆมานกํ นาม นตฺถิติ วตวา นครํ ปวีลิตวา ทุตฺยทิวสโต ปฏฺุจาย พนฺธนาคารโต เอเกกํ มนุสฺสํ นีหฺราเปตวา ตํ ภตตปาติ คาหาเปตวา ยกฺชสฺส เปเสสิ ฯ ยกุโข ภตฺตุํ ภูฏฺุชิตวา ตํ ชาทิ ฯ อปรภาเค พนฺธนาคาเรสุ มนุสฺสา ชีณา ฯ ราชา มรณภยภีโต สทฺุสสภณฺตฺิกํ หตฺถิกฺขนฺธ เจเปตวา เภริ จาราเปสิ ภตฺตุํ คเหตุวา ยกฺชสฺส ทาตุํ สกฺโกณฺโต อิมํ คนฺหาตฺตุติ ฯ

พระโพธิสัตว์ สดับคำนั้นแล้ว รับเอาหอกทาบขณะ พันทึ้นนั้นแล้ว ให้แก่มารดา เข้าไปเฝ้าพระราชชา ถวาย บังคมแล้ว อันพระราชชาตรัสถามว่า “พ่อจะนำภัตไป หรือ?” กราบทูลว่า “ถูกแล้วพระเจ้าข้า.” พระราชชาตรัสถามว่า “เจ้าได้อะไรจึงควร?” พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า “ได้ฉลองพระบาททอง ฉัตร และพระขรรค์ของพระองค์ จึงควร.” พระราชชาตรัสถามว่า “เพราะอะไร?” พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ธรรมดาอมนุษย์ทั้งหลาย ย่อม กลัวบุคคลผู้มีอาวุธในมือเท่านั้น; เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์ มีพระขรรค์ในมือ ไม่ยืนอยู่บนพื้นที่ยันเป็นของมัน จักยืน บนฉลองพระบาททอง, ไม่ยืนในร่มไม้ของมัน จักยืนใต้ร่ม ฉัตร: เพราะว่ายักษ์นั้น ย่อมได้เพื่อจะกินบุคคลผู้ยืนอยู่ บนพื้นที่และร่มไม้อันเป็นของตน. พระราชชาตรัสถามอีก ว่า “เจ้าได้อะไรอีก จึงควร ?” พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า การนำโภชนะปอน ไปด้วยเถาติดิน ไม่สมควรแก่บุรุษผู้เป็นบัณฑิตชื่อเช่นข้าพระองค์; เพราะ ฉะนั้นข้าพระองค์ได้พระกระยาหารสำหรับเสวยของ พระองค์ เต็มถาดทองจึงควร. พระราชาให้พระราชทาน สิ่งของนั้นทุกอย่าง แล้วมอบคนใช้แก่พระโพธิสัตว์นั้น. พระโพธิสัตว์ให้เขาถือเอาเครื่องอุปกรณ์ทั้งหลายไปใน ลำนักของยักษ์นั้น พักพวกมนุษย์ (ที่ไปด้วย) ในที่ไม่ไกล ดันไม้ แล้วสวมฉลองพระบาททอง กั้นเศวตฉัตรเหนือ ศีรษะรับภาชนะภัตไปยังที่ใกล้ตันไม้ เอาปลายดาบคอน ถาดภัต ยืนอยู่ที่สุดเงา (ไม้) เท่านั้น ได้ให้ภัตแก่ยักษ์แล้ว.

ยักษ์คิดว่า “เราจักลวงบุรุษนี้ แล้วเคี้ยวกินเขาผู้ เข้ามาสู่ร่มไม้” ดังนี้แล้ว จึงพูดว่า “เชิญมาเถิด, พ่อ มานพ เราทั้ง ๒ จักกินด้วยกัน.” พระโพธิสัตว์ กล่าวว่ “ถ้าท่านจักกินเราไซ้ร ใครๆ ก็คิดว่า “บุรุษชื่อสุดนะผู้ เลี้ยงมารดาถูกยักษ์กินแล้ว” ชื่อว่าผู้นำภิกษามาเพื่อท่าน จักไม่มี, เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านก็จักได้โภชนะโดยยากตั้งแต่ บัดนี้ไป, ท่านจักไม่ได้เพื่อจับพระราชามันของข้าพเจ้า. เพราะเหตุไร? เพราะเราอยู่นอกตันไม้ ท่านจักไม่อาจ เพื่อจะกินมันซึ่งเราได้. เพราะเราไม่ยืนอยู่ในที่ของท่าน ยืนอยู่บนฉลองพระบาท (ต่างหาก), เราไม่ยืนอยู่ในร่มไม้ ของท่าน ยืนอยู่ในร่มฉัตร (ต่างหาก); ถ้าท่านจะต่อสู้กับ เราไซ้ร, เราจักตัดท่านด้วยพระขรรค์ให้เป็น ๒ ท่อน. ด้วยว่า ในวันนี้ เราเตรียมมาเสร็จสรรพเพื่อเรื่องนี้

ต์ สุตวา โพธิสโต ต่ สหสสภณทิกิ คเหตุวา มาตยา ทตวา ราชานั อุปสงกมิตวา วนทิตวา ตาต ภตต์ หริสสสิตี ปฏุโจ อาม เทวาตี อาห ๑ กิเนเต ลทฐั วัฏฏตีตี ๑ ตุมหากั สุวณฺณปาตุกา จ ฉตตณฺจ ขคคณฺจ ลทฐั วัฏฏตีตี ๑ กิการณฺตี ๑ เทว อมนุสฺสา นาม อารุหตฺถณั ภายนฺตีเยว ตสฺมา อหิ ขคคทโต หุตวา ตสฺส สนฺตกาย ภูมียา อฏฺจตวา สุวณฺณปาตุกาสุ จสฺสามิ ตสฺส รุกฺขจฉายาย อฏฺจตวา ฉตตจฉายาย จสฺสามิ โส ทิ อตตโน สนฺตกาย ภูมียั รุกฺขจฉายณฺจ จิตฺ ขาทิตุ ลภตีตี ๑ ปุน กิ ลทฐั วัฏฏตีตี ๑ เทว มาทิสสฺส นาม ปณฺทิตปฺริสสฺส มตฺติกาปาตียา ลูชโภชนั หริตุ น อนฺจณฺวิกิ ตสฺมา ตุมหากั สุวณฺณปาตีปฺริตฺ ตุมหากั ภูณฺชนภตต์ ลทฐั วัฏฏตีตี ๑ ราชา ต่ สพฺพิ ทาเปตฺวา ตสฺส เวยยาวจจกาเร ปฏฺิปาเทสิ ๑ โพธิสโต อุปกรณานิ คาหาเปตฺวา ตตถ คนฺตวา รุกฺขสฺสาวิทุเร มนุสฺเส จเปตฺวา สุวณฺณปาตุกา อารุหิตฺวา เสตจฉตต์ มตฺถเก กตฺวา ภตฺตปาตี คเหตุวา รุกฺขสมิปี คนฺตวา อสิตฺถนฺเทน ภตฺตปาตี ธาเรตฺวา ฉายาย ปฺริยณฺเต จิตฺว ยกฺขสฺส ภตต์ อทาลิ ๑

ยกุโข อิมั วณฺเจตฺวา ฉายั ปฺริฎฺจั ขาทิสฺสามิตี จินฺเตตฺวา เอหิ มาณว อุโฆ มย ขาทิสฺสามาตี อาห ๑ โพธิสโต สเจ ตว มั ภกฺขิสฺสสิ สุตโน นาม มาตฺโปสโก ยกฺเชน ขาทิตฺตี โภจิ เต ภิกฺขั ออาหารนฺโต นาม น ภวิสฺสตี อถ เต อิตฺ ปฏฺุจาย โภชนั ทุลลภั ภวิสฺสตี อมุหากปิ ราชานั คนฺทิตุ น ลภิสฺสสิ กสฺมา รุกฺขโต พหิ จิตฺตตา มมปิ ขาทิตุ น สกฺขิสฺสสิ อหิ ทิ ตว จาเน อฏฺจตวา ปาตุกาสุ ติฎฺฐามิ ตว รุกฺขจฉายาย อฏฺจตวา ฉตตจฉายาย ติฎฺฐามิ สเจ ปน ตว มยา สทฺธิ ยฺชฺฉนิสฺสตี ขคเคน ต่ ทฺวิธา ฉินฺทิสฺสามิ อหฺมฺหิ อชฺช เอตฺตถเมว สชฺไซ หุตฺวา อาคโตตี อาห ๑ ยกฺโข ยุตฺตรูปิ วทตฺยณฺตี

เท่านั้น.” ยักษ์คิดว่า “บุรุษนี้พูดถูกต้อง” มีจิตเลื่อมใส แล้ว บริโภคภัตแล้วพูดว่า

“มาณพ ท่านจงถือเอาพระขรรค์ ฉัตร และ ถาดไปเสียเถิด, มารดาของท่านจงเห็นความ สวัสดิ์, และตัวท่านจงเห็นมารดา.”

พระโพธิสัตว์ กล่าวว่า “สหาย แม้ในกาลก่อน ท่านทำบาปไว้ จึงเกิดเป็นยักษ์, ตั้งแต่นี้ไป อย่าทำบาป ทั้งหลายมีปาณาติบาตเป็นต้นเลย” กล่าวอานิสงส์ในศีล และโทษในความเป็นผู้ทุศีล ให้ยักษ์นั้นตั้งอยู่ในศีล ๕ แล้วชวนว่า “ท่านจะต้องการอะไรด้วยการอยู่ป่า, ท่าน มาเถิด.” พายักษ์นั้นไป ให้เขาช่วยถือพระขรรค์เป็นต้น ได้ไปยังพระนครแล้ว. พระราชา เสด็จต้อนรับพระโพธิสัตว์ ให้ยักษ์นั้นที่ประตูแห่งพระนคร ทำให้เป็นผู้มีลาภมีภัตอัน เลิศเป็นต้น เสด็จเข้าไปสู่พระนครแล้ว ทรงแต่งตั้งให้พระโพธิ- สัตว์เป็นเสนาบดี ทรงตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์นั้น ได้เข้าถึงสวรรค์แล้ว.

ปสนุนจิตโต ภตต์ ภูณชิตวา

ขคฺคํ ฉตตณฺจ ปาติณฺจ คจฺเจวาทาย มาณเว
โสตุถิ ปสฺสตุ เต มาตา ตวณฺจ ปสฺสาหิ มาตรนติ

อาท ๖

โพธิสโต สมนม ตฺวํ ปุพฺเพปิ ปาปํ กตฺวา
ยกุโข ชาโต อิตฺโต ปฏฺจาย ปาณาติปาตาทีนํ
มา กริตฺติ สึเล อานิสฺสํ ทุสฺสีเลยฺ จาทินวํ กเถตฺวา
ตํ ปณฺจสิเล ปตฺติฏฺจาเปตฺวา กิณฺเต อรณฺญวาเสน
เอหิตฺติ ตํ คเหตุวา ตเมว ขคฺคาทีนํ คาทาเปตฺวา
นคฺรํ อคฺมาลี ๖ ราชา โพธิสโต ปจฺจคฺคนตฺวา
ยกุขํ นคฺรทฺวาเร นิสฺสีทาเปตฺวา อคฺคภตฺตาทีลาภี
กตฺวา นคฺรํ ปวีลิตฺวา โพธิสโต เสนาปตี กตฺวา
ตสฺสโลวาเท จตฺวา สคฺคูปโค อโหสิตี ๖

เรื่องสุตนะ จบ.

สฺตนาตฺถ ๖

[เรื่องเนื่อนันทิยะ]

[๓๑๗] ในอดีตกาล พระเจ้าโกศลในกรุงสาเกต แคว้นโกศลได้ทรงพอพระราชหฤทัยในการล่าเนื้อ. ท้าวเธอ ไม่ให้พวกมนุษย์ทำกิจทั้งหลายมีกสิกรรมเป็นต้น ทรงมี มนุษย์เป็นบริวาร ได้เสด็จไปล่าเนื้อทุกวัน. ภายหลังวัน หนึ่ง มนุษย์ทั้งหลายประชุมปรึกษากันว่า “ทำไฉนหนอ? พวกเราพึงล้อมอุทยานอัญชนวัน ดิตประตฺวไว้ ต้อนเนื้อทั้ง หลายออกมาจากป่า ให้เข้าไปในอุทยานนั้นแล้วปิดประตฺว เสียกราบมูลแต่พระราชา แล้วพึงทำการงานของตน” ดังนี้แล้ว จัดแจงอุทยานเสร็จแล้ว เข้าไปป่า ล้อมที่มี ประมาณโยชน์หนึ่งไว้.

ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นเนื้อชื่อ นันทิยะ พา มารดาบิดาไปอยู่ในพุ่มไม้เล็กๆ พุ่มหนึ่ง เห็นมนุษย์เหล่า นั้นแล้ว คิดว่า “ในวันนี้อเราควรสละชีวิตให้ชีวิตแก่มารดา

[๓๑๗] อตีเต โกสลรฏฺเฐ สาเกตเเต โกสลราชา
มิกจิตตโก อโหสิ ๖ โส มนุสฺसानํ กสิกมมาทีนํ
กาตํ อทตฺวา มนุสฺสปริวารํ เทวสิกํ มิควธํ อคฺมาลี ๖
อเถกทิวสํ มนุสฺสา สนนูปิติตฺวา ยนนฺน มยํ
อณฺชนวนํ อญฺยานํ ปริกฺขิปิตฺวา ทวารํ โยเชตฺวา
อรณฺญโต มิเค นีหริตฺวา ตตถ ปเวเสตฺวา ทวารํ
ปิทฺทิตฺวา รมโย อาโรเจตฺวา อตตโน กมมํ กเรยยามาติ
มนฺเตตฺวา อญฺยานํ สขฺเชตฺวา อรณฺญํ ปวีลิตฺวา
โยชนมตฺตํ จานํ ปริกฺขิปิสฺสุ ๖

ตทา โพธิสโต นนฺทีโย นาม มิโค ทฺตฺวา
เอกสมิ ขุทฺทกคฺมุเพ มาตาปิตโร คเหตุวา วสนฺโต
เต มนุสฺเส ทิสฺวา อชฺช มยา ชีวิตํ ปริกฺจชิตฺวา

บิดา แล้วกล่าวว่า “ท่านทั้งหลายพึงเป็นอยู่ด้วยอุบาย
 อย่างหนึ่ง” ฉันทักให้ชีวิตแก่ท่านทั้งหลาย, เมื่อพุ่มไม้พอ
 ถูกพวกมนุษย์ฟาดแล้วเท่านั้น ฉันทักวิ่งออกไป; เมื่อเป็น
 เช่นนั้น; มนุษย์เหล่านั้นสำคัญว่า “ในพุ่มไม้เล็กนี้จักมีเนื้อ
 ตัวเดียวเท่านั้น” จักไม่เข้ามายังพุ่มไม้ ไม่เห็นท่านทั้ง ๒,
 ขอท่านทั้ง ๒ จงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด” ให้มารดาบิดาอด
 โทษแล้ว เตรียมจะวิ่งไป เมื่อพุ่มไม้พอถูกพวกมนุษย์ฟาด
 แล้วเท่านั้น, ก็ออกจากพุ่มไม้นั้นเข้าไปในระหว่างเนื้อทั้ง
 หลาย. มนุษย์แม่เหล่านั้น ก็มีความสำคัญอย่างนั้นเหมือน
 กัน จึงไม่เข้าไปยังพุ่มไม้นั้น ต่อนเนื้อทั้งหลายให้เข้าไปยัง
 อุทยานแล้ว กราบทูลแต่พระราชชา ได้ไปสู่ที่อยู่ของตน.

ตั้งแต่วันนั้น พระราชาเสด็จไปยังเนื้อตัวหนึ่งเอง
 ที่เดียว แล้วทรงถือมา หรือในกาลบางที ทรงส่งคนไปให้
 นำมา. เนื้อเหล่านั้นตั้งวาระกันแล้ว. เนื้อตัวหนึ่งถึงวาระ
 ย่อมยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง. พระราชาทรงยิงเนื้อนั้น
 แล้วทรงถือเอา. ภายหลังวันหนึ่ง วาระของเนื้อนั้นทียะ
 ถึงแล้ว. ก็ในวันนั้นพระราชาเสด็จไปเองที่เดียว ทรงเริ่มที่
 จะยิงแล้ว. เนื้อนั้นทียะทำเมตตาให้เป็นปุเรจาริก (เป็น
 เบื้องหน้า) ได้ยืนนิ่งอยู่แล้ว.

ด้วยอานุภาพแห่งเมตตาของเนื้อนั้นทียะนั้น
 พระราชาไม่อาจที่จะปล่อยลูกศรไปได้ทรงถึงธนูแล้ว ตรัส
 ว่า “ธนูนี้แม้เป็นท่อนไม้ไม่มีจิต ยังรู้คุณของเจ้าก่อน,
 เราแม้เป็นมนุษย์มีจิต ก็ไม่รู้คุณของเจ้า; เจ้าจงอดโทษแก่
 เรา, เราให้อภัยแก่เจ้าละ.” พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า
 “มหाराช พระองค์พระราชทานอภัยแก่ข้าพระองค์ก่อน,
 ส่วนหมูเนื้อในอุทยานนี้ จักทำอย่างไร?” พระราชาตรัสว่า
 “เราให้อภัยแม่แก่หมูเนื้อนั้น.” พระมหาสัตว์ให้พระราชชา
 พระราชทานอภัยแก่สัตว์ทุกจำพวกคือเนื้อในป่า นกที่บิน
 ไปในอากาศ และปลาที่ว่ายไปในแม่น้ำ แล้วให้พระราชชา
 ดำรงอยู่ในศีล ๕ อย่างนี้แล้ว จึงทูลว่า “มหाराช
 ธรรมดาพระราชชาทรงละการถึงอกติ ไม่ทรงยังราชธรรม
 ๑๐ ให้กำเรบครองราชสมบัติโดยธรรมจึงควร” ดังนี้แล้ว
 เมื่อจะแสดงราชธรรม ๑๐ ได้กล่าว ๒ คาถาว่า

[๓๑๘] “ขอพระองค์จงพิจารณาเห็นธรรม
 อันเป็นกุศล ซึ่งตั้งอยู่ในพระองค์ เหล่านี้คือทาน
 ๑ ศีล ๑ บริจาค ๑ ความเป็นผู้ซื่อตรง ๑ ความ
 เป็นผู้อ่อนโยน ๑ ตปะ ๑ ความไม่โกรธ ๑ ความ

มาตาปิตุณิ ชีวิตํ ทาตุ วัฏฏตีติ จินเตตวา ตุมเห
 เอเกนุปาเยน ชีเวยยาถ อหํ ชีวิตํ โว ทสสามิ
 มนุสเสติ คุมเพ ปหฏมตเตเยว นิภขมิสสามิ อถ
 เต อิมสมิ ขุททเก ตุมเพ เอโกเยว มิโค ภวิสตีติ
 มณฺญมานา คุมพํ อปปริสิตวา ตุมเห น ปลลิสสนติ
 อปฺปมตฺตา โหเถาติ มาตาปิตโร ขมาเปตฺวา
 คมนสชฺโช หุตฺวา คุมเพ ปหฏมตเตเยว ตโต
 นิภขมิตฺวา มิคานมนฺตรํ ปาวิสสิ ฯ เตปิ มนุสฺสา
 ตถาสถณฺณินว ตํ อปปริสิตฺวา มิเค อุกฺขานํ ปเวเสตฺวา
 รมโฌ อาโรเจตฺวา สกฺกฺขานานิ อคมํสุ ฯ

ตโต ปฏฺจาย ราชชา สยเมว คนฺตฺวา เอกํ
 มิคํ วิขฺมิตฺวา คเหตุวา วา เอติ เอกทา วา
 เปเสตฺวา อาหาราเปติ ฯ เต มิคา วารํ จปยีสฺสุ ฯ
 ปตฺตฺวาโร มิโค เอกมนฺเต ติจฺจตี ฯ ตํ วิขฺมิตฺวา
 คนฺหาติ ฯ อเถกทิวสํ นนฺทียสฺส วาโร ปตฺโต ฯ ตํ
 ทิวสณฺจ ราชชา สยเมว คนฺตฺวา วิขฺมิตฺุ อารภิ ฯ
 นนฺทียเมตฺตํ ปุเรจาริกํ กตฺวา นิจฺจโล อฏฺฐาสสิ ฯ

ราชชา ตสฺส เมตฺตานุกาเวณ สรํ วิสฺสชเชตฺตุ
 อสฺสโกโนโต ธนฺุ ฉทฺเทตฺวา อิทํ อจิตฺตํ
 กลิงฺครทณฺฑมปิ ตาว ตว คุณํ ชานาติ สจิจฺตโก
 มนุสฺสสฺส
 อหํ น ชานามิ มยฺหํ ขม อภยนฺเต
 ทมฺมิตฺติ อาท ฯ มหाराช มยฺหํ ตาว อภยํ เทสิ
 อยฺมฺปน อุกฺขานเณ มิคคโณ ก็ ภริสฺสตีติ ฯ
 เอตสฺสาปิ ทมฺมิตฺติ ฯ เอวํ มหาสโต สพฺเพสํ
 อรณฺญมิกานํ อากาสคตสฺกฺกณานํ ชลจรมจฺฉานณฺจ
 อภยํ ทาเปตฺวา ราชานํ ปณฺจสิเล ปติฏฺฐาเปตฺวา
 มหाराช รมฺญา นาม อคติคมนํ ปทาย ทส
 ราชธมฺเม อโกเปนฺเตน ธมฺเมเน รชชํ กาทเรตฺตุ
 วัฏฏตีติ วตฺวา ทส ราชธมฺเม เทเสนฺโต เทว
 คาถา อภาสิ

[๓๑๘] ทานํ สิลํ ปริจจาคํ อาชฺชวํ มทฺทวํ ตปิ
 อุกฺโกธํ อวิทิสณฺจ ขนฺตี จ อวิโรธนํ
 อิจฺเจเต กุสฺเล ธมฺเม จิตฺเต ปลฺลสาหิ อตฺตนิ

ไม่เบียดเบียน ๑ ความอดทน ๑ ความไม่ยินร้าย ๑
แต่นั้น ปิตีและโสมนัสไม่น้อยย่อมเกิดแก่
พระองค์.”

ตโต เต ชายเต ปิตี โสมนัสสมฺจนปฺกนฺติ ฯ

[แก้อรธ]

ความแห่งคาถาเหล่านี้ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถา
มหาหังสชาติกถาอย่างนี้ว่า “บรรดาธรรม ๑๐ อย่างเหล่านั้น
เจตนาพร้อมด้วยวัตถุชื่อว่า ทาน. ศีล ๕ ศีล ๑๐ ชื่อว่า ศีล.
การสละไทยธรรม ชื่อว่าบริจาค. ความเป็นผู้ซื่อตรง ชื่อว่า
อาชชวะ. ความเป็นผู้อ่อนโยนชื่อว่า มัททวะ. อุโปสถกรรม
ชื่อว่า ตปะ. ธรรมอันมีเมตตาเป็นบุรพภาค ชื่อว่า อักโกธะ.
ธรรมมีกรุณาเป็นบุรพภาค ชื่อว่า อวิหิงสา. ความยับยั้ง
ชื่อว่า ชันติ. ความไม่ยินร้าย ชื่อว่า อวิโรธนะ.”

ตตถ สวตฺตถฺกา เจตนา ทานํ ฯ ปญฺจสิลฺลทส-
สิลาณิ สิลฺลํ ฯ เทยฺยธมฺมจจาโค ปริจฺจาโค ฯ อุชฺฐกาโว
อาชชวํ ฯ มุทฺทาโว มทฺทวํ ฯ อุโปสถกมฺมํ ตโป ฯ
เมตฺตาบุพฺพภาโค อุกฺโกโธ ฯ กรุณาบุพฺพภาโค
อวิหิงสา ฯ อธิวาสนํ ชนฺติ ฯ อวิโรโธ อวิโรธนฺนฺติ
เอวเมตาสํ คาถานมตฺถอ มหาหังสชาติกถณฺณนายํ
วุตฺโต ฯ

พระโพธิสัตว์ อยู่ในสำนักของพระราชา ๒-๓ วัน
แล้ว ให้ตีกลองทองเที่ยวไปในพระนคร เพื่อประกาศอภัย
ทานแก่สรรพสัตว์ทูลว่า “มหाराช ขอพระองค์จงไม่
ประมาทเถิด” ดังนี้แล้ว ไปเพื่อต้องการเห็นมารดาบิดาแล.

โพธิสฺตโต รณฺเณ สนฺติเก กติปาหํ วสิตฺวา
นคเร สพฺพสฺตदानํ อภยทานปฺปกาสนตฺถํ สุวณฺณเกริณฺ-
จาราเปตฺวา อปฺปมตฺโต โหหิ มหาราชชาติ วตฺวา
มาตาปิตุณฺ ทสฺสนตฺถาย คโตติ ฯ

เรื่องเนื่อนันทิยะ จบ.

นันทิมิควตฺถุ ฯ

[เรื่องแฉ่ง]

[๓๑๙] ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นแฉ่ง พัก
มารดาบิดาผู้เด๋ามีจักขุเสียไว้ในคิขฌคฺคา (ถ้าแฉ่ง) นำ
อาหารวัตถุมีเนื้อโคเป็นต้นมาเลี้ยง. ครั้งนั้น พรานคน
หนึ่งชื่อ นิลิยะ ดักบ่วงไว้ในป่าช้าใกล้กรุงพาราณสี มิได้
กำหนด (สัตว์ชนิดใด). พระโพธิสัตว์ติดบ่วงนั้นหวลระลึก
ถึงมารดาบิดาของตน รำพันด้วยภาษามนุษย์ว่า “มารดา
บิดาของเรา จักยังอดสภาพให้เป็นไปได้อย่างไรหนอ เมื่อ
ไม่ทราบแม้ความที่เราเกิดติดบ่วง จักเป็นผู้ไม่มีที่พึ่ง หมด
ปัจฉัย ชะรอยจะซุบผอมตายอยู่ในถ้ำแห่งภูเขานั้นเอง.”
พราน สดับเสียงรำพันนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า

[๓๑๙] อดีเต โพธิสฺตโต คิขฺโณ หุตฺวา วุฑฺฒเ
ปริหิณจกฺขุเก มาตาปิตโร คิขฌคฺคฺหายํ จเปตฺวา
โคมฺสาทีนํ อหริตฺวา ไปเสลฺลํ ฯ ตทา พาราณสีสุสานเ
เอโก นิลิโย นาม เนสาโท อนิยมิตฺวา ปาสํ
โอชฺฐเทสิ ฯ โพธิสฺตโต ตตถ พชฺฌิตฺวา อตฺตโน
มาตาปิตโร อนุสฺสริตฺวา กถํ นุ โข เม มาตา-
ปิตโร ยยาเปสฺสนฺติ มม พนฺธนภาวปี อชานนฺดา
อนาถา นิปฺจจยา ปพฺพตคฺคฺหายเมว สฺสุสิตฺวา
มริสฺสนฺติ มณฺเฑติ มนุสฺสภาสาย ปริเทวิ ฯ ตํ สุตฺวา
เนสาโท

[๓๒๐] “ชาวโลกพูดกันว่า “แฉ่งแลเห็น
ซากศพได้ไกลถึง ๑๐๐ โยชน์” ดูกระไรอยู่; เหตุไร
เจ้าแม้มาใกล้ชายและบ่วงแล้วก็ไม่รู้?”

[๓๒๐] ญนฺนุ คิขฺโณ โยชนสฺตํ กุณฺปานิ อเวกฺขติ
กสฺมา ชาลณฺจ ปาสณฺจ อาสชฺชาปี น พุชฌสิตี

อาห ฯ

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยนฺนุ** ความว่า คำนี้ใด ชาวโลกพูดกันว่า “แรงย่อมแลเห็นชากศพที่ตั้งอยู่เกิน ๑๐๐ โยชนได้” คำนี้นั้น ดูกระไรอยู่ เหตุไร เจ้าแม่มา ไกล่ข้ายและบ่วงนี้แล้ว ก็ไม่รู้คือ แม่มาไกล่แล้ว ก็ไม่ทราบ?

พระโพธิสัตว์ กล่าวว่า

“ในกาลใด สัตว์มีความเสื่อม ในเพราะจะ ลิ่นชีวิต; ในกาลนั้น แม่มาไกล่ข้ายและบ่วงแล้ว ก็ไม่รู้.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปรากโว** ได้แก่ พินาศ. บทว่า **โปโส** ได้แก่ สัตว์.

พรานพึงธรรมกถาของพระโพธิสัตว์นั้นแล้วขอบใจว่า “พระยาแรงฉลาด เมื่อรำพันก็หารำพันเพื่อตนไม่, ย่อมรำพันเพื่อมารดาบิดา, พระยาแรงนี้ไม่ควรที่เราจะฆ่า” ดังนี้แล้ว แก่บ่วงออกจากเท้าด้วยจิตรักใคร่แล้ว สั่งว่า

“เจ้าจงเลี้ยงมารดาบิดา ผู้เฒ่า ซึ่งอาศัยอยู่ที่ชอกเขา เจ้าผู้ซึ่งเราอนุญาตพร้อมแล้ว จงเห็นความสวัสดิในหมู่ญาติเกิด.”

พระโพธิสัตว์พ้นจากทุกข์คือมรณะแล้ว เมื่อจะทำ อนุโมทนาจึงกล่าวว่า

“พราน ท่านจงเปล็ดเพลินพร้อมด้วยญาติทุกคน เหมือนอย่างนั้น ข้าพเจ้าจักเลี้ยงมารดาบิดาผู้เฒ่า ซึ่งอาศัยอยู่ที่ชอกเขา”

ดังนี้แล้ว คาบเนื้อเต็มปากบินไป ได้ให้แก่มารดาบิดาแล้วแล.

เรื่องแรงมาในสัตตกนิบาต.

ตตถ **ยนฺนุ**ติ คิชฺโณ โยชนสฺตํ อติกฺกมม จิตานิ กุณฺปานิ ปสฺสตีติ ยํ เอตํ โลเกน กถิตํ ตยิทํ กถํ ๑ กสฺมา ตฺวํ อิมํ ชาลญฺจ ปาสญฺจ อาสชฺชาปี น พุชฺฌสิ สนฺตีกํ อาคนฺตฺวาปี น ชานาสีติ อตฺโถ ๑

โพธิสฺตโต

ยथा ปรากโว โหติ โปโส ชีวิตสฺงฺขเย อถ ชาลญฺจ ปาสญฺจ อาสชฺชาปี น พุชฺฌตีติ

อาห ๑

ตตถ **ปรากโว**ติ วินาสो ๑ **โปโส**ติ สฺตโต ๑

เนสาโท ตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ปณฺธิโต คิชฺฌมราชา ปริเทวนฺโต น อตฺตโน ปริเทเวติ มาตาปิตูนํ ปริเทเวติ นายํ มาเรตุํ ยุตฺโตติ ตฺลิตฺวา ปิยจิตฺเตน ปาพโต ปาสํ โมเจตฺวา

ภรฺสฺสุ มาตาปิตโร **วฺจฺจ** เต คิริทริสเย มยา ตฺวํ สมนฺญฺญาโต **โส** ตฺถิ ปสฺสาหิ ญาตเกติ

อาห ๑

โพธิสฺตโต มรณทุกฺขา ปมฺตโต อนุโมทฺหนํ กโรนฺโต

เอวํ ลุทฺทก นนฺทสฺสุ สท สพฺเพหิ ญาติภิ ภริสฺสํ มาตาปิตโร **วฺจฺจ** เต คิริทริสเยติ

วตฺวา มฺขปฺบุรี มํสํ อาทาย คนฺตฺวา มาตาปิตูนํ อทาสีติ ๑

สตตฺกนิปาเต คิชฺฌมวตฺถ ๑

[เรื่องแฉ่ง]

[๓๒๑] ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นแฉ่ง เลี้ยงมารดาบิดาอยู่ที่คิชฌมบรรพต (ภูเขาส่ง). ครั้งหนึ่ง ได้มีลมฝนใหญ่. ผุ่งแฉ่งไม่อาจทนลมฝนนั้นได้ จึงบินไปยังกรุงพาราณสี สันสะท้านเพราะความหนาว จับแจออยู่ที่ใกล้กำแพงข้าง ที่ใกล้คูข้าง. ครั้งนั้น เศรษฐีกรุงพาราณสีออกจากพระนครไปพบแฉ่งเหล่านั้นล่ำบากอยู่ จึงให้มันประชุมกัน ณ ที่แห่งหนึ่ง แล้วให้สุ่มไฟส่งคนไปสุ่มป่าช้าให้นำเนื้อโคมาให้แฉ่งเหล่านั้นแล้ว เริ่มต้นกองรักษา. ผุ่งแฉ่ง เมื่อลมฝนหายแล้ว, มีตัวกระปรีกระเปร่าแล้วบินไปสู่ภูเขาส่ง (เดิม) นั้นแล ประจักษ์กันว่า “เศรษฐีกรุงพาราณสีทำอุปการะแก่พวกเราแล้ว, ก็พวกเราทำอุปการะตอบแทนท่านผู้ซึ่งมีอุปการะอันทำแล้ว ย่อมควร, เพราะฉะนั้นตั้งแต่นี้ บรรดาพวกเราผู้ใดได้สิ่งใด เป็นผ้าหรืออาหาร (ก็ตาม) ผู้นั้นพึงให้สิ่งนั้นตกลงที่เรือนของเศรษฐี.” ตั้งแต่นั้นมา ผุ่งแฉ่งเหล่านั้น แลเห็นความเผอเรอของพวกมนุษย์ผู้ตากผ้าและอาหารไว้ที่แดดแล้ว ก็รีบโอบเอา (บินไป) ให้ตกลงที่บ้านของเศรษฐี.

เศรษฐี ทราบว่าสิ่งของทั้งหลายมีผ้าเป็นต้น อันแฉ่งทั้งหลายนำมาแล้วจึงเก็บสิ่งของเหล่านั้นไว้แผนกหนึ่ง ตากหาก. พวกมนุษย์กราบทูลแด่พระราชชา “ผุ่งแฉ่งปล้นพระนคร.” พระราชารับสั่งให้ตักข้ายและบ่วงในทีนั้นๆ เพื่อจับแฉ่ง. พระโพธิสัตว์ติดบ่วงแล้ว. พวกมนุษย์จับพระโพธิสัตว์นั้น แสดงแด่พระราชชา. พระราชาตรัสถาม ทรงสดับเหตุนี้ทั้งหมดแล้ว ตรัสถามอีกโดยนัยว่า “ยมนุ คิชฌ โยชนสต” เป็นต้น. ฝ่ายแฉ่ง (โพธิสัตว์) ก็แสดงธรรม (ถวายเป็น) โดยนัยว่า “ยथा ปราภโว โหติ” เป็นต้น อันพระราชชาทรงยินดีปล่อยแล้ว ได้ไปยังสำนักของมารดาบิดา. พระราชา รับสั่งให้มหาเศรษฐีคืนสิ่งของทั้งหลายแก่เจ้าของทุกๆ คนแล.

เรื่องแฉ่งมาในทุกนิบาต.

[๓๒๒] ในอดีตกาล ในด้านทิศบูรพาและทิศอุดร แต่กรุงราชคฤห์ได้มีบ้านพรหมณ์ชื่อสาลินทียะ, ในด้านทิศบูรพาและทิศอุดรแต่สาลินทียคามนั้น เป็นนาแคว้น

[๓๒๑] อดีเต โพธิสตโต คิชฌมปพพเต คิชฌม หุตวา มาตาปิตโร โปเสสิ ฯ เอกทา มหตี วาตวภูจิจ อโหสิ ฯ คิชฌมา ตํ สหิตุํ อสกุโกณฑา พาราณสี คนตวา ปาการสมิเป ปริชาสมิเป จ สีสเตน กมปมานา นิสีทิสฺสุ ฯ ตทา พาราณสีเสฏฺฐิจิ นครา นิภขมิตวา เต คิชฌเม กิลมนเต ทิสวา เอกสมิ จาเน สนนินปาเตตวา อคคิ การาเปตวา ปุริเส สุตานํ เปเสตวา โคมสํ อาหาราเปตวา เตสํ ทาเปตวา อารกฺขํ ปฏฺจเปสิ ฯ คิชฌมา วุปลนตาย วาตวภูจิจยา กลลลริรา หุตวา ปพพตเมว คนตวา มนตยิสฺสุ พาราณสีเสฏฺฐจินา อมหากํ อุปกาโร กโต กตูปการสส จ นาม ปจฺจูปการํ กาทุํ วฏฺฏติ ตสฺมา อโธ ปฏฺจาย อมहेสุ โย ยํ วตถํ วา อารณํ วา ลภติ เตเน ตํ เสฏฺฐิสฺส เคเห ปาเตตพพนติ ฯ เต ตโต ปฏฺจาย มนุสฺसानํ วตถารณานิ อาตเป สุกฺขาเปเนตานิ ปมาทํ โอลเกตวา สหสา คเหตวา เสฏฺฐิสฺส เคเห ปาเตนติ ฯ

เสฏฺฐิจิ คิชฌเมทิ อาภตภาวํ ญตวา สพฺพพานิ ตานิ วิสฺสุเยว จเปสิ ฯ มนุสฺสา คิชฌมา นครํ วิลมฺปนตติ รมฺโย อาโรเจสฺสุ ฯ ราชา คิชฌมํ คเหตุํ ตตถ ตตถ ชาลญจ ปาสญจ โอททาเปสิ ฯ โพธิสตโต ปาเส พชฺฌิ ฯ มนุสฺสา ตํ คเหตวา รมฺโย ทสฺเสสฺสุ ฯ ราชา ปุจฺฉิตวา ตํ สพฺพํ การณํ สุตวา ปุน ยมนุ คิชฌม โยชนสตนตฺวาติมา นเยน ปุจฺฉิ ฯ คิชฌมปิ ยथा ปราภโว โหติตฺวาติมา รมฺมํ เทเสตวา ตฺฐุเจเน รมฺยา วิสฺสชฺชิตฺวา มาตาปิตูนํ สนตฺกํ อคฺมาสิ ฯ ราชา มหาเสฏฺฐิจิ สพฺพเพสํ สนตฺกานิ ทาเปสิติ ฯ

ทุกนิบาต คิชฌมวตฺตุ ฯ

[๓๒๒] อดีเต ราชคหนครโต ปุพฺพุตตรภาเค สาลินทียโย นาม พรหมณคฺคาโม อโหสิ ฯ ตโต ปุพฺพุตตรภาเค มคฺชกฺเขตต์ ฯ ตโต ปุพฺพุตตรภาเค

มคธ. ในด้านทิศบูรพาและทิศอุดรแต่นาแคว้นมคธนั้น เป็นป่าไม้จ้าวใหญ่ ใกล้สาธุบรรพตลูกหนึ่งนกแขกเต้าเป็น อันมาก อยู่ในป่าไม้จ้าวนั้น.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นพระยานกแขกเต้า มี สรีระประมาณเท่าคุมเกวียน นำอาหารมาจากป่า ทิมพานต์ เลี้ยงมารดาบิดา. ที่นั่นพราหมณ์คนหนึ่งชื่อ โกลิยโคตร เป็นชาวสาลินทียคาม ให้หว่านข้าวสาลีในนา ประมาณพันกรีส ตั้งคนรักษานาไว้คนหนึ่ง. พระยานก แขกเต้า พร้อมด้วยบริวาร ลงเอนามนั้น. คนรักษานาไม่ สามารถจะห้ามนกแขกเต้าที่ลงในที่นั้นๆ ได้. ผู้นกแขก เต้าออกนั้นกินตามต้องการแล้ว ก็บินไปแต่ปากเปล่าๆ. ส่วนพระยานกแขกเต้า ทำรวงข้าวสาลีเป็นอันมากรวม กันเข้าแล้ว เอาปากคาบบินไป. คนรักษานาไปบอกแก่ พราหมณ์ พราหมณ์จึงสั่งว่า “ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงพ่นขน ทางม้า ดักบ่วงไว้ ณ ที่พระยานกแขกเต้าลง จับมันทั้ง เป็นนำมา.” คนรักษานาทำดังนั้น ได้พระยานกแขกเต้า แล้วแสดงแก่พราหมณ์.

พราหมณ์เห็นพระยานกแขกเต้านั้นแล้ว เกิดความ รักเป็นกำลังให้พระโพธิสัตว์จับที่ดักแล้วพูดว่า “นกแขกเต้า เจ้ากินข้าวสาลีตามต้องการแล้ว ยังเอาจะงอยปากคาบ ไป, ยุ่งข้าวของเจ้ามีหรือหนอ? หรือเจ้าทำเวรในข้า.” พระยานกแขกเต้า ฟังคำถามนั้นแล้ว กล่าวคาถานี้ ในเก ทารชาตกปภินณกนิบาต ด้วยวาจามนุษย์อันไพเราะว่า

[๓๒๓] “เวรของข้าพเจ้ากับท่านไม่มี, ยุ่ง ข้าวของข้าพเจ้าก็ไม่มี, ข้าพเจ้าถึงโกฏิสิมพลีแล้ว ย่อมเปลื้องหนีบ้างให้หนี (ให้กู) บ้าง ผังขุมทรัพย์ ไว้ในที่นั้นบ้าง, จงทราบอย่างนี้เถิด ท่านโกลิย พราหมณ์.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิณ** ความว่า ข้าพเจ้า นำข้าวสาลีของท่านไปแล้ว ย่อมเปลื้องหนีบ้าง ให้หนี บ้าง. บทว่า **โกฏิสิมพลี** ได้แก่ ป่าไม้จ้าว มีชื่ออย่างนั้น. บทว่า **นิธิปี** ความว่า ย่อมผัง คือเก็บขุมทรัพย์อันมีปกติ ติดตาม (ตน) ไว้ในที่นั้น คือ ในป่าไม้จ้าวอย่างหนึ่ง.

เอกสมิ สาธุปพพเต มหนตฺ สิมพลีวัน ๑ ตตถ อเนกา สุวา วสนติ ๑

ตทา โพธิสโต สกฏนาภิปมาณสรีโร สุวราชา หุตวา ทิมวนโต โคจโร อหริตวา มาตาปิตโร โปเสสิ ๑ อเถโก โกลิยโคตโต นาม สาลินทียคามวาสิ พุราหุมนเณ สหสสกรีสมตเต เขตเต สาลี วปาเปตวา เอกํ เขตตปาลํ จเปสิ ๑ สุวราชา สปริวาโร ตสมิ เขตเต โอตริ ๑ เขตตปาโล ตหํ ตหํ โอตระมานे สุเว นิวาเรตุํ นาสกชิ ๑ เสสา สุวา ยาวตตถฺ ชาติตวา ตจจมุขาว คจจนติ ๑ สุวราชา ปน พหุณี สาลิสีسانی เอกโต กตวา มุเชน คเหตุวา คจจติ ๑ เขตตปาโล คนตวา พุราหุมนสส กเถสิ ๑ เตนทิ อสสวาลานิ วฏฏตวา สุวณฺเณ โอตินณฺฏจาเน ปาลํ โอชฺเตตวา ตํ ชิวคคาหํ คเหตุวา อาเนหิติ ๑ เขตตปาโล ตถา กตวา สุวราชานํ ลภิตวา พุราหุมนสส ทสเสสิ ๑

พุราหุมนเณ ตํ ทิสวา อุปฺปนฺนพลวสิเนโห โพธิสโต อองเก นิสีทาเปตวา สุว ตวํ ยาวตตถฺ สาลี ชาติตวา ตุนฺเตนาทาย คโตสิ กิณฺนุ เต โกฎฺจํ อตถิ อุทาหุ เต มยิ เวรํ กตฺนติ อาห ๑ ตํ สุตวา สุวราชา มธุราย มนุสสวาจาย ปภินณกนิปาเต เกทารชาตเก อิมํ คาถมาท

[๓๒๓] น เม เวรํ ตยา สทธิ โกฎฺจํ มยหํ น วิชชติ อิมํ มุญจามิณํ ทมฺมิ สมฺปโต โกฎฺสิมฺพลี นิธิปี ตตถ นิทหามิ เอวํ ชานาหิ โกลิยาติ ๑

ตตถ **อิณ**นติ ตว สาลี หริตวา อิมํ มุญจามิ เจว อิมํ ทมฺมิ จ ๑ **โกฏิสิมพลี**นติ เอวํนามกํ สิมพลีวัน ๑ **นิธิปี**ติ เอกํ ตตถ สิมพลีวันเณ ออนุคามิกํ นิธิปี นิทหามิ จเปมิ ๑

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ถูกพราหมณ์ถาม
เมื่อจะทำความนั้นให้ปรากฏ จึงกล่าวว่า

“ท่านโกสิยพราหมณ์ นกทั้งหลายเป็นลูกน้อย
ของข้าพเจ้า มีชนปีกยังไม่งอก, นกเหล่านั้นอัน
ข้าพเจ้าเลี้ยงแล้ว จักเลี้ยงข้าพเจ้า; เพราะฉะนั้น
ข้าพเจ้าจึงให้นี้แก่นกเหล่านั้น.

อนึ่ง มารดาบิดาของข้าพเจ้าแก่เฒ่า ผ่าน
ความเป็นหนุ่มสาวแล้ว, ข้าพเจ้านำข้าวสาลีไป
ด้วยจะงอยปาก เพื่อมารดาบิดาเหล่านั้น ย่อม
เปลื้องหนี้ที่ท่านทำแล้วในก่อน.

นกแม่เหล่าอื่น ซึ่งมีชนปีกเทียบเคียง
ทพพลาพลันตีกีมีอยู่ในที่นั้น, ข้าพเจ้าต้องการบุญ
จึงให้ (ข้าวสาลี) แก่นกเหล่านั้น, บัณฑิตทั้งหลาย
เรียกบุญกรรมนั้นว่า “ขุมทรัพย์.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **หาตุน** แปลว่า นำไป
แล้ว. สองบทว่า **ตํ นิธิ** ความว่า บัณฑิตทั้งหลาย เรียก
ว่าบุญกรรมนั้น ชื่อว่า ขุมทรัพย์อันมีปกติติดตาม (ตน).

พราหมณ์ฟังคำนั้นแล้ว มีจิตใจเลื่อมใส กล่าวว่า
“ตั้งแต่นี้ไป เจ้าพร้อมด้วยญาติทั้งหลาย จงไว้ภัยบริโภค
ข้าวสาลีเถิด” ดังนี้แล้วมอบนาทั้งหมดให้แล้ว แก่เครื่อง
ผูกออกจากเท้า. พระโพธิสัตว์ เพราะความรู้ประมาณ
จึงรับเพียง ๘ กรีสเท่านั้น คินนาที่เหลือให้แก่พราหมณ์
นั้นแลอีกแล้ว ให้โอวาทว่า “ท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาทเกิด
ท่านมหาพราหมณ์” คาบรวงข้าวสาลีไปสู่สำนักของ
มารดาบิดา. ฝ่ายพราหมณ์ ปักหลังลงในนาประมาณ ๘
กรีสแล้ว ได้พูดกะคนรักษานาว่า “อย่าห้ามนกทั้งหลายที่
คาบเอาข้างสาลีแต่เขตนี้” ตั้งแต่นั้น นกแขกเต้าทั้งหลาย
ได้คาบเอา (ข้าวสาลี) แต่เขตนั้นแล.

เรื่องพระยานกแขกเต้า จบ.

สุวราชวตถุ ๑

เอวณจ ปน วตฺวา พฺราหฺมเณน ปุฏฺโฐ ตมตถฺถํ
ปาทฺถุ กโรนโต อาห

อชาตปุกฺขา สกฺกมา ปุตฺตกา มยฺห โกสิย
เต มํ ภตา ภริสฺสนติ ตสฺมา เตสํ อธิมํ ทเท ๑

มาตา ปิตา จ เม วุตฺตมา ชิณฺณกา คตโยพฺพนา
เตสํ ตฺยฺแทน หาดฺตุน มุญฺเจ ปุพฺเพ กตํ อธิมํ ๑

อญฺเณปิ ตตฺถ สกฺกมา ชิณฺนปุกฺขา สุทฺพฺพลา
เตสํ ปุณฺณตฺถิโก ทมฺมิ ตํ นิธิ อาหุ ปณฺทิตาติ ๑

ตตฺถ **หาตฺนาติ** หริตฺวา ๑ **ตํ นิธิ**นติ ตํ
ปุณฺณกมฺมํ ปณฺทิตา อนุคามิกนิธิ นาม กเถนฺติ ๑

ตํ **สุตฺวา** พฺราหฺมโณ ปสนฺนจิตฺโต อิติ
ปฺภุจาย สห ญาตีติ นิพฺภโย หุตฺวา สาลี
ภฺยฺชาติ สพฺพํ เขตฺตํ นิยฺยาเทตฺวา ปาทฺโต พนฺธนํ
โมเจสิ ๑ **โพธิสฺสโต** ปมาณชานนตฺยา อฏฺฐกรีส-
มตฺตเมว ปฏฺฐคฺคเหตฺวา เสสํ ปุณฺ ตสฺเสว ทตฺวา
อปฺปมตฺโต โหติ มหาพฺราหฺมณาติ โอวาทํ ทตฺวา
สาลิสฺสํ คเหตฺวา มาตาปิตุํ สนฺติกํ คโต ๑
พฺราหฺมโณปิ อฏฺฐกรีสมตฺเต ถมฺภํ นิชนิตฺวา อิติ
คณฺหนฺเต มา วาเรหิติ เขตฺตปาลํ อโวจ ๑ ตโต
ปฺภุจาย สุวา ตโตเยว อคฺคเหสฺสนติ ๑

[เรื่องพระยาช้าง]

[๓๒๔] ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ เป็นพระยาช้าง เพื่อกปลอดมีช้างประมาณแปดหมื่นเป็นบริวาร เลี้ยง มารดาผู้ตาบอดของตนอยู่ในป่าหิมพานต์. ในกาลต่อมา พระยาช้างนั้นละโซลง พามารดาไปสู่เชิงเขาชื่อ จันทรโศภะ พักมารดาไว้ในถ้ำแห่งภูเขา ซึ่งตั้งอยู่ติดสระ ปทุมสระหนึ่งเลี้ยงดูแล้ว. ครั้งนั้น พรานชาวกรุงพาราณสี คนหนึ่ง หลงทางสิ้น ๗ วัน คร่ำครวญพลาง ถึงที่นั่น แล้ว. พระยาช้างให้เขานั่งบนหลังของตนด้วยความกรุณา นำไปพักไว้ในถ้ำแห่งมนุษย์แล้วจึงกลับ. พรานผู้ชั่วช้าเมื่อนั้น ไปยังกรุงพาราณสีแล้ว กราบทูลแด่พระราชา.

ก็ในกาลนั้น ช้างมงคลของพระราชาล้มแล้ว. พระราชาทรงส่งความขังไปกับพรานนั้น ให้นำพระโพธิสัตว์ มาแล้ว ทรงพักไว้ในโรงช้างมงคล ทรงถือของกินอันมีรส เลิศต่างๆ ไป ให้พระพรานแก่พระยาช้างนั้น. พระโพธิสัตว์ คิดว่า “เราเว้นมารดา จักไม่รับอาหาร,” แม้เมื่อ พระราชาตรัสว่า “พระยาช้าง จงรับพ่อนหญ้า” ก็ไม่รับ พ่อน (หญ้า) ทูลว่า “ขอเดชะ ข้าพระองค์เลี้ยงมารดาผู้ ตาบอด, มารดาของข้าพระองค์เว้นข้าพระองค์ จักถึง ความสิ้นชีวิต, ข้าพระองค์เว้นมารดานั้นเสีย ก็ไม่มี ความต้องการด้วยอิสริยยศ, วันนี้เป็นวันที่ ๗ แห่งมารดาของ ข้าพระองค์ ผู้ไม่ได้อาหาร.” พระราชาทรงสดับคำนั้น แล้ว ตรัสว่า

“ท่านทั้งหลาย จงปล่อยมหานาคที่เลี้ยง มารดา; ขอมหานาคจงพร้อมหน้ากับมารดาพร้อม ด้วยญาติทั้งหมดเถิด.”

[แก้อรธ]

บรรดาบพเหล่านั้น บทว่า โยยั ดัดบพเป็น โย ยัย. บทว่า สเมตฺ ได้แก่ จงมาพร้อม.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ พ้นจากเครื่องผูกแล้ว แสดงธรรมแก่พระราชาหน่อยหนึ่ง ด้วยยกถาว่าด้วยทศ ราชธรรมแล้ว ถวายโอวาทว่า “ขอเดชะ ขอพระองค์จง

[๓๒๔] อดีเต โพธิสโต สพฺพสเสโต อสิติตถิสทสสปริวารโ นาคราชา ทุตวา อตตโน อนนฺ อมตรํ โปเสนโต หิมวตฺตปฺเทเส วิหาลิ ฯ โส อปรภาเค ยฺยํ ปหาย มาตรํ คเหตุวา จณฺโตรณํ นาม ปพฺพตปาท์ คนฺตวา เอกํ ปทุมสรํ นิสฺสาย จิตาย ปพฺพตคฺุหาย มาตรํ จเปตฺวา โปเสสิ ฯ อเถโก พาราณสีวาสิ วนจรโก สตฺตาทํ มคฺคฺมุพฺโห ปริเทวมาโน ตํ จานํ ปาปฺญิ ฯ นาคราชา ตํ การุญฺเณน อตตโน ปิฏฺฐิจฺยํ นิสฺทาเปตฺวา นิหริตฺวา มนุสฺสสฺเปจฺจ จเปตฺวา นิวตฺติ ฯ โสปี ปาโป พาราณสี คนฺตวา รมฺโย อาโรเจสิ ฯ

ตทา จ รมฺโย มงฺคฺลหฺตฺถิ มโต ฯ ราชา เตน สทฺธิ หตฺถาจรฺยํ เปเสตฺวา โพธิสโต อหฺราเปตฺวา มงฺคฺลหฺตฺถิสาลายํ จเปตฺวา นานคฺครสโกชนํ อาทาย คนฺตวา ตสฺส ทาเปสิ ฯ โพธิสโต มาตรํ วินา โคจฺรํ น คณฺหิสฺสามิติ จินฺเตตฺวา รมฺยา คณฺหาหิ นาค กพฺพนฺติ วุตฺเตปี ปิณฺทํ อคฺคณฺหนฺโต อหํ มหาราช อนนฺ อมตรํ โปเสมิ มยา วินา มยฺหํ มาตา ชีวิตฺกฺขยํ ปาปฺญิสฺสตี ตาย วินา มยฺหํ อิสฺสริเยน อตฺถิ นตฺถิ อชฺช เม มาตุ โคจฺรํ อลภฺนฺตฺยา สตฺตโม ทิวโสตี อาท ฯ ตํ สุตฺวา ราชา อาท

มฺยฺจเถตํ มหานาคํ โยยั ภรตี มาตรํ สเมตฺ มาตรา นาโค สทฺ สพฺเพหิ ญาติฺกิตฺติ ฯ

ตตถ โยยฺนฺติ โย โยยํ ฯ สเมตฺตฺติ สมากจฺจตฺ ฯ

อถ โพธิสโต พนฺธนา มุตฺโต โภกํ รมฺโย ทสฺราชมฺมคฺกาย ฐมฺมํ เทเสตฺวา อปฺปมตฺโต โหหิ มหาราชชาติ โอวาทํ ทตฺวา มหฺาชเนน คนฺธมาลาทีหิ

เป็นผู้ไม่ประมาทเกิด” ผู้อันมหาชนบูชาแล้วด้วยวัตถุทั้ง
หลายมีของหอมและระเบียบเป็นต้น ออกไปจากพระนคร
ถึงสำนักของมารดาในวันนั้นเอง. พระราชา ทรงเลื่อมใส
ในคุณของพระโพธิสัตว์ รับสั่งให้สร้างบ้าน ณ ที่ใกล้สระ
ปทุม ทรงตั้งวัตร (การบำรุ้ง) เนื่องนิตย. ในกาลต่อมา
เมื่อมารดาของพระโพธิสัตว์นั้นล้มลงแล้ว, โปรดเกล้าฯ
ให้ทำสรริกัจจมารดาของพระโพธิสัตว์นั้น ทรงทำอาศรม
บทชื่อ กรัณทกะแล้วเสด็จไปยังพระนคร. ก็ฤษีประมาณ
๕๐๐ ลงจากป่าหิมพานต์ อยู่ ณ ที่นั้น. พระราชาให้
พระราชทานวัตร (การบำรุ้ง) นั้นแก่ฤษีเหล่านั้น. เมื่อ
พระโพธิสัตว์ล้มแล้ว, ให้สร้างรูป (ด้วยศิลา) มีประมาณ
เท่าพระโพธิสัตว์นั้น แล้วโปรดให้ทำสักการะใหญ่ ชาว
ชมพูทวีป ได้ประชุมกันทำการฉลองข้างทุกๆ ปีแล.

ปุชิต นครา นิภษมิตวา ตทเทว มาตุ สนติกั
ปาปญฺญิ ฯ ราชชา โพธิสฺตตสฺส कुณ प्लीतिव्वा
पुम्भस्सस्स อวิหุเร कामी มาเปตฺวา นิพพธั วัตถุประสงค์
ปฏฺฐเปตฺวา อปรภาเค โพธิสฺตตสฺส มาตริ กาลกตยา
ตสฺสา สรริกัจจ กาทเรตฺวา กรณทกั นาม อสฺสมปทั
กตฺวา นครี คโต ฯ ตสฺสมิปนฺนฏฺฐาเน ทิมวณฺโตโต
โอตริตฺวา ปญฺจสฺตอิสฺสโย วสิสฺสุ ฯ ราชชา ตั วัตถุประสงค์
เตสั ทาเปตฺวา โพธิสฺตเต มเต ตปฺปมาณั สิลาปฏฺฐิมั
กาเรตฺวา มหาสกุการั กาทเรสิ ฯ ชมฺพุทีปวาสิโน
อนุสัวจจริ สฺนุณีปติวฺวา หตฺถิมทั นาม อกัสนฺติ ฯ

เรื่องพระยาข้างจอบ.

นาคราชวตถุ ฯ

[๓๒๕] พระโพธิสัตว์เหล่านั้น มีสุวรรณสามเป็นต้น
พ้นจากทุกข์นั้นๆ แล้วประสบประโยชน์สุข ด้วยอุปนิสัย
แห่งกรรม คือการเลี้ยงมารดาบิดา ด้วยประการฉะนี้;
เพราะฉะนั้น

[๓๒๕] เอวฺนเต สฺวณฺณสามาทโย มาตาปิตุ-
โปสนกมฺมุปนฺนสฺสเยน ตโต ตโต ทุกฺขโต มุญฺจิตฺวา
หิตสฺสุปฺ ปตฺตา ตสฺมา

“บุคคลเมื่อปรารถนาความพ้นจากทุกข์ เล็ง
เห็นประโยชน์ของตน พึงทำการเลี้ยงพรหม (คือ
มารดาบิดา) อันเป็นกิจสูงสุด ในกาลทุกเมื่อ
เหมือนพระโพธิสัตว์เหล่านั้น.”

เต วิย ทุกฺขโต โมกฺขั ปฏฺฐยฺนฺโต สทา กเร
สมฺปสฺสั อตฺตโน อตถั พุทฺทมโปสนมุตฺตมํ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ธรรมดาว่า ผู้เลี้ยงมารดาบิดา เมื่อ
แว่นแคว้นแม้ถูกศัตรูให้พินาศอยู่. ย่อมพ้นจากอันตรายได้
จริง. ข้อนั้น มีเรื่องต่อไปนี้ (เป็นอุทาหรณ์):-

อปิจ มาตาปิตุโปสโก นาม ฐฺฐเจ วินาสิย-
มานเปปี อนฺตรายาว มุจฺจติ ฯ ตตฺริทั วัตถุประสงค์

[เรื่องรามบุรุษผู้เลี้ยงมารดา]

[๓๒๖] ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ เป็นบุตรปุโรหิต
ของพระเจ้ากรุงพาราณสี ได้มีนามว่า โชติपालะ เพราะ
ในวันเกิด อารุททุกๆ อย่างลุกโผลงขึ้น. ในกาลต่อมา
โชติपालะนั้น แสดงศิลปธนูมีประการต่างๆ แต่พระราช
โดยนัยดังกล่าวไว้ในอรรถกถาสรรกษาคชาดกตั้งแต่นั้นจึง

[๓๒๖] อตีเต โพธิสฺตโต พาราณสีรณฺโณ
ปุโรหิตปฺตฺโต ชาตทิวเส สพฺเพสฺมาวฺชานั ปชฺชลนฺโต
โชติปาโล นาม อโหสิ ฯ โส อปรภาเค สรภจ-
ชาตกวนฺณนายั วุตฺตนเยน รณฺโณ นานปฺปการั
ธฺนุสิปปี ทสฺเสตฺวา ตโต ปฏฺฐาย สรภจโคติ ปญฺญายี ฯ

ปรากฏชื่อว่า สรังกะ. วันหนึ่ง สรังกะโพธิสัตว์นั้น ไม่ให้ใครรู้ (เรื่อง) เข้าไปป่าแต่ผู้เดียว แล้วบวชเป็นฤๅษี ในอาศรมที่ทำวาลกะประทาน ในสวนมะขวิด มีเนื้อที่ประมาณ ๓๐ โยชน์ แพบึงแม่น้ำโคธาวรี ทำถ้ำและอภิญญาให้บังเกิดได้ในวันที่ ๗. ต่อมา พระราชาทั้งหลายมีพระเจ้ากรุงพาราณสีเป็นต้น ก็ทรงผนวชในสำนักของสรังกะดาบสนั้นพร้อมด้วยชาวแวนแคว้น. อาศรมในสวนมะขวิด เต็มแน่นแล้ว. ที่นั่น อันเตวาลิกผู้ใหญ่ของสรังกะดาบสรูปหนึ่งชื่อ กิสวัจฉะปรารธนาอยู่ส่งจด จึงไปจากที่นั่น อาศัยพระนครของพระเจ้าทัณฑกัฏฐิชื่อว่า กุมภวาตีปุระ ในกลิงครรัฐ ผู้อันเสนาบดีบำรุงแล้ว อยู่ในพระราชอุทยาน.

ครั้งนั้น พระเจ้าทัณฑกัฏฐิ รับสั่งให้ถอดฐานันดรของหญิงแพศยาคนหนึ่ง. ตั้งแต่นั้นมา นางก็ทำสังกกรรมกับบุรุษนั้นๆ แสวงหาฐานันดรอยู่ วันหนึ่ง ไปยังพระราชอุทยาน พบดาบสนั้น จึงกล่าวว่า “เราพบคนกาฬกัณณินี่นี้เอง. พวกท่านจงนำน้ำมา. ฉันทจักล้างตาทั้ง ๒” ดังนี้แล้ว เคี้ยวไม้ชำระฟัน บ้วนก่อนเขพะให้ตกลงที่สระของดาบส ทั้งไม้ชำระฟันลงที่บนชะงู ราดแม่น้ำบ้วนปากลงบนศีรษะของดาบสนั้นแล้ว ออกไป.

วันนั้นนั่นเอง พระราชาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชทานฐานันดรเดิมนั้นแล แก่หญิงแพศยานั้น. นางสำคัญฐานันดรที่ตนได้แล้วเพราะอาศัยกุศลอันทำไว้นีก่อนว่า “ตนได้แล้ว ด้วยการทำให้ตกลงที่สระของดาบส.” โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วันจากนั้น พระราชาทรงริษฐานันดรของปุโรหิต. ปุโรหิตนั้น เข้าไปหาหญิงแพศยาถามว่า “เธอทำอะไร จึงได้ฐานันดรคืน ? ได้ฟังว่า “ทำกรรมชื่อนี้ในที่นั้น” ไปทำเหมือนอย่างนั้น ก็เผอิญได้ฐานันดรคืนในวันนั้นเหมือนกัน. แม้ปุโรหิตนั้น ได้ฐานันดรนั้นด้วยผลแห่งบุญแล้ว ก็สำคัญว่า “ได้แล้วด้วยการทำให้ตกลง.”

โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วันจากนั้น ปัจจันตชนบทของพระราชาลาจล. พระราชามีพระราชประสงค์จะปราบปัจจันตชนบทให้ราบคาบ ทรงเชื้อค้ำของปุโรหิต จึงทรงบังคับมนุษย์ทั้งหมดว่า “พวกท่านจงทำให้ตกลงที่สระของชฎิลโกงนั้น.” มนุษย์เหล่านั้นแม้ทั้งหมดพร้อมกับพระราชา ได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว. ของอันน่าเกลียดทั้งหลายมีเขพะเป็นต้น ลาดทั่วสระของดาบส.

โส เอกทิวส์ กญจि อชานาเปตวา เอกโกว อรณญ์ ปวีลิตวา โคธาวรีตีเร ตีสโยชนิกเก กปิฏจวเน สกุกทตติเย อสสเม อสิปพพชซ์ ปพพชิตวา สดตเม ทิวเส ฌานาภิญญา นิพพตเตสิ ฯ อปรภาเค พาราณสีราชาทโย ราชาโน รฎจวาลีตี สทธิ ตสส สนติเก ปพพชชีสุ ฯ กปิฏจอสสโม ปริปุริ ฯ อเอกิ สรภงคสส เขฎจจนเตวาลีโก กิสวัจฉะ นาม วิเวกวาส อิจฉนโต ตโต คนตวา กลิงครฎเจ ทนทกัฏฐโย กุมภวาตีปุระ นาม นคร์ นิสสาย เสนาปตินา อุฎจสิโต ราชชยานา วิหาลี ฯ

ตทา ทนทกัฏฐา เอกิสสา คณิกาย จานนตรี อจฉินทาเปสิ ฯ สา ตโต ปฎจาย เตน เตน สทธิ สนถ์ กตวา จานนตรี ปริเยสมานา เอกทิวส์ ราชชยานัน คนตวา ตํ ตาปส์ ทิสวา อยเมว กาฬกณณินิ ทิฎจโ อุกกั ออาหารถ อกชชินิ โธวิสสามิติน ทนตกฏจฺ ขาทิตวา ตาปสส สรีเร เขพะปณฺทปาดเตตวา ชฎามตถเก ทนตกฏจฺ ชิปิตวา ชุโขทกมปิสส มตถเก สิบจิตวา นิกขมิ ฯ

ตํ ทิวสเมว ราชา ปกตฎจจานนตรเมวสสา ทาเปสิ ฯ สา ปุพเพ กตํ กุสล์ นิสสาย ลทฺธจจานนตรี ตาปสส สรีเร เขพปาดเนน ลทฺธนฺติ มณฺณิตถ ฯ ตโต กติปาหจเจเนน ราชา ปุโรหิตสส จานนตรี คณฺธิ ฯ โส คณิกํ อุปคนตวา กินฺติ กตวา จานนตรี ปฎิลภสิตี ปุจฉิตวา อิมํ นาม กตวาตี สุตวา ตตถ คนตวา ตเถว กตวา ตทเทว ปกตฎจจานนตรี ปฎิลภิ ฯ โสปี ปุณฺณผลเนน ตํ ลภิตวา เขพปาดเนน ลทฺธนฺติ มณฺณิตถ ฯ

ตโต กติปาหจเจเนน รมโย ปจจันโต กุปี ฯ ราชา ปจจันตํ วุปสมิตุกาโม ปุโรหิตสส วจณํ คเหตุวา สพเพ มนุสเส อาณาเปสิ เอตสส กุฎชฎิลสส สรีเร เขพฺ ปาดเถวติ ฯ เต สพเพปิ รมญา สทธิ ตเถว อกฺสุ ฯ เขพาทินิ ตาปสส สกกลสิริ อวตถสิสุ ฯ

ส่วนเสนาบดี ได้สดับ (เรื่องนี้) ภายหลังชนทั้งหมด จึงรีบไปยังอุทยาน เชี่ยวของอันน่าเกลียดทั้งหมดนั้นออกแล้ว ให้ดาบสอาบน้ำแล้ว เรียนว่า “ท่านขอรับกรรมที่ไม่สมควรอันชนเหล่านั้นทำแล้วผลอะไรจักมีแก่ชนเหล่านั้น.” ดาบสกล่าวว่า “ความประทุษร้ายแห่งใจของอาตมา ไม่มี, แต่เทพดา โกรธนักหนา, ในวันที่ ๗ แต่วันนี้ไป เทพดาทั้งหลายจักทำแวนแคว้นทั้งสิ้น ไม่ให้เป็นแวนแคว้น; เพราะฉะนั้น ท่านจงไปภายนอกแวนแคว้นเสียภายใน ๗ วันเถิด.” เสนาบดีนั้นได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

ส่วนพระราชพาเลศด็จไปถึงเท่านั้น ก็ปราบปัจฉิมชนบทให้ราบคาบได้แล้ว เสด็จกลับเข้าสู่พระนคร. ในวันนั้นเอง เทพดาทั้งหลาย (บันดาล) ให้ฝนน้ำตกลง. พวกมนุษย์ได้มีใจเบิกบานว่า “ตั้งแต่เวลาที่พวกเราทำร้ายต่อชฎิลโกงแล้ว พระราชาของพวกเราก็มีแต่ทรงพระเจริญถ่ายเดียว, เฉพาะในวันที่พระองค์ทรงปราบปัจฉิมชนบทราบคาบ เสด็จมาแล้วฝนก็ตก.”

ลำดับนั้น เทพดาทั้งหลาย (บันดาล) ให้ฝนดอกมะลิ ฝนมาสกฝนหยาบณะ และฝนเครื่องประดับมีเครื่องประดับมือเครื่องประดับเท้าเป็นต้นตกลงแล้ว. เพราะฉะนั้น พวกมนุษย์จึงดีใจอย่างยิ่งเปล่งวาจาด้วยใจเบิกบานมีความนิยม (คล้อย) ตามในบาปอันพระราชาทรงทำแล้ว.

ครั้งนั้น เทพดาทั้งหลาย (บันดาล) ให้ฝนอาวูรมิคมข้างเดียวเป็นต้น ฝนถ่านเพลิงอันปราศจากเปลว ฝนแผ่นดินประมาณเท่าเรือยออด และฝนทรายตกลงแล้ว ได้ทำแวนแคว้นให้ดอนสูงได้ ๘๐ ศอก. ก็เมื่อแวนแคว้นยังไม่ทันพินาศ, สรรค์กดดาบสทราบเหตุ นั้น ส่งดาบสรุ่นหนุ่ม ๒ รูปไป ให้นำก็สัจฉดาบสมาทางอากาศด้วยวอเดียว. ส่วนเสนาบดี ออกไปตามลำพังเอง. ก็น้ำดื่มและหย้าสำหรับสัตว์ดิรัจฉานผู้ไม่นิยม (คล้อย) ตามในกรรมนั้น ก็มิได้มี, สัตว์ดิรัจฉานเหล่านั้นจึงไปตามสถานที่ซึ่งมีน้ำดื่มและหย้า ยังไม่ทันถึงวันที่ ๗ ก็ถึงภายนอกแวนแคว้น.

ก็บุรุษคนหนึ่งชื่อราม อันเทพดาทั้งหลายช่วยนำออกไปภายนอกจากแวนแคว้นนั้น. ด้วยเหตุ นั้น ในอรรถกถาขยทิลชาดกในทีลนิบาตท่านจึงกล่าวว่า “ดังได้สดับมา บุรุษชาวกรุงพาราณสีคนหนึ่งชื่อ ราม เป็นผู้เลี้ยงมารดา บำรุงมารดาบิดาอยู่ ไปเพื่อต้องการค้าขาย ถึงพระนครชื่อ กุมภวาตีปุระ ในแคว้นของพระเจ้าทัณฑกัแล้ว

เสนาบดี ปน สัพพพจฉา สุณิตวา เวเคน อุตยานิ คนตวา ตัง สัพพ วิยูทิตวา นหาเปตวา ภนเต อยุตต์ เตหิ กตัง เอเตสึ ก็ ภวิสสุตติ อาท ๑ มยทัง มโนปโทโส นตถิ เทวดา ปน อติวีย กุฑธา อิตโต สุตตเม ทิวเส สกกรฎฐัง อรฎฐัง กริสฺสนติ ตสฺมา ตวัง สุตตทิวสพฺพนฺตเร พหิรฎฐัง คจฺฉาติ ๑ โส ตถา อกาลิ ๑

ราชา ปน คตมตโตเยว ปจฺจนตัง วุปลเมตวา ปจฺจาคนตวา นครัง ปาวิสสิ ๑ ตทเทเว เทวดา อุกทวฎฐัง ปาเตสฺ ๑ มนุสฺสา อตตมนา อหฺลฺสฺ กุฎฐฎฺฐิลสฺส อปรทูกกาลโต ปฏฺจาย อมหากัง รมฺโย วุฑฺฒิเยว ปจฺจนตัง วุปลเมตวา อาคตทิวเสเยว เทโว วุฎฺโฐติ ๑

ตโต เทวดา สุมนปฺปฬวฎฐัง มาสกวฎฐัง กหาปณวฎฐัง หตฺถุคฺปาทูปคาคิกตภณทวฎฐังจ ปาเตสฺ ๑ ตโต มนุสฺสา อติวีย ตฺวฏฺฐจิตฺตา อตตมนวาจํ นิจฺฉาเรตฺวา รมฺโย กตปาเป สมนุญฺญา ชาตา ๑

ตทา เทวดา เอกโตธาราทิวา วุฑฺฒิยวฏฐัง วิตฺตจฺฉิตฺตการวฎฐัง กุฎฺฐาคารปฺปมาณปาสาณวฎฐัง วาลิกาวุฑฺฒิยจ ปาเตตฺวา อสิตฺติหตฺถุพฺเพธํ ถลํ อกฺสฺ ๑ รมฺเญ ปน อวิณฺสฺสนเตเยว สรภฺงฺโก ตัง การณํ ญตฺวา เทว ตฺรณตปาเส เปเสตฺวา กิสฺวจฺฉํ มญฺจสิวิกาย อากาเสน อาหฺราเปสิ ๑ เสนาปติ ปน สยเมว นิภฺษมิ ๑ ตสฺมี กมฺเม อสมฺมุญฺญาตานุมนฺ ติรจฺฉานานํ ปานียติณานิ นาหฺลฺสฺ ๑ เต เยน ปานียติณานิ เตน คจฺฉนฺตา อปฺปตเตเยว สุตตเม ทิวเส พหิรฎฐัง ปตฺตา ๑

เอโก ปน ราโม นาม ปุริโส เทวดาหิ ตโต รมฺจฺจโต พหิ นิทฺโฏ ๑ เตน ตีลนินฺปาเต ขยทิลชาตก- วณฺณนายํ วุตตัง เอโก กิร พาราณสีวาสิ ราโม นาม มาตุปฺลโก มาตาปิตโร ปฏฺชคฺคนโต โวหารตถาย คโต ทณฺทกิริญฺโย วิชิตฺเต กุมฺภวาตีปุระ นครัง คนตวา นววิเธน วสุเสณ สกกรฎฺฐเญ วินาสิยมาเน มาตาปิตุณ

เมื่อแวนแคว้นทั้งสิ้นถูกฝน ๙ อย่างให้พินาศไปอยู่ ระลึกถึงคุณของมารดาบิดา. ขณะนั้น เทพดาทั้งหลายได้นำเขามามอบให้มารดาด้วยความสวัสดิ์ เพราะผลแห่งกรรมคือการบำรุงมารดา.” ส่วนชนเหล่าอื่นนอกจากบุรุษนั้น แม้ทั้งหมด ถึงความพินาศแล้วแล.

เรื่องราวบุรุษผู้เลี้ยงมารดา มาในอรรถกถาอุปาลิสุตระ มัชฌิมปิณฑาสกั และในอรรถกถาสรรงษาคก.

[๓๒๗] เพราะฉะนั้น ธรรมดาบุตร พึงเป็นผู้มีจิตมั่นคงในอุปัฏฐานกรรม เหมือนอุบาสกผู้เลี้ยงมารดา. อนึ่ง พึงปฏิบัติโดยประการที่จะพึงได้เพื่อบำรุงมารดาบิดา เหมือนนันทบัทธิตต.

[เรื่องอุบาสกผู้เลี้ยงมารดา]

ดังได้สดับมา อุบาสกคนหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี เมื่อบิดาตายแล้ว มีมารดาเป็นดังเทพดา ปรนนิบัติมารดา ด้วยกิจมีการให้น้ำล้างหน้า (หรือบ้วนปาก) และไม่ชำระพื้นเป็นต้น และด้วยวัตถุมียาคุณและภัตเป็นต้น. ส่วนมารดา พุดแก่เขาบ่อยๆ (เพื่อให้มีภรรยา) เมื่อเขาไม่ปรารถนาอยู่เช่นนั้นเอง ก็ขึ้นนำสตรีรุ่นสาวมาแล้วมอบให้. เขาสำเร็จการอยู่ร่วมกับสตรีนั้น. แม้สตรีนั้นก็บำรุงมารดาของอุบาสกนั้นโดยเคารพ. ต่อมาประสงค์จะให้สามีนำมารดานั้นออกไปเสียภายนอก วันหนึ่ง พุดกะสามีว่า “นาย เมื่อนายไปภายนอก, มารดาของนายดำฉัน.” เขาได้นิ่งเสีย.

ตั้งแต่นั้น นางเมื่อจะให้ยาคุณ ย่อมให้ยาคุณที่ร้อนจัดหรือเย็นจัด เค็มจัดหรือจืดจัด. เมื่อแม่ผู้กล่าวว่ “ร้อนนัก เค็มนัก แม่” ก็เติมน้ำเย็นลงไป เมื่อแม่ผู้กล่าวว่อีกว่ “เย็นนัก ไม่เค็มเลย” ก็ส่งเสียงเอ็ดอึงว่ “เมื่อตะกี้นี้เอง พุดว่ “ร้อนนัก เค็มนัก” แล้วยังกล่าวว่ “เย็นนัก ไม่เค็มเลย,” ใครจักอาจให้แกยินดีได้,” แม่น้ำสำหรับอาบ นางก็ทำให้อุ่นจัด แล้วรดลงที่หลัง, เมื่อแม่ผู้กล่าวว่ “ร้อนจริง” ก็เติมน้ำเย็นลงไป เมื่อแม่ผู้กล่าวว่ “เย็นจริง” ก็พุดว่ “เมื่อตะกี้นี้เอง พุดว่ “ร้อนจริง” แล้วก็ยังกล่าวอีกว่ “เย็นจริง,” ใครจักอาจอดทนความดูหมิ่น (ผู้จั) ของแก่ได้.” นางทำการทะเลาะกับแม่ผู้ว่อย่างนั้น

คุณ สรี ๑ อถ นั มาตูปุฏฐานกมมสส พลน เทวดา โสตถินา อานยิตวา มาตุ อทสูติ ๑ ตทญเณปน สพเพปิ วินาสั ปตตาทิ ๑

มชฌิมปิณฑาสกเ อุปาลิสุตตวณณนายญเจว สรรงษาคกตวณณนายญจ มาตูปุสกรามวตถุ ๑

[๓๒๗] ตสมา ปุตเตน นาม มาตูปุสกุปาสเกน วีย อุปุฏฐานกมเม ถิริจิตเตน ภวิตัพพั ๑ ยถา จ มาตาปิตโร อุปุฏฐาตุ ลเภยย ตถา นนทปนุทธิเตน วีย ปฏิปชชิตัพพั ๑

สาวตถิยั กิเรโก อุปาสโก ปิตริ มเต มาตูปุสกา หุตวา มุขโธวณทตกกุสทานาทินา เจว ยาคุกตตาทินา จ มาตริ ปุชชคคตติ ๑ มาตา ปนสส ปุนปปุณั วตวา ตสมี อนิจฉนเตเยว กุมาริกั อหริตวา อทาสิ ๑ โส ตาย สทฐิ สวาสั กปเปสิ ๑ สาปิสส มาตริ สกุกจจั อุปุฏฐหิตวา อปรภาเค ตั พหิ นิหราเปตูกามา หุตวา เอกทิวสั สามิกั อห สามิ ตยิ พหิ คเต ตว มาตา มั อุกโกสตีติ ๑ โส ตุนหิ อโหสิ ๑

สา ตโต ปุฏฐาย ยาคุ ททมานา อจจุนหั วา อตีสิตลั วา อติโลณั วา อโลณั วา เทติ อมม อจจุนหา อติโลณาติ วุตเต สีโตทกั ปุเรตวา ปุน อตีสิตลา นิลโลณาเยวาติ วุตเต อิทาเนว อจจุนหา อติโลณาติ วตวา อตีสิตลา นิลโลณาติ วทสิ โโก ตั โตเสตุ สกขิสสตีติ มหาสททั กโรติ นทาโนทกมุปี อจจุนหั กตวา ปุฏฐิยั อาสิญจติ อจจุนหติ วุตเต สีโตทกั ปุเรตวา อตีสิตลนติ วุตเต อิทาเนว อจจุนหติ วตวา ปุน อตีสิตลนติ วทสิ โโก ตว อวมานั สหิตุ สกขิสสตีติ อห ๑ เอวั สา สสสุยา สทฐิ กลหั กตวา สามิกั อห

แล้ว พุดกะสามีว่า “ดิฉันไม่อาจจะอยู่ในเรือนหลังเดียวกับมารดาผู้ภาพักณเห็นปานนี้ได้. ขอนายจงให้มารดานั้นอยู่เสียภายนอกเถิด.” เขาพุดว่า “นางผู้เจริญ หล่อนยังรุ่นสาว ไปในที่ใดที่หนึ่งแล้ว ก็อาจเป็นอยู่ได้ก่อน; ส่วนมารดาของฉันทัน พุพลาภาพ, ฉันทานั้น เป็นที่พึงของมารดานั้น; หล่อนจงออกไปสู่สกุลของตนเถิด.” นางคิดว่า “ถ้าเราจักไปสู่สกุล; อยู่เป็นหญิงหม้าย จักประสพทุกข์” ดังนี้แล้ว กลัว ไม่ไป (ตั้งใจ) ประนินบัติให้แม่ผัวชอบใจ โดยนัยก่อนนั้นแล.

ภายหลังวันหนึ่ง อุบาสก ไปสู่พระเชตวัน เพื่อฟังธรรม ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง อันพระศาสดาตรัสถามว่า “อุบาสก เธอไม่ประมาทในบุญกรรม, บำเพ็ญกรรมคือการบำรุงมารดาอยู่หรือ?” กราบทูลว่า “อย่างนั้น พระเจ้าข้า” แล้วกราบทูลเรื่องทั้งหมด.

พระศาสดา ตรัสว่า “อุบาสก เธอไม่เชื่อคำของสตรีนั้นในกาลบัดนี้เท่านั้น แต่ในกาลก่อน เธอคร่ำมารดาของเธอออกไป เพราะคำของสตรีนั้นแล้ว ได้อาศัยเรา จึงนำมารดานั้นกลับสู่เรือนปรนินบัติอีก” ดังนี้แล้ว ตรัสกัจจანიชาตกในอัฐกฐนิบาต ประกาศลัจจะทั้งหลายแล้ว. ในเวลาจบลัจจะ อุบาสกได้เป็นโสตาบัน.

นาห์ เอวรูปาย กาพกณณียา สทุธิ์ เอกเคเห วสิตุ์ สกุโกมิ เอตฺ พธิ วสาเปหิติ ฯ โส ภทฺเท ตฺวํ ตาว ตฺรณฺยา ยตถ กตถจิ คนฺตวา ชีวิตฺ สกุโกสิ มาตา ปน เม พุพฺพลา อหเมวสฺสา ปฏฺฐิสฺสรณํ ตฺวํ นิภฺขมิตฺวา อตฺตโน กุลํ คจฺฉาติ อาห ฯ สา สจฺจาหํ กุลํ คมิสฺสํ วิธววาสํ วสนฺตี พุกฺขิตา ภวิสฺสนฺติ จินฺเตตฺวา ภิตา อคนฺตวา ปุริมฺนเยเนว สสฺสํ อาราเธตฺวา ปฏฺฐิคฺคตฺติ ฯ

อถกทิวสํ อุปาสิโก ฐมฺมสฺสวณฺตํ เชตวนํ คนฺตวา สตถารํ วณฺทิตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสินฺโน ก็ อุปาสิก ปุณฺณกมฺเม นปฺปมชฺชสิ มาตูปฺภูจนกมฺมํ ปุเรสิตี ปุฏฺโฐ อาม ภนฺเตติ วตฺวา สพฺพํ ปวตฺตี กเถสิ ฯ

สตถา อิทานิ ตาว อุปาสิก ตสฺสา วจฺนํ น คนฺทาลิ ปุพฺเพ ปเนตฺติสฺสา วจฺเนน ตว มาตฺรํ นิภฺกขฺตฺมิตฺวา มํ นิสฺสาย ตํ ปุนฺ เคหํ อาเนตฺวา ปฏฺฐิคฺคสิตี วตฺวา อฏฺฐกฺนิปาเต กจฺจანიชาตกํ กเถตฺวา สจฺจანი ปกาเสสิ ฯ สจฺจปรีโยสาเน อุปาสิโก โสตาปนฺโน ฯ

เรื่องอุบาสกผู้เลี้ยงมารดา จบ.

มาตูปุสกุอุปาสกกวตฺตุ ฯ

[เรื่องนางกัจจანი]

[๓๒๘] ในอดีตกาล บุรุษคนหนึ่ง ในกรุงพาราณสี เมื่อบิดาตายแล้ว มีมารดาเป็นดังเทพดา ประนินบัติมารดาชื่อ กัจจანი โดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล. เรื่องทั้งหมด ก็เหมือนเรื่องทีกล่าวแล้ว. ครั้งนั้น บุรุษนั้น เชื่อคำของภริยา พุดกะมารดาว่า “แม่ ออกไปจากที่นี่ จงอยู่ในที่ที่ตามทีชอบใจเถิด.” นางร้องให้ พลางออกไปอาศัยสกุลมั่งคั่งสกุลหนึ่ง ทำการรับจ้างเลี้ยงชีวิตโดยลำบาก.

ก็ในเวลาทีนางออกไปแล้ว ลูกสะใภ้มีกรรม ต่อมาก็คลอบุตร พุดกะสามีว่า “เมื่อมารดาของนายอยู่ใน

[๓๒๘] อดีเต พาราณสียํ เอโก ปุริโส ปิตริมเต มาตฺุเทวตา หุตฺวา วุตฺตนเยเนว กจฺจანი นาม มาตฺรํ ปฏฺฐิคฺคตฺติ ฯ สพฺพํ วุตฺตสฺสทิสํ ฯ ตทา โส ภริยาย วจฺนํ คเหตฺวา มาตฺรํ อาห อิโต นิภฺขมฺมยถารุจิตฺตฺวาเน วสาหิติ ฯ สา โรทฺมานา นิภฺขมฺเมกํ สมิทฺธํ กุลํ นิสฺสาย ภตี กตฺวา พุกฺเขน ชีวิตํ กปฺเปสิ ฯ

ตสฺสา นิภฺขนฺตกาเล ปน สฺสนิสฺสา คพฺภินิ อปรภาเค ปุตฺตํ วิชಾಯิตฺวา สามิกํ อาห ตว

เรือน, ดิฉันไม่ได้บุตร, บัดนี้ ดิฉันได้บุตรแล้ว; ด้วยเหตุนี้ นายจงทราบวามารดาของนายนั้นเป็นกาฬกณณี.” ฝ่าย นางกัจจानी ได้ยินว่า “ข่าวว่า ในเวลาที่เราถูกเขาคร่า ออก (จากเรือน) แล้ว ลูกสะใภ้ได้บุตร” จึงคิดว่า “ธรรม คือความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ และธรรมคือความสุจริต ๓ อย่างในโลกนี้ จักเป็นธรรมตายแล้วแน่แท้; เพราะถ้า ธรรมไม่พึงตายไซ้, คนโบายคร่ามารดาออกไปแล้ว ก็ไม่ พึงได้บุตร ไม่พึงอยู่เป็นสุข; เราจักให้มตกภัตแก่ธรรม” ดังนี้แล้ว ไปสู่ป่าช้า เอาศีระมะมนุษย์ ๓ ศีระจะทำก่อน เล้า ติดไฟ เริ่มชาวข้าวสาร.

ขณะนั้นเอง ท้าวสักกเทวราช ทรงตรวจดูโลก เห็นนางกัจจानीนั้นประสพทุกข์ ประสงค์จะให้มตกภัตแก่ ธรรม ด้วยสำคัญว่า “ธรรมตายแล้ว” จำแลงเพศเป็น พราหมณ์เข้าไปหานาง ตรัสว่า “ธรรมไม่ตาย” สถิตอยู่ใน อากาศ ตรัสว่า “กัจจानी อย่ากลัวเลย บุตรหลานและ ลูกสะใภ้ของท่านจักมาพาท่านกลับไปด้วยอานูภาพของเรา” แล้วเสด็จไปสู่สถานของพระองค์นั้นแล. คนทั้ง ๓ มีบุตรเป็นต้นแม่เหล่านั้น หวนระลึกถึงคุณของนาง กัจจानीนั้น ด้วยอานูภาพของท้าวสักกะ จึงเดินทางสายที่ ไปสู่ป่าช้าพบนางในระหว่างทาง จึงหมอบลงแทบเท้าทั้ง ๒ ให้นางอดโทษแล้วนำมาสู่เรือน ตั้งแต่นั้น อยู่ร่วมกัน ด้วยความพร้อมเพรียงแล.

เรื่องนางกัจจानी จบ.

กัจจानीวตถุ ๗

[เรื่องดาบส ๒ พี่น้อง]

[๓๒๙] ในอดีตกาล ดาบสพี่น้อง ๒ รูป คือ ผู้พี่ ชื่อ โสณบัณฑิตพี่น้องชื่อ นันทบัณฑิต เลี้ยงมารดาบิดา อยู่ในหิมวันตประเทศ. บรรดาดาบส ๒ รูปนั้น ดาบสผู้พี่ ไปแม่สู่ที่ไกลได้ เพราะมีอภิญญา ๕ นำผลไม้รสอร่อย มาให้ (มารดาบิดา) ภายหลัง. ส่วนดาบสพี่น้อง นำผลไม้ อย่างใดอย่างหนึ่งในที่ใกล้มาให้ก่อน. ดาบสพี่น้องนั้น แม่ ถูกดาบสผู้พี่กล่าวว่า “อย่าทำอย่างนั้น” ก็ไม่เชื่อฟังคำ. ลำดับนั้น ดาบสผู้พี่ กล่าวว่า “นันทะ เธออันใครๆ ไม่ ควรสั่งสอน ไม่ทำตามคำของบัณฑิตทั้งหลาย, ธรรมดา

มาตริ เคเท วสนุตติยา ปุตต์ นาลภี อิทานี ปุตโต เม ลทุโร อิมินา การณน ตสสา กาทกณณิกาวุ ชานาหิติ ๗ กัจจानीปี มม กिर นิกกทตติกาเล ปุตต์ ลภตติ สุตวา อทธา อิมลมิ โลเก เชฏฐา- ปายนธมโม เจว ติวิสสุจริตธมโม จ มโต ภวิสสติ สเจ ทิ ธมโม น มโต ภเวยย มาตริ ไปเถตวา นิกกทตติวา ปุตต์ น ลภยย สุขิ น ซีเวยย ธมมสส มตกภตต์ ทสสามิติ จินเตตวา สุตานั คนตวา ตีหิ มนุสสสีเสหิ อุทธรัน กตวา อคคิ ชาเลตวา ตณทุล ไรวิตุ อารภี ๗

แต่ ขณณเวย สุกโก เทวราชา โลกั โอลิเกนโต ตั ทุกขปุตต์ ธมโม มโตติ สญญาย ธมมสส มตกภตต์ ทาทุกามิ ทิสวา พราหมณวณณน ตั อุปสงกมิตวา น มโต ธมโมติ วตวา อากาเส จตวา กัจจानी มา ภายิ ปุตโต จ เต นตดา จ สุนิสสา จ มมานุภาเวนาคนตวา ตั อาทาย คมิสสนตติ วตวา สกฏฐานเมว คโต ๗ เตปิ สกฏฐานาเวน ตสสา คุณิ อนุสสริตวา สุตานมคคั ปฏิปชชิตวา ตั อนุตรามคเค ทิสวา ปาเทสุ นิปิติตวา โทลั ขมาเปตวา เคหิ อาเนตวา ตโต ปฏฐาย สมคคส์วาล วสิสูติ ๗

[๓๒๙] อดีเต เชฏฐโ จ โสณปณตโต นาม กนิฏฐโ จ นนทปณตโต นามาติ เทว ภาคโร ตาปสา มาตาปิตโร โปเสนดา หิมวันตปฐเทเส วสิสุ ๗ เตสุ เชฏฐโ ปญจาภิญญตตาย ทูรมปี คนตวา มธูรผลั อahrtitวา ปจจา เทติ ๗ กนิฏฐโ ปน สมิเป ยั วา ตั วา ผลั อahrtitวา ปจจัน เทติ ๗ โส เชฏฐเจน มา เอวั กริตติ วุตโตปี วจัน น คนหิ ๗ อถ เชฏฐโ นนท ตวั อนิวทโย ปณติตานั วจัน น กโรสิ มาตาปิตโร นาม เชฏฐสส ภารโ

มารดาบิดา เป็นภาระของพี่ พี่ผู้เดียวจักปรนนิบัติมารดา บิดาเหล่านั้น; เธออย่าอยู่ในที่นี้, จงไปเสียในที่อื่น.” นันทดาบสไม่อาจดำรงอยู่ได้ เข้าสู่บรรณศาลาของตนแล้วเพ่ง กลิณ ทำฌานและอธิษฐานให้บังเกิดได้ในวันนั้นเอง แล้ว คิดว่า “เรจักพาพระราชชา ๑๐๑ (มา) ให้พี่ชายอดโทษ แล้ว ขอเพื่อบำรุงมารดาบิดา” ดังนี้แล้ว เข้าไปเฝ้า พระเจ้ากรุงพาราณสี พระนามว่ามโนชะ ด้วยฤทธิ์ ทูลว่า “มหาบพิตร อาตมภาพจักยิดราชสมบัติในชมพูทวีปทั้งสิ้น ด้วยกำลังของตน แล้วถวายแต่พระองค์, ขอเชิญ พระองค์เสด็จออกไปในวันนี้อย่างเดียว.” พระราชาได้ทรงทำ อย่างนั้น. ถ้าความรื้อนมีแก่กองทัพ นันทดาบสก็ทำร่ม แล้วทำให้เย็น, เมื่อฝนตก ก็ไม่ให้ฝนรื้อนบ่อนบน, ห้าม ได้ทั้งร้อนทั้งหนาวทั้งลม ทำสิ่งกีดขวางมิต่อเป็นต้นในหน ทางให้หายไป ทำทางให้ราบเรียบเหมือนมณฑลกลิณ.

นันทดาบสนั้น ลาดแผ่นหนังในอากาศแล้วนั่ง อัน กองทัพแวดล้อมแล้ว ไปสู่แคว้นโกศลก่อน ส่งทูตไปว่า “พระเจ้าโกศลจะให้การรบแก่พวกเราหรือจะยอมอยู่ใน อำนาจ (ของพวกเรา) เล่า ?” พระเจ้าโกศลกริ้วแล้ว เสด็จออกเพื่อต่อยุทธ์. นันทดาบสซึ่งหนังสือ ทำให้ใหญ่ ในระหว่างกองทัพทั้ง ๒ ฝ่าย รับลูกศรที่เขายิงมาแล้ว. บรรดานักรบเหล่านั้น แม้คนหนึ่งชื่อว่าถูกยิงด้วยลูกศร ไม่มีเลย. นักรบเหล่านั้น มีลูกศรสิ้นแล้ว ก็หมดอดุทธาหะ ได้ยินเฉยอยู่. นันทดาบส ทูลพระเจ้าโกศลว่า “พระองค์ อย่าทรงกลัว ราชสมบัติของพระองค์จักคงเป็นของ พระองค์อย่างเดิม; แต่ขอพระองค์จงอยู่ในอำนาจของ พระเจ้ามโนชะอย่างเดียว.”

ฝ่ายพระเจ้าโกศลนั้นทรงรับแล้ว แวดล้อมพระเจ้า กรุงพาราณสีได้เสด็จไปยังแคว้นอังคะ. โดยนัยนี้ ลั้นเวลา ๗ ปี ๗ เดือนและ ๗ วัน นันทดาบสจึงยิดเอาราช สมบัติในชมพูทวีปทั้งสิ้น ถวายแต่พระเจ้ามโนชะ ได้ทำ พระเจ้ามโนชะนั้นให้เป็นหัวหน้าแห่งพระราชชา ๑๐๑ แล้ว พาพระราชชาเหล่านั้นทั้งหมดมาสู่สำนักของดาบสผู้ให้ ดาบสผู้พื่อนั้นอดโทษแล้ว ขอการเลี้ยงมารดาบิดา.

แม้พระโพธิสัตว์ มีจิตยินดีแล้ว พู่ว่า “บัดนี้ พี่อด โทษแก่เธอ เธอจักได้เพื่อปรนนิบัติคนหนึ่งในมารดาบิดา (ทั้ง ๒).” ลำดับนั้น มารดา กล่าวแก่พระโพธิสัตว์นั้นว่า “พ่อโสนบัณฑิต น่องของพ่อจากไปนาน, น่องของพ่อนั้น

อหเมว เต ปฏิชคคิสสามิ มายิธ ตวั วสิ อณฺณตถ คจฺจาทิตฺติ อาห ๑ นนฺโท าดุ อสฺสโกณฺโถ อตฺตโน ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา กลิณํ โอลฺเกตฺวา ตทเทว ฆานาภิณฺญา นิพฺพตเตตฺวา อหิ เอกสตราชาโน คเหตุวา ภาตฺร ชฺมาเปตฺวา มาตาปิตโร อุปฺภูจกตุ ยาจิสฺสามิติ อิทฺธิยา มโนชํ นาม พาราณสีราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา มหาราช อหิ อตฺตโน พเลน สกล- ชฺมพฺพุตีเป รชชํ คเหตุวา ตุมหากํ ทสฺสามิ อชฺเชว นิภฺชฌาติ อาห ๑ ราชชา ตถา อกาสิ ๑ สเจ เสนาย อุณฺหํ โหติ นนฺโท ฉายํ กตฺวา สิตฺ กโรติ เทเว วสฺสนเต อุปฺริ วสฺสิตุํ น เทติ อุณฺหํ วา สิตฺ วา วาดํ วา วาเรติ มคฺเค ชาณฺฎาทโย อนฺตราเปตฺวา สมิ กลิณมณฺฑลํ วีย กโรติ ๑

โส อากาเส จมฺมชณฺฑํ ปตฺถริตฺวา นิสิโน เสนาย ปฺริวูโต ปจฺมํ โกสลรฏฺฐํ คนฺดฺวา ยฺทุธํ วา โน เทตุ วเส วา วตฺตฺติ ทฺตุ ปาเหลสิ ๑ โกสล- ราชชา กุชฺฌิตฺวา ยฺชฺฌิตุํ นิภฺชมิ ๑ นนฺโท ทฺวินนํ เสนานมฺนฺตเร อชินจมฺมํ มหนฺตํ กตฺวา ปสาเรตฺวา ชิตฺตํ ชิตฺตํ สรรํ สมปฺปฏิจฺฉิ ๑ เตสฺส เอโกปิ สเรน วิทฺโธ นาม นตฺถิ ๑ เต ชินฺสรา ทฺตฺวา นิรุสฺสาหา อฏฺฐิสฺสุ ๑ นนฺโท มา ภายิ ตว รชชํ ตเวว ภาวิสฺสตี เกวลํ มโนชฺรณฺโย วสฺวตฺติ โหหิติ โกสลราชานํ อาห ๑

โสปี สมปฺปฏิจฺฉิตฺวา พาราณสีราชานํ ปฺริวาเรตฺวา อจฺจรฏฺฐํ อคฺมาสิ ๑ อิมินา นเยน นนฺโท สตฺตาทาธิก- สตฺตมาสาธิกาณี สตฺต วสฺสานิ สกฺลชฺมพฺพุตีปฺรชชํ คเหตุวา มโนชฺรณฺโย ทตฺวา ตํ เอกสตราชฺชนิ เชฏฺฐกํ กตฺวา เต สพฺเพ ราชานํ คเหตุวา ภาตฺ สนฺติกํ อากนฺดฺวา ตํ ชฺมาเปตฺวา มาตาปิตุโปสนํ ยาจิ ๑

โพธิสฺสโตปิ ตฺวฺจฺจิตฺโต อิทานิ เต ชฺ मामิ มาตาปิตุสฺส อเกํ ปฏิชคคิตุํ ลภิสฺสสฺสิติ อาห ๑ อถสฺส มาตา ตาต โสณปณฺฑิต จิรปฺปวฺตุโถ เต กนิฏฺฐโ จ โส มํ อุปฺภูจกตุ ตวั ปิตฺรนฺติ อาห ๑

จงบำรุงแม่ พ่อจงบำรุงบิดา.” พระโพธิสัตว์ รับคำของ มารดาแล้ว พุดว่า “นันทะ ส่วนอันเจริญที่สุดเธอได้แล้ว, เธอพึงเป็นผู้ไม่ประมาท ประณินันติ (มารดา)” ดังนี้แล้ว เมื่อจะประกาศคุณของมารดา ได้กล่าวคาถา ๒ คาถา ในโสณนันทชาตกว่า

โพธิสตุโต มาตุ วจัน สมปฏิจิตฺวา นนท ตยา
เชฏฺจกโกฏฺจาโส ลทฺโธ อปฺปมตฺโต ปฏิชคฺเคยฺยาสีติ
วตฺวา มาตุ คฺคณฺ ปกาเสนฺโต โสณนนทชาตเก เทว
คาถา อภาสี

[๓๓๐] “ฤษี มารดาเป็นผู้เอ็นดู เป็นที่พึ่ง ให้น้ำนมแก่เราทั้ง ๒ มาก่อน, และเป็นมรรคา แห่งโลกสวรรค์, มารดายอมเลือกเธอ ฤษี มารดา ให้น้ำนมมาก่อน เป็นผู้คุ้มครอง ผู้ประกอบบุญเป็น มรรคาแห่งโลกสวรรค์, มารดายอมเลือกเธอ.”

[๓๓๐] อนุกมฺปกา ปติฏฺฐา จ ปุพฺเพ รสทฺที จ โน
มคฺโค สคฺคสฺส โลกสฺส มาตา ตํ วรเต อีเส ฯ
ปุพฺเพ รสทฺที โคตฺตี มาตา ปุณฺณปสฺสยฺหิตา
มคฺโค สคฺคสฺส โลกสฺส มาตา ตํ วรเต อีเสติ ฯ

[แก้อรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนุกมฺปกา** ได้แก่ ผู้มี ฤทธิ์ย่อนโยน. สองบทว่า **ปุพฺเพ รสทฺที** ได้แก่ ผู้ให้รส กล่าวคือน้ำนมแก่ตนมาก่อนเทียว. บทว่า **วรเต** ความว่า มารดาไม่ปรารถนาพี่, ปรารถนาเธอ. คำว่า **อีเส** เป็น อาลปนะ (คำสำหรับร้องเรียก), ความว่านันทดาบสผู้ เจริญ. บทว่า **โคตฺตี** แปลว่า ผู้คุ้มครอง. บทว่า **ปุณฺณปสฺสยฺหิตา** ได้แก่ผู้เข้าไปอาศัยบุญ คือผู้ให้บุญ.

ตตถ อนุกมฺปกาทิ ชุทฺทหยา ฯ ปุพฺเพ รสทฺทีติ
ปจฺมเมว อตฺตโน ชีรสงฺชาตสฺส รสสฺส ทายิกา ฯ
วรเตติ มาตา มํ น อิจฺฉติ ตํ อิจฺฉติ ฯ อีเสติ
อาลปนํ ฯ โภ นนทตาปสฺสชาติ อตฺโถ ฯ โคตฺตีติ
โคปายิกา ฯ ปุณฺณปสฺสยฺหิตาติ ปุณฺณปนิสฺสลิทา ปุณฺณ-
ทายิกา ฯ

[๓๓๑] บัดนี้ พระโพธิสัตว์ เมื่อจะแสดง (ความนี้) แก่บริษัทพร้อมด้วยพระราชาว่า “บุคคล เมื่อปฏิบัติผิดใน มารดาบิดา ย่อมประสพผลอันไม่เป็นประโยชน์แก่อูกุลนี้, เมื่อปฏิบัติชอบ (ในมารดาบิดา) ย่อมประสพผลอันเป็น ประโยชน์แก่อูกุลนี้, ดังนี้ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

[๓๓๑] อิทานิ สราชิกาย ปริสาย มาตาปิตุสฺ
วิปฺปฏิชชฺชนฺโต อิมํ อหิตํ สมฺมาปฏิชชฺชนฺโต อิทํ
หิตํ ปาปฺณาตฺติติ ทสฺเสนฺโต อีมา คาถา อภาสี

“คนที่มารดาเลี้ยงมาแล้วโดยยากอย่างนี้ ไม่ปรณินันติมารดา, เขาประพฤติผิดในมารดายอม เข้าถึงนรก.

เอวํ กิจฺฉนฺนํ โปโส มาตุ อปริจารโก
มาตริ มิฉฺฉา จริตฺวาน นิรยํ โส อุปฺปชฺชติ ฯ

คนที่บิดาเลี้ยงมาแล้วโดยยากอย่างนี้ ไม่ ปรณินันติบิดา, เขาประพฤติผิดในบิดา ย่อมเข้าถึง นรก.

เอวํ กิจฺฉนฺนํ โปโส ปิตุ อปริจารโก
ปิตริ มิฉฺฉา จริตฺวาน นิรยํ โส อุปฺปชฺชติ ฯ

ข้าพเจ้าได้ฟังมาว่า “แม่ทรัพย์ของผู้ ปรารถนาทรัพย์, ย่อมฉิบหาย” บ้าง,

ชนมฺปิ ชนกามานํ นสฺสติ อิติ เม สุตํ

“เขาไม่ปรณินันติมารดายอมประสพความ ลำบาก” บ้าง,”

มาตริ อปริจริตฺวาน กิจฺฉํ วา โส นิฉฺฉติ ฯเปฯ

เขาไม่ปรนนิบัติบิดา...บ้าง,

บัณฑิตผู้รู้แจ้ง ปรนนิบัติมารดา ฟังได้สุข ๓
อย่าง คือ ความเพลิตเพลิต ๑ ความบันเทิง ๑
ความร่าเริงสนุกสนานทุกเมื่อ ๑...

ปรนนิบัติบิดา...

ธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านี้ คือ การให้ ๑
การกล่าวคำเป็นที่รัก ๑ การประพฤติประโยชน์ใน
โลกนี้ ๑ ความเป็นผู้มีตนสม่าเสมอในธรรมทั้งหลาย
ในที่นั้นๆ ตามสมควร ๑ ยังเป็นไปอยู่ในโลก
ก็เหมือนลิมสลักรถที่กำลังแล่นไป;

ถ้าธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านี้ไม่พึงมีไซ้;
มารดาไม่ฟังได้การนบถหรือการบูชา เพราะเหตุ
แห่งบุตร หรือบิดาก็ไม่ฟังได้การนบถหรือการบูชา
เพราะเหตุแห่งบุตร, ก็เพราะบัณฑิตทั้งหลาย
พิจารณาเห็นชอบซึ่งธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านี้
อยู่; ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความเป็นใหญ่
และเป็นผู้อันปวงชนพึงสรรเสริญ."

[แก้อรธ]

[๓๓๒] อรรถกถาชาดกว่า "บรรดาบทเหล่านั้น
บทว่า กิจฉากโฏ ความว่า ผู้อันมารดาเลี้ยงแล้ว คือ
ประคับประคองแล้วโดยยาก. คำว่า มิฉฉา จริตวาน คือ
ไม่ปรนนิบัติมารดา.

บทว่า ธนมิปี ความว่า ข้าพเจ้าได้ฟังมาว่า "แม่
ทรัพย์ที่เกิดขึ้นแล้ว ของผู้ปรารถนาทรัพย์ เมื่อเขาไม่
ปรนนิบัติมารดา ย่อมฉิบหาย." บทว่า กิจฉ ฉวา ความ
ว่า ทรัพย์ย่อมฉิบหายบ้าง เขาย่อมประสพทุกข์บ้าง
ด้วยประการฉะนี้.

สองบทว่า ลพุกเมต วิชานตา ความว่า บัณฑิต
ปรนนิบัติมารดาแล้ว ฟังได้สุขมีความเพลิตเพลิตเป็นต้น
ในโลกนี้และในเทวโลกนั้น, อธิบายว่า ผู้เช่นนั้นอาจได้
(สุขนั้น).

บทว่า ทานญจ ความว่า บุตรพึงให้ทานแก่มารดา
บิดา ฟังกล่าวคำเป็นที่รัก, ฟังประพฤติประโยชน์ด้วย
สามารถช่วยกิจที่เกิดขึ้นให้สำเร็จ ฟังทำความเป็นผู้มีตน

ปิตริ อปริจริตวาน ๑เป๑

อานนโท จ ปโมโท จ สทา หลิตกัฬิต
มาตร ปริจริตวาน ลพุกเมต วิชานตา ๑เป๑

ปิตริ ปริจริตวาน ๑เป๑

ทานญจ ปิยวาจา จ อตถจริยา จ ยา อธิ
สมานตตตา จ ธมเมสุ ตตถ ตตถ ยถารท ๑

เอเต โข สงคทา โลเก รถสสานิว ยายโต
เอเต จ สงคทา นสสุ น มาตา ปุตตการณา
ลภถ มานํ ปุชฺ ๑วา ปิตา ๑วา ปุตตการณา
ยสฺมา จ สงคทา เอเต สมุมเวกฺขณติ ปณฺทิตา
ตสฺมา มหตตํ ปปฺโปนฺติ ปาสสา จ ภวนติ เตติ ๑

[๓๓๒] ตตถ กิจฉากโฏติ กิจฉเนน อากโฏ
ปฏิชคฺคิต ๑ มิฉฉา จริตวานาติ มาตริ อปปฏิ-
ชคฺคิตวา ๑

ธนมิปีติ ธนภามานํ อุปฺปนฺนธนปี มาตริ
อปปฏิชคฺคนฺตานํ นสฺสตีติ เม สุตํ ๑ กิจฉ ฉวาติ
อิตติ ธนํ ๑วา นสฺสตี ทุกฺชํ ๑วา โส นิคจฺฉติ ๑

ลพุกเมต วิชานตาติ เอตํ อธิโลเก จ เทวโลเก
จ อานนทาพิสุขํ มาตริ ปริจริตวาน ปณฺทิตฺเตน
ลพุกํ ๑ สกฺกา ลพฺฐํ ตาทิสฺเสนาติ อตฺถโ ๑

ทานญจติ มาตาปิตูนํ ทานํ ทาทพฺพํ
ปิยวาจํ ภณิตพฺพํ อุปฺปนฺนกิจฺจสาธนฺวเสน อตฺถโ
จริตพฺโพ เชฏฺฐาปฺจาณธมฺเมสุ ตตถ ตตถ ปริส-

สม่ำเสมอในธรรมคือความประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ทั้งหลาย ด้วยสามารถสามิจักรมมีการกราบไหว้เป็นต้น แก่มารดาบิดาผู้ไปในที่นั้นๆ คือในท่ามกลางบริษัทหรือในที่ลับ, ทำสามิจักรมทั้งหลายมีการกราบไหว้เป็นต้นในที่ลับแล้วจะมีต้องทำในบริษัทหาได้, ต้องเป็นผู้สม่ำเสมอในที่ทั้งปวงทีเดียว.”

อรรถกถาลีกาลสูตร ว่า “สองบทว่า **ตตถ ตตถ** คือ ในบุคคลนั้นๆ. บทคาถาว่า **รถสุสามัญ ยายโต** ความว่า เมื่อลี้มสลักมีอยู่ รถก็แล่นไปได้, เมื่อลี้มสลักไม่มี รถย่อมแล่นไปไม่ได้ฉันใด; เมื่อธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านี้ยังมีอยู่ โลกก็เป็นไปได้, เมื่อธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านั้นไม่มี โลกก็เป็นไปไม่ได้ ฉะนั้น.”

ฎีกาลีกาลสูตรนั้น ว่า “สองบทว่า **ตสมี ตสมี** ความว่า ในบุคคลนั้นๆ คือผู้ควรสงเคราะห์ ด้วยธรรมเครื่องสงเคราะห์ทั้งหลายมีทานเป็นต้น, เมื่อลี้มสลักที่อยู่หัวเพลา. บทว่า **ยายโต** แปลว่า แล่นไปอยู่.”

บทคาถาว่า **เอเต จ สงคหา นาสสุ** ความว่า ถ้าธรรมเครื่องสงเคราะห์ ๔ อย่างนี้ ไม่พึงมีไซ้. บทคาถาว่า **น มาตา ปุตตการณา** ความว่า ฌิว่า มารดาไม่พึงทำธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านั้นแก่บุตรไซ้, ก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชา เพราะเหตุแห่งบุตร. สองบทว่า **สงคหา เอเต** เป็นปฐมวิภัติถิ ลงในทุติยวิภัติถิ. บาลีว่า สงคเห เอเต ดังนี้ก็มี.

[๓๓๓] ในฎีกาลีกาลสูตร ท่านกล่าวว่า “บทว่า **ปุตตการณา** คือ มีบุตรเป็นนิमित. จริงอยู่ มารดาบิดาไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชามีบุตรเป็นเหตุ คืออันบุตรพึงทำ. บทว่า **อุบายคจเวเน** แปลว่า ในอรรถแห่งทุติยวิภัติถิ. อรรถะ ชื่อว่า วจนะ เพราะวิเคราะห์ว่า “อันเขากล่าว.” อีกอย่างหนึ่ง (บทว่า **อุบายคจเวเน** แปลว่า) ครั้นเมื่อทุติยวิภัติถิอันพระองค์พึงตรัส. บทว่า **ปจจตต** แปลว่า ปฐมวิภัติถิ.”

บทว่า **สมมเวกขนุติ** ความว่า เห็นชอบอยู่ คือพิจารณาเห็นธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านั้น อันบุคคลควรทำโดยชอบทีเดียว. บทว่า **มหตต** คือ ซึ่งความเป็นผู้ประเสริฐ. บทว่า **ปาสสา** คือ อันชาวโลกพึงสรรเสริญ. อธิบายว่า “บัณฑิตเหล่านั้น อันปวงชนพึงสรรเสริญ อย่างนี้ว่า “ย่อมประพฤติในบุคคลที่ควรสงเคราะห์นั้นๆ

มชเม ว่า รโหคตานิ ว่า อภิวาทนาทิวเสน สมานตตทา กาดพพา น รโห อภิวาทนาทีนิ กตวา ปริสตี น กาดพพานิ สพพตถ สมานเนเว ภวิตพพนุติ ชาตกวรรณนา ฯ

ตตถ ตตถาติ ตสมี ตสมี ปุคฺคเล ฯ **รถสุสามัญ ยายโตติ** ยถา อาณิยา สตีเยว รโห ยยติ อสตี น ยยติ เอว อิมेषุ สงคหेषุ สตีเยว โลเก วตตตี อสตี น วตตตีติ ลีกาลสูตตวรรณนา ฯ

ตสมี ตสมีนุติ ตสมี ตสมี ทานาทีหิ สงคเหติ สงคเหตุพเพ ปุคฺคเล ฯ อกขลีสคตาย อาณิยา ฯ **ยายโตติ** คจจโตติ ตฎฎีกา ฯ

เอเต จ สงคหา นาสสุติ สเจ เอเต จตตาริ สงคหา น ภเวยฺยํ ฯ น มาตา ปุตตการณาติ ยหิ มาตา เอเต สงคเห ปุตตสฺส น กรายย ปุตตการณา มานํ वा पुञ्च वा न लघय्य ฯ **สงคหา เอเตติ** อุบายคจเวเน ปจจตตํ ฯ สงคเห เอเตติ वा ปาโล ฯ

[๓๓๓] ลีกาลสูตตฎฎีกาย **ปุตตการณาติ** ปุตตนิमितตํ ฯ ปุตตเหตุกณหิ ปุตเตน กตตพพํ มานนํ वा पुञ्चा वा ฯ **อุบายคจเวเนติ** อุบายคตเถ ฯ วุจจตีติ วจนํ อตโถ ฯ **อุบายคจเวเน** वा वदत्तपे ฯ **ปจจตตनुติ** ปจจตตวजनฺนุติ วุตตํ ฯ

สมมเวกขนุติติ สมมา เปกขนุติ สมมเทว กาดพเพ เปกขนุติ ฯ **มหตตनुติ** เสฎฐตตํ ฯ **ปาสสาติ** ปลัสสนิยา ฯ **เอเต** สงคเหตุพเพ ตตถ ตตถ ปุคฺคเล ยถารหํ ปวตตนุตีติ เอวํ ปลัสสิตพพาติ อธิปปาโย ฯ

ตามควร.”

พระราชาทรงหลาย พร้อมด้วยบริษัท ทรงสดับคำ
นั้นแล้ว ทรงเลื่อมใส อันพระมหาสัตว์ให้ตั้งอยู่ใน
เบญจศีลแล้ว โอวาทว่า “พระองค์จงเป็นผู้ไม่ประมาทใน
กุศลทั้งหลายมีทานเป็นต้น” ทรงไหว้พระมหาสัตว์นั้นแล้ว
เสด็จไปสู่พระนครของตนๆ ครองราชสมบัติโดยธรรม
แล้ว เข้าถึงเทวโลก. ดาบสพี่น้องแม่ทั้ง ๒ บำรุงมารดา
บิดาตลอดชีวิตแล้ว เข้าถึงพรหมโลก.

ต้ สุตวา สปริสา ราชานอ ปสนนา
มหาสตุเตน ปญจสิเล ปติฏฐาเปตวา ทานาทีสุ
อปปมตตา โหถาติ โอวาทิตา ตั วณทิตวา สกลกนกร์
คนตวา ธมเมน รชช กาวเรตวา เทวโลกุปคา ฯ
เทวปี ภาตโร ยาวชีวี มาตาปิตโร อุภูจกิตวา
พรหมโลกุปคา ฯ

เรื่องดาบส ๒ พี่น้อง จบ.

เทวภาติกวตถุ ฯ

[บุตรบำรุงมารดาบิดาด้วยฐานะ ๕]

[๓๓๔] การบำรุงมารดาบิดาตามที่กล่าวแล้ว
พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เป็นมงคล” เพราะนำมาซึ่ง
อิฐผลทั้งหลายมีความสรรเสริญเป็นต้นในโลกนี้ ด้วย
ประการนี้แล.

[๓๓๔] อิติ ยถาวุตตัม มาตาปิตุอุภูจกานัน อธิ
ปัสสาทินมาวหนโต มงฺคณนติ วุจฺจติติ ฯ

อีกนัยหนึ่ง การบำรุง ๕ อย่าง ด้วยสามารถการ
เลี้ยง การช่วยทำกิจ ดำรงวงศ์สกุล ประพฤติสมควรซึ่ง
ความเป็นผู้รับทรัพย์มรดกและตามเพิ่มให้ซึ่งทักษิณา ชื่อ
ว่า การบำรุง. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรง
แสดงธรรมแก่คฤหบดีบุตรชื่อ ลีคาลกะ จึงตรัสว่า
“คฤหบดีบุตร ทิศเบื้องหน้าคือมารดาบิดา อันบุตรพึง
บำรุงด้วยฐานะ ๕ คือ เราอันท่านเลี้ยงแล้วจักเลี้ยงท่าน
๑ จักทำกิจของท่าน ๑ จักดำรงวงศ์สกุล ๑ จักปฏิบัติซึ่ง
ความเป็นผู้รับทรัพย์มรดก ๑ ก็อีกอย่างหนึ่ง เมื่อท่าน
ถึงแก่กรรมล่วงลับไปแล้ว จักตามเพิ่มให้ซึ่งทักษิณา ๑”
คฤหบดีบุตร ทิศเบื้องหน้าคือมารดาบิดา อันบุตรพึง
บำรุงด้วยฐานะ ๕ เหล่านี้แล.”

อปโร นโย ฯ อุภูจกานัน นาม ภรณกิจจ-
ภรณกุลวัสฏฺฐปน ทายชฺชารหปปฏิชฺชนทกฺขินานุป-
ปทานวเสน ปญจวิธึ อุภูจกหนึ ฯ เตนาท ภควา
ลีคาลกสฺส นาม คหปติปุตฺตสฺส ธมฺมึ เทเสนโต
ปญจที โช คหปติปุตฺต จานเหที ปุตฺเตน ปุรตฺถิมา
ทีสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฺภูจกาทพฺพา ภโต เน ภริสฺสสามี
กิจจัน เณลึ ภริสฺสสามี กุลวัสลึ จเปสฺสสามี ทายชฺช
ปปฏิชฺชามิ อถวา ปน เณลึ เปตานิ กาลกตานัน
ทกฺขินัน อนุปฺปทสฺสามิ อิมเหที โช คหปติปุตฺต
ปญจที จานเหที ปุตฺเตน ปุรตฺถิมา ทีสา มาตาปิตโร
ปจฺจุปฺภูจกาทพฺพาทิ ฯ

[๓๓๕] บรรดาบทเหล่านั้น ในบทนี้ว่า **จานเหที** พึง
ทราบวินิจฉัยดังนี้: ผลย่อมตั้งอยู่ในการณ์นั้น เพราะ
ความที่ผลนั้นเป็นไปเนื่องด้วยการณ์นั้น เหตุนี้ การณ์นั้น
ชื่อว่า ฐานะ (เป็นที่ตั้ง) คือเหตุ; ด้วยเหตุนี้ ในอรรถ
กถา ท่านจึงกล่าวว่า การณเหที. ความที่มารดาบิดาเป็น
ทิศเบื้องหน้า เพราะบัณฑิตเห็นสมกันโดยเนื้อความ. จริง

[๓๓๕] ตตถ **จานเหที**ติ เอตถ ติฏฺฐติ เอตถ
ผลํ ตทายตตฺวตฺตติตยาติ จานัน เหตุ เตนาทภฺจกถายัน
การณเหทีติ ฯ อตถสฺริกฺขตาย มาตาปิตูนัน ปุรตฺถิมทีสาภาโว
โหติ ฯ ตถา ที เต ปุตฺตานัน ปุรตฺถภาวโต
อุปการิกภาเวเน ทีสนโต อปทีสนโต จ ปุรตฺถิมา
ทีสา ฯ เตนาท มาตาปิตโร ปุพฺพูปการิตาย

อย่างนั้น มารดาบิดาเหล่านั้น ชื่อว่า ทิศเบื้องหน้า เพราะเป็นผู้ตั้งอยู่เบื้องหน้าแห่งบุตรทั้งหลาย และเพราะแสดงคืออ้างโดยความเป็นผู้มีอุปการะ (แก่บุตรทั้งหลาย) ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวว่า “มารดาบิดาพึงทราบว่ “ทิศเบื้องหน้า” เพราะท่านเป็นผู้มีอุปการะมาก่อน.”

บทว่า **ภโต** ความว่า เราอันมารดาบิดาเหล่านี้เลี้ยงมาแล้ว ก็การเลี้ยงนั้น เป็นกิจอันมารดาบิดาให้ไปแล้ว ด้วยการนำปัจจัยแห่งสุขเข้าไป และด้วยนำปัจจัยแห่งทุกข์ออกไป จำเต็มแต่กาลที่บุตรเกิด, เพราะฉะนั้น พระอรรถกถาจารย์ เพื่อจะแสดงการเลี้ยงนั้น จึงกล่าวว่า “(เรา) อันมารดาบิดาให้เต็มนี้ฉันม ยังมือและเท้าให้เจริญ เอาปากดูดนมูก ให้อาบน้ำ แต่งตัว เลี้ยงดู ประคับประคองแล้ว.”

บทว่า **เน** ความว่า เราจักเลี้ยงมารดาบิดาเหล่านี้ผู้แก่ ด้วยกิจมีการล้างเท้า ให้อาบน้ำ ให้ยาและภัต เป็นต้น. สองบทว่า **กิจจํ เนสํ** ความว่า เราจักพักกิจของตนไว้แล้วไปทำกิจที่เกิดขึ้นในราชสกุล เป็นต้น ของมารดาบิดา. ในฐานะนี้ว่า **กุลวํสํ จเปสฺสามิ** พึงทราบวินิจฉัยดังนี้: เพราะเหตุที่การไม่ให้สมบัติของมารดาบิดามีนาเป็นต้นให้ฉิบหาย รักษาไว้เป็นเหตุแห่งการตั้งมั่นสืบๆ ไป (แห่งวงศ์สกุล) ของมารดาบิดาเหล่านั้น; อนึ่ง เพราะเหตุที่การสืบต่อไป (แห่งสกุล) ของมารดาบิดาเหล่านั้น ย่อมเป็นอันบุตรนำไปแล้ว ด้วยการนำมาบิดาออกจากวงศ์ที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรมอันเป็นไปโดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ว่า “พวกเราพึงฆ่าบุรุษคนหนึ่ง ผู้เสมอกับตนด้วยสมบัติมีสกุลและประเทศเป็นต้นแล้ว นำกำไลมณีที่ผูกไว้ที่คอหรือที่มือไป” แล้วให้เลิกละความยึดถืออันเสีย ตั้งไว้ในวงศ์ที่ประพฤติธรรมอันเป็นไปแล้วด้วยการงดเว้นจากอกุศลกรรมมีการเบียดเบียนเป็นต้น และด้วยการไม่ตัดทอนทานที่มารดาบิดาเหล่านั้นให้แล้ว; เหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์เพื่อจะแสดงความนั้น จึงกล่าวว่า “บุตรไม่ให้สมบัติของมารดาบิดา มีนา เงิน ทอง เป็นต้น ฉิบหายไป รักษาไว้ก็ดี นำมารดาบิดาไปจากวงศ์ที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรมแล้ว ตั้งไว้ในวงศ์ที่ตั้งอยู่ในธรรมก็ดี ไม่ตัดทอนภัตทั้งหลายมีสลากภัตเป็นต้น อันวงศ์สกุลนำมาแล้วให้เป็นไปอยู่ก็ดี ชื่อว่า ดำรงวงศ์สกุล.”

ปฺรตฺถิมา ทิสฺสาคี เวทิตพฺพาคี ฯ

ภโตติ อหํ อิมฺหิ โปสิโต ฯ ตมฺปน ภรณํ ชาตกาลโต ปฏฺจาย สฺขปจฺจยฺสฺสฺรณฺน ทฺขปจฺจยา- ปฺรณฺน จ มาตาปีตุหิ ปวตฺติตํ โหติ ตสฺมา ตํ ทสฺเสตฺตฺมาท ญญํ ปาเยตฺวา หตฺถปาทะ วทฺเตตฺวา ขฺเวช ลิงฺฆาณิกํ อปเนตฺวา นหาเปตฺวา มณฺเฑตฺวา ภริโต ชคฺคิโตติ ฯ

เนติ เต มาตาปีตโร มหฺลลเก ปาทโรวณนหาปน- ยาคฺคฺคตฺตานาหิทิ ภริสฺสามิ ฯ **กิจจํ เนสนฺติ** อหํ อตฺตโน กิจจํ จเปตฺวา มาตาปีตฺตุนํ ราชกฺลาทีสุ อฺปนฺนํ กิจจํ คนฺตฺวา ภริสฺสามิ ฯ **กุลวํสํ จเปสฺสามิ**ติ เอตฺถ ยสฺมา มาตาปีตฺตุนํ สฺนตํ ฆตฺตาทิ อวินาเสตฺวา รกฺขนํ เตสํ ปรมฺปราย จิตฺยา การณํ โหติ ยสฺมา จ กุลบฺพเทสฺยาทินา อตฺตนา สฺทิสฺ เอกํ ปุริสํ ฆาเตตฺวา คีวํยํ วา หตฺเถ วา พฺพธมฺฉินฺวลยํ หาเรตพฺพนฺติ เอมมาทีนา ปวตฺต- อธมฺมิกวํสโต มาตาปีตโร อปเนตฺวา ตํ คาทํ วิสฺซชฺษาเปตฺวา หิสฺยทิวริตฺติยา ปวตฺเต ธมฺมิกวํเส จปเนน เจว เตหิ ทินฺนทานานฺนุจฺฉินฺทเนน จ อายตี เตสํ ปรมฺปฺรา หริตฺวา โหติ ตสฺมา ตมตฺถํ ทสฺเสตฺตฺมาท มาตาปีตฺตุนํ สฺนตํ ฆตฺตวตฺตฤหิรณฺณ- สฺวณฺณาทิ อวินาเสตฺวา รกฺขนฺโตปี มาตาปีตโร อธมฺมิกวํสโต หริตฺวา ธมฺมิกวํเส จเปนฺโตปี กุลวํเสน อาภตานิ สฺลากภตฺตาทินิ อฺนุจฺฉินฺทิตฺวา ปวตฺเตนฺโตปี กุลวํสํ จเปติ นามาติ ฯ

ในฐานะนี้ว่า ทายชชฺ ปฏิชชามิ พิงทราบ วินิจฉัยดังนี้: เพราะเหตุที่บุตรประพฤติ โดยความเป็นผู้ควรแก่อันได้รับความเป็นทายาทชื่อว่า ปฏิบัติความเป็นผู้รับทรัพย์มรดก. บุตร (ประพฤติอย่างอื่น) นอกนี้ ไม่ชื่อว่า ปฏิบัติความเป็นผู้รับทรัพย์มรดก; ฉะนั้น พระอรรถกถาจารย์ เพื่อจะแสดงความนั้น จึงกล่าวว่ “มารดาบิดาถึงความตัดเด็ก (บุตร) ทั้งหลายผู้ไม่ประพฤติในโอวาทของตน ปฏิบัติผิดทำไมให้เป็นบุตร, บุตรเหล่านั้น ย่อมไม่ควรแก่ความเป็นทายาทย่อมทำบุตรทั้งหลายผู้ประพฤติอยู่ในโอวาท ให้เป็นเจ้าของสมบัติในสกุล.”

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า วินิจฉัย ปตฺวา ความว่า ถึงการตัดอันมาแล้วอย่างนี้ว่า “ก็เราสละบุตร ละ.” บทว่า ทกฺขิณฺ ความว่า เราจักทำการให้ส่วนบุญแก่ มารดาบิดาเหล่านั้น ตามเพิ่มให้ทาน จำเดิมแต่วันที่ ๓. ถ้าคำถามพืงมีว่า “เพื่ออะไร?” คำตอบพืงมีว่า “เพื่อให้ทานนั้นถึงแก่มารดาบิดาเหล่านั้น.” ถ้ามว่า “ก็ทานนั้น ย่อมถึงแก่มารดาบิดาผู้ล่วงลับไปแล้วหรือ?” ก็ในปัญหา นี้ข้าพเจ้าไม่จำต้องกล่าวแก่ เพราะพระผู้มีพระภาคเองทรง พยากรณ์ไว้แล้ว.

[เรื่องชาณฺสโสณิพราหมณฺ]

[๓๓๖] ดังได้สดับมา พราหมณคนหนึ่งชื่อ ชาณฺสโสณิ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้ว ทูลถามอย่างนี้ว่า “พระโคตมผู้เจริญพวกข้าพระองค์แลชื่อว่า พราหมณ ย่อมให้ทานทั้งหลาย ย่อมทำบุญทั้งหลายที่เชื่อแล้วทำ อุตฺติควา “ขอทานนี้จงสำเร็จแก่ญาติสาโลหิตทั้งหลายผู้ล่วงลับไปแล้ว, ขอญาติสาโลหิตทั้งหลายผู้ล่วงลับไปแล้ว จงบริโภคทานนี้” พระโคตมผู้เจริญ ทานนั้น ย่อมสำเร็จแก่ญาติสาโลหิตทั้งหลายผู้ล่วงลับไปแล้วได้แลหรือ? ญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วเหล่านั้น ย่อมบริโภคทานนั้นแลหรือ?” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ ทานย่อมสำเร็จได้ในฐานะแล, ย่อมไม่สำเร็จในอัฐฐานะ.” พราหมณทูลถามว่า “พระโคตมผู้เจริญ ก็ฐานะเป็นไฉน? อัฐฐานะเป็นไฉน?”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ คนบางคนใน

ทายชชฺ ปฏิชชามิเต เตถ ยสฺมา ทายชชปปฏิลาภสฺส โยคฺยภาเว ปวตฺตมาโนเยว ทายชชฺ ปฏิชชติ นาม น อิตโร ตสฺมา ตมตฺถํ ทสฺเสตฺตฺมาห มาตาปิตโร อตฺตโน โโอวาทเ อวตฺตมาเน มิจฺฉาปฏิปนฺเน ทารเก วินิจฉัย ปตฺวา อปฺตฺตเก กโรนฺติ เต ทายชฺซารหา น โทหนฺติ โโอวาทเ วตฺตมาเน ปน กุลสนฺตกสฺสามิเก กโรนฺตตี ๑

ตตฺถ วินิจฉัย ปตฺวาติ ปฺตฺตสฺส จ วิสฺสชฺชนนฺติ เอวมาคตฺ วิวินิจฉัย อาคมฺม ๑ ทกฺขิณฺนฺติ เตสฺ ปตฺติทานํ กตฺวา ตติยทิวสโต ปฏฺจาย ทานํ อนุปฺทสฺสามิ ๑ กิมตฺถนฺติ เจ ๑ ตํ เตสฺ ปาเปตฺ ๑ กิมฺปนฺเต ทานํ เปตานํ ปาปฺญาตตี ๑ น เหตุออมฺเหติ วตฺตพฺพมฺตฺถิ ภควตา เอว พฺยากตตฺตา ๑

[๓๓๖] เอโก กิร ชาณฺสโสณิ นาม พราหมโณ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ ปุจฺฉติ มยมสฺสุ โภโคตม พฺราหมณา นาม ทานานิ เทม สทฺธานิ กโรม อิทํ ทานํ เปตานํ ญาติสาโลหิตานํ อุปกปฺตฺ อิทํ ทานํ เปตา ญาติสาโลหิตา ปรีกฺขณฺตฺติ กจฺจิตํ โภโคตม ทานํ เปตานํ ญาติสาโลหิตานํ อุปกปฺติ กจฺจิต เต เปตา ญาติสาโลหิตา ตํ ทานํ ปรีกฺขณฺตฺติ ๑ จาเน โข พฺราหมณ อุปกปฺติ โน อฏฺฐาเนติ ๑ กตมํ ปน โภโคตม จานํ กตมํ อฏฺฐาณนฺติ ๑

อิธ พฺราหมณ เอกจฺเจ ปาณาตปาทิ โหติ

โลกนี้เป็นผู้มีปกติทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลง ฯลฯ เป็นผู้มี
ความเห็นผิด ผู้นั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก
ย่อมเข้าถึงนรก; อาหารใดสำหรับสัตว์นรก เขาย่อมยัง
อรรถภาพให้เป็นไปในนรกนั้น ด้วยอาหารนั้น, เขาดำรงอยู่
ได้ในนรกนั้นด้วยอาหารนั้น, พรหมณ์ ทานนั้นย่อมไม่
สำเร็จแก่เขาผู้ดำรงอยู่ในฐานะใด, ฐานะแม้นี้แล เป็นอัญ
ฐานะ.

พรหมณ์ ก็คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีปกติทำสัตว์
มีชีวิตให้ตกลงไป ฯลฯ ผู้นั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะ
กายแตก ย่อมเข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน; อาหารใด
สำหรับสัตว์ทั้งหลายผู้เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน; เขา
ย่อมยังอรรถภาพให้เป็นไปในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานนั้นด้วย
อาหารนั้น ฯลฯ ฐานะแม้นี้แล เป็นอัญฐานะ.

พรหมณ์ ก็คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ดเว้นจาก
ปาณาติบาต ฯลฯ เป็นผู้มีความเห็นชอบ, ผู้นั้น เบื้อง
หน้าแต่ตายเพราะกายแตกย่อมเข้าถึงความเป็นสหาย
ของมนุษย์ทั้งหลาย; อาหารใดสำหรับพวกมนุษย์; เขา
ย่อมยังอรรถภาพให้เป็นไปในมนุษย์โลกนั้นด้วยอาหารนั้น,
เขาย่อมดำรงอยู่ในมนุษย์โลกด้วยอาหารนั้น; พรหมณ์
ทานนั้นย่อมไม่สำเร็จแก่เขาผู้ดำรงอยู่ในฐานะใด, ฐานะ
แม้นี้แล เป็นอัญฐานะ.

พรหมณ์ ก็คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ดเว้นจาก
ปาณาติบาต ฯลฯ ผู้นั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก
ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งทวยเทพ, อาหารใด
สำหรับทวยเทพ, เขาย่อมยังอรรถภาพให้เป็นไปในเทวโลก
นั้นด้วยอาหารนั้น ฯลฯ ฐานะแม้นี้แลเป็นอัญฐานะ.
พรหมณ์ ก็คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีปกติทำสัตว์มีชีวิต
ให้ตกลง ฯลฯ เป็นผู้มีความเห็นผิด, ผู้นั้น เบื้องหน้าแต่
ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงเปรตวิสัย, อาหารใด
สำหรับสัตว์ผู้เกิดในเปรตวิสัย, เขาย่อมยังอรรถภาพนั้นให้
เป็นไปในเปรตวิสัยนั้นด้วยอาหารนั้น, เขาย่อมดำรงอยู่ได้
ในเปรตวิสัยนั้นด้วยอาหารนั้น, อีกอย่างหนึ่งมิตรและ
อมาตย์หรือญาติสาโลหิตของเขา ตามส่งให้ซึ่งทานใดแต่
มนุษย์โลกนี้, เขาย่อมยังอรรถภาพให้เป็นไปในเปรตวิสัยนั้น
ด้วยทานนั้น, เขาย่อมดำรงอยู่ได้ในเปรตวิสัยนั้นด้วยทาน
นั้น; พรหมณ์ทานนั้น ย่อมสำเร็จแก่เขาผู้ดำรงอยู่ใน
ฐานะใด, ฐานะนี้แล เป็นฐานะ."

ฯเปฯ มิจฉาทิฏฐิโก โหติ โส กายสส เกทา
ปรम्मรณา นิรยํ อุปปชชติ ฯ โย เนรยิกานํ
สตตานํ อหาโร เตน โส ตตถ ยาเปติ เตน โส
ตตถ ติฏฐติ อิทปิ โข พุราหมณ อฏฺฐานํ ยตถ
จิตสส ตํ ทานํ น อุปกปฺปติ ฯ

อิธ ปน พุราหมณ เอกจฺโจ ปาณาติปาตี
โหติ ฯเปฯ ปรम्मรณา ตีรจฺฉานโยนิ อุปปชชติ โย
ตีรจฺฉานโยนิกานํ สตตานํ อหาโร เตน โส ตตถ
ยาเปติ ฯเปฯ น อุปกปฺปติ ฯ

อิธ ปน พุราหมณ เอกจฺโจ ปาณาติปาตา
ปฏิวิโรโต โหติ ฯเปฯ สมมาทิฏฐิโก โหติ โส
กายสส เกทา ปรम्मรณา มนุสฺसानํ สหฺพยตํ
อุปปชชติ โย มนุสฺसानํ อหาโร เตน โส ตตถ
ยาเปติ เตน โส ตตถ ติฏฐติ อิทปิ โข
พุราหมณ อฏฺฐานํ ยตถ จิตสส ตํ ทานํ
น อุปกปฺปติ ฯ

อิธ ปน พุราหมณ เอกจฺโจ ปาณาติปาตา
ปฏิวิโรโต โหติ ฯเปฯ ปรम्मรณา เทวานํ สหฺพยตํ
อุปปชชติ โย เทวานํ อหาโร เตน โส ตตถ
ยาเปติ ฯเปฯ น อุปกปฺปติ ฯ อิธ ปน พุราหมณ
เอกจฺโจ ปาณาติปาตี โหติ ฯเปฯ มิจฉาทิฏฐิโก โหติ
โส กายสส เกทา ปรम्मรณา ปิตติวิสัยํ อุปปชชติ
โย ปิตติวิสัยิกานํ สตตานํ อหาโร เตน โส ตตถ
ยาเปติ เตน โส ตตถ ติฏฐติ ยํ วา ปนสส
อิโต อนุปฺปเวจฺฉนฺติ มิตตามจฺจา วา ญาติสาโลหิตา วา
เตน โส ตตถ ยาเปติ เตน โส ตตถ ติฏฐติ
อิทํ โข พุราหมณ จานํ ยตถ จิตสส ตํ ทานํ
อุปกปฺปิตติ ฯ

พราหมณ์ทูลถามว่า “พระโคตมผู้เจริญ ก็ถ้าญาติสาโลหิตนั้นผู้ล่วงลับไปแล้ว ไม่เข้าถึงฐานะนั้นไซ้ไร ใครจะบริโภคนั้น?” พระผู้มีพระภาคตรัสบอกว่า “พราหมณ์ ญาติสาโลหิตของเขาแม่เหล่าอื่น ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นผู้เข้าถึงฐานะนั้น, พวกเขาย่อมบริโภคนั้น.” พราหมณ์ทูลถามว่า “พระโคตมผู้เจริญ ก็ถ้าญาติสาโลหิตนั้นนั้นแลผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นผู้ไม่เข้าถึงฐานะนั้น, และญาติสาโลหิตของเขาเหล่าอื่นผู้ล่วงลับไปแล้ว ก็ไม่เข้าถึงฐานะนั้น, ใครจะบริโภคนั้น?” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ ฐานะที่จะพึงว่างจากญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยกาลช้านานนี้ เป็นอัญฐานะแล ไม่ใช่โอกาส, พราหมณ์ อย่างไรเสีย แม้ทายกก็เป็นผู้ไม่ไร้ผล.”

ชาณฺดูแลณีสูตรมาในทสกนินาตอังกุตตรนิกาย.

[๓๓๗] นัยอันมาในอรรถกถาชาณฺดูแลณีสูตรนั้นว่า “บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า **อสนฺ** ในบทว่า **มยมสนฺ** นี้ เป็นเพียงนินาต. บทว่า **สทธานิ** ได้แก่ บุญที่บุคคลพึงเชื่อแล้วจักทำ. บทว่า **เปตานํ** ได้แก่ ผู้ตายแล้ว. บทว่า **อุปกปฺปตฺ** ได้แก่ จงถึง. บทว่า **จาเน** ได้แก่ ในโอกาส. บทว่า **อฏฺฐจาเน** ได้แก่ ในที่มีใช้โอกาส กรรมเป็นเหตุบังเกิดในนรกนั้นนั้นแหละ ชื่อว่า อาหารของสัตว์ผู้เกิดในนรก. เพราะสัตว์เหล่านั้นย่อมยังอัตภาพให้เป็นไปในนรกนั้นด้วยกรรมนั้นนั้นแล. ส่วนอาหารของสัตว์ทั้งหลายผู้เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน พึงทราบด้วยสามารถวัตถุมีหญ้าและใบไม้เป็นต้น. อาหารของพวกมนุษย์ พึงทราบด้วยสามารถข้าวสุกและขนมกุมมาสเป็นต้น. ของทวยเทพทั้งหลาย พึงทราบด้วยสามารถสุธาโภชน (โภชนะสะอาด?) เป็นต้น. ของสัตว์ทั้งหลายผู้เกิดในเปรตวิสัย พึงทราบด้วยสามารถของไม่สะอาดมีน้ำลาย น้ำมูกเป็นต้น.

หลายบทว่า **ยํ วา ปนสฺส อิตฺ** ความว่า อีกอย่างหนึ่งปิยชนทั้งหลายมีมิตรเป็นต้นของเขา เมื่อให้ทานใดแต่มนุษย์โลกนี้ชื่อว่า ย่อมตามส่งให้. ก็สัตว์ทั้งหลายที่เกิดในเปรตวิสัยนั้นแล ย่อมเป็นผู้เข้าไปอาศัยทานที่คนอื่นไม่เป็นอยู่. ทานที่คนอื่นให้แก่สัตว์เหล่าอื่น ย่อมไม่สำเร็จ (แก่เขา). สองบทว่า ทายโกปิ อนิพฺพลิตฺ ความว่า ทานนั้น อันทายกมุ่งหมายผู้ใดให้แล้ว จะสำเร็จ

สเจ ปน โภ โคตม โส เปโต ญาติสาโลหิตโต ตํ จานํ อนุปฺปนฺโน โหติ โภ ตํ ทานํ ปริภุชชตีติ ฯ อญฺเฌปิสฺส พราหมณฺ เปตา ญาติสาโลหิตตา ตํ จานํ อุปฺปนฺนา โหนฺติ เต ตํ ทานํ ปริภุชชตีติ ฯ สเจ ปน โภ โคตม โส เจว เปโต ญาติสาโลหิตโต ตํ จานํ อนุปฺปนฺโน โหติ อญฺเฌ จสฺส เปตา ญาติสาโลหิตตา ตํ จานํ อนุปฺปนฺนา โหนฺติ โภ ตํ ทานํ ปริภุชชตีติ ฯ อฏฺฐจาเน ชเ อตํ พราหมณฺ อนวกาโส ยนฺตํ จานํ วิวิตตํ อสฺส อิมินา ทีฆเณ อทฺธฺนา ยทิทํ เปเตติ ญาติสาโลหิตเตติ อปิจ พราหมณฺ ทายโกปิ อนิพฺพลิตฺ ฯ

ทสกนินาตอังกุตตรเว ชาณฺดูแลณีสูตรํ ฯ

[๓๓๗] ตตฺถ **มยมสนฺ** อิตฺ **อสนฺ** นินาตมตฺตํ ฯ **สทธานิ** สทฺทิตฺวา กตฺตพฺพญฺยานิ ฯ **เปตานนฺติ** มตานํ ฯ **อุปกปฺปตฺ** ปาปฺณาตฺ ฯ **จาเน** โอกาเส ฯ **อฏฺฐจาเน** อนฺนกาเส ฯ เนรียกาณํ สตฺตานํ อาหาโร นาม ตตฺถ นินฺพตฺตน-กมฺมเมว ฯ เตเนว ทิ เต ตตฺถ ยาเปเนติ ฯ ดิรัจฺฉานโยนิกาณํ ปน ติลฺปนฺญาทิวเสน อาหาโร เวทิตฺพุโป ฯ มนุสฺसानํ โอยนฺกุมฺมาสาทิวเสน ฯ เทวานํ สุธาโภชนาทิวเสน ฯ ปิตฺติวิสัยกาณํ เขฬฺสิงฺฆาณิกาทิวเสน ฯ

ยํ วา ปนสฺส อิตฺติ ยํ วาสฺส มิตฺตาทโย อิตฺ ททฺนตา อนุปฺปเวจฺจนฺติ ฯ ปิตฺติวิสัยกา เอว ทิ ปฺรทตฺตฺชรีวโน โหนฺติ น อญฺเฌสฺ ปฺเรทิ ทินฺนํ อุปกปฺเปติ ฯ ทายโกปิ อนิพฺพลิตฺติ ยํ สนฺธาย ตํ ทานํ ทินฺนํ ตสฺส อุปกปฺปตฺ วา มา วา ทายเกน น สกฺกา นินฺพลเณ ภวิตฺุ ทายโก ตสฺส ทานสฺส วิปากํ ลภตีเยว ฯ พฺราหมณฺสฺส ทิ เอวํ ทินฺนสฺส

ก็ตาม ไม่สำเร็จก็ตาม แก่ผู้นั้น, ทายกก็ไม่อาจเป็นผู้ไร้
ผล, ทายกย่อมได้ผลแห่งทานนั้นแน่นอน. ก็พราหมณ์มี
ลัทธิว่า “ทายกย่อมไม่ได้ผลแห่งทานที่ให้แล้วอย่างนั้น”
เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอย่างนั้น.”

[๓๓๘] ก็ผิวว่า .เมื่อญาติทั้งหลาย แม้กกล่าวว่า
“ขอทานนี้จึงสำเร็จแก่หมู่ญาติของข้าพเจ้า” เปรตทั้ง
หลาย (สัตว์ผู้ล่วงลับไปแล้ว) เหล่านั้น ไปในที่นั้นแล้ว
อนุโมทนาไซ้ร้, ทานนั้น ย่อมถึงแก่เปรตเหล่านั้น และ
เปรตเหล่านั้นย่อมได้สมบัติ. ก็ในข้อนี้ มีพวกเปรตผู้เคย
เป็นพระญาติของพระเจ้าพิมพิสารเป็นอุทาหรณ์ (ดังต่อ
ไปนี้):-

[เรื่องเปรตผู้เคยเป็นพระญาติของพระเจ้าพิมพิสาร]

ดังได้สดับมา ในกัปที่ ๙๒ แต่ภัททกัปนี้ พระศาสดา
พระนามว่า ปุสสะ ทรงอุบัติในกรุงกาสิ. พระบิดาของ
พระองค์เป็นพระราชาพระนามว่า ชยเสนะ. พระมารดา
เป็นพระราชเทวีพระนามว่าสิริมา. พระกนิษฐภคินีของ
พระองค์ เป็นพระราชโอรสต่างพระมารดากัน ๓
พระองค์. ก็ขุนคลังของพระราชโอรสทั้ง ๓ พระองค์นั้น
คนเดียวกัน, ขุนส่วยในชนบทก็คนเดียวกัน. ครั้งนั้น พระ
ราชโอรสทั้งหลาย มีพระประสงค์จะทรงบำรุงพระศาสดา
ผู้เป็นพระเชษฐภคินีของพระองค์ตลอดไตรมาส จึงทูล
ขอ (อนุญาต) พระราชา. แม้พระราชาทรงอนุญาต
แล้ว.

พระราชโอรสเหล่านั้น ทรงส่งพระหัตถ์เลขาไปแก่
ขุนส่วยในชนบทของพระองค์ว่า “จงสร้างวิหารสำหรับ
พระศาสดา (เสร็จแล้ว) จงบอกเรา.” เขาจัดการสร้าง
เสร็จแล้วอย่างนั้น จึงให้คนกราบทูล. พระราชโอรสทั้ง
หลาย ทรงนำเสด็จพระศาสดาไปสู่ชนบทของพระองค์
ทรงมอบถวายวิหารแล้ว รับสั่งแก่ขุนคลังและขุนส่วยว่า
“พวกท่านจงรับทานวัตร (ค่าใช้จ่ายในทาน) ซื่อมี
ประมาณเท่านี้จัดของควรเคี้ยวและของควรฉันทุกอย่าง
ให้พร้อมมูล แก่พระผู้มีพระภาคซึ่งมีภิกษุแก้หมีนรูปเป็น
บริวาร และแก่พวกเราพร้อมทั้งบริวารทุกๆ วัน เพราะ
ตั้งแต่นี้ไป เราจักไม่พูดอะไร” ทรงพานุรุชพันหนึ่งไป

ทานสส ผลั ทายโก น ลภตติ ลทธิ ตสฺมา
ภควา เอวมาหาติ ตพฺพณฺณนโย ๑

[๓๓๘] ยถิ ทิ อิทํ โน ญาติินํ โหตุติ
วุตเตปิ เต เปตา ตตถ คนฺตวา อนุโมทนติ ตํ
ทานํ เตสํ ปาปฺพณาติ เต จ สมฺปตฺติ ลภนฺติ ๑
พิมฺพิสาร์รณฺโณ ปุพฺพณฺญาติปฺเปตา เจตถ นิสฺสณํ ๑

อิโต กิร ทฺวานวฺตฺกปฺเป กาลิกนฺคเร ปุสฺสโส
นาม สตถา อุทฺปาติ ๑ ตสฺส ปิตา ชยเสนํ นาม
ราชา สิริมา นาม เทวี มาตา ๑ ตสฺส กนิษฐภคินี
เวมาติกา ตโย ราชปุตฺตา อหฺลํ ๑ เตสํ ตินฺณปิ
เอโก ภณฺฑาการิกโก เอโกว ชนปเท นียุตฺตกปฺริสโส ๑
ตทา ราชปุตฺตา อตฺตโน เชฏฺฐภคตฺรํ สตถารํ
เตมาสํ อุฏฺฐหิตฺตูกามา ราชาณํ ยาจิสฺสุ ๑ ราชาปิ
อนุชานี ๑

เต อตฺตโน ชนปเท นียุตฺตกปฺริสสฺส เลขํ
เปเสสฺสุ สตถุ วิหารํ กตฺวา อมฺหากํ อารโจะหิติ ๑
โส ตถา กตฺวา อารโจะเปสิ ๑ ราชปุตฺตา สตถารํ
อตฺตโน ชนปทํ เนตฺวา วิหารํ นียยาเทตฺวา ตุมฺเห
เอตฺตกํ นาม ทานวตฺตํ คเหตุวา เทวสิกํ นวฺติ-
ภิกฺขุสฺสพริวารสฺส ภควโต เจว สปริวารานญจ
โน สพฺพํ ขาทนียโกชนียํ สมฺปาเทถ อิโต ปฏฺจาย
หิ น กิณฺฉิ วกฺขามาติ ภณฺฑาการิกญเจว นียุตฺตก-
ปฺริสญจ วตฺวา สหสฺสปฺริเส คเหตุวา ทส สีลาณี
สมฺปาตีย กาสายานี นินฺวาเสตฺวา วิหาเรเวว เตมาสํ
วสิสฺสุ ๑

ทรงสมาทานศีล ๑๐ ทรงนุ่งผ้ากาสาเยะ ประทับอยู่ใน
วิหารนั้นเองตลอดไตรมาส.

ตั้งแต่นั้นมา คนทั้งหลายมีขุนคลังเป็นต้น อันพระ
ราชโอรสเหล่านั้นทรงบัญชาสั่งแล้ว รับทานวัตร แล้ว
ถวายทานตามวาระ. ก็บรรดาชนเหล่านั้น ขุนคลังพร้อม
ด้วยภริยา มีศรัทธาเลื่อมใสแล้ว ได้ถวายโดยเคารพ. แม้
ขุนส่วยก็ได้ถวายโดยเคารพเหมือนกันพร้อมด้วยบุรุษชาว
ชนบท ๑๑ นหุต. บรรดาบุรุษ ๑๑ นหุตเหล่านั้น บุรุษ
ชาวชนบทบางพวกมีประมาณแปดหมื่นสี่พันคน ได้เป็นผู้
มีจิตอันโลภเป็นต้นกระทบกระถังแล้ว. พวกเขาทำ
อันตรายแก่ท่าน กิณไทยธรรมด้วยตนบ้าง ได้ให้แก่พวก
ลูกๆ บ้าง และเอาไฟเผาโรงภัตเสวย พวกเขาบังเกิดใน
นรกแล้ว. ส่วนพระราชโอรสทั้งหลายทั้งบริวาร ขุนคลัง
ขุนส่วยบังเกิดในสวรรค์. เมื่อชน ๒ คณะเหล่านั้นจาก
สวรรค์เข้าถึงสวรรค์จากนรกเข้าถึงนรกอยู่อย่างนั้น ๙๒
กับล่วงไปแล้ว. ครั้นในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้าในกัปนี้
ชนพวกมีจิตอันโลภเป็นต้นกระทบกระถังแล้วนั้น บังเกิด
ในหมู่เปรตแล้ว.

ครั้งนั้น พวกมนุษย์ถวายทาน เพื่อประโยชน์แก่
เปรตผู้เป็นญาติของตน อุทิศว่า “ขอทานนี้จงสำเร็จแก่
ญาติทั้งหลายของพวกข้าพเจ้า.” เปรตเหล่านั้นย่อมได้
สมบัติ. ครั้นเปรตพวกนี้เห็นสมบัตินั้นแล้ว จึงทูลถามพระ
กัสสปพุทธเจ้าว่า “พระองค์ผู้เจริญ ทำไมหนอ พวกข้า
พระองค์จะพึงได้สมบัติเห็นปานนั้นบ้าง?” พระกัสสปพุทธเจ้า
ตรัสว่า “ในกาลนี้ พวกเจ้ายังไม่ได้ ในอนาคตกาล ญาติ
ของพวกเจ้าจักเป็นพระราชานามว่า พิมพิสารในกาล
แห่งพระโคตมพุทธเจ้า, พระเจ้าพิมพิสารนั้น จักถวาย
ทานแด่พระพุทธเจ้านั้นแล้วทรงอุทิศผล (ทาน) แก่พวก
เจ้า, ครั้งนั้นพวกเจ้าจึงจักได้.” เปรตเหล่านั้นหวังเฉพาะ
พระเจ้าพิมพิสารอยู่ยังพุทธันดร ๑ ให้สิ้นไปแล้ว. ก็ใน
พุทธรูปบาทกาลนี้ พระราชโอรสทั้ง ๓ นั้น พร้อมทั้ง
บริวารจตุจากสวรรค์แล้ว บังเกิดในสกุลพราหมณ์ควั่น
มคอธ ได้เป็นชฎิลมีอรุเวลกัสสปเป็นต้น. ขุนคลังได้เป็น
มหาเศรษฐีชื่อวิสาขะ. ส่วนภริยาของขุนคลังนั้น ได้เป็น
ธิดาเศรษฐีชื่ออัมมทินนา. ขุนส่วยได้เป็นพระเจ้าพิมพิสาร.
บริษัทนอกนั้นแม้ทั้งหมด ได้เป็นบริวารของพระราชานาม

ดโต ปฏจาย เตหิ อายตดา ภณฺทาคาริกาทโย
วาเรน ทานวตฺตํ คเหตุวา ทานํ เทนติ ฯ เตสุ หิ
ภณฺทาคาริกโก สภริโย สทฺโธ ปสนฺโน สกุกจํ
อทาลี ฯ นียุตตกปฺริโสปี ชานปเทหิ เอกาทสสิ
ปฺริสนหฺตเตหิ สทฺธิ สกุกจจเมว อทาลี ฯ ตตถ เกจิ
ชานปทา ปฏฺทิตจิตฺตา อहेสุ จตฺราสีตีสหสสมตฺตา ฯ
เต ทานสฺส อนฺตรายํ กตฺวา เทยฺยธมฺมํ อตฺตนาปี
ชาทิสฺส ปุตฺตานปี อทฺลฺลํ ภาตฺตสาลญฺจ อคฺคินา ททิสฺส ฯ
เต นิริเย นินฺพพตฺตีสฺส ฯ สปริวารา ปน ราชปุตฺตา
เจว ภณฺทาคาริกนียุตตกา จ สคฺเค ฯ เอวํ เตสฺ
ทฺวินฺนํ คณานํ สคฺคโต สคฺคํ นิริยโต นิริยํ
อุปฺชชชฺชานํ เทวานวุติ กปฺปา วิตฺวาตฺตา ฯ อถ
อิมสฺมี กปฺเป กสฺสปพฺพุทธกาเล เต ปฏฺทิตจิตฺตา
ชนา เปเตสุ นินฺพพตฺตา ฯ

ตทา มนุสฺสา อตฺตโน ฅาตกปฺเปตานมตฺถาย
ทานํ ทตฺวา อุทฺทิสฺสนติ อมหากํ ฅาตํ โหตฺติ ฯ
เต สมฺปตฺติ ลภนฺติ ฯ อถ อิเม เปตา ตํ ทิสฺวา
กสฺสปพฺพุทธํ ปจฺฉิสฺส กิณฺนุ โช ภนฺเต มยมฺปิ
เอวรूपิ สมฺปตฺติ ลภยฺยามาติ ฯ น อิทานิ ลภติ
อนาคเต โคตมพฺพุทธกาเล ตุมหากํ ฅาติ พิมฺพิสารโ
นาม ราชา ภวิสฺสติ โส ตสฺส พฺพุทธสฺส ทานํ
ทตฺวา ตุมหากํ ผลํ อุทฺทิสฺสสฺสติ ตทา ลภิสฺสฅาติ ฯ
เต พิมฺพิสารํ ปจฺจาสิสฺमानา เอกํ พฺพุทธนฺตรํ
เชปยิสฺส ฯ อิมสฺมี ปน พฺพุทธูปฺปาเท เต ตโย
ราชปุตฺตา สปริวารา สคฺคโต จวิตฺวา มคฺธรฺกฺุเจ
พฺราหมญฺกุลเ นินฺพพตฺติตฺวา อฺรุเวลกสฺสปาทโย ชฎิลา
อहेสุ ฯ ภณฺทาคาริกโก วิสาโข นาม มหาเสฏฺฐิ
อโหสิ ฯ ภริยา ปนสฺส ธมฺมทินฺนา นาม เสฏฺฐิธิดา ฯ
นียุตตกปฺริโส พิมฺพิสารโ ราชา ฯ สพฺพापิ อวเสส-
ปฺริสา รณฺโถ ปริวารา อहेสุ ฯ

ครั้งพระศาสดาทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้ว เสด็จไปสู่อุทยานลัฏฐิวัน (สวนตาลหนุ่ม) โดยลำดับ ทรงทำพระเจ้าพิมพิสารผู้เสด็จเข้าเฝ้าในวันนั้นนั้นแล พร้อมทั้งพราหมณ์และคฤหบดีชาวมคธรวม ๑๑ นหุต ให้ดำรงอยู่ในไสดาปัตติผลในอุทยานนั้น อันพระราชาทรงนิมนต์แล้ว ทรงรับมหาทานในพระราชมณเฑียรในวันที่ ๒.

เปรดเหล่านั้นได้ยินล้อมด้วยหวังว่า “บัดนี้ พระราชาจักทรงอุทิศทานแก่พวกเรา, บัดนี้ พระราชาจักทรงอุทิศทานแก่พวกเรา.” พระราชา ครั้นถวายทางแล้ว มีแต่ทรงดำริถึงที่ประทับอยู่ของพระศาสดาว่า “พระผู้มีพระภาค ควรประทับอยู่ ณ ที่ไหนหนอ?” จึงมิได้ทรงอุทิศทานนั้นแก่ใครๆ. เปรดทั้งหลายหมดหวังแล้ว ในราตรีได้เปล่งเสียงพิลึกน่ากลัวอย่างยิ่งใกล้พระราชนิเวศน์.

เมื่อรุ่งราตรี พระราชา เสด็จเข้าไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลว่า “หม่อมฉันได้สดับเสียงเห็นปานนี้, เหตุอะไรจักมีแก่หม่อมฉันพระเจ้าข้า?” พระศาสดา ตรัสว่า “มหาบพิตร พระองค์อย่าทรงกลัวเลยเหตุเลวทรามอะไรๆ จักไม่มีแก่พระองค์ดอก” ดังนี้แล้ว ตรัสบอกความทั้งหมด. พระราชาทูลถามว่า “ก็เมื่อหม่อมฉันถวายทาน บัดนี้, เปรดเหล่านั้นพึงได้รับ (ผล) หรือ พระเจ้าข้า?” พระศาสดาตรัสว่า “ได้สิ มหาบพิตร.” พระราชาทรงนิมนต์พระศาสดา เพื่อเสวยในวันนี้แล้ว เสด็จไปสู่พระราชมณเฑียร ทรงตระเตรียมทานเสร็จแล้ว รับสั่งให้กราบทูลกาล (เสด็จมาเสวยแต่พระศาสดา).

พระศาสดามีภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว เสด็จไปยังพระราชมณเฑียรประทับนั่งแล้ว. เปรดแม่เหล่านั้น หวังว่า “วันนี้ พวกเราพึงได้ (อะไรๆ) บ้างเป็นแน่” ดังนี้แล้ว มาสู่เรือนแห่งญาติในกาลก่อน ด้วยสำคัญว่าเรือนของตนได้ยินอยู่ ณ ที่ทั้งหลายมีภายนอกฝาเป็นดิน. เปรดเหล่านั้น เสวยผลแห่งความริษยาและความตระหนี่อยู่ บางพวกมีหนวดและผมรุ่มร่ามมีหน้าดำ มีเส้นเอ็นหย่อน และอวัยวะใหญ่ย่อยหย้อย ผอม หยาบ และดำเหมือนกับต้นตาลที่ถูกไฟไหม้แล้วตั้งอยู่ ณ ที่นั้นๆ, บางพวกมีสรีระอันเปลวเพลิงตั้งขึ้นแต่ท้อง เพราะการสีแห่งไม้สีไฟ คือความระหยาแล้วแลบออกจากปากเฝ้าอยู่. บางพวกไม่ได้รับอย่างอื่น (นอก) จากรสคือความหิวระหยา เพราะ

อด สตถา สพพญุตฺตํ ปตฺวา อนุพุพเพน ลฏฺฐิวนุชฺชยานํ คนฺตฺวา ตตฺถ ตทฺหุปลงฺกมณฺตํเยว ราชานํ พิมฺพิสารํ เอกาทสนฺหุเตติ มาคธเกติ พฺราหมณคหฺปติเกติ สทฺธี โสดาปัตติผลเ ล ปติฏฺฐาเปตฺวา รมฺญา นิมนฺติโต ทฺวยิตฺตวเส ราชเคเห มหาทานํ สมปฏฺิจฺฉิ ฯ

เต เปตฺตา อิทานิ ราชานํ อมฺหากํ ทานํ อุทฺทิลิสฺสติ อิทานิ อุทฺทิลิสฺสติติ อาสาเย สมปริวารเตตฺวา อฏฺุจฺจุ ฯ ราชานํ ทตฺวา กตฺถ นุ โข ภควา วิหเรยยาติ สตฺถุ วิหารฎฺฐานเมว จินฺเตนโต น ตํ ทานํ กสฺสจฺจ อุทฺทิลิ ฯ เปตฺตา ฉินฺนาสา หุตฺวา รตฺติ รมฺโย นินฺเวสเน อติวีย ภิสนํ วิสฺสรมํสุ ฯ

ราชานํ ปภาตฺตาย รตฺติยา สตฺถารํ อุปสงฺกमितฺวา เอวรูปี สทฺทมสฺโสสิ กิ เม ภนฺเต ภวิสฺสติติ อาท ฯ มา ภายิ มหาราช น เต กิณฺจิ ปาปกํ ภวิสฺสติติ วตฺวา สพฺพมตฺถํ อาโรเจสิ ฯ อิทานิ ปน เม ภนฺเต ทินฺเน ลภายฺยุนฺติ ฯ อาม มหาราชานํ ฯ ราชานํ สตฺถารํ อชฺชตฺตนาเย นิมนฺเตตฺวา เคหํ คนฺตฺวา ทานํ สชฺเชตฺวา กาลํ อาโรจาเปสิ ฯ

สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวฺโต ราชเคหํ คนฺตฺวา นิสฺสิทฺติ ฯ เตปิ เปตฺตา อปี นาม อชฺช ลภายฺยามาติ พุพฺพภยาติชฺรํ สกฺขรสนฺถาย อาคนฺตฺวา ติโรกฺขฺทาทิสฺสุ อฏฺุจฺจุ อีสฺสามจฺฉริยผลํ อนุภวานฺตา อปฺเปกฺจฺเจ ทิมมสฺสุเกสฺสนุการวทฺนา ลิลิพนฺธนวิลมพฺมานกิสฺมรฺส- กาทฺทงฺคปฺจฺจจฺคา ตตฺถ ตตฺถ จปีตฺวานทาทฺทตฺตตาล- รุกฺขลทิสฺสา อปฺเปกฺจฺเจ ปิปาสารณินิมมถเนน อุทฺรโต อฏฺุชฺชาย มุชฺโต วินิจฺฉรฺนตฺวาย อคฺคิชฺชาลาย ปริทฺยหฺมานสฺริรา อปฺเปกฺจฺเจ สุจฺฉิลาณุมตฺตกณฺจพิลตฺวาย ปพฺพตฺกการกฺจฺฉิตฺตฺย จ ลทฺธาปิ ปานโกชนํ ยาว- ทตฺถํ ภูมฺชิตฺตุ อสมตฺตตฺตาย ชุบฺปิปาสฺรลโต อณฺณํ รสมวิญฺหฺมานา อปฺเปกฺจฺเจ อณฺณมณฺณสฺส อณฺณเณลํ วา

แม่ได้ (น้ำและโภชนะ) แล้ว ก็เป็นผู้ไม่สามารถบริโภคน้ำ และโภชนะได้ตามต้องการ เพราะความที่ตนเป็นผู้มีของ คอประมาณเท่าปลายเข็มและเพราะเป็นผู้มีท้องมีอาการ ดูงูเขา, บางพวก ได้ของสกปรกมีเลือด หนอง และ ไขข้อเป็นอาทิ อันไหลออกจากปาก (แผล) ฝีและต่อมซึ่ง แดกแล้วของกันและกันหรือของสัตว์เหล่าอื่น ลืมเลียอยู่ ปานดั่งน้ำอมฤต.

พระศาสดา ได้ทรงทำโดยประการที่เปเรตเหล่านั้น ทั้งหมด ซึ่งมีรูปอันแปลก ไม่น่าดู และมีสรีระอันน่ากลัว อย่างยิ่ง ได้ปรากฏแล้วแด่พระราชา. พระราชา เมื่อจะ ถวายทักษิณทก ทรงอุทิศว่า “ขอทานนี้ จงสำเร็จแก่ ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า.” ในขณะนั้นเอง สระโภกขรณิ ที่ดาดาษด้วยปทุมชาติ บังเกิดเพื่อเปเรตเหล่านั้นแล้ว. เปเรตเหล่านั้น อาบและดื่ม (น้ำ) ในสระโภกขรณินั้น มี ความกระวนกระวายความลำบากและความระหยาบสงบ ระวังแล้ว มีวรรณะเพียงดังทองคำ. พระราชา ถวายยา คุของเคี้ยวและของบริโภคทั้งหลายแล้วทรงอุทิศให้ (อีก). ยาคุของเคี้ยวและของบริโภคทั้งหลายอันเป็นทิพย์ บังเกิดเพื่อเปเรตเหล่านั้นในขณะนั้นเหมือนกัน. เปเรตเหล่านั้ นบริโภคอาหารวัตถุมียาคุเป็นต้นเหล่านั้นแล้ว ได้มี อินทรีย์กระปรี้กระเปร่า แล้ว.

พระราชา ถวายผ้าและเสนาสนะแล้ว ทรงอุทิศให้ (อีก). เครื่องอลังการวิธิต่างหลายมีผ้า ยาน ปราสาท ผ้า ปูนอน และที่นอนอันเป็นทิพย์เป็นต้น บังเกิดเพื่อเปเรต เหล่านั้นแล้ว. ก็สมบัตินั้นทั้งหมดนั้นแล ของเปเรตเหล่านั้น ย่อมปรากฏได้โดยประการใด พระศาสดาทรงอธิบายโดย ประการนั้น. พระราชาทอดพระเนตรเห็นสมบัตินั้นแล้ว ได้มีพระราชหฤทัยเบิกบานอย่างยิ่ง. ลำดับนั้น พระศาสดา เสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา (และ) เมื่อจะทรงแสดงความที่เปเรตทั้งหลายมายืนอยู่ใน ที่นั้นๆ แด่พระราชา ตรัสคาถาที่ ๑ ว่า

[๓๓๙] “เปเรตทั้งหลายพากันมาสู่เรือนของตนๆ ยืนอยู่ ณ ภายนอกฝาข้าง ที่ทาง ๔ แพร่งและ ๓ แพร่งบ้าง ที่บ้านประตูบ้าง.”

สตตานี ปฏินนคณทปัททชญา ปคฆริตรุหิรปุพพลิกาที ลทฐา อมตมิว สายมานา ฯ

สตถา ตถา อกาลิ ยถา เต สพุเพว อติวिय ทุททลิกวิรูปภยานกสิริรา รณโย ปากฎา อหฺลฺ ๑ ราชา ทกฺขิณทกฺ เทนโต อิทฺ เม ภาตินฺ โหตุติ อุตฺทิลิ ๑ ตฺขณฺณเวว เตสฺ เปตานิ ปทุมสณฺณณา โปกฺขรณฺโย นิพฺพตฺตีสฺ ๑ เต ตตถ นหาตฺวา จ ปิวิตฺวา จ ปฏฺธิปฺสสทฺททถกิลมถปิปาสา สฺวณฺณวณฺณา ชาตา ๑ ราชา ยาคุชชกโกชนานิ ทตฺวา อุตฺทิลิ ๑ ตฺ ขณฺณเวว เตสฺ ทิพฺพยาคุชชกโกชนานิ นิพฺพตฺตีสฺ ๑ เต ตานิ ปรีภฺยชิตฺวา ปินินฺทริยา อหฺลฺ ๑

ราชา วตถเสนาสนานิ ทตฺวา อุตฺทิลิ ๑ เตสฺ ทิพฺพวตถยานปฺปาสาทปจฺจตฺถรณเสยฺยาทิลองการวิธโย นิพฺพตฺตา ๑ สา จ เตสฺ สมฺปตฺติ ยถา สพุพาว ปากฎา โหติ ตถา สตถา อธิฏฺฐาติ ๑ ราชา ตฺ ทิสฺวา อติวिय อตฺตมโน อโหสิ ๑ อถ สตถา ภูตฺตาวิ รณโย อนุโมทณฺ กโรนฺโต เปตานิ อาคนฺตฺวา ตตถ ตตถ จิตฺภาวํ ทลฺเสนฺโต ปจฺมํ คาถมาท

[๓๓๙] ตโรกฺุทฺเทสุ ติฏฺฐนฺติ สนฺธิสิงฆาฏฺเฐสุ จ ทฺวารพาหาสุ ติฏฺฐนฺติ อาคนฺตฺวาน สกํ ภรณฺติ ๑

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ติโรกฺุเทสุ** ความว่า เปรตเหล่านั้นยืนอยู่ คือสำเร็จการยืนอยู่ ณ ที่ภายนอก ทั้งหลายอันเป็นส่วนอื่นแห่งกำแพงและฝาเรือน. ในบทว่า **สนธิสังฆาฏเกสุ** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ ตรอกมีมุม ๔ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า **สนธิ** แม้ที่ต่อแห่งเรือน ที่ต่อแห่งฝาและที่ต่อแห่งหน้าต่าง (กรอบหน้าต่าง) พระผู้มีพระภาคก็ตรัสว่า **สนธิ**; ตรอกมีมุม ๓ ชื่อว่า **สังฆาฏก**. บทว่า **ทวารพาหาสุ** ความว่า ยืนพึงพาหาประตูพระนครและประตูเรือน (หลวง). เรือนของญาติในกาลก่อนก็ดี เรือนที่เคยอยู่อาศัยมาแล้วด้วยความที่ตนเป็นเจ้าของก็ดี เรือนทั้ง ๒ ประเภทนั้นก็ดี ชื่อว่า เรือนของตนในสองบทว่า **สกํ ฆริ** นี้. เพราะเหตุที่เปรตเหล่านั้นมาด้วยความสำคัญว่าเรือนของตนๆ. ฉะนั้น พระองค์จึงตรัสอย่างนั้น.

[๓๔๐] บัดนี้ พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงความที่ญาติคนใดๆ ในเมื่อข้าวและน้ำเป็นต้นแม้มีมาก ไม่มีสักว่าความระลึกถึงเปรตเหล่านั้นๆ ผู้เที่ยวหวังต่อญาติทั้งหลายว่า “ญาติทั้งหลาย พึงให้อะไรๆ อุทิศพวกเราบ้างหนอ” เพราะปัจจัยแห่งกรรมอันมีผลเผ็ดร้อนอย่างยิ่งที่เปรตเหล่านั้นนั้นทำแล้ว จึงตรัสคาถาที่ ๒ ว่า

“เมื่อข้าวและน้ำมีมาก เมื่อซัซชโภชนะอันหมุญาติเข้าไปตั้งไว้แล้ว ญาติคนใดๆ ของเปรตเหล่านั้น ย่อมไม่ระลึกถึง เพราะกรรมของสัตว์ทั้งหลายเป็นปัจจัย.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปทุเต** ได้แก่ ไม่น้อยคือมาก. เพราะท่านอาเทศ **พ** อักษรให้เป็น **ป** อักษร. บทว่า **อนุนปานมฺหิ** ได้แก่ เมื่อของกินและของดื่ม (มีอยู่). บทว่า **ซซชโภชเช** ได้แก่ เมื่อของเคี้ยวและของลิ้ม. บทว่า **อุปฏฺฐิต** คือ อันหมุญาติเข้าไปตั้งไว้แล้ว คือจัดแจงไว้แล้ว ได้แก่ ตระเตรียมไว้. บทว่า **โกจิ** ความว่า มารดาก็ดี บิดาก็ดี บุตรก็ดี ของสัตว์เหล่านั้น คือผู้เข้า

ตถ **ติโรกฺุเทสุ**ติ เคหปภาการกฺุททานํ ปรภาเคสุ พหฺวิจฺจนํ ติจฺจนํ ติจฺจนํ กปฺเปเนติ ฯ **สนธิสังฆาฏเกสุ**ติ เอตถ สนธิโยติ จตุกโกณจรฺจาย วุจฺจนํ ฆริ-สนธิภิตฺติสนธิอาโลกสนธิโย จาปิ สังฆาฏโกติ ติโกณจรฺจาย ฯ **ทวารพาหาสุ**ติ นครทวารฆริทวารานํ พาหา นิสฺสาย ติจฺจนํ ฯ **สกํ ฆริ**ติ เอตถ สกํ ฆริ นาม ปุพฺพฆาติฆริปิ อตฺตโน สามิกฆาเวเน อชฆาเวตฺตปุพฺพ ฆริปิ ตฺถกฺุททานํ ฯ ยสฺมา เต สกฆริสฺสยาย อาคจฺจนํ ตสฺมา เอวมาท ฯ

[๓๔๐] อิทานิ สตถา พหุเมหิ อนุนปานามฺหิ สนฺเต อปิ นาม อมฺเท อุทฺธิสฺส กิณฺจิทฺติ ทซฺซชฺชุนฺติ ฆาติเน ปจฺจาสฺสสนฺตานํ วิจฺจตี เตสํ เตสํ เปตานํ เตหิ กตฺถสฺส อติกฺุททวิปากกมฺมสฺส ปจฺจเยเน กสฺสจฺจิ ฆาติเน อนุสฺสรณมตฺตสฺสาปิ อภาวํ ทสฺเสนโต พุติยํ คาถมาท

ปทุเต อนุนปานมฺหิ ซซชโภชเช อุปฏฺฐิต
น เตสํ โกจิ สรติ สตฺตานํ กมฺมปจฺจยาติ ฯ

ตถ **ปทุเต**ติ อนปฺปกเ พหุเมหิ ฯ พการสฺส หิ ปกาโร ฯ **อนุนปานมฺหิ**ติ อลิเต จ ปีเต จ ฯ **ซซชโภชเช**ติ ขายเต จ สายเต จ ฯ **อุปฏฺฐิต**ติ อุปกมฺม จิตฺเต สซชเชเต ปฏฺฐิตเต ฯ **โกจิ**ติ เตสํ ปิตฺติวิสยฺยปฺนฺนํ สตฺตานํ มาตา วา ปิตา วา ปุตฺโต วา น สรติ ฯ กิการณา ฯ กมฺมปจฺจยา อตฺตนา กตฺถสฺส อนุนปานปฏฺฐิตฺตนาทิสฺส กทฺริย-

ถึงเปรตวิสัย ย่อมไม่ระลึกถึง. ถามว่า “เพราะเหตุไร?”
 ตอบว่า “เพราะกรรมเป็นปัจจัย คือ เพราะกรรมคือ
 ความตระหนี่มีอันห้ามซึ่งข้าวและน้ำเป็นต้นเป็นประเภท
 อันตนทำแล้วเป็นเหตุ. จริงอยู่ กรรมนั้น ของสัตว์เหล่านี้
 นั้น ย่อมไม่ให้ญาติทั้งหลายระลึกถึง ดังนี้แล.

[๓๔๑] บัดนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงสรรเสริญ
 ทานที่พระราชชาถวายอุทิสก์ให้ญาติทั้งหลายผู้ล่วงลับไปแล้ว
 จึงตรัสคาถาที่ ๓ ว่า

“ชนเหล่าใดเป็นผู้อนุเคราะห์ ชนเหล่านั้น
 ย่อมให้น้ำและโภชนะอันสะอาด ประณีต สมควร
 ตามกาล เพื่อญาติทั้งหลายเหมือนอย่างนั้น.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เอวํ** ได้แก่อย่างที
 พระองค์ถวายแล้วมหาบพิตร. บทว่า **ททนต์ิ** ความว่า
 ปิยชนมีบุตรเป็นต้นเหล่านั้น ย่อมให้คืออุทิสก์ มอบให้ว่า
 “ทานนี้จงสำเร็จแก่หมู่ญาติของเรา.” บทว่า **ญาติินํ**
 ได้แก่หมู่ญาติผู้เข้าถึงเปรตวิสัย. บทว่า **เย** ได้แก่
 ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง คือบุตรธิดาและพี่น้องชาย. บทว่า
อนุกมฺปก ได้แก่ ผู้มุ่งประโยชน์ คือแสวงหาประโยชน์
 เกื้อกูล. บทว่า **สุจึ** ได้แก่อันหมดจด คือ ชอบใจ
 ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยชอบธรรม. บทว่า **ปณินตํ**
 ได้แก่ อันยอดเยี่ยมคือประเสริฐ. บทว่า **กาเลน** ได้แก่
 ในกาลที่เปรตทั้งหลายมายืนอยู่ในที่ทั้งหลายมีภายนอกฝา
 เป็นต้น หรือในกาลควรบริโภคของพระทักษิณบุคคลทั้ง
 หลาย. บทว่า **กบฺปิยํ** ได้แก่ อันสมควร คือเหมาะ ควร
 แก่การบริโภคของพระอริยะทั้งหลาย. บทว่า **ปานโกชนํ**
 ได้แก่ น้ำดื่มและของบริโภค. ในคาถาที่ ๓ นี้ พระผู้มี
 พระภาคตรัสไทยธรรมแม้ทุกอย่างด้วยมุขคือน้ำและ
 โภชนะ.

[๓๔๒] บัดนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดง
 ประการที่ทานอันพระราชชาถวายแล้ว เป็นอัน
 พระราชทานแก่เปรตเหล่านั้น จึงตรัสกึ่งเบื้องต้นแห่ง
 คาถาที่ ๔ ว่า

กมฺมสฺส การณภาวโต ๑ ตณฺหิ เตสํ กมฺมํ ญาติินํ
 สริตฺตํ น เทตติ ๑

[๓๔๑] อิทานิ รณฺญา เปเต ญาติเก อุทิสฺส
 ทินนํ ทานํ ปัสสนโต ตติยํ คาถมาห

เอวํ ททนต์ิ ญาติินํ เย โหนติ อนุกมฺปก
 สุจึ ปณินตํ กาเลน กบฺปิยํ ปานโกชนนฺติ ๑

ตตถ **เอวนฺติ** ยถา ตยา महाराช ทินนํ
 เอวํ ๑ **ททนต์ิ** เทนติ อิทํ โน ญาติินํ โหตุติ
 อุทิสฺสนติ นิยยาเทนติ เต ปุตฺตาทโย ๑ **ญาติินนฺติ**
 ปิตฺติวิสฺยุปฺปนนานํ ญาติกานํ ๑ **เย**ติ เยเกจि
 ปุตฺตธิตฺตภาตโร ชนา ๑ **อนุกมฺปก**าติ อตฺถกามา ทิ
 เตสิโน ๑ **สุจินฺติ** สุทฺธํ มโนหฺรํ ธมฺมิกํ ธมฺมลทฺธํ ๑
ปณินฺติ อุตฺตมํ เสฏฺฐํ ๑ **กาเลนา**ติ เปตานํ
 ติโรกฺุททาทีสุ อาคนฺตวา จิตฺกาลे ทกฺขิณฺเยยานํ वा
 ปรีโลกโยคฺยกาเล ๑ **กบฺปิยนฺติ** อนฺุจฉวิกํ ปฐฺวีรูป
 อรียานํ ปรีโลกคารทํ ๑ **ปานโกชนนฺติ** ปานญจ
 โภชนญจ ๑ อิธ ปานโกชนมฺูเชน สพฺพิปี เทยฺยธมฺม
 วทติ ๑

[๓๔๒] อิทานิ เยน ปกาเรน ทินนํ เตสํ
 ทินนํ โหติ ตํ ทสฺเสนโต จตฺตตฺถคาถาย
 ปุพฺพทฺตมาห

“ขอทานนี้แล จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลาย, **อิทัง โว ญาติินัน โหตุ สุขิตา โหนตุ ญาติโยติ ฯ**
ขอญาติทั้งหลายจงประสบสุข.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิทัง** เป็นคำชี้แจงถึง ไทยธรรม. คำว่า **โว** เป็นเพียงนิบาต. อาจารย์บางพวกรกล่าวว่า **โน** ก็มี. ความว่า ของเราทั้งหลาย. บทว่า **ญาติินัน** ความว่า จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายผู้เข้าถึงเปรตวิสัย. บทว่า **สุขิตา** ความว่า ขอญาติทั้งหลายผู้เข้าถึงเปรตวิสัยเหล่านั้น จงเสวยทานนี้เป็นสุขเถิด.

[๓๔๓] บัดนี้ เพราะเหตุที่แม่เมื่อทายกกล่าวว่า “ขอทานนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของเราเถิด,” กรรมอันคนอื่นทำแล้ว ย่อมให้ผลแก่คนอื่นก็หาไม่, แต่ว่าวัตถุที่เขากุศลให้ไว้อย่างนั้น ย่อมเป็นปัจจัยแห่งกุศลกรรมของพวกเปรตโดยสิ้นเชิง: ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงประการที่กุศลกรรมจะยังผลให้บังเกิดในขณะนั้น ในเมื่อวัตถุอันนั้นแล เขากุศลให้แก่เปรตเหล่านั้น จึงตรัสถึงเบื้องหลังแห่งคาถาที่ ๔ และถึงเบื้องต้นแห่งคาถาที่ ๕ ว่า

“ก็ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วเหล่านั้น มาประชุมร่วมกัน ในที่ถวายนานแล้ว **อนุนปานมทิตย เคารพ** ในเมื่อข้าวและน้ำมีมาก.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **เต ญาติเปเตตา** สัมพันธ์กัน บทว่า **ตตถ** ได้แก่ในที่ๆ เขาให้ทานนั้น. บทว่า **สมาคนตุวา** ความว่า มาโดยรอบ คือ ประชุมกันได้แก่ เป็นอันเดียวกัน. บทว่า **สมาคตา** ความว่า เป็นผู้มาพร้อมกัน เพื่อประโยชน์นี้ว่า “ญาติของเราเหล่านี้ จักอุทิศทานเพื่อประโยชน์แก่พวกเรา.” บทว่า **อนุนปานมทิตย** ความว่า ในเมื่อข้าวและน้ำ อันญาติทั้งหลาย อุทิศให้แก่ตนนั้น มีมาก. บาทคาถาว่า **สกกจจัน อนุนโมทเร** ความว่า ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วทั้งหลาย เชื้อมันซึ่งกรรมและผล (แห่งกรรม) ไม่ละการทำ ความยำเกรง และมีจิตไม่ฟุ้งซ่าน

ตตถ **อิทนติ** เทยธมมนิทสนัน ฯ **โหวติ** นิบาตมตต์ ฯ **โนติปิ** ปจันติ ฯ **อมหากนตยตโต** ฯ **ญาติินนติ** ปิตติวิสยูปปนนานัน ญาติกานัน โหตุ ฯ **สุขิตาติ** เต ปิตติวิสยูปปนา ญาติโย อิทัง ปจันนุภวนตา สุขปปตตา ฯ

[๓๔๓] อิทานิ ยสฺมา อิทัง โน ญาติินัน โหตุติ วุตเตปิ น อญเณน กตัม กมฺมํ อญญสฺส ผลทํ โหติ เกวลนตุ ตถา อุททิสฺส ทิยฺยมานกํ วตถุเปตานัน กุสลกมฺมสฺส ปจฺจโย โหติ ตสฺมา ยถา เตสํ ตสฺมีเยว อุททิสฺส ทิยฺยมาเน วตถุสฺมี ตํขณผลนิพพุตตกํ กุสลกมฺมํ โหติ ตํ ทสฺเสนโต จตฺตถาย ปจฺฉิมทตฺตํ ปญฺจมาเย จ ปุพฺพทตฺตมาหา

เต จ ตตถ สมาคนตุวา ญาติเปเตตา สมาคตา
ปทุเต อนุนปานมทิตย สกกจจัน อนุนโมทเรติ ฯ

ตตถ เต ญาติเปเตตาติ สมฺพนฺโเว ฯ **ตตถาติ** ยตถ ตํ ทานัน ทิยฺยติ ตตถ ฯ **สมาคนตุวาติ** สมฺนตโต อาคนตุวา สโมธาย เอกชณฺเณ หุตฺวาติ อตถโ ๑ **สมาคตาติ** อิเม โน ญาติโย อมหากัน อตถาย ทานัน อุททิสฺสสนฺตีติ เอตทตถํ สมฺมา อาคตา หุตฺวาติ อตถโ ๑ **อนุนปานมทิตย** ตสฺมี อตตโน อุททิสฺส ทิยฺยมาเน ปทุเต อนุนปานมทิตย **สกกจจัน อนุนโมทเรติ** กมฺมผลํ อภิสสทฺทหนฺตา จิตฺตการํ อวิขหนฺตา อวิกฺขิตตจิตฺตา จ หุตฺวา อิทัง โน ทานัน หิตาย สุขาย โหตุติ โมทนติ อนุนโมทนติ

ยอมบ้นเทิง คืออนุโมทนา ได้แก่ เป็นผู้เกิดปิตีและโสมนัส
ว่า “ทานของเรา นี้ จงมีเพื่อประโยชน์สุข.”

[๓๔๔] บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดง
อาการคือการชมเชยปรารภญาติของเปรตเหล่านั้น ผู้
เสวยผลแห่งกุศลกรรมอันอาศัยญาติทั้งหลายบังเกิด จึง
ตรัสถึงเบื้องหลังแห่งคาถาที่ ๕ และถึงเบื้องต้นแห่งคาถา
ที่ ๖ ว่า

“เราได้สมบัติเพราะเหตุแห่งญาติเหล่าใด,
ขอญาติเหล่านั้นของเรา จงเป็นอยู่ตลอดกาลนาน
การบูชาเรา เป็นอันญาติทั้งหลายทำแล้ว และ
ทายกก็เป็นผู้ไม่ไร้ผล.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า จิร ชีวนตุ ความ
ว่า จงเป็นอยู่ตลอดกาลนาน คือเป็นผู้มีอายุยืน. สองบท
ว่า โน ญาติ แปลว่า หมู่ญาติของเรา. บทว่า เหตุ
ได้แก่ เพราะเหตุแห่งญาติเหล่าใด คืออาศัยญาติเหล่าใด.
บทว่า ลภาม เส ความว่า เราได้สมบัติเช่นนี้. ก็เปรต
เหล่านั้น เมื่ออ้างสมบัติอันตนได้แล้วในขณะนั้น จึงกล่าว
อย่างนั้น. จริชอยู่ ทักษิณาจะยังผลให้บังเกิดในขณะนั้น
นั่นเองแก่เปรตทั้งหลายได้ ก็เพราะองค์ ๓ อย่าง คือ
เพราะการอนุโมทนาแห่งตน ๑ เพราะการอุทิศแห่งทายก
ทั้งหลาย ๑ เพราะความถึงพร้อมแห่งทักษิณบุคคัล ๑.
บรรดาเหตุ ๓ อย่างนั้น ทายกเป็นเหตุพิเศษ. ด้วยเหตุ
นั้น เปรตเหล่านั้น จึงกล่าวว่า เยส เหตุ ลภาม เส
เป็นต้น. บทว่า กตา ความว่า อันทายกทั้งหลายเมื่ออุทิศ
ทานนี้ อย่างนี้ว่า “ขอทานนี้ จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลาย
ของเรา” ชื่อว่า ทำแล้วและทายกเหล่านั้น ชื่อว่า เป็นผู้
ไม่ไร้ผล เพราะกรรมให้ผลในสันดานเป็นที่บังเกิดแห่ง
กรรมอันสำเร็จด้วยการบริจาค.

[๓๔๕] บัดนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะแสดงความ
ไม่มีแห่งเหตุเป็นเครื่องได้สมบัติ มีกสิกรรมและโครักษ-
กรรมเป็นต้นอย่างอื่นในเปรตวิสัยนั้น และความเป็นคือ
การยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยทานที่เขาให้แล้วแต่มนุษยโลก
นี้ ของเหล่าสัตว์ผู้เข้าถึงเปรตวิสัย จึงตรัสคาถาที่ ๗ กับ

ปิตีโสมนัสสาธา โหนติ ฯ

[๓๔๔] อิทานิ ญาติเก นิสสาช นิพพตตกุลล-
กมมผลํ ปจฺจนฺโณตานํ เตสํ ญาติมารพฺภ โภมณา-
การํ ทสฺเสนโต ปญฺจมาช ปจฺฉิมทมฺ ญฺจาย จ
ปฺพพฺพตฺตมาห

จิร ชีวนตุ โน ญาติ เยส เหตุ ลภาม เส
อมฺหากญจ กตา ปุชชา ทายกา จ อนิปรฺผลาติ ฯ

ตตถ จิร ชีวนตุติ จิร ชีวิน ทิมาชฺชา
โหนตุ ฯ โน ญาติติ อมฺหากํ ญาติกา ฯ เหตุติ
เยสํ การณา เย นิสสาช ฯ ลภาม เสติ อิทิสํ
สมฺปตฺติ ปฏฺฐิลภาม ฯ อตตนา ตฺขณํ ปฏฺฐิทุสสมฺปตฺติ
อปทิสฺนดา เหตุ เอวํ ภณฺนติ ฯ เปตานญฺหิ อตตโน
อนุโมทเนน ทายกานํ อุทฺเทเสน ทกฺขิณฺเยชฺชสมฺปทาย
จาติ ตีหิ อชฺเชหิ ทกฺขิณา ตฺขณญฺเวยว ผลนิพพตตกา
โหติ ฯ ตตถ ทายกา วิเสสเหตุ ฯ เตนาหฺสู เยสํ
เหตุ ลภาม เสติ ฯ กตาติ อิทํ โน ญาติินํ โหตุติ
เอวํ อิมํ ทานํ อุทฺทิสฺนเตหิ ทายเกหิ กตา ฯ เต
ทายกา จ อนิปรฺผลา ยสฺมี สฺนดาเน ปรีจจาคมยํ
กมฺมํ นิพพตฺตํ ตสฺส ตตฺถเวว ผลทานโต ฯ

[๓๔๕] อิทานิ ปิตฺติวิสยฺอุปฺปนฺนานิ ตตถ อญฺญสฺส
กสิโครฺกษาทิโน สมฺปตฺติปฏฺฐิลภาการณสฺส อภาวํ
อิตฺตํ ทินฺเนน ยาปนภาวญจ ทสฺเสนโต ญฺจาย
ปจฺฉิมทฺเตเนน สทฺธิ สตฺตมํ คาถมาห

กึ่งเบื้องหลังแห่งคาถาที่ ๖ ว่า

“ก็ในเปรตวิสัยนั้น ไม่มีกสิกรรม, โครัชกรรม ในเปรตวิสัยนั้นก็ไม่มี. วนิชชกรรมเช่นนั้นก็ไม่มี, การซื้อขายด้วยเงิน ก็ไม่มี, สัตว์ทั้งหลายผู้ถึงกาละ ล่วงลับไปแล้ว ย่อมยังอัตภาพให้เป็นไปในเปรตวิสัยนั้น ด้วยทานอันเขาให้แล้วแต่มนุษย์โลกนี้.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น ทิ ตตถ ความว่า มหาบพิตรก็ในเปรตวิสัยนั้น ไม่มีกสิกรรม. คำว่า โครกฺเขตถ ความว่า ในเปรตวิสัยนั้น แม้โครัชากกล่าว คือกรรมเครื่องเลี้ยงชีพด้วยการรักษาโคทั้งหลายแล้ว ขายปัญญาใคร่สักก็ไม่มี. อธิบายว่า พวกเปรตอาศัยกสิกรรม และโครัชกรรมใดพึงได้สมบัติ. แม้กสิกรรมและโครัชกรรมนั้น ก็ไม่มี. บทว่า ตาทิสี ความว่า เปรตเหล่านั้น อาศัยวนิชชกรรมเช่นใดพึงได้สมบัติ. แม้วนิชชกรรมเช่นนั้น ก็ไม่มี. บทว่า กยากยํ ความว่า เปรตเหล่านั้น อาศัยการซื้อขายเช่นใด พึงได้สมบัติ. แม้การซื้อขายด้วยเงินคือด้วยกหาปณะเช่นนั้น ก็ไม่มี. บทว่า ยาпенุติ ความว่า ย่อมยังอัตภาพให้ดำเนินไป คือให้เป็นไป ด้วยทานอันญาติทั้งหลายหรือมิตรและอมาตย์ทั้งหลายให้แล้ว แต่มนุษย์โลกนี้. บทว่า เปตา ได้แก่ สัตว์ทั้งหลายผู้เข้า ถึงเปรตวิสัย. บทว่า กาลคตา ได้แก่ ผู้ไปแล้วโดยมรณกาลของตน. บาลีว่า กาลกตา ดังนี้ก็มี. ความว่า มีกาละอันทำแล้ว คือมีมรณะอันทำแล้ว. บทว่า ตทิ ได้แก่ ในเปรตวิสัยนั้น.

[๓๔๖] บัดนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงประกาศ ความตามที่ตรัสแล้วด้วยอุปมา ๒ ข้อ จึงตรัส ๒ คาถาว่า

“น้ำฝนตกบนที่ดอน ย่อมไหลสู่ที่ลุ่ม ฉนใด, ทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลาย ฉนนันเหมือนกัน.

ห้วงน้ำเต็ม (ด้วยน้ำ) ย่อมยังสาครให้เต็ม เปี่ยมได้ฉนใด ทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลายฉนนัน เหมือนกัน.”

น ทิ ตตถ กสิ อตถิ โครกฺเขตถ น วิชชติ
วนิชฺชา ตาทิสี นตถิ ทิรณฺเณน กยากยํ
อิโต ทินฺเนน ยาпенุติ เปตา กาลคตา ตทินฺติ ฯ

ตตถ น ทิ ตตถาติ มหาราช ตสฺมี
ปิตติวิสเย กสิกมฺมํ น ทิ อตถิ ฯ โครกฺเขตถาติ
เอตสฺมี ปิตติวิสเย คาโว รกฺขิตฺวา ปญฺจโครสฺวิกฺกเยน
ชีวนกมฺมสงฺฆาตา โครกฺขาปิ น วิชชติ ฯ ยํ
นิสฺสาย เปตา สมฺปตฺตี ปฏฺิลเภยฺยํ ตํ
กสิโครกฺขกมฺมปิ นตถิ อตฺโถ ฯ ตาทิสฺสิตฺติ ยาทิสฺ
นิสฺสาย เต สมฺปตฺตี ปฏฺิลเภยฺยํ ตาทิสี วนิชฺชาปิ
นตถิ ฯ กยากยนฺติ ยาทิสฺ นิสฺสาย เต สมฺปตฺตี
ปฏฺิลเภยฺยํ ตาทิสฺ ทิรณฺเณน กหาปเณน
กยวิกฺกยมิ นตถิ ฯ ยาпенุติติ อิโต ญาติทฺิ วา
มิตตามจฺเจทฺิ วา ทินฺเนน อตฺตภาวํ คเมเนติ
ปวตฺเตเนติ ฯ เปตาติ ปิตติวิสยุปฺปนา สตฺตา ฯ
กาลคตาติ อตฺตโน มรณกาเลน คตา ฯ กาลกตาติ
วา ปาโส ฯ กตกาเล กตมรณาติ อตฺโถ ฯ ตทินฺติ
ตสฺมี ปิตติวิสเย ฯ

[๓๔๖] อิทานิ ยถาวุตตมตถํ ทวีทฺิ อุปมาทฺิ
ปกาเสนฺโต คาถาทฺวยมาทฺ

อุन्नเต อุทกํ วุฏฺฺฉํ ยถา นินฺนํ ปวตฺตติ
เอวเมว อิโต ทินฺนํ เปตานํ อุปกฺกฺปติ ฯ

ยถา วาริวหา ปุรา ปริปุเรนฺติ สาครํ
เอวเมว อิโต ทินฺนํ เปตานํ อุปกฺกฺปติติ ฯ

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุณฺเฑ** ได้แก่ บนที่
ดอน คือบนภูมิภาคอันสูง. บทว่า **วฏฺจํ** ได้แก่ น้ำ (ฝน)
อันเมฆทั้งหลายให้ตกแล้ว. สองบทว่า **นิมนํ ปวตฺตตี**
ความว่า ย่อมไหลไป คือป่าไปสู่ภูมิภาคอันลุ่ม. บทว่า
อุปฺกปฺปตี ได้แก่ ย่อมบังเกิด คือปรากฏ ได้แก่ ไม่พราว
จากการเกิดผล, ด้วยว่า **เปตโลก** เป็นที่ตั้งแห่งการ
สำเร็จแห่งทาน เหมือนที่ลุ่มเป็นที่ตั้งแห่งการไหลไป
(รวม) แห่งน้ำ. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า
“พราหมณ์ ท่านนั้น ย่อมสำเร็จแก่สัตว์ผู้ดำรงอยู่ในฐานะใด
ฐานะนี้แล เป็นฐานะ.” มหานที ชื่อว่า ห้วงน้ำ. บทว่า
ปุรา ได้แก่ เต็มด้วยน้ำที่ไหลเข้ามาจากลำธาร ระแหง
ห้วย คลอง หนอง บึง.

[๓๔๗] เพราะเหตุที่ปรารถนทั้งหลายอันความหวัง
ครอบงำแล้วว่า “เราจักทำอะไร จากเรื่องนี้” แม้มายัง
เรือนของพวกญาติแล้ว ก็ไม่อาจขอว่า “ขอพวกท่านจง
ให้วัตถุชิ้นนี้ แก่พวกข้าพเจ้า” ได้ฉะนั้น พระผู้มีพระภาค
เมื่อจะทรงแสดงว่า “กุลบุตรเมื่อหวนระลึกถึงวัตถุเป็น
เครื่องหวนระลึกถึงเหล่านี้ พึงให้ทักษิณาแก่ปรตเหล่านั้น”
จึงตรัสคาถาที่ ๑๐ ว่า

“กุลบุตร เมื่อหวนระลึกถึงอุปการะอันท่าน
ทำแล้วในก่อนว่า “ผู้นั้นได้ให้สิ่งนี้แก่เรา, ได้ช่วย
ทำกิจนี้ของเรา, พวกนั้นได้เป็นญาติ มิตรและ
เพื่อนของเรา, พึงให้ทักษิณาเพื่อท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **ทกฺขิณํ ทชฺชา**
ความว่า กุลบุตรเมื่อหวนระลึก คือตามระลึกถึงอุปการะ
อันท่านทำแล้วในก่อนทั้งหมดอย่างนี้ว่า “ผู้นั้น ได้ให้
ทรัพย์หรือข้าวเปลือกชิ้นนี้แก่เรา” ว่า “ผู้นั้น ได้ช่วยทำ
กิจชิ้นนี้ของเรา,” ว่า “คนโน้น ชื่อว่า เป็นญาติของเรา
เพราะเป็นผู้เนื่องกันข้างมารดาหรือข้างบิดา,” ว่า “คน
โน้นชื่อว่า เป็นมิตร เพราะเป็นผู้สามารถช่วยด้านทาน
(เหตุภัยทั้งปวง) ด้วยสามารถความรัก” และว่า “คนโน้น

ตตถ **อุณฺเฑ**ตี ฤเล อุตฺสเท ภูมิภาค ๑
วฏฺจฺจตี เมเมหิ อภิวฏฺจํ อุกกํ ๑ **นิมนํ ปวตฺตตี**
นิมนํ ภูมิภาคํ คจฺจตี ปาปุณาตี ๑ **อุปฺกปฺปตี**
นิพฺพตฺตตี ภาตฺตวตี ผลฺลุปฺปตฺตตี ๑ วิณฺยชฺชตี ๑
นิมนมิว หิ อุกกปฺปวตฺตตี ๑ จานํ เปตโลก ทานุป-
กปฺปนาย เตนาท ภควา อิทํ โข พราหมณฺ จานํ
ยตถ จิตฺตสฺส ตํ ทานํ อุปฺกปฺปตีตี ๑ **วาริวทตี**
มหานชฺช ๑ **ปุรา**ตี กนฺทรปฺทรสาชฺชปฺสาชฺชกุสุพฺภมาหา-
กุสุพฺภเทหิ โอคฺพิเตน อุกฺเคน ปุรา หุตฺวา ๑

[๓๔๗] ยสฺมา เปตา อิตฺโต กิจฺจ ลจฺจมาตี
อาสาภิกฺขูตา ญาติินํ ฆรํ อาคนฺตวาปิ อิทํ นาม
โน เทถาตี ยาจิตฺตํ น สกฺโกณตี ตสฺมา เตสํ อิมานิ
อนุสฺสรณวตฺถุณี อนุสฺสรณโต กุลฺปฺตโต ทกฺขิณํ
ทชฺชาตี ทสฺเสนโต ทสฺมํ คาถมาท

อทาสี เม อทาสี เม ญาติ มิตฺตา สขา จ เม
เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา ปุพฺเพ กตฺมนุสฺสรณตี ๑

ตตถ **ทกฺขิณํ ทชฺชา**ตี อิทํ นาม เม ธนํ วา
ธณฺณํ วา อทาสีตี จ อิทํ นาม เม กิจฺจ
อทาสีตี จ อมุ เม มาตีโต วา ปิตีโต วา
สมพฺพรตฺตตา ญาติตี จ ลินฺหวเสน ตาณสมตฺถตฺตาย
มิตฺตา อิตี จ อสุโก เม สทปฺสุกฺพิโก สขาตี จ
เอวํ สพฺพํ ปุพฺเพ กตํ อนุสฺสรํ อนุสฺสรณโต
กุลฺปฺตโต เปตานํ ทานํ ทเทยฺย นียฺยาเทยฺยาตี
อตฺถโล ๑ **ทกฺขิณา ทชฺชา**ตี วา ปาโล ๑ ตตถ

เป็นเพื่อนเล่นผู้ร่วมกันของเรา” ฟังให้ คือฟังมอบให้ ทานเพื่อท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว. บาลีว่า **ทกฺขิณา ทชฺชา** ดังนี้ ก็มี. ในบทว่า **ทชฺชา** นั้น ฟังทราบวิเคราะห์ดังนี้: สมบัติใด อันเขาฟังให้ เหตุนั้น สมบัตินั้น ชื่อว่า **ทชฺชา** (สมบัติอันเขาฟังให้). สมบัติอันเขาฟังให้นั้น คืออะไร? คือ ทกฺขิณาเพื่อท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว. ทกฺขิณานั้น ใครฟังให้? อันกุลบุตรผู้ทวนระลึก, อธิบายว่า ผู้ตามระลึกถึง อุปการะอันท่านทำแล้วในก่อน โดยนัยว่า “ผู้นั้น ได้ให้สิ่งนี้แก่เรา” เป็นต้น. กับทว่า **อนุสฺสรํ** นี้ เป็นปฐมวิภัติลงในอรรถแห่งตติยาวิภัติ ดังนี้แล.

[๓๔๘] พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงว่า “ก็สัตว์เหล่าใด มัวแต่เป็นผู้มีทุกข์ มีความร้องไห้และความเศร้าโศก เพราะญาติตายไป เป็นต้น เป็นเบื้องหน้าอยู่นั้นแล ไม่ทำอะไร เพื่อประโยชน์แก่ญาติเหล่านั้น. ความร้องไห้และความเศร้าโศกเป็นต้นนั้นของสัตว์เหล่านั้นย่อมเป็นเหตุให้ตนเดือดร้อนอย่างเดี๋ยวเท่านั้น. ความร้องไห้เป็นต้นนั้นหายังประโยชน์สักหน่อยหนึ่งให้สำเร็จแก่หมู่ญาติผู้ละไปแล้วไม่” ดังนี้ จิงตรัสคาถาที่ ๑๑ ว่า

“ความร้องไห้ก็ดี ความเศร้าโศกก็ดี ความคร่ำครวญอย่างอื่นใดก็ดี ใครๆ ไม่ควรทำโดยแท้ เพราะความร้องไห้เป็นต้นนั้น ไม่สำเร็จประโยชน์แก่ญาติผู้ละไปแล้ว ญาติทั้งหลายย่อมดำรงอยู่อย่างนั้น.”

[แก้อรรถ]

ความไหลออกแห่งน้ำตาของชนผู้ร้องไห้ทั้งหลาย ชื่อว่า ความร้องไห้ ในคานานั้น. ฟังสัมพันธ์คำที่เหลือว่า **น ทิ กาทพฺพํ**. ความสร้อยเศร้า คือความแห้งจิต ได้แก่ ความเหี่ยวเกรียมภายใน ชื่อว่า ความเศร้าโศก. สองบทว่า **ยา วณฺณา** ได้แก่ อันใดจากความร้องไห้และความเศร้าโศกก็ดี. ความรำพัน คือความพรั่นพ้อด้วยวาจา โดยนัยว่า “บุตรน้อยคนเดียว เจ้าไป ณ ที่ไหน” ดังนี้ เป็นอาทิ ของบุคคลผู้อันความเสื่อมแห่งญาติถูกต้องแล้ว ชื่อว่าความคร่ำครวญ. อธิบายว่า ความพรั่นพ้อด้วยวาจาแม้านั้น อันใครๆ ไม่ควรทำ. **วา ศัพท์** ในบททั้งปวง

ททิตพฺพาทิ ทชฺชา ฯ กาสา ฯ เปตานํ ทกฺขิณา ฯ เกณ ฯ **อทาลิ เมตฺตอาทินา** นเยน ปุพฺเพ กตํ อนุสฺสรํ อนุสฺสรตาติ อตฺถโธ ฯ กรณตฺเถ ทิ อิทํ ปจฺจตฺตวจนฺนติ ฯ

[๓๔๘] **เย ปน สตฺตา** ญาติมรณน รุณฺณ- โสกาทิปราเอว หุตฺวา ติฏฺฐจฺนฺติ น เตสํ อตฺถาย กิณฺจึ เทนฺติ เตสํ ตํ รุณฺณโสกาทิ เกวลํ อตฺต- ปริตฺตาปนเมว โหติ น ตํ เปตานํ กิณฺจึ อตฺถํ สาเรตฺติติ ทสฺเสนฺโต เอกาทสฺมํ คากฺมาท

น ทิ รุณฺณํ วา โสโก วา ยา วณฺณา ปริเทวนา **น ตํ** เปตสฺส อตฺถาย **เอวํ** ติฏฺฐจฺนฺติ ญาติโยติ ฯ

ตตฺถ **รุณฺณนฺติ** รุทํ อสฺสุโมจฺนํ ฯ **น ทิ** กาทพฺพนฺติ วจนฺเสสํ ฯ **โสโกติ** โสจฺนา จิตฺตสนฺตฺตาไป อนฺโธ นิชฺฌานํ ฯ **ยา วณฺณาติ** ยา วา รุณฺณโสเกทึ อณฺณา ฯ **ปริเทวนาติ** ญาติพฺยสเนน ผุฏฺฐสฺส ลาลปนา กหํ เอกปฺตฺตกาตฺตอาทินา วาจาวิปฺปลาไป ฯ **โสปี** น กาทพฺพฺเทติ อตฺถโธ ฯ สพฺพตฺถ วาสทฺโท วิกปฺตฺโธ ฯ **น ตํ** เปตสฺส อตฺถายาติ ยสฺมา ตํ รุณฺณาทึ สพฺพํ กาลกตฺสฺส อุปการาย น โหติ ตสฺมา **น ทิ** ตํ กาทพฺพํ ฯ ตถา ทิ **เอวํ** ติฏฺฐจฺนฺติ ญาติโย ฯ **อวิทฺทฺสฺโนติ** อธิปฺปาโย ฯ

เป็นวิกัปปัตถะ. บาทคาถาว่า **น ตี เปตสฺส** อตถาย ความว่า เพราะเหตุที่ความร้องไห้เป็นต้นนั้นทั้งหมด ย่อมไม่เป็นไปเพื่ออุปการะแก่บุคคลผู้ทำกาละแล้ว ฉะนั้น ความร้องไห้เป็นต้นนั้น อันใครๆ ไม่ควรทำเลย, จริงอย่างนั้น ญาติทั้งหลายย่อมดำรงอยู่อย่างนั้น อธิบายว่า หารู้แจ้งไม่.

[๓๔๙] พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงถึงความที่ ความร้องไห้เป็นต้น เป็นการหาประโยชน์มิได้ ด้วย ประการฉะนี้แล บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงความที่ทักษิณา อันพระราชากวายเป็นแล้วมีประโยชน์ จึงตรัสคาถาที่ ๑๒ ว่า

“อันทักษิณานี้แล อันพระองค์กวายเป็นแล้ว ชื่อว่าตั้งไว้ดีแล้วในสงฆ์ ย่อมสำเร็จโดยฐานะเพื่อ ประโยชน์แก่ชนนั้นตลอดกาลนาน.”

[แก้อรธ]

พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงทานที่พระราชากวายเป็นแล้วในครั้งนั้นโดยประจักษ์ จึงตรัสด้วยคำว่า **อัย** ในคานานัน. **จ** ศัพท์ ลงในพยติเรกโชตก. ด้วย **จ** ศัพท์ นั้น พระองค์ทรงส่งความแปลกกันที่จะตรัสว่า “ความร้องไห้เป็นต้น หาเป็นประโยชน์เล็กน้อยหนึ่งแก่ชนผู้ละไปแล้วไม่ ฉันทใด, ทักษิณานี้ จะไม่มีประโยชน์แก่ชนผู้ละไปแล้วนั้นฉันทนั้น หามิได้. อันทักษิณานี้ ย่อมมีประโยชน์แก่ชนผู้ละไปแล้วนั้นสิ้นกาลนาน” ดังนี้. ศัพท์ว่า **ไซ** ลงใน อวธารณะ. สองบทว่า **ทกฺขิณา ทินฺนา** ความว่า มหาบพิตร ทานที่พระองค์อุทิศให้หมู่พระญาติของพระองค์ในวันนี้.

เพราะเหตุที่สงฆ์เป็นเนืองนาบุญของโลกอย่างยอดเยี่ยม ฉะนั้น ทักษิณา จึงชื่อว่าพระองค์ทรงตั้งไว้ดีแล้วในสงฆ์. คำว่า **หิตายสฺส** คือ เพื่อประโยชน์แก่กุลแก่ชนนั้น คือ ชนผู้ละไปแล้ว ตลอดราตรินาน คือตลอดกาลนาน. สอง บทว่า **จฺานโส อุปกปฺปติ** ความว่า ย่อมมี คือย่อมถึงพร้อม ได้แก่ ย่อมผลัดผลในขณะนั้นนั่นเอง. มีคำอธิบายว่า โดยกาลไม่นาน ดังนี้. เหมือนอย่างว่า การพยากรณ์ปัญหา ย่อมแจ่มแจ้งในขณะนั้นนั่นแล พระองค์ ย่อมตรัสว่า ก็การพยากรณ์ปัญหานี้ ย่อมแจ่มแจ้ง

[๓๕๙] เอรุ รุณฺณาทีโน นีรตถกตํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ รณฺญา ทินฺนทกฺขิณาย สาทถกตํ ทสฺเสนฺโต ทฺวาทสมํ คาทมาห

ออยญฺจ ไซ ทกฺขิณา ทินฺนา สงฺฆมฺหิ สุปฺติฏฺฐิตา ทิฆรตตํ หิตายสฺส จานโส อุปกปฺปติติ ฯ

ตตถ อยฺนฺติ รณฺญา ตทา ทินฺนทานํ ปจฺจกฺขโต ทสฺเสนฺโต วทติ ฯ จสทฺโท พยติเรเก ฯ เตน ยถา รุณฺณาที เปตสฺส กสฺสจฺจ อตถาย น โหติ น เอมยํ อยมฺปน ทกฺขิณา ทิฆรตตํ หิตายสฺสาติ วกฺขมานเมว วิเสสํ ไซเตติ ฯ ไซติ อวธารणे ฯ **ทกฺขิณา ทินฺนา**ติ มหาราช ตยา อชฺช อตตโน ญาติคณํ อุตฺทิสฺส ทินฺนํ ทานํ ฯ

ยสฺมา สงฺฆโม อนฺุตตรํ ปุณฺณกฺเขตตํ โลกสฺส ตสฺมา สงฺฆมฺหิ สุปฺติฏฺฐิตา ฯ **หิตายสฺสาติ** อสฺส เปตชนสฺส ทิฆรตตํ จิรํ กาลํ หิตตถาย ฯ **จฺานโส อุปกปฺปติ**ติ ตํขณญฺเวย โหติ สมฺปชฺชติ ผลติ ฯ น จิเรนาติ วุตตํ โหติ ฯ ยถา หิ ตํขณญฺเวย ปฏฺิภนฺตํ จานโส เจตํ ตถาคตํ ปฏฺิภาตฺติติ วุจฺจติ เอมมิธาปี ตํขณญฺเวย อุปกปฺปติ จานโส อุปกปฺปติติ วุตตา ฯ

เฉพาะพระตถาคตโดยฐานะ ดังนี้ ฉันใด แม้ในคาถานี้ ทักซิณาลำเร็จอยู่ในขณะนั้น พระองค์ตรัสแล้วว่า ย่อมสำเร็จโดยฐานะ ดังนี้ ฉันนั้น.

อีกอย่างหนึ่ง ฐานะใด อันพระองค์ตรัสว่า “พราหมณ์ ทานนั้น ย่อมสำเร็จแก่สัตว์ผู้ดำรงอยู่ในฐานะใด ฐานะนี้แล เป็นฐานะ,” ทักซิณาลำเร็จอยู่ในฐานะนั้น ต่างโดยฐานะแห่งเปรตมิชฺฐูปปาลิกรวันตเปรต ปรทัตตูปชีวีเปรต และนิชฌามัตถกเปรตเป็นต้น พระองค์ตรัสว่า “ย่อมสำเร็จโดยฐานะ” ดังนี้ เหมือนบุคคลผู้ให้ กหาปณะอยู่ ชาวโลกย่อมกล่าวกันในโลกว่า “บุคคลนั้น ให้กหาปณะ” ดังนี้ ฉะนั้น. ก็ในอรรถวิภังนี้ บทว่า **อุปกบฺปติ** ได้แก่ ย่อมมีปรากฏมีคำอธิบายว่า ย่อมบังเกิด ดังนี้.

[๓๕๐] บัดนี้ พระศาสดา เมื่อจะทรงสรรเสริญ พระราชาด้วยพระคุณตามที่เป็นจริง จึงตรัสคาถาที่สุดว่า

“**ญาติธรรม**นี้ นั้น เป็นอันพระองค์ทรงเผย ออกแล้ว การบูชาเพื่อชนผู้ละไปแล้ว อันพระองค์ ทรงทำแล้วอย่างโอฬาร และกำลังของภิกษุทั้งหลาย อันพระองค์ทรงตามเพิ่มให้แล้ว บุญมิใช่น้อย ชื่อว่าอันพระองค์ทรงชวนชวายเป็นแล้ว.”

[แก้อรถ]

การทำกิจอันญาติทั้งหลายพึงทำ เพื่อญาติทั้งหลาย ชื่อว่า **ญาติธรรม** ในคาถาที่สุดนั้น. บทว่า **นิทสฺสีโต** ความว่า มหาบพิตร ญาติธรรม อันพระองค์ เมื่อถวายทักซิณานี้ ชื่อว่า ทรงเผยออกแล้ว คือทำตัวให้เป็นตัวอย่าง ได้แก่ให้ปรากฏแก่ชนหมู่มากแล้วอย่างนี้ว่า “ญาติธรรมแม้อันพระองค์พึงให้บริบูรณ์ ด้วยการทำกิจอันญาติทั้งหลายพึงทำเพื่อหมู่ญาติอย่างนั้นนั่นแล ไม่พึงทำตนให้เดือดร้อนด้วยการร้องให้เป็นต้นอันหาประโยชน์มิได้.”

บทว่า **อุฬารา** ความว่า การบูชา เพื่อเหล่าชนผู้ ล่วงลับไปแล้วสมบุรณ์ คือสำเร็จ ได้แก่ อันพระองค์ยัง เปรตชนเหล่านั้นให้บรรลุปุพฺพสมบัตติ ชื่อว่า ทรงทำแล้ว. บทว่า **พลี** ความว่า กำลังกายของภิกษุทั้งหลาย อัน

ยํ วา จานํ อิทํ โข พราหมณ จานํ ยตถ จิตสฺส ตํ ทานํ อุปกบฺปติติ วุตตํ ตตถ ชุပ္ปี- ปาลิกวนตปรตตูปชีวีนิชฌามตถกาทิกาทิกาทินเน จาเน อุปกบฺปนฺตี จานโล อุปกบฺปติติ วุตตา ยถา กหาปณํ เทนโต กหาปณํ โส เทตติ โลเก วุจฺจติ ฯ อิมสฺมิณจ อตถวิกปเป อุปกบฺปติติ ปาตุภวติ นิพฺพตตติติ วุตตํ โหติ ฯ

[๓๕๐] อิทานิ สตถา ยถาภุจฺจคุณฺเหติ ราชานํ ปลฺลนฺโต โอสานคาถมาห

โส ญาติธมฺโม จ อยํ นิทสฺสีโต
เปตานํบูชา จ กตา อุฬารา
พลญจ ภิกฺขุณฺนมบุปฺปทินนํ
ตุเมเหติ ปุณฺณํ ปลฺลตํ อนุปฺปกนฺติ ฯ

ตตถ **ญาติธมฺโม**ติ ญาตีหิ ญาตีณํ กตตพฺพกิจจกรณํ ฯ **นิทสฺสีโต**ติ ตุมฺเหหิปี เอวเมว ญาตีณํ ญาตีหิ กตตพฺพกิจจกรณเณ ญาติธมฺโม ปริปฺปูเรตพฺโพ น นีรตถเกณ รุณฺณาทีนา อตฺตา ปริตาเปตพฺโพติ เอวํ มหาราช ตุมฺเหหิ อิมํ ทกฺขิณํ เทนฺเตหิ นิทสฺสีโต นิทสฺสนํ พหุณฺณํ ชนานํ ปากฺกํ กโต ฯ

อุฬาราติ ผีตา สมิตฺธา เปตานํ บูชา ตุมฺเหหิ เต ทิพฺพสมฺบตฺติ อธิคเมเนเตหิ กตา ฯ **พลนฺติ** ภิกฺขุณฺนํ กายพลํ ตุมฺเหหิ พุทฺธบุปฺมุขํ สงฺฆํ อนนฺปานาทินา สนฺตปฺเปเนเตหิ อนุปฺปทินนํ ฯ **ปลฺลตฺนฺติ** อุปฺจิตํ

พระองค์ผู้ทรงยังสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้อัมม
หน้าด้วยอาหารมีข้าวและน้ำเป็นต้น ชื่อว่า ตามเพิ่มให้
บทว่า **ปลุตฺ** ความว่า บุญอันพระองค์ผู้ยังเจตนาเครื่อง
บริจาคมีคุณ มีการอนุเคราะห์เป็นต้นเป็นบริวารให้บังเกิด
ชื่อว่า ลังสมไว้แล้ว ดังนี้.

[๓๕๑] พระศาสดา ทรงยังเทศนาให้จบลงด้วย
คาถานี้แล้ว. ในเวลาจบเทศนา สัตว์แปดหมื่นสี่พันผู้
สังเวชแล้วเพราะการพรรณานาถึงโทษแห่งการเข้าถึง
เปรตวิสัย เริ่มตั้งความเพียรโดยแยบคาย ได้บรรลุนิพพาน
แล้ว. พระศาสดา ตรัสติโรกษทสูตรนี้แล แก่เทพดาและ
มนุษย์ทั้งหลายแต่วันที่ ๒ จนถึงวันที่ ๗ การบรรลุนิพพาน
ได้มีเช่นนั้นเหมือนกัน. คาถา ๑๓ คาถานี้ พระธรรม
สังคหการจารย์ ร้อยกรองไว้ในเปตวัตถุ โดยชื่อว่า
ติโรกษทเปตวัตถุ ในขุททกปาฐะ โดยชื่อว่า ติโรกษทสูตร
ด้วยประการฉะนี้.

ติโรกษทสูตรจบ.

[๓๕๒] พระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ในติโรกษทสูตรนี้
และในลิกาลสูตรว่า “บุคคลควรให้ทานอุทิศญาติผู้ล่วงลับ
ไปแล้ว” ด้วยประการฉะนี้. แต่บุคคลผู้ต้องการบุญ ไม่
ควรคิดว่า “ชนเหล่านั้น เป็นญาติก็ตาม ไม่เป็นญาติ
ก็ตาม” ควรให้อุทิศผู้ใดผู้หนึ่งโดยแท้ พึงเป็นอุจวมหาชนมี
อนาถปิณฑิกเศรษฐีเป็นต้น.

[เรื่องปิฎกฐิตลิกเปต]

ดังได้ลำดับมา หญิงพี่เลี้ยงของเด็กหญิง ธิดาของ
ธิดา (หลายหญิง) ของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เอาแป้ง
(ปั้น) ตักตาแล้ว ได้ให้ด้วยกล่าวว่า “หนูจงถือเอาตักตานี้
เล่น.” เด็กหญิงทำความสำคัญในตักตานี้ว่าธิดาให้เกิด
ขึ้นแล้ว เล่นอยู่. ครั้นวันหนึ่ง เมื่อเขาเล่นอยู่. ตักตานี้
พลัดตกแตก เพราะความพลั้งเผลอ. เด็กหญิงร้องไห้ว่า
“ลูกของฉันทายเสียแล้ว.”

ครั้งนั้น พระศาสดา ได้ประทับอยู่ในเรือน.

ตุมเหติ อนุกรมปาतिकุณปริวารี จากเจตน์ นิพพุด-
เตนเตหิติ ฯ

[๓๕๑] อิมาย คาถาย เทสน์ ปรีโยสาเปสิ ฯ
เทสนาวสาเน ปิตติวิสัยปตติยา อาทินวสัณณเนน
สวัคคาน์ โยนิส ปทหนุตาน์ จตุราสีติยา ปาณสทสสาน์
ธมฺมาภิสฺมโย อโหสิ ฯ พุติยทิวสโต ยาว สดตมทิวสา
สตุถา เทวมนุสสาน์ อิมเมว ติโรกษทเทสน์ กเถสิ
ฯ ดาทีโส เอว ธมฺมาภิสฺมโย ฯ อิจฺเจตา เตรส
คาถา เปตวตถุมหิ ติโรกษทเปตวตถุนติ ขุททกปาฐ
ติโรกษทสูตรตุนติ นามเน สงฺคีตา ฯ

ติโรกษทสูตรต์ ฯ

[๓๕๒] เอวมิธ เจว ลิกาลสูตรเต จ ภาติเปต
อุทิสฺส ทาน์ ทาดพพนติ วุตตฺ ฯ ปุณฺณตถิกเณ
ปน ภาติ วา โหนตุ มา วา ยงฺกิลฺลิจิ อุทิสฺส
ทาดพพเมว อนาถปิณฑิกาทินา มหาชนเนน วिय ฯ

อนาถปิณฑิกิสฺส กิร ธิตฺถิตาย ทาริกาย ธาติ
ปิฎฺเจเน ธิตฺลิกิ กตฺวา อทาสิ อิมิ คเหตุวา
กิสฺสสุติ ฯ ทาริกา ตตถ ธิตฺถิสฺสณฺณิ อุปฺปาเทตฺวา
กิสฺสตี ฯ อถสฺสา เอกทิวสํ กิสฺสตีติยา ตํ ปมาเทน
ปตติวา ภิชฺชิตฺติ ฯ ทาริกา มม ธิตฺตา มดาติ ปโรทิตฺติ ฯ

ตทา สตุถา เคเห นิลินโน อโหสิ ฯ เสฏฺฐิปปิ

แม่เศรษฐี ก็นั่ง (เฝ้า) อยู่ในที่ใกล้พระศาสดา. หญิงที่เลี้ยงอุ้มเด็กหญิงซึ่งกำลังร้องไห้ไปยังสำนักของเศรษฐีบอกความนั้นแล้ว เศรษฐีให้เด็กหญิงนั้นนั่งบนตัก ปลอดภัยว่า “ต่าจักถวายทานเพื่อธิดาของหนู” ดังนี้แล้วกราบพูลความนั้นแด่พระศาสดา แล้วกราบพูล (อีก) ว่า “พระเจ้าข้า ข้าพระองค์อยากจะถวายทานอุทิศตักดาแบ่ง ซึ่งเป็นธิดาของหลานหญิงข้าพระองค์, ขอพระองค์มีภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นบริวารโปรดทรงรับเพื่อฉันในวันพรุ่งนี้.” พระศาสดา ทรงรับแล้ว ในวันที่ ๒ เสด็จไป เรือนนั้น ทรงทำภักติกะเสร็จแล้ว เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา ได้ตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

[๓๕๓]” บุคคลผู้ไม่มีความตระหนี่ทำการอย่างใด อย่างหนึ่งให้เป็นอารมณ์ ปรารถนาพรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว วัตถุเทพดา หรือท้าวมหาราชโลกบาลผู้มียศทั้ง ๔ คือ ท้าวกุเวร ๑ ท้าวธตรฐ ๑ ท้าววิรูปักษ์ ๑ ท้าววิรุพหก ๑ แล้วพึงถวายทาน.

พรพชนและวัตถุเทพดาเป็นต้นเหล่านั้นย่อมเป็นผู้อันเขาบูชาแล้ว และเขาผู้เป็นทายกย่อมไม่ไร้ผล. การร้องไห้ ความเศร้าโศกหรือการคร่ำครวญอย่างอื่นใด ใครๆ ไม่ควรทำโดยแท้ เพราะการร้องไห้เป็นต้นนั้น ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ชนผู้ล่วงลับไปแล้วญาติทั้งหลาย ก็คงดำรงอยู่อย่างนั้น. อันทักษิณานี้แล อันบุคคลให้แล้ว ชื่อว่า ตั้งไว้ดีแล้วในสงฆ์ ย่อมสำเร็จโดยฐานะเพื่อประโยชน์แก่ชนนั้นตลอดกาลนาน.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทคาถาว่า **ยงกัจจารมมณํ กตฺวา** ความว่า ปรารถนา คือเจาะจงเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งในเหตุทั้งหลายมีมงคลเป็นต้น ชื่อว่า การอย่างใดอย่างหนึ่ง. บทว่า **ทชฺชา** แปลว่า พึงให้. บทว่า **อมจฺฉริ** ความว่า ชื่อว่า อมจฉริ เพราะไม่มีความตระหนี่อันมีความไม่อดทนความที่สมบัติของตนสาธารณด้วยชนเหล่าอื่นเป็นลักษณะ. อธิบายว่า ผู้มีปกติบริจาค ทำมลทินแห่งจิต มีมัจฉริยะและโลกเป็นต้นให้ห่างไกลแล้ว พึง

สตฺถุ สมิเป นิสีทิ ฯ ธาตี โรทฺหนตี ทาริกํ คเหตุวา เสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตถํ อารโจะสิ ฯ เสฏฺฐิตํ องฺเก นิสีทาเปตฺวา ตว อิตฺถุ ทานํ ทสฺสามิตฺติ สยฺยาเปตฺวา ตมตถํ สตฺถุ อารโจะตฺวา ฆนฺเต มมนตฺตุ อิตฺถิ ปิฏฺฐจฺฉิตฺติกํ อุกฺทิสฺส ทานํ ทาทฺตุกาโม ตุมฺเห ปญฺจสตฺปวิวารว สฺวาทนาย อธิวาเสถาติ อาห ฯ สตฺถา อธิวาเสตฺวา ทุตฺติยทิวเส ตตฺถ คนฺตฺวา ฆตฺตกิจฺจํ กตฺวา อนุโมทณํ กโรนฺโต อีมา คาถา อภาสิ

[๓๕๓] **ยงกัจจารมมณํ กตฺวา ทชฺชา ทานมมจฺฉริ**
ปุพฺเพ เปเตว อารพฺภ อถฺวา วัตถุเทวดา
จตฺตาโร ว มหाराเช โลกปาเล ยสฺสสิโน
กุเวรณฺจ ธตฺตญฺจ วิรูปกฺขํ วิรุพฺหกํ ฯ

เต เจว ปุชฺชิตา โหนตี ทายกา จ อนิพฺผลา ฯ
 น ทิ รุณฺณํ วา โสโก วา ยา วญฺญา ปรีเทวนา
 น ตํ เปตฺสฺส อตฺถาย เอวํ ติฏฺฐนฺติ ฌาตโย ฯ
 อยฺยณฺจ โช ทกฺขิณา ทินฺนา สงฺฆมฺหิ สุปฺติฏฺฐิตา
 ทิฆรตฺตํ ทิตายสฺส จานโส อุกฺกปฺปตฺติ ฯ

ตตฺถ **ยงกัจจารมมณํ กตฺวาติ** มงคลาทีสุ อณฺุมตฺรํ ยงกัจจิจิ อารพฺภ อุกฺทิสฺส ฯ **ทชฺชาติ** ททฺเหยย ฯ **อมจฺฉริติ** อตฺตโน สมนฺปตฺติยา ปเรหิ สาธารณภาวาสทฺนลกฺษณฺสฺส มจฺฉเรสฺส อภาวโต อมจฺฉริ ฯ **ปริจฺจาคลฺสิโล** มจฺฉริยโลภาทิจิตฺตมลํ ทูโรโต กตฺวา ทานํ ททฺเหยยติ อธิปฺปาโย ฯ **ปุพฺเพ เปเตว อารพฺภภาติ** ปุพฺพเก มาตาปิตโร วา อุกฺทิสฺส ฯ **วัตถุเทวดาติ** ฆรวตฺตฺถุอาทีสุ อธิวตฺถา

ถวายนาน. บาทคาคาว่า **บุพเพ เปเต ว อารพภ** ความว่า เจาจะจงมารดาบิดาผู้เป็นบุรพชนหรือ. บทว่า **วตถุ- เทวดา** ความว่า ปรารภเทพดาผู้สถิตอยู่ในที่ทั้งหลายมีที่ เรือนเป็นต้น. ด้วยคำว่า **อถวา** นี้ พระผู้มีพระภาคทรง แสดงว่า บุคคลพึงปรารภชนพวกใดพวกหนึ่ง มีเทพดา และมนุษย์เป็นต้นแม่เหล้าอื่นถวายนาน.

บรรดาเทพดาเหล่านั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะ ทรงแสดงเทพดาที่ปรากฏบางพวกก่อน ตรัสว่า **จตตารัว มหาราเช** แล้ว เมื่อจะทรงระบุเทพดาเหล่านั้นโดยชื่ออีก จึงตรัสว่า **กุเวรี** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กุเวรี** ได้แก่ ท้าวเวสสวัณ. บทว่า **ธตวรรษ** เป็นต้น เป็น ชื่อแห่งท้าวโลกบาลทั้ง ๓ ที่เหลือ. สองบทว่า **เต เจว ปุชิตา** ความว่า ท้าวมหาราชและบุรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว และวัตถุเทพดาเหล่านั้น ย่อมเป็นผู้อันเขานับถือแล้วด้วย กิริยาคือการอุทิศ. บทว่า **อนิผลา** ความว่า และเขาผู้ ทายกผู้ถวายนาน ย่อมเป็นผู้ไม่ไร้ผล คือเป็นผู้มีส่วนแห่ง ผลทานของตนนั้นแล ด้วยกิจมาตตราว่า การอุทิศแก่ชน เหล่าอื่น. สองคาคาว่า **น ทิ รุณณ วา โสโก วา** เป็นต้น พึงทราบโดยนัยแห่งคำที่กล่าวแล้วในติโรกฐทสสูตร.

[๓๕๔] ส่วนในอรรถกถาปิฎกฐิตลิกเปตวัตถุ ท่าน กล่าวว่ “ก็ท่านนั้น ย่อมสำเร็จโดยฐานะ คือยอมแผ่ผล ในขณะนั้นนั่นเองอธิบายว่า ไม่ใช่ในกาลอื่น. จจริงอยู่ ข้อที่เมื่อเขาถวายนานอุทิศพวกเปรต ถ้าพวกเปรต อนุโมทนา พวกเปรตก็ได้บริโภคน (สมบัติ) ด้วยผลของ ทานนั้นในทันใดนั่นเอง เป็นธรรมดาในความสำเร็จแห่ง ทานที่เขาอุทิศให้นั้น.

พระศาสดา ครั้นทรงแสดงธรรมอย่างนั้นแล้ว ทรงทำมหาชนให้มีจิตยินดียิ่งในทานอุทิศพวกเปรตแล้ว ทรงลุกจากอาสนะ เสด็จหลีกไป. ในวันรุ่งขึ้น ภริยา เศรษฐีและพวกญาตินอกนั้น ก็ประพฤติดตามเศรษฐกิจ พวก เขาบำเพ็ญทานให้เป็นไปอย่างนั้นประมาณเดือน ๑. พระศาสดา อันพระเจ้าปเสนทิพุลถามว่า “พระเจ้าข้า เหตุไรภิกษุทั้งหลาย จึงไม่มาสู่เรือนของหม่อมฉันถึง ประมาณเดือน ๑?” ตรัสบอกความนั้นแล้ว. แม้พระราชา เมื่อทรงประพฤติดตามเศรษฐกิจทรงบำเพ็ญมหาทานให้เป็นไป แล้ว. ฝ่ายชาวเมือง เมื่อประพฤติดตามพระราชนั้น ก็ บำเพ็ญมหาทานให้เป็นไปประมาณเดือน ๑. มหาทานอัน

เทวดา อารพภ ๑ **อถวาติ** อิมินา อญญเอปิ เทวมนุสสาทิเก เย เกจิ อารพภ ทานํ ทเทยยาติ ทสเสติ ๑

ตตถ เทเวสุ ตาว เอกจเจ ปากญู เทเว ทสเสนโต จตตารัว มหาราเชติ วตวา ปุน เต นามโต คณฺหนโต กุเวรฺนติอาทิมาท ๑ ตตถ กุเวรฺนติ เวสสวณฺ ๑ **ธตวรรษ**นติอาทิเนิ เสสานํ ตินฺณํ โลกपालานํ นามานิ ๑ **เต เจว ปุชิตาติ** เต จ มหาราชาโน ปุพเพเตวตถุเทวดาโย จ อุตฺทิสนกิริยา ย ปฏิมานิตา โหนติ ๑ **อนิผลาติ** เย ทานํ เทนฺติ เต ทายกา จ ปเรสํ อุตฺทิสนมตเตน น นิผลา อตตโน ทานผลสฺส ภาคิโน เอว โหนติ ๑ **น ทิ รุณณ วา โสโก วาติ** คาคาทวยํ ติโรกฐทสฺสุตเต วุตตนเยน เวทิตพฺพ ๑

[๓๕๔] ปิฎกฐิตลิกเปตวัตถุถวณฺณนายนฺตุ ตมฺจ จานโส อุปกปฺปติ ตํชนฺญเฆว นิปฺพชชติ น กาลนฺตเรติ อตเถ ๑ อยฺยหิ ตตถ ฐมฺมตา ยํ เปเต อุตฺทิสฺส ทาเน ทินฺเน เปตา เจ อนุโมทฺนติ ตาวเทว ตสฺส มฺเลน เปตา ฐมฺมชฺชตีติ วุตฺตํ ๑

เอวํ สตถา ฐมฺมํ เทเสตฺวา มหาชนํ เปเต อุตฺทิสฺส ทานาภีรตฺมานสํ กตฺวา อฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ ๑ ปุนทิวเส เสฏฺฐิกิริยา อวเสสญฺญาตกา จ เสฏฺฐิ อญฺวตฺตนฺติ ๑ เอวํ เต มาสมตฺตํ มหาทานํ ปวตฺเตสฺสุ ๑ สตถา รมฺยา ปเสนทินา กสฺมา ภนฺเต ภิกฺขุ มาสมตฺตํ มม มรํ นาคมฺมิลูติ ปฏฺฐโจ ตมตฺถํ อากิภฺชิ ๑ ราชาปิ เสฏฺฐิ อญฺวตฺตนฺโต มหาทานํ ปวตฺเตสิ ๑ นาคราปิ ตํ อญฺวตฺตนฺตา มาสมตฺตํ มหาทานํ ปวตฺเตสฺสุ ๑ เอวํ เทวมาสํ ปิฎกฐิตลิกมุลกํ มหาทานํ ปวตฺตตีติ ๑

มีตุ๊กตาแบ่งเป็นมุลย่อมเป็นไปอย่างนั้นสิ้น ๒ เดือนแล.

เรื่องปฏฐฐิตลิกเปรด จบ.

[๓๕๕] เจตนาเครื่องอนุโมทนาแม่ของเปรดทั้งหลาย ย่อมเป็นคุณชาติให้ผลในขณะนั้นได้ จะป่วยกล่าวไปโยถึงเจตนาเครื่องอนุโมทนาของมนุษย์ทั้งหลายเล่า ? ในข้อนั้น มีเรื่องเหล่านี้ (เป็นอุทาหรณ์):-

[อุบาสก]

ดั่งได้สดับมา ในกาลแห่งพระกัลลสปพุทธเจ้า มีอุบาสกโสดาบันธุ์หนึ่ง ลงเรือไปพร้อมกับกุกุพีช่างกลบคนหนึ่ง. ในวันที่ ๗ เรืออับปางในท่ามกลางมหาสมุทร. เขาทั้ง ๒ นอน (เกาะ) แผ่นกระดานแผ่นหนึ่ง ไปถึงเกาะๆ หนึ่ง. ในคน ๒ คนนั้น ช่างกลบ ขำนงแล้วบั้งกิน ให้แม่แก่อุบาสกข้าง. อุบาสก กล่าวว่า “ฉันพอ” ไม่กินแล้วคิดว่า “ในที่นี่เว้นพระไตรสรณะเสียแล้ว ที่พึ่งอย่างอื่นของเราก็ไม่มี.”

เมื่อเขากำลังระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยอยู่อย่างนั้น, พระยานาคที่บังเกิดที่เกาะนั้นนิรมิตรสระของตัวเป็นเรือลำใหญ่ เต็มด้วยรัตนะ ๗ ประการ เทพดาประจำสมุทรเป็นนายเรือ สถิตอยู่ในเรือ โฆษณาว่า “คนที่ต้องการไปชมพุกวิปมีไหม?” อุบาสก บอกว่า “ข้าพเจ้าทั้งหลายจักไป.” เมื่อเทพดาพูดว่า “ท่านจงลงมาเรือ” กำลังลง (เรือ) จึงเรียกช่างกลบมา (ลงด้วย).

เทพดา กล่าวว่า “คนนั้น ไม่มีคุณคือศีลและอาจารย์, เพราะฉะนั้นคนนั้น ไม่ควรลงเรือลำนี้.” อุบาสก กล่าวว่า “เอาเถอะ ข้าพเจ้าให้ส่วนบุญจากทานของตนให้แล้ว จากศีลอันตนรักษาแล้ว และจากภาวณาอันตนอบรมแล้วแก่คนนั้น.” ช่างกลบ กล่าวว่า “ข้าพเจ้าอนุโมทนา.” ครั้งนั้น เทพดา ให้เขาดำรงอยู่ในเรือแล้ว นำเรื่อนั้นไปสู่กรุงพาราณสี ตั้งทรัพย์ไว้ในเรือของเขาทั้ง ๒ แล้ว ได้ไปสู่วิมานของตนทีเดียว.

เรื่องอุบาสก มาในอรรถกถาสีลานีสังสชาตในจตุตถวรรค ทุกนิบาต.

ปฏฐฐิตลิกเปตวตถุ ๖

[๓๕๕] อิติ เปตานปี อนุโมทนาเจตนา ดัมณิ ผลทายนิ ปเคว มนุสสานิ ๖ ตตริมานิ วตถุณิ

กัลลสปพุทธกาเล ก็เรโก โสตาปนโน อุปาสโก เอเคน นหาปิตกุกุมพิเคน สทธี นาวี อภิรุทธิ ๖ นาวา สดตเม ทิวเส สมุทพมชเม ภิชชิ ๖ เตปิ เทว เอกสมิ ผลเก นิปนนา เอกิ ทิปกั ปตตา ๖ ตตถ นหาปีโต สกุณ มาเรตวา ปจิตวา ชาทนต์ อุปาสกสสาปี เทติ ๖ อุปาสโก อลั มยหนติ อชาติตวา อิมสมิ จาเน จเปตวา ตินิ สรณานิ อญญา มยหิ ปติฏฐา นตถิติ จินเตสิ ๖

ตสเสว รตนตตยสส คุณ อนุสสรนตสส ตลมิ ทิเป นิพพตโต นาคราชา อตตโน สวีร์ สดตรัตนปูร์ มหานาวี กตวา มาเปสิ ๖ สมุทเทวตานิยามโก หุตวา นาวาย จตวา อตถิ ชมพุกวิปคิมิกาดิ อุกุฆเสสิ ๖ อุปาสโก มยั คมิสสามาติ วตวา เอหิ นาวี อภิรุหาคิ วุตเต อภิรุหนโต นหาปีต ปกุโกสิ ๖

เทวตา เอตสส สีลคณาจาโร นตถิ ตสฺมา เอโส อิมิ นาวี อภิรุหิตุ น ยุคโตติ อาห ๖ อุปาสโก โหตุ อหิ อตตนา ทินนทานโต รกขิตสีลโต ภาวิตภาวนาโต จ เอตสส ปตติ ทมมีติ อาห ๖ นหาปีโต อนุโมทามิติ อาห ๖ ตทา เทวตา ตั นาวาย ปติฏฐาเปตวา ตั นาวี พาราณสี เนตวา ทวินนมปิ เตล เคเท ธนั ปติฏฐาเปตวา สกวิมานเมว อคมาสิ ๖

ทุกนิบาตสส จตุตถวรรค สีลานีสังสชาตกถาญนาย อุปาสกตถุ ๖

[เรื่องสังฆพรหมณ์]

[๓๕๖] ในอดีตกาล กรุงพาราณสี ได้มีนามว่า กรุงโมหิณี ครั้นนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพรหมณ์ชื่อสังฆะ ในกรุงโมหิณี ไปเพื่อต้องการค้าขายทางเรือ พบพระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่งในระหว่างทางซึ่งทรงเหยียบทราย ร้อนเช่นถ่ายเพลิง เพราะลมและแดดแรงกล้ามาอยู่ มีจิต ยินดีว่า “บุญเขตของเรามาแล้ว” จึงเรียนว่า “ท่าน เจ้าข้าขอท่านจงสวมรองเท้าเหล่านี้ กันร่มไป” แล้วถวาย ร่มและรองเท้าไปสู่ท่าเรือแล้วลงเรือ.

ในวันที่ ๗ เรืออัปปาง. พระโพธิสัตว์พาบวระผู้ อุปัญญา (คนรับใช้) คนหนึ่งไป เอน้ำมันทาทั่วศีรษะแล้ว กินน้ำตาลกรวดผงกับเนยใสจนพอแก่ความต้องการแล้ว ให้บวระผู้อุปัญญากินบ้างแล้วป็นขึ้นปลายไม้เสาก ระโดงกับบวระผู้อุปัญญากิน กระโดดขึ้นไปตก ณ ที่สุด ประมาณอุสสะ ๑ เริ่มที่จะข้ามสมุทร. เมื่อเขากำลังข้าม อยู่แน่นแล ล่วงไปได้ ๗ วัน.

ครั้งนั้น เทพธิดานามว่า มณีเลขา ผู้รักษาสุมุท ปรารภนาจะช่วยพระโพธิสัตว์ จึงเนรมิตเรือลำเร็วด้วยรัตนะ อันเต็มด้วยรัตนะ ๗ ประการ แล้วอุ้มพระโพธิสัตว์นั้นให้ ดำรงอยู่บนเรือ (แต่) มิได้แลเหลียวถึงอุปัญญากเลย, พระโพธิสัตว์ได้ให้ส่วนบุญจากกัลยาณกรรมอันตนทำแล้ว แก่เขา. เขาอนุโมทนาส่วนบุญนั้นแล้ว.

ครั้งนั้น เทพธิดาก็ให้อุปัญญากินดำรงอยู่บนเรือ นำเรื่อนั้นไปสู่กรุงโมหิณี ยังทรัพย์ให้ตั้งอยู่ในเรือนของ พระโพธิสัตว์แล้ว ได้ไปยังวิมานของตนทีเดียว.

เรื่องนี้ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาสังฆพรหมณชาดก ทลกนิบาต.

[ปัตติทานและปัตตานุโมทนา]

[๓๕๗] เพราะฉะนั้น กุลบุตร เมื่อจะสั่งสมบุญ กิริยาอันชื่อว่าปัตติทานเอง และจะยังบุญกิริยาอันชื่อว่า ปัตตานุโมทนา ให้เกิดแก่ชนเหล่าอื่น พึงทำทานอุทิศเปรต ทั้งหลายโดยแท้. อีกอย่างหนึ่งทำบุญอย่างใดอย่างหนึ่งตาม ปกติของตนแล้ว พึงอุทิศส่วนบุญแก่ชนเหล่าอื่นแล

[๓๕๖] อดีตเต พาราณสี โมหิณี นาม อโหสิ ฯ ตทา โพธิสตโต โมหิณินคเร สงฺโข นาม พราหมโณ หุตวา นาวาย โวหารตถาย คจจนโต อนุตรามคเค เอกํ จณฺทวาทาตเป องคารสทิสํ อุณฺหวาลุกํ มทฺทิตฺวา อาคจจนตํ ปจฺเจกพุทฺธํ ทิสฺวา ปุณฺณกฺเขตตํ เม อาคคณฺติ ตฺวฺจฺจิตฺโต ฆนฺเต อิมา อุปาหนา อารุຍฺห ฌตฺตํ มตฺถเก กตฺวา คจฺจณฺทิตฺติ ฌตฺตฺปาหนํ ทตฺวา ปฏฺนํ คนฺตฺวา นาวํ อภิรฺุทฺติ ฯ

นาวา สตฺตเม ทิวเส ภิชฺชิตฺติ ฯ โพธิสตโต เอกํ อุปัญฺจจากปฺริสํ คเหตุวา สกฺลสฺริเร เตเลน มกฺขิตฺวา สบฺปีนา สทฺธิ สกฺขรจฺจนฺณํ ยาวทตฺถ ชาติตฺวา ตมฺปิ ชาทาเปตฺวา เตน สทฺธิ กุปกสฺส ยญฺจิมตฺถกํ อภิรฺุຍฺห อุปฺปตฺติตฺวา อุสภมตฺถเก ปตฺติตฺวา สมุทฺทํ ตริตฺตุมารภิ ฯ ตสฺส ตรนตฺสเสว สตฺต ทิวสา คตา ฯ

ตทา สมุทฺททฺรภฺทิกา มณฺนิเมขลา นาม เทวธิดา โพธิสตตํ อุทฺธริตฺตฺกามา สตฺตตรตนปฺรู รัตนมยํ นาวํ มาเปตฺวา ตํ อโรเปตฺวา นาวาย ปตฺติจฺจาเปตฺวา อุปัญฺจกํ น โอลเกสิ ฯ โพธิสตโต อตฺตโน กตฺกถยาณโต ตสฺส ปตฺติ อทาสี ฯ โส ตํ อนฺนโมทิตฺติ ฯ

ตทา เทวตา ตํ นาวาย ปตฺติจฺจาเปตฺวา ตํ นาวํ โมหิณินคเร เนตฺวา โพธิสตตสฺส เคเห ธนํ ปตฺติจฺจาเปตฺวา สกฺวิมานเมว อคมาสิ ฯ

ทลกนิปาเต สงฺฆพฺราหมณชาตกถาณฺณนายนํ วุตตํ ฯ

[๓๕๗] ตสฺมา สยํ ปตฺติทานวฺหุญํ ปุณฺณกิริยํ อุปฺจินฺนเตน ปเรสญฺจ ปตฺตานุโมทนาวฺหุญํ ปุณฺณกิริยํ ชเนนฺเตน กุลปฺตฺเตน เปเต อุทฺทิสฺส ทานํ กตฺตพฺพเมว อตฺตโน ปกตฺติยา วา ยงฺกิญฺจิปุณฺณํ กตฺวา ปเรสํ ปตฺติ อุทฺทิสฺสิตฺตพฺพาว โพธิสตตฺตฺกฺเตน

เหมือนพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า ดิโลกวิชัย ผู้เป็น ดิโลกวิชเยน นาม จกกวตตินา รณณา วย ๑ พระโพธิสัตว์.

ตั้งได้สดับมา พระเจ้าจักรพรรดิดิโลกวิชัยนั้น เมื่อ จะทรงยังชนทั้งหลายให้ถือเอาบุญสมบัติอันพระองค์ทรง ทำแล้ว จึงได้ตรัส ๔ คาถาในพุทธปรทานว่า

[๓๕๔] “กุศลกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็น กิริยาอันจะพึงทำทางกาย วาจา และใจ อันเป็น เหตุให้ถึงสุคติในเทพชั้นไตรทศ ข้าพเจ้าทำแล้ว.

สัตว์เหล่าใด มีสัญญา มียู่ และสัตว์เหล่าใด ไม่มีสัญญา มียู่ ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมด จงเป็นผู้ มีส่วนเสวยผลบุญที่ข้าพเจ้าทำแล้วเถิด.

บุญที่ข้าพเจ้าทำแล้วนั้น อันสัตว์เหล่าใดรู้ ชัดแล้ว ขอสัตว์เหล่านั้น จงเป็นผู้มีส่วน เสวยผล บุญที่ข้าพเจ้าให้แล้ว, ส่วนบรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่าใด ไม่รู้, ขอทวยเทพดา พึงไปประกาศ แก่สัตว์เหล่านั้น.

สัตว์เหล่าใดทั้งหมดในโลก มีอาหารเป็นเหตุ เป็นอยู่, ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมด จงได้โภชนะที่ ชอบใจตามความคิดของข้าพเจ้า.”

[แก้อรธ]

นัยอันมาในอรธกถาปรทานว่า “บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มม แปลว่า อันข้าพเจ้า. บทคาถาว่า กาเยน วาจามนสา ความว่า กุศลกรรมอย่างใดอย่าง หนึ่ง เป็นกิริยา กล่าวคือกุศลอันพึงทำด้วยไตรทวาร มี อยู่. บทว่า ดิตเส ได้แก่ ภพดาวดึงส์. บทว่า สுகตฺ ได้แก่ อันควรแก่การเกิดขึ้นในสุคติ. อธิบายว่ากุศลกรรม ทั้งหมดนั้นอันข้าพเจ้าทำแล้ว.

ได้ยินว่า ท้าวเธอจตุตถจากอภิปภาพแห่งพระเจ้า จักรพรรดิดิโลกวิชัยแล้ว จักเกิดขึ้นในหมู่เทพดาชั้น ดาวดึงส์. ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสคำว่า สุกตฺ นั้น. สองบทว่า สณฺณินอ อตฺถิ ความว่า สัตว์เหล่าใด ทรง นามว่ามนุษย์ เทพดา หรือพรหม มียู่. บทว่า อสณฺณินอ ความว่า และสัตว์เหล่าใด เว้นจากสัญญาคือเป็นสัตว์ไม่มี สัญญา มียู่. บทว่า มยฺหํ ความว่า สัตว์เหล่านั้น

โส กิร อตฺตนา กตํ ปุณฺณสมฺปตฺติ สมฺปาเปนโต พุทฺธาปรทานเ จตฺสฺโส คาถา อภาสี

[๓๕๔] ยงฺกิญฺจิ กุสลํ กมฺมํ กตฺตพฺพํ กิริยํ มม กาเยน วาจามนสา ดิตเส สุกตํ กตํ ๑

เย สตฺตา สณฺณินอ อตฺถิ เย จ สตฺตา อสณฺณินอ กตํ ปุณฺณผลํ มยฺหํ สพฺเพ ภาคี ภวนฺตุ เต ๑

เย ตํ กตํ สุวิทฺตํ ทินฺนํ ปุณฺณผลํ มยา เย จ ตตฺถ น ชานนฺติ เทวา คนฺตฺวา นิเวทฺย

สพฺเพ โลกมฺหิ เย สตฺตา ชีวนฺตาหารเหตุกา มนุญฺญํ โภชนํ สพฺเพ ลภนฺตุ มม เจตฺสาติ ๑

[๓๕๔] ตตฺถ มมาติ มยา ๑ กาเยน วาจา- มนสาติ ตีหิ ทฺวาเรหิ กตฺตพฺพํ ยงฺกิญฺจิ กุสลกมฺมํ กุสลสงฺขาตํ กิริยํ อตฺถิ ๑ ดิตฺเสติ ดาวตีสภวเน ๑ สุกตฺนติ สุกติอุปฺชชฺชนารหํ ๑ ตํ สพฺพํ มยา กตฺนติ อตฺถเ ๑

โส กิร ดิโลกวิชยราชตตภาวโต จวิตฺวา ดาวตีสเสสุ อุปฺชชฺสีสสติ เตเนตํ วุตตํ ๑ สณฺณินอ อตฺถิตฺติ มนุสฺสาติ วา เทวาติ วา พุรฺพฺมาติ วา นามเชยฺยา เย สตฺตา สนฺติ ๑ อสณฺณินอติ สณฺณาวิริทิตา อสฺมิสตฺตา เย จ สตฺตา สนฺติ ๑ มยฺहनฺติ มยา กตํ ปุณฺณผลํ เต สพฺเพ ภาคี ภวนฺตุ ปุณฺณภากวนฺตา อนุภวนฺตฺติ อตฺถเ ๑ เยติ เยหิ สตฺเตหิ ตํ มยา

ทั้งหมด จงเป็นผู้มีส่วนเสวยผลบุญที่ข้าพเจ้าทำแล้ว, อธิบายว่า จงมีส่วนแห่งบุญเสวยเกิด. บทว่า **เย** ความว่า บุญที่ข้าพเจ้าทำแล้วนั้น อันสัตว์เหล่าใดรู้ชัดแล้วคือรู้ดีแล้ว; สัตว์เหล่านั้น จงมีส่วนเสวยผลบุญที่ข้าพเจ้าให้แล้วเกิด.

สองบทว่า **เย จ ตตถ** ความว่า ส่วนบรรดาสัตว์เหล่านั้นสัตว์เหล่าใด ไม่รู้บุญที่ข้าพเจ้าทำแล้วนั้น. บทว่า **นิเวทฺย** ความว่า ขอทวยเทพดาพึงไป (ประกาศ) ให้สัตว์ทั้งหลายทราบ หรือพึงบอกแก่สัตว์เหล่านั้น “คนโน้นทำบุญชื่อนี้แล้ว ได้ให้ส่วนบุญแก่พวกท่าน.” บทคาถาว่า **ชีวิตานาหารเหตุกา** ความว่า สัตว์เหล่านั้นทั้งหมดในโลก ดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร คืออาศัยอาหารเป็นอยู่. บทว่า **สพฺเพ** ได้แก่ สัตว์เหล่านั้นทั้งหมด. บทว่า **เจตสา** ความว่า จงได้โภชนะที่ชอบใจ ตามความคิดหรือตามบุญฤทธิ์ของข้าพเจ้า.”

กตํ ปุณฺณํ สุวิทิตํ สุฏฺฐุ ฆาตํ โทหิต เต มยา
ทินฺนํ ปุณฺณผลํ ภาคี อนุภวนตุ ฯ

เย จ ตตถ ชาติ เตสุ เย ปน สุตตา น
ตํ มยา กตํ ปุณฺณํ ชานนฺติ ฯ **นิเวทฺย** อนุ
อิตถนฺนามิ ปุณฺณํ กตฺวา ตุมหากํ ปตฺตี อทาสิตี
เทวา คนฺตฺวา เตสํ ชานาเปยฺยํ อารโจะยฺยํ วา ฯ
ชีวิตานาหารเหตุกา โลกมฺหิตี เย สพฺเพ สุตตา
อาหารภูจฺจิตฺกา อาหารนิสฺสิตา ชีวิตี ฯ **สพฺเพ**
เต สพฺเพ สุตตา ฯ **เจตสา** ตม จิตฺเตน ปุณฺณฤทธิ์ยา
มฺนุญฺญํ โภชนํ ฌานนฺตฺติ อตฺถเกติ อปทานวณฺณนา
นโย ฯ

[ประโยชน์แห่งการถือโภคทรัพย์]

[๓๖๐] พระผู้มีพระภาค ตรัสทานที่บุคคลพึงให้แก่ พระทักษิณยบุคคลเพื่อประโยชน์แก่มารดาบิดาผู้ทำกาละไว้ในลิลกาลสูตรด้วยประการฉะนี้, หาได้ตรัสด้วยสามารถการทำพิธีกรรมเพื่อมารดาบิดาเหล่านั้นไม่, แม้ไม่ตรัสด้วยสามารถการทำพิธีกรรมก็จริง, ถึงอย่างนั้นบุตรจะทำแม้พิธีกรรมเพื่อมารดาบิดาผู้ทำกาละแล้ว ก็ควร. ด้วยเหตุฉนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงโอวาทอนาถบิณฑิกเศรษฐี จึงตรัส (คาถาเหล่านี้) ไว้ในอาทิสสูตรในปัญจกนิบาตอังคตตรนิกาย ว่า

[๓๖๐] เอวํ ลิลกาลสูตรเต มาตาปิตุโน กาลกตาน-
มตถาย ทกฺขิเณยฺยสฺส ทาทพฺพทานํ วุตฺตํ น เตสํ
พลิกมฺวเสน ฯ กิณฺจาปิ น วุตฺตํ กาลกตานนฺต
พลิกมฺมปิ กาดุํ วฏฺฐติ ฯ เตนาท ปญฺจกนฺตฺตเร
อาทิสฺสุดเต อนาถบิณฑิกํ โอวาทนฺโต ภควา

“**นระผู้จะต้องตายเป็นธรรมดา เมื่อระลึกถึงประโยชน์นี้ว่า “โภคะทั้งหลายเราบริโภคแล้ว คนที่ควรเลี้ยงเราก็กินแล้ว, อันตรายทั้งหลายเราก็กินแล้วแล; ทักษิณาที่มีผลในเบื้องบนเราก็กินแล้ว, อนึ่ง พลี ๕ อย่าง เราก็กินแล้ว ท่านผู้มีศีลทั้งหลาย ผู้ส่ำรวมแล้ว ประพฤติพรหมจรรย์ เราก็กินแล้ว, บัณฑิตผู้ครองเรือน พึงปรารถนาโภคะเพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นเราก็กินแล้ว, กรรมที่ไม่ทำตนให้เดือดร้อนเราก็กิน**

ภุตฺตา โภคา ภตา ภจฺจา วิติณฺณา อาปทาสู เม
อุทฺทคฺคา ทกฺขิณา ทินฺนา อโถ ปญฺจ พลี กตา
อุฏฺฐิตา สิลวนฺโต สณฺณตฺตา พุทฺทมจฺจารีโน
ยทตฺถ โภคมิจฺเจยฺย ปณฺฑิตโต ฆรฺมวาลํ
โส อตฺถ เม อนุปฺปตฺโต กตํ อนนฺตฺตปิยํ
เอตํ อนุสฺสโร มจฺโจ อริยธฺมเม จิตฺโต นโร
อิเธว นํ ปสฺสณฺติ เปจฺจ สคฺเค ปโมทตฺติ ฯ

แล้ว” ดังนี้ ตั้งอยู่ในอริยธรรม ทวยเทพดา ย่อม
สรรเสริญเขาในโลกนี้แล เขาละไปแล้ว ย่อม
บันเทิงในสวรรค์.”

[แก้อรถ]

[๓๖๑] บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ภุตตา** ความว่า โภคะทั้งหลายเราบริโภคแล้ว. บทว่า **ภจจา** ความว่า บุคคลที่ควรเลี้ยง คือ มารดาบิดร บุตร ภริยา ทาส กรรมกร และมีตรอมมาตย์ เราก็กินเลี้ยง คืออดหนุนได้แก่ ชุบเลี้ยงแล้ว. **สุ** อักษรในบทว่า **อาปาทา สุ** นี้เป็นเพียง นิบาต. มีคำอธิบายว่า อันตรายทั้งหลาย คือเสนียด จัญไรทั้งหลายอันเกิดแต่ไฟ น้ำ พระราชา โจร และ บุคคลผู้รับมรดกที่ไม่รักกัน เราก็กินผ่านพ้นแล้ว คือเราได้ ปิดแล้ว ได้แก้ห้ามด้วยการปิดทางแห่งอันตรายเหล่านั้น ด้วยโภคะทั้งหลาย” จริงอยู่ เมื่ออันตรายทั้งหลายเกิดขึ้น แต่ไฟเป็นต้น. บุคคลเมื่อทำการบริจาคทรัพย์เพื่อ ประโยชน์แก่เหตุทั้งหลายมีการให้ช่วยตั้งไฟที่ติดเรือน เป็นต้น ชื่อว่าย่อมปิดคือห้ามทางแห่งอันตรายเหล่านั้น ด้วยโภคะทั้งหลาย.

บทว่า **อุทฺตคคา** พึงทราบวิเคราะห์ดังนี้: ผลแห่ง ทักษิณานั้น (ไป) ในเบื้องบน ด้วยสามารถการให้ผลใน ภูมิสูงๆ ขึ้นไป กล่าวคือกามสวรรค์ ๖ ชั้น เหตุนั้น ทักษิณานั้นชื่อว่า มีผลในเบื้องบน. ก็ผลแห่งกรรม ชื่อว่า อัคคะ, ผลนั้นในทักษิณานี้มีปกติไปในเบื้องบนเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า **“อุทฺทมคฺคสมฺสสา.”** บทว่า **ทินฺนา** ได้แก่ เราให้แล้วด้วยโภคะทั้งหลาย. สองบทว่า **ปญฺจ พฺล** ความว่า พลิ ๕ อย่าง เราทำแล้วด้วยโภคะทั้งหลาย.

[๓๖๒] พระผู้มีพระภาคตรัสคำนี้ไว้ในจณณียบทว่า “คฤหบดีก็ข้อยังมีอยู่อีก, อริยสาวก ย่อมเป็นผู้ทำพลิ ๕ อย่างคือ ญาติพลิ (สงเคราะห์ญาติ) อดิถิปลิ (ต้อนรับแขก) ปุพฺพเปตพลิ (ทำบุญอุทิศผู้ตาย) ราชพลิ (เสียภาษี อากรแก่ราชการ) เทวตาพลิ (ทำบุญอุทิศเทวดา) ด้วย โภคะทั้งหลายที่ตนได้มาด้วยความเพียรคือ ความหมั่น รวบรวมได้ด้วยกำลังแขน อันตนให้เหงื่อไหลโซมให้เกิดขึ้น อันชอบธรรม ได้มาโดยธรรม.”

[๓๖๑] ตตถ **ภุตตา**ติ มยา ปริภุชชิตา โภคา ฯ **ภจฺจา**ติ มาดาปิตุบุตรทาสกมฺมกรสงฺฆาตา มิตฺตา-
มจฺจสงฺฆาตา จ ภริตพฺพบุคฺคลา มยา ภตา ภริตา
โปลีตา ฯ **อาปาทา สุ**ติ เอตถ สุภาโร นิปาตมตฺตํ ฯ
อคฺคิอุทฺทราชโจรอปฺปิยทายาทโต อุปฺปนฺนา อาปา
อิตฺติโย เม วิตฺถึณฺณา มยา โภเคหิ วาริตา ตาสํ
มคฺคปิทฺทเนน วาริตาติ วุตฺตํ โหติ ฯ อคฺคิอาทิตโต
อุปฺปนฺนาสุ อาปาทาสุ อาทิตฺตเคหนิพฺพาปนาทินมตฺถาย
ธนฺปริจฺจาคํ กโรนฺโต ทิ โภเคหิ ตาสํ มคฺคํ ปิทฺท
วาเรติ นาม ฯ

อุทฺตคฺคาติ ฉกฺกามสคฺคสงฺฆาตาสุ อุปรฺปริภุชฺมิสุ
ผลทานวเสน อุทฺทมคฺคสมฺสสาติ อุทฺตคฺคา ฯ กมฺมสฺส
ทิ ผลํ อคฺคํ นาม ตเมตถ อุทฺตคามิตฺติ อุทฺทมคฺค-
สมฺสสาติ วุตฺตํ ฯ **ทินฺนา**ติ มยา โภเคหิ ทินฺนา ฯ
ปญฺจ พฺลติ ปญฺจวิธา พฺลโย มยา โภเคหิ กตา ฯ

[๓๖๒] วุตฺตญฺเจตํ จณฺณียปเท ปุณฺ จปรํ
คหฺปติ อริยสาวโก อุฏฺฐานวิริยาธิตฺเตหิ โภเคหิ
พาหาพฺลปริจฺเจตฺติ เสทวากฺขิตฺเตหิ ธมฺมิเกหิ ธมฺมลทฺเตหิ
ปญฺจ พฺลํ กตฺตา โหติ ญาติพฺลํ อดิถิปฺลํ
ปุพฺพเปตพฺลํ ราชพฺลํ เทวตาพฺลินฺนํ ฯ

[๓๖๓] อรรถกถาจณณียบพทนั้นว่า “บพว่า **อุฏฐานวริยาธิคเตหิ** ได้แก่ อันตนได้มาแล้วด้วยความเพียร กล่าวคือความหมั่น. บพว่า **พาหาพลปริจิตเหติ** ได้แก่ อันตนรวบรวมด้วยกำลังแขน. บพว่า **เสทาวกฺขิตเตหิ** ได้แก่ อันตนยังเหงื่อให้ไหลแล้วๆ ให้เกิดขึ้น. บพว่า **ธมฺมิเกหิ** ได้แก่ อันประกอบด้วยธรรม. บพว่า **ธมฺม-ลทฺเทหิ** ได้แก่ อันตนบำเพ็ญกุศลธรรม ๑๐ ประการแล้ว จึงได้. บพว่า **ฌาติพลี** ได้แก่ การสงเคราะห์หมู่ญาติ. บพว่า **อดิถิลี** ได้แก่ การต้อนรับแขก. บพว่า **ปฺพพ-เปตพลี** ได้แก่ การทำบุญอุทิศเหล่าญาติผู้ไปสู่อุปรโลก. บพว่า **ราชพลี** ได้แก่ การเสียภาษีอากรที่ควรทำแก่ พระราชา. บพว่า **เทวดาพลี** ได้แก่ การทำบุญอุทิศที่คว ทำแก่เทพดาทั้งหลาย. คำว่า **พลี** ทั้งหมดนี้ เป็นชื่อแห่ง ทานที่บุคคลพึงให้แก่มนุษย์และอมมนุษย์เหล่านั้นๆ ด้วย สามารถทานตามสมควร.”

[๓๖๔] บพว่า **อุปฏฐิตา** ได้แก่ อันเราบำรุงแล้ว ด้วยโภคะทั้งหลาย. บพว่า **ยทตถ** ได้แก่ เพื่อประโยชน์ใด มีการบริโภคเองเป็นต้น. บพว่า เป็นจตุตถวิภคติ. อีกอย่าง หนึ่ง ความว่า เพื่อทำอรรถะ คือประโยชน์ใด. สองบพว่า **มรมาวส** ได้แก่ อยู่ครองเรือน. บพว่า **อนนฺดาปิย** ความว่า กรรมที่ชื่อว่าเว้นจากความเดือดร้อน เพราะทำ ประโยชน์นั้น อันเราทำแล้ว. บพว่า **เอต** ความว่า บุคคลผู้เป็นอุบาสก ซึ่งจะต้องตายเป็นธรรมดา เมื่อระลึก คือนึกถึงประโยชน์นี้ คือที่อันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้วโดย นัยว่า **ภุตตา โภคา** เป็นต้น ด้วยประการฉะนี้. บพ ว่า **อริยธมฺเม** ได้แก่ ตั้งอยู่แล้วในธรรมคือศีล ๕.

แท้จริง ศีล ๕ ชื่อว่า อริยธรรม เพราะเป็นธรรม ที่พระอริยทั้งหลายใคร่ คือเพราะเป็นที่รักของพระอริยะ ทั้งหลาย. ก็พระอริยะทั้งหลาย แม้ไปสู่ภพอื่น ก็ไม่ละศีล ๕ นั้น. มีคำตรัสอธิบายไว้ ดังนี้ว่า “คฤหบดี อุบาสกผู้ เช่นท่าน เมื่อจะถือเอาโภคะทั้งหลาย พึงถือเอาโภคะทั้ง หลายด้วยเหตุ ๕ อย่างคือ “เราจักทำตนและมารดาบิดา บุตร ภริยา ทาส กรรมกร และบุรุษทั้งหลาย ให้ได้รับ ความสุขด้วยโภคะเหล่านี้” อย่างหนึ่ง, “จักทำมิตร อมาตย์ทั้งหลาย ให้ได้รับความสุขด้วยโภคะเหล่านี้” อย่างหนึ่ง, เมื่ออันตรายเหล่านั้น ด้วยโภคะทั้งหลายแล้ว ทำตนให้สวัสดิ” อย่างหนึ่ง, “จักตั้งทักษิณำอันมีผล (ไป)

[๓๖๓] **อุฏฐานวริยาธิคเตหิ** อุฏฐานสงฺขาเดน วริเยน อธิคเตหิ ฯ **พาหาพลปริจิตเหติ** พาหุพเลน สญฺจิตเหติ ฯ **เสทาวกฺขิตเตหิ** เสทํ อวฺกฺขิเปตฺวา อวฺกฺขิเปตฺวา อุปรปาติเตหิ ฯ **ธมฺมิเกหิ** ธมฺมยุตเตหิ ฯ **ธมฺมลทฺเทหิ** ทสฺกฺสธมฺมํ ปริปุเรตฺวา ลทฺเทหิ ฯ **ฌาติพลินฺติ** ฌาตกาณํ พลี ฯ **อดิถิลินฺติ** อาคนฺตฺกพลี ฯ **ปฺพพเปตพลินฺติ** ปฺรโลกคตาณํ ฌาตกาณํ พลี ฯ **ราชพลินฺติ** รมฺโย กตตพฺพยุตตํ พลี ฯ **เทวดาพลินฺติ** เทวดาณํ กตตพฺพพลี ฯ **สพฺพเมตํ** เตสํ เตสํ ยถาณฺจจฺวิกฺวเสน ทาทพฺพทานสฺส อธิวจฺนนฺติ ตพฺพณฺณนา ฯ

[๓๖๔] **อุปฏฐิตา** มยา โภเคหิ อุปฏฐิตา ฯ **ยทตถ** สยํ ปริภุชฺชนาทินฺโน ยสฺส อตฺถสฺส ฯ สมฺปทานวณฺํ ฯ ยํ อตฺถํ ปโยชนํ กาทฺตฺนฺติ วา อตฺถํ ฯ **มรมาวส** มรมาวสํ วสนฺโถ ฯ **อนนฺดาปิย** นฺติ สลฺล อตฺถสฺส กรณฺโถ อนฺดาปรหิตํ กมฺมํ มยา กตํ ฯ **เอต** นฺติ อิจฺเจตํ ภุตฺตา โภคาติอาทินา วุตตมตฺถํ อนุสฺสรั อนุสฺสรนฺโถ มจฺโจ อุปาสกปฺคฺคโล ฯ **อริยธมฺเม** ปญฺจสิลธมฺเม ปติฏฺฐิตฺติ ฯ

ปญฺจสิลญฺหิ อริยานํ กนฺตตฺตา ปิยตฺตา อริยธฺมโม นาม ฯ กวนฺตรคตาปิ ทิ อริยา ตํ น วิชฺชนฺติ ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ ตุมหาทิสฺเสน นาม คหฺปติ อุปาสเกน โภเค อาทินฺนฺเตน อหํ อิเมหิ โภเคหิ อตฺตทานญฺเจว มาตาปิตุปฺตฺตทาทาสกมฺมกร- ปฺริเส จ สฺขิเต กริสฺสามิติ จ มิตตามจฺเจ สฺขิเต กริสฺสามิติ จ อคฺยาทิตฺติ อุปฺปนฺนาสุ อาปทาสุ โภเคหิ ตาสํ มคฺคํ ปิทิตฺวา อตฺตทานํ โสตฺถิ กริสฺสามิติ จ ธมฺมิกสมฺณพฺราทมฺเณสุ อุทฺตคฺคิ กํ ทกฺขินฺํ ปติฏฺฐเปสฺสามิติ จ อิเมหิ โภเคหิ ปญฺจ พลี กริสฺสามิติ จ ปญฺจหิ การเณหิ โภคา อาทาตพฺพา ฯ

ในเบื้องบน ในสมณพราหมณ์ผู้ประพฤดิธรรมทั้งหลาย ด้วยโศคะเหล่านี้” อย่างหนึ่ง, “จักทำพิธีกรรม ๕ อย่าง ด้วยโศคะเหล่านี้” อย่างหนึ่ง. อุบาสกนั้น มีโศคะอันถือเอาแล้วอย่างนี้เมื่อทำประโยชน์ที่ตนปรารถนา โศคะทั้งหลาย ชื่อว่า ย่อมละความเดือดร้อนอันมีวิปฏิสารเป็นลักษณะเสียได้. และแม้ศีลของอุบาสกผู้ละความเดือนร้อนได้แล้ว ย่อมหมดจด. อนึ่งแม้ทวยเทพก็สรรเสริญเขา ผู้ปฏิบัติอยู่อย่างนั้น, เขาจะไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์แล.

เพราะฉะนั้น คฤหัสถ์ผู้ระลึกถึงโอวาทของพระสุคต น้อยๆ จึงควรทำแม้พิธีกรรมเพื่อหมู่ญาติผู้ทำกาลแล้ว ด้วยการเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้นโดยแท้แล.

[มารดาบิดาอนุเคราะห์บุตรด้วยฐานะ ๕]

[๓๖๕] ดั่งนั้น การบำรุงมีการเลี้ยงเป็นต้น ชื่อว่าเป็นมงคลเพราะเป็นเหตุแห่งประโยชน์เกื้อกูลในปัจจุบัน ๕ อย่าง ด้วยสามารถการห้ามจากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปะ จัดการด้วยภริยาที่สมควร และให้ทรัพย์มรดก. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า “คฤหบดีบุตร ทิศเบื้องหน้าคือมารดาบิดา อันบุตรบำรุงแล้วด้วยฐานะ ๕ เหล่านี้แล ย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วยฐานะ ๕ คือ: ย่อมห้ามจากความชั่ว, ให้ตั้งอยู่ในความดี, ให้ศึกษาศิลปะ, จัดการด้วยภริยาที่สมควร, มอบทรัพย์มรดกให้ในสมัย. คฤหบดีบุตร ทิศเบื้องหน้าคือมารดาบิดาอันบุตรบำรุงแล้วด้วยฐานะ ๕ เหล่านี้ ย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วยฐานะ ๕ เหล่านี้แล.”

[ห้ามจากความชั่ว]

[๓๖๖] บรรดาฐานะ ๕ เหล่านี้ ในฐานะที่ ๑ นี้ ว่า ปาปา นิวาเรณติ พิงทราภวินิจฉัยดังนี้: ชื่อว่า การห้ามจากความชั่วมีอนาคตเป็นอารมณ์. เพราะการห้ามแม้จากวัตถุที่ประจวบเข้า พึงมีได้ทั้งเมื่อวิตกกัมมยังเป็นอนาคตที่เดียว, ไม่พึงมี ในเมื่อวิตกกัมมยังเป็นไปอยู่ (ปัจจุบัน), แต่การทำความชั่ว อันบุตรให้บังเกิดแล้ว มี

เอวุนเตน อาทินนโมเคน ยทตถ โภคา อิจฉิตา ตทตถ กโรนเตน วิปฏิสารลกขโณ อนุนตาโป ปหียติ ฯ ปหีนานุตาสส จ สีสมปิ วิสุชฌติ ฯ เอวญจ นํ ปฏิชชन्द์ เทวาปิ ปลัสสนติ เปจฺจ โส สคฺเค ปโมทตติ ฯ

ตสฺมา อิมํ สุกโตวาทมนุสฺสรตา คหฺภูเจน กาลกตถญฺยาคานํ พลิกมมฺปิ ปาณาติปาตาทิวรเณ กตตพฺพเมวาทิ ฯ

[๓๖๕] อิติ ภรณาทีอุฏฺฐานํ ปาปนินวารณ- กลยาณนิเวสนลิตฺตปฏิษาปนปฏิรูปทารสโยชนทายชช- ทานวเสน ปญฺจวิทิจฺจธมฺมิกทิตเหตุโต มงฺคลํ ฯ เตน วุตตํ อิมเหติ โช คหปติปุตฺต ปญฺจหิ จาเนหิ ปุตฺเตน ปุรตถิมา ทิสสา มาตาปิตโร ปจฺจุฏฺฐิตา ปญฺจหิ จาเนหิ ปุตฺตํ อนุกมฺปนติ ปาปา นิวาเรณติ กลยาณ นิวาเรณติ ลิตฺตปฏิษาปนติ ปฏิรูปเพน ทาเรณ สโยเชนติ สมเย ทายชชํ นียยาเทนติ อิมเหติ โช คหปติปุตฺต ฯ เปฯ อนุกมฺปนตฺติ ฯ

[๓๖๖] ตตถ ปาปา นิวาเรณตฺติ เอตถ ปาปโต นินวารณํ นาม อนาคตวิสัย ฯ สมปตตวตฺตุโตปี หิ นินวารณํ วิตีกฺกเม อนาคเต เอว ลียา น วตตมาเน นิพฺพตฺติตา ปน ปาปกิริยา ครหณ- มตตปฏิการา ฯ เตนญฺจกถายํ ปาณาติปาตาทินํ ติฏฺฐ- ธมฺมิกสมฺปราชิกมาทินวํ วตฺวา ดาต มา เอวรूपิ

กิริยาลักว่าการตีเตียนเป็นเครื่องตอบแทน; ด้วยเหตุนี้ ในอรรถกถา ท่านจึงกล่าวว่า “มารดาบิดากล่าวอาทินพ อันมีในปัจจุบันและล้มปรายภพแห่งบาปธรรมมี ปาณาติบาตเป็นต้นแล้ว ห้ามว่า “พ่อ เจ้าอย่าทำบาป กรรมเห็นปานนี้นะ” ย่อมตีเตียนแม้บาปกรรมที่บุตรทำแล้ว.”

กริตี นิวาเรนติ กตมปี ครหนตตี วุตตํ ฯ

[ให้ตั้งอยู่ในความดี]

[๓๖๗] ในฐานะที่ ๒ ว่า **กल्याณ นิเวเสนติ** พึง ทราบวินิจฉัยดังนี้: มารดาบิดาแม่ให้รางวัลแล้ว (แนะนำ) ยังบุตรให้ตั้งอยู่ คือให้ดำรงอยู่ในกุศลกิจทั้งหลายมีการ สมาทานศีลเป็นต้น เหมือนอนาถปิณฑิกเศรษฐี และ มารดาของมิตตวินทุกะในกาลของพระกัสสปพุทธเจ้า.

[๓๖๗] **กल्याณ นิเวเสนตตี** อนาถปิณฑิกโก วิทย กสุสพพุททกาเล มิตตวินทุกุสส มาตา วิทย จ ลณฺจํ ทตฺวาปิ สีลสมาทานาทีสุ นิเวเสนติ ปติฏฺฐาเปเนติ ฯ

[เรื่องกาฬกุมาร]

[๓๖๘] ตั้งได้สดับมา อนาถปิณฑิกเศรษฐีไม่อาจจะ ห้ามกุมารชื่อกาฬะ ผู้เป็นบุตรของตน ซึ่งไม่ทำกรรมคือ การเฝ้าพระพุทธรูป การฟังธรรม และการชวนช่วย (กิจ) ของสงฆ์ จึงพูดว่า “พ่อเจ้าจงเป็นผู้รักษาอุโบสถ ฟังธรรมในวิหารแล้วมา, พ่อจักให้ทรัพย์ ๑๐๐ กหาปณะ แก่เจ้า.” เพราะความโลภในทรัพย์ เขาจึงเป็นผู้รักษา อุโบสถ ไปสู่วิหารแล้ว เป็นผู้ไม่มีความต้องการด้วยการ ฟังธรรม หลบอยู่ในที่ฝาสุกแล้วไปบ้านแต่เช้าตรู่ เมื่อไม่ ได้ทรัพย์ ๑๐๐ กหาปณะ ก็ไม่บริโภคภัต เมื่อได้เท่านั้น จึงบริโภค.

[๓๖๘] อนาถปิณฑิกโก กิร อตฺตโน ปุตฺตํ พุทฺธทสฺสนธมฺมสุสฺวนสงฺฆเวทยาวจฺจกมฺมานิ อภิโรนฺตํ กาฬํ นาม กุมารํ วาเรตุ อสฺสโกนฺโต ตาต ตฺวํ อูโปสฺสโก หุตฺวา วิหารเ ธมฺมํ สุตฺวา เอหิ กหาปณสฺตํ เต ทสฺสามิติ อาห ฯ โส ธนโลภเณ อูโปสฺสโก หุตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมสุสฺวเนน อนตฺถโก หุตฺวา ฆาสุกฺกุฏาเน สฺปิตฺวา ปาโต เคหํ คนฺตฺวา กหาปณสฺตํ อลภนฺโต ภตฺตํ อภฺยชิตฺวา ลภนฺโตว ภฺยชติ ฯ

รุ่งขึ้นวันหนึ่ง เศรษฐี พูดว่า “พ่อ เจ้าจงเรียนบท ธรรมบทหนึ่งในสำนักพระศาสดาได้แล้วจึงมา, พ่อจักให้ ทรัพย์พันกหาปณะแก่เจ้า.” เขาปรารถนาจะเรียนบท เดียวเท่านั้นแล้วหนีไป. พระศาสดา ได้ทรงทำอาการที่ เขากำหนดไม่ได้. เขากำหนดบทนั้นไม่ได้ จึงคิดว่า “จัก เรียนบทข้างหน้า” ยืนฟังอยู่ เป็นพระโสดาบันแล้ว วันรุ่งขึ้น กลับมาเรียนพร้อมกับพระศาสดาทีเดียว นึกละอาย เพราะเศรษฐีให้ทรัพย์ข้างหน้าพระศาสดา ไม่ปรารถนาจะ รับห่อทรัพย์กหาปณะ แม้ที่บิดาให้แล้ว.

ปุเนกทิวสํ เสฏฺฐี ตาต สตถุ สนฺติเก เอกํ ธมฺมปทํ อุกฺคณฺหิตฺวา เอหิ กหาปณสฺทสฺสํ เต ทสฺสามิติ ฯ โส เอกเมว ปทํ อุกฺคณฺหิตฺวา ปลายิตฺติมิจฺฉติ ฯ สตถา ตสฺส อสฺสลุภฺขณาการํ อกาลิ ฯ โส ตํ ปทํ อสฺสลุภฺเขตฺวา อูปริ ปทํ อุกฺคณฺหิสฺสามิติ จตฺวา สฺถนฺโตว โสตาปนฺโน หุตฺวา ปุนทิวเส สตถุรา สทฺธิเยว เคหํ อาคนฺตฺวา สตถุ ปฺรโต ทินฺนตฺตา ลขฺชิตฺโต ปิตฺรา ทินฺนมฺปิ สทฺสสภณฺทิกํ คเหตุํ น อิจฺฉติ ฯ

เรื่องกาฬกุมาร มาในคาถาวรรณนาว่า **ปรุพฺยา**
เอกรชฺเชน เป็นต้น ในโลกวรรค ธรรมบท.

ธมฺมปทสฺส โลกวคฺเค ปรุพฺยา เอกรชฺเชนาติ
คาถาวรรณนายมาคตํ กาฬกุมารวตฺถุ ฯ

[เรื่องมิตตวินทุกะ]

[๓๖๙] แม่มารดาของมิตตวินทุกะ ก็กล่าวว่า “พ่อ ความเป็นมนุษย์ที่ได้ยาก เจ้าก็ได้แล้ว; เจ้าจงให้ทาน รักษาศีล ทำอุโบสถกรรมฟังธรรม” เมื่อเขากล่าวว่า “แม่ ฉันไม่มีความต้องการด้วยบุญกรรมมีทาน เป็นต้น, แม่อย่าได้กล่าวอะไรๆ กะฉันเลย, ฉันจักไปตามกรรม.” จึงกล่าวว่า “พ่อ วันนี้ เจ้าจงเป็นผู้รักษาอุโบสถ ฟังธรรมในวิหารตลอดคืนยังรุ่งแล้วจึงมา, แม่จักให้ทรัพย์แก่ เจ้าพันหนึ่ง.” แม่มิตตวินทุกะ เพราะความโลภในทรัพย์ จึงรักษาอุโบสถยังกลางวันให้ล่วงไปในวิหาร, แม่บทรธรรมบทหนึ่งไม่กระทบหูได้ด้วยประการใด, ก็นอนหลับในประเทศแห่งหนึ่งด้วยประการนั้นในราตรี, แล้วได้ไปสูบ้าน แต่เช้าตรู่.

ส่วนมารดาของเขา คิดว่า “วันนี้ บุตรของเราฟังธรรมแล้วจักนำพระธรรมกถึกมา” จึงจัดของฉันมียาคุ และภัต เป็นต้น มองดูทางมาของเขา เห็นเขามาผู้เดียว จึงกล่าวว่า “พ่อ เจ้าไม่นำพระธรรมกถึกมาดอกหรือ?” เขาตอบว่า “ฉันไม่มีความต้องการด้วยพระธรรมกถึก” เมื่อไม่ได้ห่อทรัพย์พันหนึ่ง ก็ไม่บริโภคนกัถ เมื่อได้เท่านั้น จึงบริโภค.

ต่อมา เขาทำการค้าขายทางเรือ ถูกพวกมนุษย์ ปลอญบหนหลังสมุทร โดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลัง ไปด้วยแพ วันหนึ่ง เห็นนางเวมานิกเปรต ๔ นาง ในวิมานแก้วผลึก ๘ นาง ในวิมานเงิน ๑๖ นาง ในวิมานแก้วมณี นางเปรต ๓๒ นาง ในวิมานทอง ตามลำดับเพราะผลแห่งอุโบสถกรรม อันมีผลที่สัตว์ฟังเสวยในทิวฐธรรมซึ่งเขาทำแล้ว เสวยทิพยสมบัติกับนางเปรตเหล่านั้น.

เรื่องมาในอรรถกถาจตุตถวรรชาดก.

[๓๖๙] มิตตวินทุกุสฺส มาตาปี ตาต มยา
ทูลลภํ มนุสฺสตตํ ลทฺธํ ทานํ เทหิ สีสํ รกฺข
อุโปสถกมมํ กร ธมมํ สุณาติ วตฺวา อมฺม
น มยหํ ทานาทีหิ อตฺถเ มา มํ กิณฺจิ อวจ
อหํ ยถากมฺมํ คมิสฺสนนฺติ วุตเต ตาต อชฺช
อุโปสถโก หุตฺวา วิหารเ สพฺพรตฺติ ธมมํ สุตฺวา
เอหิ สหสฺสํ เต ทสฺสามิติ อาห ฯ มิตตวินทุกุโกปี
ธนโลเภณ อุโปสถโก หุตฺวา วิหารเ ทิวสํ
วิตินาเมตฺวา รตฺติ ยถา เอกํ ธมฺมปทํ กณฺณ
น ปหฺรติ ตถา เอกปฺปเทเส นิตฺทายิตฺวา ปาโต
เคหํ อคฺมาลี ฯ

มาตา ปนสฺส อชฺช เม ปุตโต ธมมํ สุตฺวา
ธมฺมกถิกตฺเถรํ อานยิสฺสตีติ ยาคุภตฺตาทีนึ ปฏฺิยาเทตฺวา
ตสฺสาคณฺนคคํ โอลเณนฺตี ตํ เอกมาคตํ ทิสฺวา
ตาต ธมฺมกถโก เต น อานีโตติ อาห ฯ โส
น มยหํ ธมฺมกถิเกน อตฺถเติ วตฺวา สหสฺสภณฺฑิกํ
อลภนฺโต ภตฺตํ อภฺยชิตฺวา ลภนฺโตว ภฺยชิ ฯ

โส อปรภาเค นาวาย โวหารํ กโรนฺโต เหฏฺจา
วุตตนเยน มนุสฺเสหิ สมฺมททปฏฺุเจ วิสฺสชฺชิตฺโต
อุพฺพมเปน คจฺฉนฺโต เอกทิวสํ กตสฺส ทิวฺจธมฺมเวทนีย-
ภุตสฺส อุโปสถกมมสฺส นิสฺสนฺเทน ปฏฺิปาฏิยา ผลิก-
วิมานเ จตฺสโล เวมานิกปฺเตติโย รชตฺวิมานเ อภฺย
มณฺวิมานเ โสฬส กนฺกวิมานเ ทวตฺตีส เปตีโย ทิสฺวา
ตาหิ สทฺธี ทิพฺพสมฺปตฺติ อนฺภฺวิ ฯ

จตุตถวรรชาดกวรรณนายมาคตํ วตฺถุ ฯ

มารดาบิดาทัง ๒ นั้น ยังบุตรให้ตั้งอยู่ในความดี ด้วยความอนุเคราะห์บุตร ด้วยประการฉะนี้.

เอวํ ปุตตสฺसानุกมฺปาย เต ปุตฺตํ กลฺยาณณนิเวเลนฺติ ฯ

[ให้ศึกษาศิลปะ]

[๓๗๐] ในฐานะที่ ๓ ว่า **ลิปปี** นี้ พิงทราบวินิจฉัยดังนี้: มารดาบิดาทราบว่า บุตรตั้งอยู่ในโอวาทของตนแล้ว จึงให้ศึกษาศิลปะมีมูทธาและคณนาเป็นต้น อันไปตามวงศ์. ก็ความเป็นต่างๆ กันแห่งศิลปะ มีมูทธาและคณนาเป็นต้น ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์อื่น. จริงอย่างนั้น ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาหาทุกขัขันธสูตรว่า “การตั้งสัญญาไว้ ที่ข้อนิ้วมือ แล้วนับด้วยปลายนิ้วมือ ชื่อว่า **มูทธา**. การนับไม่ขาดสาย ชื่อว่า **คณนา**. การนับประมวล (นับรวม) ที่ชนทั้งหลายแลดูมาแล้ว ทราบได้ว่า “ในนาี้ จักมีข้าวเปลือกประมาณเท่านี้” แลดูต้นไม้แล้ว ทราบได้ว่า “ต้นไม้นี้ จักมีผลประมาณเท่านี้.” แลดูอากาศแล้ว ทราบได้ว่า “นกในอากาศเหล่านี้ จักมีชื่อประมาณเท่านั้น.” ชื่อว่า **ลังชยาน.**”

[๓๗๑] ฎีกาหาทุกขัขันธสูตรนั้นว่า “สองบทว่า **สณฺณํ จเปตฺวา** ความว่า การทำสัญญาโดยนัยว่า “เมื่อเราจับข้อนิ้วมือนี้แล้ว เป็น ๑๐๐ เมื่อเราจับข้อนิ้วมือนี้เป็นพันหนึ่ง” ดังนี้เป็นต้นแล้วนับ. การนับเป็นลำดับไปด้วยวิธีมี ๑, ๒, เป็นต้นมี ๙ เป็นที่สุดชื่อว่า **อัจฉิททคณนา**. การนับเป็นหมวดด้วยวิธีมีบวกและคูณเป็นต้นชื่อว่า **ปัญทคณนา**. ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า “**เขตต์ โอลิเกตฺวา.**”

อรรถกถาโอมสวาทลิกขาบทว่า “การนับด้วยปลายนิ้วมือชื่อว่า **มูทธา**. การนับมีการนับไม่ขาดสายเป็นต้น ชื่อว่า **คณนา.**”

ฎีกาโอมสวาทลิกขาบทนั้นว่า “การนับด้วยการงอนิ้วมือเข้าเหมือนชนทั้งหลายมีชนชาวปาลิกะ (ปารุซี, เปอรุเซีย) และมิลักกะ (ทัสยุ, ทมิฬ) เป็นต้น ชื่อว่า **หัตถมูทธาคณนา**. การนับด้วยสามารถวิธีมี ๙ เป็นที่สุดชื่อว่า **อัจฉิททคณนา**. การนับประมวลอันเป็นไปด้วยสามารถวิธีมีบวก คูณ ลบ ทหาร เป็นต้น ท่านถือเอาด้วยอาทิศัพท์. การนับประมวลนั้น สำหรับผู้ใดคล่องแคล่ว ผู้นั้นแม้เห็นต้นไม้ ก็ทราบได้ว่า “ต้นไม้มีใบประมาณเท่านี้.”

[๓๗๐] **ลิปปนฺติ** อตฺตโน โอลาเท จิตฺทาวํ ญตฺวา วํसानุคตํ มูทฺธาคณฺนาทิลิปฺปี ลิกฺขาเปนฺติ ฯ มูทฺธาคณฺนาทิลิปฺปนานตฺตनुตฺต อณฺญตฺถ วุตฺตํ ฯ ตถา ทิ **มูทฺธา**ติ องฺคุลิปฺพุเพสฺสุ สณฺณํ จเปตฺวา หตฺถมูทฺธา ย คณฺนา ฯ **คณฺนา**ติ อจฺฉิทฺทคณฺนา ฯ **สงฺขฺยานนฺติ** ปัญทคณฺนา ยาย เขตต์ โอลิเกตฺวา อีธ เอตฺตโก วิทฺติ ภวิสฺสตีติ รุกฺขํ โอลิเกตฺวา อีธ เอตฺตกาณิ ผลานิ ภวิสฺสนตีติ อากาสํ โอลิเกตฺวา อีเม อากาเส สกฺุณา เอตฺตกา นาม ภวิสฺสนตีติ ชานนตีติ มหาทุกฺขกฺขนธฺสุดตฺวณฺณนํ วุตฺตํ ฯ

[๓๗๑] **สณฺณํ จเปตฺวา**ติ อิมสฺมี องฺคุลิปฺพุเพคฺคิตฺเต สตํ โทตี อิมสฺมี สหฺสฺสนฺตฺอาทินา สณฺณํ กตฺวา คณฺนา ฯ **อจฺฉิทฺทคณฺนา**ติ เอกํ เทวตีอาทินวฺนตฺตวิธินา นีรฺนตฺรคณฺนา ฯ **ปัญทคณฺนา**ติ สกฺลนฺนปฺญฺปปาทนาทินา ปัญทิกคณฺนา ฯ เตนาท เขตต์ โอลิเกตฺวาตีอาทินตี ตฎฺฎีกา ฯ

มูทฺธาติ หตฺถมูทฺธา คณฺนา ฯ **คณฺนา**ติ อจฺฉิทฺทกาทิกคณฺนาติ โอมสฺวาทลิกฺขาบทฺวณฺณนา ฯ

หตฺถมูทฺธา คณฺนาติ องฺคุลิสฺงฺโกปเนน คณฺนา ปาลิกมิลกฺขกาทโย วีย ฯ นวฺนตฺวเสน คณฺนา อจฺฉิทฺทคณฺนา ฯ อาทิสฺทฺเทน สกฺลนฺนปฺญฺปปาทนาทฺวตฺถนภาคหฺราทิวเสน ปวตฺตา ปัญทคณฺนา คหิตา ฯ ยสฺส สฺวา ปคฺุณา โทตี โส รุกฺขมฺปิ ทิสฺวา เอตฺตกาณิ เอตฺถ ปณฺณานตี ชานาตีติ ตฎฺฎีกา ฯ

นัยอันมาในอรรถกถาอังคุตตรนิกายว่า “การนับไม้
ขาดสายชื่อว่า **มุตธา**. การนับประมวล ชื่อว่า **คณนา**.”

ฎีกาอังคุตตรนิกายนั้นว่า “อีกอย่างหนึ่ง การตั้ง
สัญญาไว้ที่ข้อมือทั้งหลายแล้วนับด้วยปลายนิ้วมือ ชื่อ
ว่า **มุตธา**. การนับไม้ขาดสายด้วยสามารถวิธีมี ๑,๒,๓,
เป็นต้น ชื่อว่า **คณนา**.”

อาทิสัพทว่า อัจฉิททกาทิ พระอรรถกถาจารย์ใส่
เข้าไปในอรรถกถาโอมสวาทลิกขาบทนั้น ก็เพื่อถือเอาการ
นับประมวล เพราะการนับประมวลนั้น ไม่ได้มาในพระ
วินัยแผนกหนึ่ง.

มารดาบิดา ยังบุตรให้ศึกษาแต่ศิลปะอันหาโทษ
มิได้มีประการดังกล่าวแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

มุตธาติ อัจฉิททคณนา ฯ **คณนา**ติ ปิณฑคณนาติ
องคุตตรวรรณนานโย ฯ

มุตธาติ วา องคุลิปพเพสุ สยณัม จเปตวา
หตถมุตธา ย คณนา ฯ เอกัม เทว ตีณตีอาทิวเสน
อัจฉิททคณนาติ ตฎฎีกา ฯ

ตตถ วินเย วิสุํ ตสสา อนาคตตตา
อัจฉิททกาทิติ อาทิสทโท ปิณฑนํ คเหตุํ ปกขิตโต ฯ

เอวํ วุตตบปการํ มาตาปิตโร อนวชเชเมว
สิปปปี ลิกขาเปนติ ฯ

[จัดการด้วยภริยาที่สมควร]

[๓๗๒] ในฐานะที่ ๔ ว่า **ปฎิรูป** เบน พึงทราบ
วินิจฉัยดังนี้: ด้วยภริยาที่สมควร คือคู่ควรกันด้วยสกุล
มรรยาท รูป โภคะ และบริวารเป็นต้น.

[๓๗๒] **ปฎิรูป** เบนาคติ กุลสีลรูปโมคปริวาราทิติ
อนรูป เบน อนุจฉวิเกน ทาเรน ฯ

[มอบทรัพย์มรดกให้ในสมัย]

[๓๗๓] ในฐานะที่ ๕ ว่า **สมเย ทายชช**
นียยาเทนติ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้: มารดาบิดา ย่อมให้
ทรัพย์ในสมัย. ก็ในคำว่า สมเย นั้น สมัยมี ๒ คือ นิจ
สมัย ๑ กาลสมัย ๑. บรรดาสมัยทั้ง ๒ นั้น สมัยเป็น
นิตย ชื่อว่า นิจสมัย คือกาลเป็นที่ทำนองๆ. ก็ นิจ
ศัพท์นี้ มี อภินท เป็นอรรถ ดุจ นิจ ศัพท์ในประโยคทั้ง
หลายมีว่า “มิตโกนอันซ่างกัลบกลสัดเป็นนิตย (เนืองๆ).”
สมัยคือกาลอันสมควรซึ่งมาถึงแล้ว ชื่อว่า กาลสมัย.
มารดาบิดาเมื่อให้โอวาทว่า “เจ้าจงลุกขึ้น ชมกเขมันถือ
เอาโภคะนี้, โภคะนี้ จงเป็นเสบียง (ต้นทุน) ของเจ้า, เจ้า
จงทำกุศลด้วยโภคะนี้” ชื่อว่าให้ในนิจสมัย ในสมัยทั้ง ๒
นั้น. เมื่อให้ในสมัยมีสมัยไว้จุก สมัยอวาทมงคลและ
วิวาหมงคลเป็นต้น ชื่อว่า ให้ในกาลสมัย.

[๓๗๓] **สมเย ทายชช นียยาเทนติ** สมเย
ธนํ เทนติ ฯ ตตถ จ นิจสมัยเย กาลสมัยเยติ เทว
สมยา ฯ ตตถ นิจฉฎโต สมโย นิจสมัยเย อภินท-
กรณกาโล ฯ อภินทโต ทิ อัย นิจฉทโท
นิจฉปพหสิโตตยาทิสู วีย ฯ ยุตตบปตตกาโล เอว
สมัยเย กาลสมัยเย ฯ ตตถ อฎุจาย สมฎุจาย อิม
คณห อยนเต ปริพพโย โหตุ อิมินา กุสลํ กโรหิตติ
เทนตา นิจสมัยเย เทนติ นาม ฯ ลีชาชนอวาท-
วิวาหาทิสมเย เทนตา กาลสมัยเย เทนติ นาม ฯ

ในกาลสมัยเหล่านั้น การไว้จุก ย่อมมีในเวลาเป็นเด็ก
อวาทมงคลและวิวาทมงคล ย่อมมีในเวลาที่บุตรธิดาถึง
ความเป็นหนุ่มสาว. อีกอย่างหนึ่ง มารดาบิดา แม่เมื่อให้
โอวาทแก่บุตรผู้นอนบนเตียงเป็นที่ตายในปัจจุบันกาลว่า
“เจ้าจงทำกุศลด้วยโคณะนี้” ชื่อว่าให้ในสมัย. บุตรบำรุง
มารดาบิดาทั้ง ๒ นั้นอยู่ ด้วยสามารถฐานะมีการเลี้ยง
เป็นต้น ย่อมกลับได้ประโยชน์เกื้อกูลมีการห้ามจากความ
ชั่วเป็นต้น ด้วยประการฉะนี้; เพราะฉะนั้น มารดาบิดา
ทั้ง ๒ นั้นอันบุตรควรบำรุงแม้อย่างนั้นโดยแท้.

เอตถ ลีชาชปน์ ทารกกาเล อวาทวิวาท
ปุตตธิดุณี โยพพนปตตกาเล ฯ อปีจ ปจฺฉิมกาเล
มรณมยเจ นิปนฺนสฺส อิมินา กุสลํ โกรหิตฺติ เทนฺตปิ
สมเย เทนฺติ นาม ฯ อิติ ภรณาทิวเสน เต
อุฏฺฐหนฺโต ปาปนินวารณาทิหิตํ ปฏฺฐิลภติ ตสฺมา เต
ตถापि อุปฺภูจฺจาทพฺพาว ฯ

[มารดาบิดาเห็นฐานะ ๕ จึงอยากได้บุตร]

[๓๗๔] แท้จริง แม้มารดาบิดา เมื่อเห็นฐานะทั้ง
หลายมีการเลี้ยงเป็นต้น จึงปรารถนาบุตร. ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย
จึงตรัส (คาถาเหล่านี้) ในปุตตสูตรปัจจกนิบาต อัง
คุตตรนิกาย ว่า

[๓๗๔] มาตาปิตโรปิ ทิ ภรณาทินิ จานานิ
สมปฺสฺสนฺตฺวา ปุตฺตํ ปฏฺฐเจฺนฺติ ฯ เตนาท ภควา
ปญฺจกจฺจคฺคตฺตเร ปุตฺตสฺสฺเต ภิภฺชุนฺติ ธมฺมํ เทเสนฺโต

“บัณฑิตทั้งหลาย เมื่อเห็นฐานะ ๕ คือ
บุตรอันเราเลี้ยงแล้วจักเลี้ยงเรา ๑ จักช่วยทำกิจ
ของเรา ๑ สกุลวงศ์พึงดำรงอยู่ได้นาน ๑ บุตรจะ
ปฏิบัติความเป็นทายาท ๑ อีกอย่างหนึ่ง จักตาม
เพิ่มให้ทักษิณาแก่เราผู้ล่วงลับไปแล้ว จึง
ปรารถนาบุตร. บัณฑิตทั้งหลาย เมื่อเห็นฐานะ ๕
เหล่านี้จึงปรารถนาบุตร.

ปญฺจ จานานิ สมปฺสฺสํ ปุตฺตํ อิจฺฉนฺติ ปญฺทิตฺตา
ภโต วา โน ภริสฺสฺสฺติ กิจฺจํ วา โน ภริสฺสฺสฺติ
กุลวํโส จิรํ ติฏฺฐเจ ทายชฺชํ ปฏฺฐิพฺพชฺชติ
อล วา ปน เปตานํ ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสฺสฺติ
จानานเตตานิ สมปฺสฺสํ ปุตฺตํ อิจฺฉนฺติ ปญฺทิตฺตา ฯ

เพราะฉะนั้น บุตรทั้งหลายผู้สงบเป็นสัตบุรุษ
ผู้กตัญญูกตเวทิตี เมื่อทวนระลึกถึงอุปการะที่ท่าน
ทำแล้วในก่อน ย่อมเลี้ยงมารดาบิดา ช่วยทำกิจ
ทั้งหลายของท่านเหมือนกตัญญูกตเวทิตีบุคคล ช่วย
ทำกิจของบุรพการีชนทั้งหลาย ฉะนั้น, บุตรผู้ทำ
ตามโอวาท เลี้ยงท่านผู้เลี้ยง (ตน) มาแล้วไม่ทำ
สกุลวงศ์ให้เสื่อม มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อม
เป็นผู้นำสรรเสริญ.”

ตสฺมา สนฺโต สปุริสา กตญฺญู กตเวทินो
ภรณฺติ มาตาปิตโร ปุพฺเพ กตมฺนุสฺสรํ
กโรนฺติ เนสํ กิจฺจํจนิ ยถาตํ ปุพฺพการินํ
โอวาทกาโร ภตฺตปฺปสิ กุลวํสํ อทาปยํ
สทฺโธ สิวเลน สมปนฺโน ปุตฺโต โทติ ปสฺสโยติ ฯ

[แก้อรธ]

[๓๗๕] อรธกถาปุตตสูตรนั้นว่า “บรรดาบทเหล่านี้สองบทว่า **ภโต วา โน** ความว่า บุตร อันเรา (ทั้ง ๒) เลี้ยงแล้ว คือประคับประคองแล้ว ด้วยการอุปถัมภ์ทั้งหลายมิให้ตึมน้ำนม ยังมือและเท้าให้เจริญเป็นต้น จักเลี้ยงเรา (ทั้ง ๒) ในเวลาที่เราเป็นคนแก่ด้วยการอุปถัมภ์ทั้งหลายมีการล้างเท้าให้อาบน้ำให้ยาและภัตเป็นต้น. สองบทว่า **กิจจํ วา โน** ความว่า บุตรจักพักการงานของตนไว้แล้วไปทำกิจของเรา (ทั้ง ๒) อันเกิดขึ้นแล้วในที่ต่างๆ มีราชสกุลเป็นต้น.

บทว่า **กุลวโร** ความว่า เมื่อบุตรรักษาสมบัติของเรา (ทั้ง ๒) มีนา สวน เงิน และทองเป็นต้นไว้ไม่ให้เสียหายอยู่. สกฺลวงค์พึงดำรงอยู่. อธิบายว่า จักตั้งอยู่สืบกาลนาน อีกอย่างหนึ่ง บุตรจักไม่ตัดทอนภัตทั้งหลายมิสลาภัตเป็นต้น อันเรา (ทั้ง ๒) ให้เป็นไปแล้ว คงเป็นไป (ตามเดิม), สกฺลวงค์ของเรา (ทั้ง ๒) จักตั้งมั่นสืบกาลนานแม้ด้วยอาการอย่างนี้. บทว่า ทายชชํ ความว่า บุตรเมื่อทำตนให้เป็นผู้สมควรแก่ความเป็นทายาท ด้วยการปฏิบัติสมควรแก่สกฺลวงค์ ชื่อว่า ย่อมปฏิบัติความเป็นผู้รับทรัพย์มรดกของเรา (ทั้ง ๒). บทว่า **ทกฺขิณํ** ความว่า บุตรจักทำปัดตีทานแล้ว ตามเพิ่มให้ทานจำเดิมแต่วันที่ ๓. ในที่นี้บุตรทั้งหลาย พึงทราบว่าเป็นผู้สงบ เป็นสัตบุรุษ เพราะการปฏิบัติชอบในมารดาบิดา (ทั้ง ๒). บทคาถาว่า **ปุพฺเพ กตมนุสฺสรํ** ความว่า เมื่อระลึกถึงคุณอันมารดาบิดาทำก่อนกว่า. บทว่า **โหวาทกาโร** ได้แก่ผู้ทำโหวาทอันมารดาบิดาให้ไว้แล้ว. บทว่า **ภโตปสึ** ได้แก่ผู้เลี้ยงมารดาบิดาซึ่งเลี้ยงตนมาแล้ว. บทว่า **ปสฺสโย** ความว่า บุตรย่อมเป็นผู้อันมหาชนควรสรรเสริญในปัจจุบันโดยแท้.”

กล่าวว่าการบำรุงมารดาบิดา จบ.

[๓๗๕] ตตถ **ภโต วา โน**ติ อมฺเหติ ถณฺว-
 ปายนหตฺถปาทวทมนาทิที ภโต ปุชฺชคฺคิโต อมฺเห
 มหฺลลกาเล ปาทโรวณ นหาปนยาคุภตฺตทานาทิที
 ภริสฺสตี ฯ **กิจจํ วา โน**ติ อตฺตโน กมฺมํ จเปตฺวา
 อมฺหากํ ราชกุลาทีสุ อุปฺปนฺนํ กิจจํ คนฺตฺวา
 ภริสฺสตี ฯ

กุลวโรติ อมฺหากํ สนฺตํ เขตฺตวตฺตมฺหิรณฺว-
 สุวณฺณาทิ อวินาสฺตฺวา รกฺขณฺเต ปุตฺเต กุลวโร
 จิริ ติฏฺฐเจยฺย ฯ **จฺสฺสตี**ติ อตฺถโถ ฯ อมฺเหติ วา
 ปวตฺติตฺตานิ สลาภตฺตาทินิ อนุปฺจฉินฺทิตฺวา ปวตฺติสฺสตี
 เอวปิ โน กุลวโร จิริ จฺสฺสตี ฯ **ทายชชนฺติ**
 กุลวฺसानุรูปาย ปฏิปตฺติยา อตฺตทานํ ทายชฺชารหํ
 กโรนฺโต อมฺหากํ ทายชฺชํ ปฏิปชฺชตี ฯ **ทกฺขิณนฺติ**
 ปตฺติตานํ กตฺวา ตตฺติยทิวสโต ปฏฺจาย ทานํ
 อนุปฺทสฺสตี ฯ อิมสฺมิ จาเน มาตาปิตุสุ สมฺมา-
 ปฏิปตฺติยา สนฺโต สปฺปริสาตี เวทิตฺตฺวา ฯ **ปุพฺเพ**
กตมนุสฺสรนฺติ มาตาปิตุหิ ปจฺมตฺโร กตํ คุณฺโ
 อนุสฺสรนฺตา ฯ **โหวาทกาโร**ติ มาตาปิตุหิ ทินฺนสฺส
 โหวาทสฺส กตฺตา ฯ **ภโตปสึ**ติ เยหิ ภโต เตสํ
 โปสโก ฯ **ปสฺสโย**ติ ทิฏฺฐเจว ธมฺเม มหาชนน
 ปสฺสิตฺตฺวา โหตีติ ตพฺพณฺณนา ฯ

มาตาปิตุอุปฏฺฐานกถา ฯ

กล่าวว่าการสงเคราะห์บุตรและภริยา

ปุตตทวารสงคหกถา

[บุตร ๓ จำพวก]

[๓๗๖] ธรรมดาบุตรมี ๓ จำพวก. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุตร ๓ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก. บุตร ๓ จำพวกเป็น ไฉน? คือ อติชาตบุตร อนุชาตบุตรอวชาตบุตร. ภิกษุทั้งหลาย ก็อติชาตบุตรเป็นอย่างไร ? ภิกษุทั้งหลายมารดา บิดาของบุตรในโลกนี้ ไม่ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ไม่ถึง พระธรรมเป็นสรณะ ไม่ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ไม่งดเว้น จากปาณาติบาตอทินนาทาน กามมิถฉนจาร มุสาวาท, ไม่งดเว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่ง ความประมาท, เป็นผู้ทุศีล มีบาปกรรม, ส่วนบุตรของเขา ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ งดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ งด เว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความ ประมาท มีศีลมีกัลยาณธรรม, ภิกษุทั้งหลาย อติชาตบุตร อย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อนุชาตบุตรเป็นอย่างไร ? ภิกษุ ทั้งหลายมารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ ถึงพระพุทธเจ้าเป็น สรณะ ฯลฯ มีศีลมีกัลยาณธรรม; และบุตรของเขา ก็ เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ฯลฯ เป็นผู้มีศีล มี กัลยาณธรรม, ภิกษุทั้งหลาย อนุชาตบุตรอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อวชาตบุตรเป็นอย่างไร ? ภิกษุ ทั้งหลายมารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ เป็นผู้ถึง พระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ฯลฯ มีศีล มีกัลยาณธรรม; ส่วน บุตรของเขา ไม่ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ฯลฯ เป็นผู้ ทุศีล มีบาปกรรม, ภิกษุทั้งหลาย อวชาตบุตรอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย บุตร ๓ จำพวกเหล่านี้แล มีปรากฏ อยู่ในโลก.” (พระผู้มีพระภาค) ได้ตรัสความนี้แล้ว, จึง ตรัสคำเป็นคาถานี้ในความข้อ (ตโยปุตตสูต) นั้น ดังนี้ ว่า

“บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมปรารถนาอติชาตบุตร อนุชาตบุตร ไม่ปรารถนาอวชาตบุตรผู้ตัดสกุล; บุตรเหล่านี้แล มีอยู่พร้อมในโลก. บุตรเหล่าใด

[๓๗๖] ปุตตา นาม ตโย โหนติ ฯ เตนาห ตโยเม ภิกขเว ปุตตา สนโต สวิขฆมานา โลกสมิ ฯ กตเม ตโย ฯ อติชาโต อนุชาโต อวชาโตติ ฯ กถญจ ภิกขเว ปุตโต อติชาโต โหติ ฯ อธิ ภิกขเว ปุตตสส มาตาปิตโร โหนติ น พุทฺธ สรณํ คตา น ธมฺมํ สรณํ คตา น สงฺฆํ สรณํ คตา ปาณาติปาตา อปปฏิวิรตา อทินนาทานา กาเมสุ มิฉนจารา มุสาวาทา สุราเมรยมชชปมาทญฺจ จานา อปปฏิวิรตา ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา ปุตโต จ เนลฺ โหติ พุทฺธํ สรณํ คโต ธมฺมํ สรณํ คโต สงฺฆํ สรณํ คโต ปาณาติปาตา ปฏิวิโร ตเปฯ สุราเมรยมชชปมาทญฺจ จานา ปฏิวิโร สิวา กลยาณธมฺโม เอว โข ภิกขเว ปุตโต อติชาโต โหติ ฯ

กถญจ ภิกขเว ปุตโต อนุชาโต โหติ ฯ อธิ ภิกขเว ปุตตสส มาตาปิตโร โหนติ พุทฺธํ สรณํ คตา ฯเปฯ สิวโนโต กลยาณธมฺมา ปุตโต จ เนลฺ โหติ พุทฺธํ สรณํ คโต ฯเปฯ สิวา กลยาณธมฺโม เอว โข ภิกขเว ปุตโต อนุชาโต โหติ ฯ

กถญจ ภิกขเว ปุตโต อวชาโต โหติ ฯ อธิ ภิกขเว ปุตตสส มาตาปิตโร โหนติ พุทฺธํ สรณํ คตา ฯเปฯ สิวโนโต กลยาณธมฺโม ปุตโต จ เนลฺ โหติ น พุทฺธํ สรณํ คโต ฯเปฯ ทุสฺสีโล ปาปธมฺโม เอว โข ภิกขเว ปุตโต อวชาโต โหติ ฯ

อิเม โข ภิกขเว ตโย ปุตตา สนโต สวิขฆมานา โลกสมินฺติ ฯ

อติชาตํ อนุชาตํ ปุตตมิฉนฺติ ปญฺชิตา อวชาตํ น อิจฉนฺติ โย โหติ กุลคนฺธโน เอเต โข ปุตตา โลกสมิฺย เภ ภวนฺติ อุปาสภา

เป็นอุบาสก มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล รู้ถ้อยคำ (ของยาจก) ปราศจากความตระหนี่, บุตรเหล่านั้น ย่อมไฟโรจน์ในบริษัททั้งหลาย เหมือนพระจันทร์ พ้นจากก้อนเมฆ ไฟโรจน์อยู่.”

สพธา สีเลน สมปนฺนา วทญฺญ วิตมจฺจรา
จนฺโทวพฺภมฺนา มุตฺโต ปริสาสุ วิโรจเรติ ฯ

ตโยปุตตสูตรในอิติวุตตกะ จป.

อิติวุตตกะ ตโยปุตตสูตร ๖

[๓๗๗] นัยอันมาในอรรถกถา ตโยปุตตสูตรนั้นว่า “บุตรผู้เกิดแต่ตน บุตรผู้เกิดแต่อก หรือแม่บุตรที่เขาให้ เป็นต้น ชื่อว่า **บุตร**. บุตรผู้เกิดล่วงมารดาบิดาด้วยคุณทั้งหลายของตน, อธิบายว่า มีคุณยิ่งกว่ามารดาบิดาเหล่านั้น ชื่อว่า **อติชาตบุตร**. บุตรผู้เกิดพอสมควรแก่มารดาบิดาด้วยคุณทั้งหลาย, อธิบายว่า มีคุณเสมอด้วยมารดาบิดาเหล่านั้น ชื่อว่า **อนุชาตบุตร**. บุตรผู้เกิดไม่เสมอด้วยมารดาบิดาด้วยคุณทั้งหลาย, อธิบายว่า มีคุณเลวกว่ามารดาบิดาเหล่านั้น ชื่อว่า **อวชาตบุตร**.

[๓๗๗] **ปุตฺตาติ** อตฺรชา โอรสปุตฺตา ทินฺนกาทโยปี วา ฯ **อติชาตฺติ** อตฺตโน คฺุณฺเหติ มาตาปิตโร อติกฺกมิตฺวา ชาโต เตหิ อธิกคฺุณฺโณติ อตฺโถ ฯ **อนุชาตฺติ** คฺุณฺเหติ มาตาปิตฺนํ อนุโรไป หุตฺวา ชาโต เตหิ สมากคฺุณฺโณติ อตฺโถ ฯ **อวชาตฺติ** คฺุณฺเหติ มาตาปิตฺนํ อสโม หุตฺวา ชาโต เตหิ นินฺนคฺุณฺโณติ อตฺโถ ฯ

ก็บุตร ย่อมเป็นผู้ยิ่ง ผู้เสมอ และผู้เลวกว่ามารดา บิดาด้วยคุณเหล่าใด; พระผู้มีพระภาค เพื่อจะทรงจำแนก คุณเหล่านั้นแสดง จึงตรัสคำว่า **กถญจ ภิกฺขเว** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปปฏิวริตา** ได้แก่ ผู้ชื่อว่า ไม่งดเว้น เพราะไม่มีสมทานวิริติและสัมปัตตวิริติ. บทว่า **ทุสฺสีลา** ได้แก่ผู้ชื่อว่า ไม่มีศีล เพราะไม่มีคุณแม่สักว่าศีล ๕ เพราะไม่มีสมทานวิริติและสัมปัตตวิริตินั้นนั่นแล. บทว่า **ปาปชมฺมา** ได้แก่ ผู้มีธรรมลามก คือ มีอาชาระเลว ทราม. บทว่า ปฏิวริโต ได้แก่ผู้ชื่อว่า ผู้งดเว้น คือผู้ตั้งอยู่ ห่างไกลเพราะสมทานสิกขาบท. ในทุกๆ บทที่เหลือ ก็ นัยนี้.

เยหิ ปน คฺุณฺเหติ ปุตฺโต มาตาปิตฺนํ อธิโก สมานํ ทีนํ จ โหติ เต วิภชิตฺวา ทสฺเสตฺถ กถญจ ภิกฺขเวตฺยาทิมาท ฯ ตตฺถ **อปปฏิวริตาติ** สมากานสมปตฺตวริตฺตินมภาเวน นปปฏิวริตา ฯ **ทุสฺสีลาติ** ตโตเอว ปญฺจสีลมตฺตสฺสาปี อภาเวน นิสฺสีลา ฯ **ปาปชมฺมาติ** ลามกชมฺมา ทินาจารา ฯ ปฏิวริโตติ สิกฺขาปทสมาทาเนน วิโรเต อารกา จิตฺโต ฯ เอส นโย สพฺพตฺถ ฯ

บทว่า **สีลวา** ได้แก่ ผู้มีศีล ๕ ตามที่กล่าวแล้ว. บทว่า **กल्याณธมฺโม** ได้แก่ผู้มีธรรมดี อธิบายว่า ชื่อว่า ผู้มีปัญญาถึงพร้อม เพราะความถึงพร้อมด้วยทิวฏฐิอันเป็น เครื่องแสดงสรณคมน์.

สีลวาติ ยถาวุตฺตปญฺจสีลวา ฯ **กल्याณธมฺโมติ** สุนฺทรธมฺโม สรณคมนปริทีปิกาย ทิวฏฐิสมปตฺติยา สมปนฺนปฺปญฺโณติ อตฺโถ ฯ

ก็บุตรใด เมื่อมารดาบิดา เป็นผู้ไม่มีศรัทธา และ ไม่มีศีล แม้นตนเองก็เป็นผู้เช่นนั้น, บุตรแม้นั้น พึงทราบว่าจะ อวชาตบุตรทีเดียว. เพราะอรรถรวมทั้งหลายมีอัสัทธิยะ เป็นต้น พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ในลักษณะแห่งความเป็น อวชาตบุตรในตโยปุตตสูตรนี้, ก็อรรถมีอัสัทธิยะเป็นต้น

โย ปน ปุตฺโต มาตาปิตฺตฺส อสฺสทฺเธสุ ทุสฺสีเลสุ จ สยปี ตาทีโส โสปี อวชาโตเยวาทิ เวทิตฺโพ ฯ อสฺสทฺธิยาทโย หิ อึธ อวชาตภาวสฺส ลกฺขณํ วุตฺตา เต จ ตลฺมึ สวิชฺชนฺติ ฯ มาตา- ปิตโร ปน อุปาทาย ปุตฺตสฺส อติชาตาทิภาโว

เหล่านั้น ย่อมมีพร้อมในอวชาตบุตรนั้น พระผู้มีพระภาค ตรัสความที่บุตรเป็นผู้ชื่อว่าอติชาตบุตรเป็นต้น เพราะ เทียบเคียงมารดาบิดา. บทว่า **กุลคณฺโณ** แปลว่า ผู้ตัด สกุล คือผู้ยังสกุลให้พินาศ. ก็ **คณฺธ** ศัพท์ในบทว่า **กุลคณฺโณ** นี้ มีการตัดเป็นอรรถ **ดฺจ คณฺธ** ศัพท์ใน ประโยคทั้งหลายมีประโยคที่ว่า **อุปลคณฺธปฺจจตฺถิกา** เป็นต้น (แปลว่า ข้าศึกผู้ตัดหัวใจ เพียงดังดอกอุบล). บทว่า **โลกสมฺมิตฺติ** ความว่า บุตรเหล่านั้น มีอติชาตบุตร เป็นต้นนั้นแล ชื่อว่าบุตร ในสัตว์โลกนี้. บุตรพ้นจากบุตร ๓ จำพวกนี้ย่อมไม่มี.

ก็บรรดาบุตร ๓ จำพวกนี้ บุตรเหล่าใด ชื่อว่า อุปาสกเพราะถึงพร้อมด้วยสรณคณฺน์ เป็นผู้ฉลาดในกรรม ด้วยญาณเครื่องรู้ความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน. ก็บุตรเหล่านั้นเป็นบัณฑิตคือมีปัญหาถึงพร้อม คือ บริบูรณ์ด้วยศีล ๕ ศีล ๑๐. บุตรเหล่าใด รู้คำพูดของ พวกยาจก คือทราบความประสงค์ของยาจกเหล่านั้น ด้วยการเห็นอาการแห่งหน้า (หรือปาก) เท่านั้น เหตุนั้น บุตรเหล่านั้นชื่อว่าวาทัญญู. อีกอย่างหนึ่ง บุตรเหล่าใด ได้ยินคำพูดของยาจกเหล่านั้นว่า “โปรดให้ (ทาน)” แล้ว คิดว่า “ชนเหล่านี้ ไม่ให้ทานในกาลก่อน จึงเป็นอย่างนี้. ส่วนเราไม่ควรเป็นอย่างนี้ ดังนี้แล้ว ย่อมทราบความว่า ด้วยการบริจาคนแก่ยาจกเหล่านั้น เหตุนั้น บุตรเหล่านั้น ชื่อว่า วาทัญญู. อีกอย่างหนึ่ง บุตรเหล่าใด ย่อมทราบคำ พูด อันแสดงคุณ มีความที่สัตว์เป็นผู้มีกรรมเป็นของๆ ตนเป็นต้น ของบัณฑิตทั้งหลาย เหตุนั้น บุตรเหล่านั้น ชื่อว่า วาทัญญู. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ปทญญู ก็มี. ความว่า ผู้มอบให้เสมอ คือผู้มีปกติบริจาคน.

บทว่า **อพฺภกฺขนา** ความว่า บุตรเหล่านั้น ย่อม ไฟโรจณ์ คือ รุ่งเรือง ได้แก่ งดงามในบริษัททั้งหลายมี อุปาสกบริษัทเป็นต้น และในบริษัททั้งหลายมีชัตตติยบริษัท เป็นต้น เหมือนพระจันทร์พ้นจากก้อนกล่าวคือหมอก หรือจากกลีบเมฆ ไฟโรจณ์อยู่.”

[๓๗๘] บาลีปັນทรชาดกในติสสนิชาต ว่า “ก็บุตรมี ๓ จำพวกบุตรอื่นไม่มีเลย, คือ บุตรผู้มีปกติอยู่ภายใน (ล่านัก) บุตรที่เขาให้บุตรเกิดแก่ตน.”

อรรถกถาปັນชาดกนั้นว่า “บทว่า **อญฺโฆ** ความว่า ชื่อว่า บุตรอื่น คือจำพวกที่ ๔ ย่อมไม่มี. บทว่า **อนฺเต-**

วฺจจติ ๑ **กุลคณฺโณ**นติ กุลจฺเจทโก กุลวินาสโก ๑ เณทนฺตโก เหนถถ คณฺธสทฺโท อุปลคณฺธปฺจจตฺถิกาติ- อาทิสฺสู วย ๑ **โลกสมฺมิตฺติ** เอเต อติชาตาทโย ปุตุตา เอว อิมสมฺมิตฺติ สตฺตโลเก ปุตุตา นาม ๑ น อิตฺโต วินมฺตฺโต อตฺถิ ๑

อิมสฺส ปน เย สรณคณฺนสมฺปตฺติยา อุปาสกา ภวานฺติ กมฺมสฺสกตญฺยาเณน กมฺมสฺส โภวิทา เต จ ปญฺชิตฺตา ปญฺจวนฺโต ปญฺจสิลทสฺสีเลน สมฺปนฺนา ปริปุญฺญา ๑ ยาจกานํ วจันํ ชานนฺติ เตสํ มุขา- การทสฺสเนเนว อตฺถิ ชานนฺตฺติ วทญฺญู ๑ เตสํ วา เทหิตฺติ วจันํ สุตฺวา อิมํ ปุพฺเพ ทานํ อทฺตฺวา เอวํ ภูตา มยา ปน น เอวํ ภวิตพฺพนฺติ เตสํ ปริจฺจาเคน ตทตฺถิ ชานนฺตฺติ วทญฺญู ๑ ปญฺชิตานํ วา กมฺมสฺสกตาทิปิกํ วจันํ ชานนฺตฺติ วทญฺญู ๑ ปทญฺญูติ จ ปจฺจนฺติ ๑ ปทานิยา ปริจฺจาคสฺสีลาติ อตฺถิ ๑

อพฺภกฺขนาติ อพฺภกฺสงฺฆาตา ขนา เมฆปฏฺฐลา วา มุตฺโต จฺนฺโท วย อุปาสกาทิปริสาสุ ชตฺติยาปริสาสุ จ วิโรจเร วิราเชนฺติ โสภนฺตฺติ ตพฺพณฺณนโย ๑

[๓๗๘] ตโย ทิ ปุตุตา น ทิ อญฺโฆ อตฺถิ อนฺเตวาสิ ทินฺนโก อตฺรชฺชิตฺติ ติสสนิปาเต ปญฺทรกฺชาตก- ปาลี ๑

อญฺโฆติ อญฺโฆ จตฺตฺโต ปุตุโต นาม นตฺถิ ๑ **อนฺเตวาสิ**ติ ลิปฺปี วา อุกคณฺหนฺโต ปญฺหํ วา

วาลี ได้แก่บุตรผู้เรียนศิลปะบ้าง พังปัญหาบ้างอยู่ใน
สำนัก. บทว่า **ทินนโก** ได้แก่บุตรที่คนอื่นให้แล้ว
ด้วยกล่าวว่า “ผู้นี้ จงเป็นบุตรของท่าน.”

สุนโต สุนติเก วุตโต ๑ **ทินนโก**ติ อยนเต ปุตโต
โหตุติ ประเท ทินโนติ ตพพณณนา ๑

[บุตร ๔ จำพวก]

[๓๗๙] อรรถกถากฎฐารชาดกในเอกนิบาตว่า
“ก็ชื่อว่าบุตรนี้ มี ๔ จำพวก คือ บุตรอาศัยตนเกิด บุตร
เกิดในเขต บุตรผู้มีปกติอยู่ภายใน บุตรที่เขาให้. บรรดา
บุตร ๔ จำพวกนั้น บุตรผู้อาศัยตนเกิด ชื่อว่า อัตรชะ.
บุตรผู้เกิดในที่ทั้งหลาย คือบนหลังที่นอน บนบัลลังก์ ที่
อกเป็นต้น ชื่อว่า เขตระชะ, บุตรผู้เรียนศิลปะในสำนัก
ชื่อว่า อันเตวาสิก. บุตรที่เขาให้เพื่อต้องการให้เลี้ยงชื่อว่า
ทินนกะ.”

แต่ในมงคลกถานี้ ท่านย่อมได้แต่บุตรที่อาศัยตนเกิด
อันต่างโดยประเภทมีอิตชาตบุตรเป็นต้น. ด้วยเหตุนี้
พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวไว้ในอรรถกถา ว่า “บุตรกิติ
ธิดากิติ ซึ่งเกิดแต่ตน ย่อมถึงการนับว่า “บุตร” ทั้งนั้น.”

[ภริยา ๒๐ จำพวก]

[๓๘๐] ภริยา ๒๐ จำพวก พระอุบาลีเถระกล่าวไว้
ในวิภังค์แห่งสังญจรัตนสิกขาบทอย่างนี้ว่า “สตรีที่มารดา
รักษา สตรีที่บิดารักษา สตรีที่มารดาบิดารักษา สตรีที่พี่
(น้อง) ชายรักษา สตรีที่พี่ (น้อง) หญิงรักษา สตรีที่ญาติ
รักษา สตรีที่โคตรรักษา สตรีที่ธรรมรักษา สตรีที่มีอารักขา
สตรีที่มีอาชญาครอบ สตรีที่ชื่อมาด้วยทรัพย์ สตรีที่อยู่ด้วย
ความพอใจ สตรีที่อยู่ด้วยโภคะ สตรีที่อยู่ด้วยแผ่นผ้า
สตรีที่จุ่มนิ้วมือในภาชนะน้ำ สตรีที่บุรุษปลงเทริดลง สตรี
ที่เป็นทั้งทาสทั้งภริยา สตรีที่เป็นทั้งผู้ทำงานทั้งภริยา
สตรีที่ธงนำมา สตรีที่บุรุษอยู่ร่วมเพียงครุหนึ่ง” ชื่อว่า
ภริยา.

[๓๗๙] ปุตโต จ นามเส อตรโซ เขตโร
อนเตวาสิโก ทินนโกติ จตฺตพฺโพ ๑ ตตถ อตตานํ
ปฏิจจ ชาโต อตรโซ นาม ๑ สยนปิฏฺเฐ ปลลงเก
อุเวตี เอวมาทิสฺสู นิพฺพตโต เขตโร นาม ๑ สุนติเก
สิปฺปคฺคณฺหนโก อนเตวาสิโก นาม ๑ โปสวานตถาย
ทินโน ทินนโก นามาทิ เอกนิปาเต กฏฐารชชาดก-
วรรณนา ๑

อิธ ปน อติชตาตาทิภททินฺนา อตรชาวา
ลพฺพนติ ๑ เตนาหฺภูจกถายํ อตตนา ชาตปุตฺตวาปี
ธิตโรปิ ปุตฺตเตวว สงฺขยํ คจฺจนฺตตีติ ๑

[๓๘๐] ทารา นาม วิสตี ภริยา มาตฺรภฺขิตา
ปิตรภฺขิตา มาตาปิตรภฺขิตา ภาตฺรภฺขิตา ภคินีภฺขิตา
ญาติภฺขิตา โคตฺตรภฺขิตา ธรรมภฺขิตา สารภฺษา
สปริทธิณฺทา ธนภฺกิตา ฉนฺทวาสิณี โภควาสิณี
ปฏฺวาสิณี โอบตฺตคฺคินี โอภฏฺจุมฺพฺภา ทาสี จ
ภริยา จ กมฺมการี จ ภริยา จ ธชาหฺภฺฐา มุหฺตฺตีกาติ
เอวํ สญฺจรัตนวิภังฺเก วุตฺตา ๑

[แก้อรรถ]

[๓๘๑] อรรถกถาวีถกัแห่งลัญจรัตนสิกขาบทนั้น ว่า “บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มาตรฐานชิตา** ได้แก่ สตรีที่มารดารักษา คือ มารดารักษาโดยประการที่จะสำเร็จการอยู่ร่วมด้วยบุรุษไม่ได้ ด้วยเหตุนั้น แม้ในบทภษณะแห่งลัญจรัตนสิกขาบทนั้น พระอุบาลีเถระ จึงกล่าววว่า “มารดา ย่อมรักษา คุมครอง ยังตนให้ทำความเป็นใหญ่ยังอำนาจให้เป็นไป.” บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **รกขติ** ความว่า ย่อมไม่ให้ไปในที่ไหนๆ. บทว่า **โคเปติ** ความว่า ย่อมกักไว้ในที่คุมครองโดยประการที่บุรุษเหล้าอื่นจะไม่เห็น. สองบทว่า **อิสสรีย กาเรติ** ความว่า ห้ามการอยู่ตามอำเภอใจแห่งสตรีนั้น ประพฤติข่มขี้. สองบทว่า **วส วตเตติ** ความว่า ยังอำนาจของตนให้เป็นไปในเบื้องบนแห่งสตรีนั้นอย่างนี้ว่า “เจ้าจงทำสิ่งนี้. อย่าได้ทำสิ่งนี้.” แม้สตรีทั้งหลายมีสตรีที่บิดารักษาเป็นต้น พึงทราบโดยนัยนั้น.

โคตรหรือธรรมย่อมรักษาไม่ได้. แต่ว สตรีอันชนผู้มีโคตรเสมอกัน และอันชนผู้ประพฤดิธรรมร่วมกัน คือชนผู้บวชอุทิศพระศาสดาพระองค์เดียวกัน และชนผู้นับเนื่องในคณะเดียวกันรักษาแล้ว ท่านเรียกวว่า “สตรีผู้อันโคตรรักษา สตรีผู้อันธรรมรักษา.” สตรีเป็นไปกัด้วยอารักขาชื่อว่า สตรีมีอารักขา. สตรีเป็นไปกัด้วยอาชญา รอบ ชื่อว สตรีมีอาชญา รอบ.”

[๓๘๒] ฎีกาวีถกัแห่งลัญจรัตนสิกขาบทนั้นวว่า “บทว่า **เสริวหาร** ได้แก่ การเที่ยวไปตามความพอใจของตน. บทว่า **วส** ได้แก่ ยังอาชญา. โคตรมีโคตรโคตรเป็นต้น ชื่อว โคตร. ธรรมแห่งชนทั้งหลายมีชนผู้นุ่งห่มผ้าขาวและปริพาชกเป็นต้น หรือแห่งสกุลนั้นๆ ชื่อว ธรรม. **โคตต** คัพท ย่อมเป็นไปในชนผู้มีโคตรทั้งหลาย และ **ธมม** คัพท ย่อมเป็นไปในชนผู้มีปกติประพฤดิธรรมทั้งหลาย เหตุนั้น พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าววคาวว่า **สโคตเตติ** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สโคตเตติ** ได้แก่ ผู้มีโคตรเสมอกัน อธิบายวว่า ผู้เกิดในวงศ์เดียวกัน.

บทว่า **สทหมมิเกติ** ความว ผู้มีธรรมอันพึงประพฤดิร่วมกันในศาสนาของพระศาสดาพระองค์เดียวกัน หรือผู้มีธรรมแห่งสกุลที่เสมอกัน. ด้วยเหตุนี้

[๓๘๑] ตตถ **มาตรฐานชิตา** มาตรา รกขิตา ยถา ปุริเสน ลวาล น กปะเปติ เอว มาตรา รกขิตา ๑ เตนสส ปทภษเนปิ วุตต มาตรา รกขติ โคเปติ อิสสรีย กาเรติ วส วตเตติติ ๑ ตตถ **รกขติ** กตถจิ คนตุ น เทติ ๑ **โคเปติ**ติ ยถา อญเณ น ปสสนติ เอว คุตตฎฐาเน จเปติ ๑ **อิสสรีย กาเรติ**ติ เสริวหารมสสา นิเสเธนตี อภิวิตวา วตติติ ๑ **วส วตเตติ**ติ อิท กโรติ อิท มา อกาสิตี เอว อตตโน วส ตสสา อุปริ วตเตติ ๑ เอเตนุปาเยน ปิตุรกขิตาทโยปิ ภาตพพา ๑

โคตต วา ธมโม วา น รกขติ ๑ สโคตเตติ ปน สทหมมิเกติ จ เอก สตถาร อุททิสส ปพพชิตเทติ เอกคนปริยาปนเนติ จ รกขิตา โคตตรกขิตา ธมมรกขิตาติ วุจติ ๑ สท อารกขเนน สารกขา ๑ สท ปริทณฺเทน สปริทณฺชาติ ตพพณฺณนา ๑

[๓๘๒] **เสริวหาร**นติ สจฺจนทจาว ๑ **วสน**ติ อาณ ๑ **โคตต**นติ โคตรโคตตาทิกิ โคตต ๑ **ธม**โมติ ปณฺทรวงคปริพพาชกาทีนึ เตส เตส วา กุลาน ธมโม ๑ โคตตวณฺเตสฺ โคตตสทโท ธมมจาวริสฺ จ ธมมสทโท วตตติติ อาท สโคตเตทีติอาที ๑ ตตถ **สโคตเต**ทีติ สมานโคตเตติ เอกวสชาเตทีติ อตฺถเ ๑

สทหมมิเกทีติ เอกสฺส สตถุ สาสเน สทจริตพพธมเมที สมานกุลธมเมที วา ๑ เตนเววาท เอก สตถารนุติอาที ๑ ตตถ เอก สตถาร อุททิสส

นั่นแล พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวคำว่า **เอก สตุถาร** เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น ด้วยคำนี้ว่า **เอก สตุถาร อุททิสส ปพพชิตติ** พระอรรถกถาจารย์กล่าวถึงชนทั้งหลายมีชนผู้มุ่งห่มผ้าขาวและปริพาชก เป็นต้น. บทว่า **เอกคณปริยาปนเนติ** ได้แก่ อันชนผู้นับเนื่องในคณะเดียวกันมีช่างดอกไม้ เป็นต้น.”

ฎีกาสังคิตติสูตรและลัมมาทฎีกาสูตร ว่า “สตรีอันชนผู้มีโคตรเสมอกันรักษาแล้ว ชื่อว่า **โคตตรกชิตา**, สตรีอันชนผู้มีธรรมร่วมกันรักษาแล้ว ชื่อว่า **ธมมรชิตา**, สตรีมีสามี ชื่อว่า **สารกษา**, พระราชาทรงตั้งอาชญาไว้ในเพราะละเมิดสตรีใด สตรีนั้น ชื่อว่า **สปริทฐา**.”

[๓๘๓] นัยอันมาในอรรถกถาสัจจวิตติกาชยาบว่า “สตรีที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์น้อยบ้างมากบ้าง ชื่อว่า **ธนกุกิตา**. ก็เพราะสตรีนั้น เพียงเขาซื้อมาด้วยทรัพย์เท่านั้น ยังไม่ชื่อว่าภริยา, แต่ที่ชื่อว่า ภริยา ก็เพราะเป็นผู้ที่เขาซื้อมาเพื่อประโยชน์แก่การอยู่ร่วม; ฉะนั้น ในนิทเทสแห่งบทว่า **ธนกุกิตา** นั้น พระอุบาลีเถระจึงกล่าวว่า “บุรุษซื้อมาด้วยทรัพย์แล้วให้อยู่.”

สตรีใด ย่อมอยู่ด้วยความพอใจ คือ ด้วยความยินดีของตน เหตุนั้น สตรีนั้น ชื่อว่า **ฉนทวาลี**. แต่เพราะเหตุที่สตรีนั้น ย่อมเป็นภริยาด้วยเหตุลัทธิกว่าความพอใจของตนฝ่ายเดียวก็หาไม่ แต่ชื่อว่าเป็นภริยา เพราะเป็นผู้อันบุรุษรับรองแล้ว ฉะนั้น ในนิทเทสแห่งบทว่า **ฉนทวาลี** นั้น พระอุบาลีเถระ จึงกล่าวว่า “บุรุษที่รักย่อมยังสตรีที่รักให้อยู่.”

สตรีใด ย่อมอยู่ด้วยโภคะ เหตุนั้น สตรีนั้น ชื่อว่า **โภควาลี**. คำว่า **โภควาลี** นั้นเป็นชื่อแห่งสตรีในชนบทผู้ได้อุปกรณ์แห่งเรือนมีครกสาก เป็นต้นแล้วเข้าถึงความเป็นภริยา. สตรีใด ย่อมอยู่ด้วยแผ่นผ้า เหตุนั้นสตรีนั้น ชื่อว่า **ปฏวาลี**. คำว่า **ปฏวาลี** นั้น เป็นชื่อแห่งสตรีซึ่งใจ ผู้ได้วัตถุเพียงผ้านุ่งหรือผ้าห่มแล้วเข้าถึงความเป็นภริยา.

คำว่า **โธปตตกนิ** นั้น เป็นชื่อแห่งสตรีผู้ที่หมูญาติยังมีมือของคู่บ่าวสาวให้จุ่มลงในถาดน้ำถาดเดียวกันแล้วกล่าวว่า “เจ้าทั้ง ๒ จงปรองดองไม่แตกกันดูน้ำนี้เถิด” ดั่งนี้แล้ว กำหนดถือเอา. เทริด (ของเทินบนศีรษะ) ของสตรีนั้น อันบุรุษนำลง คือ ปลงลงแล้ว เหตุนั้น สตรี

ปพพชิตติ อิมินา ปณฺทฺรจฺคปฺริพฺพชกาทโย วุตฺตา ฯ **เอกคณปริยาปนเนติ** มาลาการาทีเอกคณปริยาปนเนติตีตฎฎีกา ฯ

สโคตเตติ รกชิตา โคตตรกชิตา สหธมเมธี รกชิตา ธมมรกชิตา สสสามีกา สารกษา ยสฺสา คมเน รณญา ทณฺโท จปีโต สปฺริทฐาตี สงฺคิติสฺสุตตสมมาทฎีกาสุตตฎีกา ฯ

[๓๘๓] อปฺเปเน วา พหฺนา วา ธเนน กิตา ธนกุกิตา ฯ ยสฺมา ปน สา น ธนกุกิตมตฺตา เอว ภริยา ลฺวา สตุถาย ปน กิตตฺตา ภริยา ตสฺมา สส นิตฺเทเส ธเนน กิณฺตฺวา วาเสตีตี วุตฺตํ ฯ

ฉนฺเทน อตฺตโน รุจฺยา วสตีตี ฉนทวาลี ฯ ยสฺมา ปน สา น อตฺตโน ฉนทมตฺเตเนว ภริยา โหตี ปุริเสน ปน สมปฏฺิจฉิตตฺตา ตสฺมา สส นิตฺเทเส ปิโย ปิยํ วาเสตีตี วุตฺตํ ฯ

โภเคน วสตีตี โภควาลี ฯ อุทฺทกฺขลฺมฺสลาที- ฆรูปกรณํ ลกิตฺวา ภริยาภาวํ อุปคฺจฉนฺติยา ชนปทีตฺถิยา เอตมธิวจณํ ฯ ปญฺเณน วสตีตี ปฏวาลี ฯ นินฺวาสนมตฺตํ วา ปารุปนมตฺตํ วา ลกิตฺวา ภริยาภาวํ อุปคฺจฉนฺติยา ทลิตฺทิตฺถิยา เอตมธิวจณํ ฯ

โธปตฺตกนินฺตี อุภินฺนํ เอกิสฺสา อุทกปาฐิยา หตฺเต โธตาเรตฺวา อิทํ อุทกํ วิย สสฺฐจฺจา อภชฺชา โหถาตี วตฺวา ปรีคฺคหิตาเยตํ นามํ ฯ โธภฏฺ์ โธโรปีตํ จุมพฺฐมฺสลาตี โธภฏฺ์จุมพฺฐา กฏฺฐหาริกาทีน- มณฺญตฺรา ฯ ยสฺสา สีสโต จุมพฺฐํ โธโรเปตฺวา

นั้น ชื่อว่า **โภทจุมพญา** คือบรรดาสตรีทั้งหลายมีสตรี
หยาบพิณเป็นต้นคนใดคนหนึ่ง. คำว่า **โภทจุมพญา** นั้น
เป็นชื่อแห่งสตรีผู้ที่บุรุษยกเทริดลงจากศีรษะแล้วให้อยู่ใน
เรือน.

บทว่า **ทาสี จ** ได้แก่สตรีเป็นทั้งทาสีเป็นทั้งภริยา
ของตนเอง. สตรีผู้ทำงานในเรือนเพื่อค้ำจาง ชื่อว่า สตรี
ทำการงาน; บุรุษบางคนไม่มีความต้องการด้วยภริยาของ
ตน สำเร็จการครองเรือนกับสตรีนั้น สตรีนี้ ท่านเรียกว่า
“สตรีผู้ทำการงานด้วย เป็นภริยาด้วย.”

สตรีผู้อันธงนำมาแล้ว ชื่อว่า **ธชาหญา**, มีคำ
อธิบายว่า “สตรี อันกองทัพบุษยกธงขึ้นแล้ว ไปโจมตี
เขตแดนปรปักษ์แล้วนำมา.” บุรุษบางคนทำสตรีนั้นให้
เป็นภริยา, สตรีนี้ ชื่อว่า **ธชาหญา**.

สตรีที่บุรุษพึงอยู่ร่วมในกาลเพียงครั้งหนึ่ง ชื่อว่า
มหุตติกา อธิบายว่า สตรีที่บุรุษอยู่ร่วมในขณะนั้น.”

[๓๘๘] ฎีกาลัญจจริตตสิกขาบทนั้นว่า “สองบทว่า
ธเนน กิตา ได้แก่ สตรีอันบุรุษซื้อมาแล้วด้วยทรัพย์ เพื่อ
ความเป็นภริยา ด้วยเหตุนั้น พระอรรถกถาจารย์ จึง
กล่าวคำว่า **ยสุมา ปน** เป็นต้น. บทว่า **โกเคน** ได้แก่
เพราะโกคะเป็นเหตุ. จริ่งอยู่ สตรีผู้อยู่เพื่อโกคะ ท่าน
เรียกว่า **โกควาลินี**. บทว่า **ลภิตวา** ได้แก่ ได้ (เครื่อง
อุปกรณ์เรือน) จากมือของบุรุษผู้ให้สตรีนั้นอยู่.

สตรีที่บุรุษจับถาดน้ำแล้วถือเอา ชื่อว่า **โอทปตติกินี**.
ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวคำว่า **อุภินัน**
เป็นต้น. ในคำว่า **ธเชน อาหญา** นี้ พระอรรถกถาจารย์
กล่าวกองทัพนันแลด้วย **ธช** คัพท์ เพราะประกอบด้วยธง.
มีคำอธิบายว่า “สตรีอันกองทัพบุษยกธงขึ้นแล้วนำมา.”
ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวคำว่า **อุสสิตทชชาย**
เป็นต้น.”

ภริยาเหล่านั้นแม้ทั้งหมด พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
“ทาระ” ในมงคลข้อนี้. ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์
จึงกล่าวว่า “ภริยา ๒๐ จำพวก ภริยาคนใดคนหนึ่ง ชื่อ
ว่า ทาระ.”

มเร วาเสติ ตสสา เอตํ นามํ ฯ

ทาสี จาติ อตตโนเยว ทาสี จ โหติ ภริยา
จ ฯ กम्मการี นาม ยา เคเห ภติยา กम्म
กโรติ ตาย สทุธิ โกลิ ชราราสิ กปเปติ อตตโน
ภริยาย อนตถิโก หุตวา อัย วุจจติ กम्मการี จ
ภริยา จาติ ฯ

ธเชน อาหญา ธชาหญา ฯ อุสสิตทชชาย
เสนาย คนตวา ปรวิสยํ วิลุมปีตวา อาনীตาดิ วุตต์
โหติ ฯ ตํ โกลิ ภริยํ กโรติ อัย ธชาหญา นาม ฯ

ยา มหุตตมตเต ปฏิวสิตพพา สา มหุตติกา
ตขณิกาดิ อตถิติ สยจริตตวณณนไนโย ฯ

[๓๘๘] **ธเนน กิตา**ติ ภริยาภาวตถํ ธเนน
กิตา ฯ เตนาห ยสุมา ปนาตืออาทึ ฯ **โกเคนา**ติ
โกคเหตุ ฯ โภคตถณนทึ วสนตติ โภควาลินีติ วุจจติ ฯ
ลภิตวาติ โย นํ วาเสติ ตสส หตถโต ลภิตวา ฯ

อุทกปตตํ อามเสตวา คหิตา โอทปตติกินี ฯ
เตนาห อุภินนตืออาทึ ฯ ธเชน อาหญาติ เอตถ
ธชโยคโต เสนาว ธชสทเทน วุตตา ฯ อุสสิตทชชาย
เสนาย อาหญาติ วุตต์ โหติ ฯ เตนาห **อุสสิตทช-**
ชายาติอาทินตติ ตฎฎีกา ฯ

ตา สพพาปี ภริยา อีธ ทาราติ วุตตา ฯ
เตนาหฏฐกถายํ ทาราติ วิสติยา ภரியานํ ยา กาลิ
ภริยาติ ฯ

[การบำรุงภริยาด้วยฐานะ ๕]

[๓๔๕] บุตรและทาระ ชื่อว่า **ปุตตทาร**. (การสงเคราะห์) บุตรและภริยานั้น. บรรดาบุตรและภริยานั้น การทำอุปการะด้วยฐานะทั้งหลายมีการห้ามจากความชั่ว เป็นต้น ชื่อว่า การสงเคราะห์บุตร, การสงเคราะห์บุตรนั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในหนหลังแล้วแล. การทำอุปการะด้วยฐานะทั้งหลายมีการนับถือ เป็นต้น ชื่อว่า การสงเคราะห์ภริยา. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “คฤหบดีบุตร ทิศเบื้องหลังคือภริยา อันสามีพึงบำรุงด้วยฐานะ ๕ คือ: ด้วยการนับถือ ด้วยการไม่ดูหมิ่น ด้วยการไม่ประพฤติล่วง ด้วยการมอบความเป็นใหญ่ให้ ด้วยการเพิ่มให้เครื่องประดับ, คฤหบดีบุตรทิศเบื้องหลังคือภริยา อันสามีพึงบำรุงด้วยฐานะ ๕ เหล่านี้แล.”

[๓๔๖] บรรดาทิศ ๖ เหล่านี้ บุตรและภริยา พึงทราบ ว่า “ทิศเบื้องหลัง” ด้วยสามารถการติดตามไปข้างหลัง.

[การนับถือ]

ในฐานที่ ๑ ว่า **สมมานนาย** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้. การยกย่อง ชื่อว่า การนับถือ. การยกย่องนั้น มี ๓ อย่าง คือ มีการประพฤติประโยชน์เป็นลักษณะ ๑ มีการให้เป็นลักษณะ ๑ มีการกล่าวถ้อยคำนารักเป็นลักษณะ ๑ ในการยกย่อง ๓ อย่างนั้น ๒ อย่างนอกนี้ ท่านสงเคราะห์ด้วยฐานะที่ ๔ ที่ ๕ นั้นแล. เพราะฉะนั้น พระอรรถกถาจารย์ เพื่อจะแสดงการยกย่องมีการกล่าวถ้อยคำนารักเป็นลักษณะ จึงกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า “ด้วยการกล่าวถ้อยคำยกย่องอย่างนี้ว่า “แน่แม่เทพแน่แม่ดิส.”

[การไม่ดูหมิ่น]

ในฐานที่ ๒ ว่า **อวิมานนาย** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้: ความนับถือไปปราศแล้ว ชื่อว่า ความดูหมิ่น. ความดูหมิ่นหามิได้ ชื่อว่าความไม่ดูหมิ่น คือไม่ทำความดู

[๓๔๕] ปุตตา จ ทารา จ ปุตตทาร ๑ ตสส จ ตตถ ปุตตานํ สงคโห นาม ปาปนินวารณาทีหิ อุปการกรรมํ ตํ เหฏฐา วุตตเมว ๑ ทารานํ สงคโห นาม สมมานนาทีหิ อุปการกรรมํ ๑ เตนาท ภควา ปญจหิ โข คหปติปุตต จาเนหิ สามิเกน ปจจิมา ทิสสา ภริยา ปจจุปุสฺสชาติพพา สมมานนาย อวิมานนาย อนติจริยาย อีสสรियไวสสคฺเคน อลงการานุปปาทาเนน อิเมหิ โข คหปติปุตต ปญจหิ จาเนหิ ๑เปฯ ปจจุปุสฺสชาติพพาติ ๑

[๓๔๖] ตตถ ปุตตทารา ปิฏฺฐิจิตฺโต ออนุพนธนวเสน ปจจิมา ทิสาติ เวหิตพฺพา ๑

สมมานนายาติ เอตถ สมมานนา นาม สมภาวนา ๑ सा अदृष्टज्रियालक्षणा तानलक्षणा पियवज्जलक्षणा जाति दिविधा १ तद्वत् इतरा तेषु जत्तुत्तपण्यज्जमानेषु संसृष्टिता १ तस्मा पियवज्जलक्षणीं समानानि तस्यैतुं तेषुमाते तिसस्मातेति ऐवं समावित्तगतगणनाति अणुसकथाय वृत्त १

อวิมานนายาติ เอตถ วิคตา มานนา วิมานนา น วิมานนา อวิมานนา วิมานนาย อกรรม ๑ เตนุสฺสชาติพพา ยถา ทาสกम्मกราทโย โปเถตวา

หมิ่น. ด้วยเหตุนี้ ในอรรถกถาท่านจึงกล่าวว่า “ด้วยการไม่กล่าวเบียดเบียนดูหมิ่น อย่างที่คนทั้งหลายทปฏิบัติเบียดเบียนทาสและกรรมกรเป็นต้นว่ากล่าวฉนั้น.” ด้วยว่า ชนข้างเคียงทั้งหมด ย่อมดูหมิ่นชนคือสตรีผู้ถูกสามีดูหมิ่นแล้วโดยแท้.

วิเหเจตวา กถนตติ เอว ปิเพตวา วิมานตวา อกถเนนาติ วุตต ๗ สามิเกน ทิ วิมานิต อิตถิชนั สพุโพ ปริชโน วิมานตติเยว ๗

[ไม่ประพฤตินอกใจ]

ในฐานะที่ ๓ ว่า อนติจริยาย นี้ พิงทราบวินิจฉัยดังนี้: สามีล่วงเกินภริยานั้นแล้ว บำเรอกับสตรีอื่นภายนอก ชื่อว่า ประพฤติล่วงภริยานั้น เพราะประพฤติดูหมิ่น ไม่นำพาสตรีแม่เรือนของตนนั้น ด้วยการไม่ทำอย่างนั้น.

อนติจริยายาติ ตํ อติกกมิตวา พหิ อญญา ยิตถิยา สพุธิ ปริจรณโต ตํ อติจรติ นาม ตํ อตตโน คิทินิ อติมณญิตวา อคถเนตวา วตตโน ตถา อกรถเนน ๗

[มอบความเป็นใหญ่ให้]

ในฐานะที่ ๔ ว่า อิสสรียโวสสุเคน นี้ พิงทราบวินิจฉัยดังนี้: ก็สตรีทั้งหลาย ได้เครื่องประดับแม่เช่นกับเครื่องประดับชื่อ มหาลดาแล้ว (แต่) เมื่อไม่ได้จัดภัต ย่อมโกรธ, เมื่อสามีวางทัพไว้ในมือแล้ว มอบเรือนครัวให้ด้วยกล่าวว่า “หล่อนจงทำตามชอบใจของหล่อนเถิด.” ความเป็นใหญ่ทุกๆ อย่าง ย่อมเป็นอันชื่อว่าสามีมอบให้แล้ว. ด้วยการทำอย่างนั้น. ก็การงานมีภสิกรรมและวาทนิกรรมเป็นต้นแม่ที่สามีตั้งอยู่ในเรือนนั้นแลพึงจัด ย่อมไม่เป็นภาระของกุลสตรี (สตรีในสกุล), เป็นภาระของสามีผู้เดียว; แต่สมบัติที่สามีหามาได้แต่การงานนั้น ย่อมเป็นของอันภริยานั้น จะต้องเก็บทำเป็นอันคุ้มครองด้วยดี. เพราะฉะนั้น พระอรรถกถาจารย์ เมื่อจะแสดงการมอบความเป็นใหญ่อันสมควรแก่สตรีแม่เรือน จึงกล่าวว่า **ภตตเคเท วิสสุเจ.** อย่างเดียว, หาวิสัยชา ด้วยสามารถบุตรไม่ เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า บุตรทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้อันบิดาผู้เมื่ออนุเคราะห์มารดาของตน ในเวลาที่ตนเป็นเด็กนั้นแล ชื่อว่า อนุเคราะห์ เอ็นดูแล้ว. ส่วนในเวลา

อิสสรียโวสสุเคนาติ อิตถิโย ทิ มหาลดา- สทิสมปิ อากรณ ลภิตวา ภตต วิจาเรตุ อลภมานา กุชมนติ กฏจณู หตถเจ สเปตวา ตว คุจिया กโรทิตติ เอว กรถเนนาติ อตถ ๗ เคเทเอว จตวา สามิกสเสว ภาโร ตโต อากต สापเตยยมน ตาย สุกุตต์ กตวา จเปตพุพิ โหติ ๗ ตสฺมา ยาทิส อิสสรีย- โวสสุโค คิทินียา อนุจณวิโก ตํ ทสฺเสนโต ภตตเคเท วิสสุเจติ อาท ๗ เอวญหิ ตสฺมี วิสสุเจ สพุพิ อิสสรีย วิสสุจฺจ นาม โหติติ เอตา มณญนตติ อธิปปาโย ๗

[ให้เครื่องประดับ]

ในฐานะที่ ๕ ว่า อลงการานุปทาเนน นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้: ธรรมดาสตรีทั้งหลาย ย่อมไม่ยินดีแม้ด้วยการได้เครื่องประดับอันไพบุลย์มีค่ามากเหมือนการได้บุตรเลย เหตุนั้น การยังสตรีเหล่านั้นให้ยินดี (ในการได้เครื่องประดับ) จึงไม่ใช่เหตุ; เพราะฉะนั้น การให้เครื่องประดับอันสมควรแก่สมบัตินั้นแล ควรแล้ว เหตุนั้น พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวว่า “ด้วยการให้เครื่องประดับอันสมควรแก่สมบัติของตน.”

[วินิจฉัยการสงเคราะห์บุตรและภริยา]

[๓๘๗] ในมาติกา พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า “บุตรและภริยาพึงทราบว่าเป็นทิศเบื้องหลัง” แม้ก็จริง; ถึงอย่างนั้น การสงเคราะห์บุตร พระองค์ก็ทรงแสดงแล้วด้วยคำว่า ปาปา นิวาเรณติ เป็นต้น; เพราะฉะนั้น การสงเคราะห์บุตรนั้น พึงเห็นว่า “พระองค์ไม่ทรงทำนิทเทสด้วยสามารถบุตร ทรงทำด้วยสามารถภริยา กล่าวคือ ทารุอย่างเดียวกัน.” ด้วยเหตุนี้แล ในภูกาลิงคาลสูตร ท่านจึงกล่าวว่า “เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค แม้ทรงอุทสว่า “บุตรและภริยาเป็นทิศเบื้องหลัง” (แต่ก็) ทรงวิสันนาทิศเบื้องหลังด้วยสามารถทารุอย่างเดียวกัน, หาวิสันนาคด้วยสามารถบุตรไม่ เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่าบุตรทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้อันบิดาผู้เมื่ออนุเคราะห์มารดาของตน ในเวลาที่ตนเป็นเด็กนั้นแล ชื่อว่า อนุเคราะห์เอ็นดูแล้ว, ส่วนในเวลาที่บุตรถึงความเป็นผู้รู้เพียงสาแล้ว บิดาพึงอนุเคราะห์บุตรเหล่านั้นด้วยวิธีใด, วิธีนั้นพระผู้มีพระภาค ก็ทรงแสดงแล้วในวาระแห่งทิศแรกโดยนัยว่า **ปาปา นิวาเรณติ** เป็นต้น เหตุนั้น ประโยชน์อะไรด้วยการวิสันนาคอีก.”

ส่วนในคัมภีร์อรรถกถาในมงคลข้อนี้ อาจารย์ทั้งหลายเขียนไว้ว่า “พระผู้มีพระภาค ทรงสงเคราะห์บุตรและภริยา ที่ทรงยกขึ้นแสดงในมาติกาเห็นว่า **ปจฺฉิมา ทิสฺสา ปุตฺตทารา เวทิตพฺพา** นี้ ด้วย **ภริยา คัพฺพ**.” **ปุตฺตคัพฺพ** ในคำว่า **ปุตฺตทาร** นั้น ท่านเขียนด้วยความพลั้งเผลอ, ความว่า “ทรงสงเคราะห์ทารุด้วย **ภริยา คัพฺพ**”

อลงการานุปทาเนนาติ เอตถ อิตถียो नाम ปุตฺตลาเภन วिय มหคฺชวิปฺลาลงฺการลาเภนาปี น สนตฺสสนฺเตวาติ ตาสํ โตสนํ อการณํ ตสฺมา วิภวานุรูปเมว อลงฺการทานํ ยุตฺตนฺติ อาท อตฺตโน วิภวานุรูปเณ อลงฺการทาเนนาติ ฯ

[๓๘๗] ยทิปี มาติกาญ ปจฺฉิมา ทิสฺสา ปุตฺตทารา เวทิตพฺพาติ วุตฺตํ ปุตฺตสงคฺโข ปน ปาปา นิวาเรณตีติ- อาทินา ทสฺสิโต ตสฺมา ปุตฺตวเสน นิตฺเทสํ อกตฺวา ทารสงฺขาตภริยาเวเนว กโตติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ เตเนว ลีคาลกฺกิกายํ อิติ ภควา ปจฺฉิมา ทิสฺสา ปุตฺตทาราติ อุตฺทิสฺติวาปี ทารเวเนว ปจฺฉิมิ ทิสํ วิสฺสชฺเชลิน ปุตฺตวเสน ฯ กสฺมา ฯ ปุตฺตา ทิ ทารกกาเล อตฺตโน มาตรํ อนุคฺคณฺหนเตเนว อนุคฺคหิตา โหนติ อนุกมฺปีตา ฯ วิญญตฺมปุตฺตกาเล ปน ยถา เต ปิตฺรา อนุคฺคเหตพฺพา สุวายํ วิธิ ปาปา นิวาเรณตีติ- อาทินา ปจฺมทิสฺวาเร ทสฺสิโต เอวาติ ก็ ปุน วิสฺสชฺชเนนาติ วุตฺตํ ฯ

อิธ อฏฺฐกกาไปตฺถเก ตฺ ปจฺฉิมา ทิสฺสา ปุตฺตทารา เวทิตพฺพาติ เอตถ อุตฺทิกฺกัจจํ ปุตฺตทารํ ภริยาสทฺเทน สงคฺคณฺหิตฺวาติ ลิขิตํ ฯ ตตฺถ ปุตฺตสทฺโท ปมาทเลโข ฯ ทารํ ภริยาสทฺเทนาตฺยตฺโต ยุชฺชติ ฯ ปุตฺตทารา ปน ปิฏฺฐิจิโต อนุพฺนฺธนฺวเสน ปจฺฉิมา ทิสฺวาติ เวทิตพฺพา ฯ

ดังนี้จึงจะถูก. ก็บุตรและภริยา พึงทราบว่าเป็นทิศเบื้องหลัง ด้วยสามารถการติดตามไปเบื้องหลัง.

[ภริยาอนุเคราะห์สามีด้วยฐานะ ๕]

[๓๘๘] ดังนั้น การสงเคราะห์ด้วยฐานะทั้งหลายมีความนับถือเป็นต้น จึงชื่อว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งประโยชน์เกื้อกูลอันเป็นไปในทิฏฐธรรม มีความเป็นผู้จัดการงานดีเป็นต้น. ด้วยเหตุนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า “คฤหบดีบุตร ทิศเบื้องหลังคือภริยาอันสามีบำรุงด้วยฐานะ ๕ อย่างเหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยฐานะ ๕ อย่าง คือ เป็นผู้จัดการงานดี ๑ เป็นผู้สงเคราะห์ปรีชน (คนข้างเคียง) ดี ๑ เป็นผู้ไม่ประพฤติล่วง (นอกใจ) ๑ รักษาทรัพย์ที่สามีนำมาแล้ว ๑ เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้าน ในการงานทั้งปวง ๑ คฤหบดีบุตร ทิศเบื้องหลังคือภริยา อันสามีบำรุงด้วยฐานะ ๕ อย่างเหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยฐานะ ๕ อย่างเหล่านี้แล้ว.”

[จัดการงานดี]

[๓๘๙] บรรดาฐานะ ๕ อย่างนั้น ในฐานะที่ ๑ ว่า สตรีวิตกมมุนดา นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้: วิธีแห่งการจัดอาหารและการตรวจตรา ชื่อว่า การงานอันสตรีในสกุลพึงจัด. ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า “เป็นผู้จัดการงานด้วยดีแล้ว ด้วยไม่ให้ล่วงเวลาแห่งการหุงต้มยาและภัตเป็นต้น ทำกิจนั้นๆ ให้ดี.”

[สงเคราะห์ชนข้างเคียง]

ในฐานะ ๒ ว่า สุตตปริชนา นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้: พระอรรถกถาจารย์ กล่าวว่า “เป็นผู้สงเคราะห์ปรีชน ด้วยฐานะทั้งหลายมีความนับถือเป็นต้น และด้วยสังคหวิธี มีสงของฝากไปให้เป็นต้น” เพื่อแสดงว่า “เพราะเหตุที่ชนภายในเรือน อันสตรีแม่เรือนพึงสงเคราะห์เป็นนิตยโดยแท้ ฉะนั้น ชนภายในเรือนนั้น

[๓๘๘] อิติ สมมานนาทีหิ สงคโท สตรีวิตกมมุนดาตีทิฏฐธมมิกิตเหตุโต มงคลं ฯ เตนาห อิเมหิ โข คหปติปุตต ปญจหิ จาเนหิ สามิเกน ปจจิมมา ทิสสา ภริยา ปจจุปฏฐิตา ปญจหิ จาเนหิ สามิกัง อนุกมปติ สตรีวิตกมมุนดา จ โหติ สุตตปริชนา จ อนติจาริณี จ สมภตญจ อนุรกขติ ทกขา จ โหติ อนลสา สพพกิจเจสุ อิเมหิ โข คหปติปุตต ฯ เปฯ อนุกมปติตี ฯ

[๓๘๙] ตตถ สตรีวิตกมมุนดาตี เอตถ กุลิตถิยา สวีธาตพพกมมุนดา นาม อาหารสมปาทนิจารปฏกาธา ฯ เตนญจกถาย ยาคุมตตปจนกาลาทีนิ อนตีกุมิตวา ตสส ตสส สาธุกั กรเณน สฎฐุ สวีตติกมมุนดาตี วุตตํ ฯ

สุตตปริชนาตี เอตถ ยสฺมา เคหสามินิยา อนโดเคหชนเ นิจจเมว สงคเหตุพโพ ตสฺมา น โส อีธาธิปเปโต ฯ อธิ ปน ปรีชนเ นาม สามิกสฺส เจว อตตโน จ ภาติชนเ โส ยถารทํ ปิยวเจเนหิ เจว โภชนทานาทีหิ จ อญญโต ตตเถว อุปปนฺนสฺส ปณฺณาการสฺส ฉณทิวสาทีสุ เปเสตพพ-

ท่านจึงไม่ประสงค์ในฐานะนี้. ส่วนชนผู้เป็นญาติของสามี และของตน ชื่อว่า ปริชน ในฐานะนี้, ปริชนนั้น อันสตรี แม่เรือนพึงสงเคราะห์ด้วยกล่าววาจาไพเราะ ด้วยให้ โภชนะเป็นต้น และด้วยส่งสิ่งของเป็นที่รักไปให้ในวัน มหรสพเป็นต้น เพื่อเป็นบรรณาการอันเกิดขึ้นในที่นั่นเอง จากที่อื่น ตามสมควร.”

ปิยภณเทติ จ ตาย สงคเหตุพโพติ ทสเสตุมหา สมมานนาทีหิ เจว ปหิณกเปสนาทีหิ จ สงคหิต- ปริชนาติ ฯ

[ไม่ประพฤตินอกใจ]

ฐานะที่ ๓ ว่า อนติจารินี คือ ภริยาไม่ละทิ้งสามี แล้วปรารณา บุรุษอื่นแม่ด้วยใจ.

อนติจารินีติ สามีกั มุญจิตฺวา อญญั มนสาปิ น ปฏฺเจติ ฯ

[รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้]

ฐานะที่ ๔ ว่า สมภตฺ คือ ทรัพย์ที่สามีทำกรรม มีกสิกรรมและพาณิชย์กรรมเป็นต้น นำมาแล้ว อธิบายว่า ทรัพย์ที่สามีให้เข้าไปสู่ภายในเรือนจากภายนอก.

สมภตฺนติ กสิวณิชฺชาทีนึ กตฺวา อามตฺรณั พาทิรโต อนโตเคหั ปเวสิตฺรณนฺตฺยตฺโต ฯ

[ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงาน]

ฐานะที่ ๕ ว่า ทกฺขา นี้ พิงฺทราบวินิจฉัยดังนี้: ชื่อว่า สตรี แม่เรือนพึงปรารณาความเป็นผู้ฉลาดในการ ตกแต่งอาหารก่อน, และพึงปรารณาความประกอบ ขวนขวายในการตกแต่งอาหารนั้น, แต่นั้น พิงฺทราปรารณา ความประกอบขวนขวายในกิจน้อยใหญ่ อันเกี่ยวกับชนคือ สตรีของสามี, แต่นั้น พิงฺทราปรารณาความประกอบและ ขวนขวายในกิจอันควรทำแก่บุตรและปริชน. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า “เป็นผู้ฉลาด ละเอียดละเอียด ในกิจมีการตกแต่งยาคุและภัตเป็นต้น.”

ทกฺขาติ เอตถ คิหิเนีย นาม ปจฺมึ ออาหารสมปฺทเน โกลลลั อิจฺฉิตพฺพิ ตตถ จ ยุตฺตปฺยุตฺตตาทโต สามีกสฺส อิตถิชฺนายตฺเตสฺ กิจฺจากิจฺเจสฺ ตโต ปุตฺตานั ปริชนสฺส จ กตฺตพฺพกิจฺเจสฺ ฯ เตนฺภูจฺกถาย ยาคฺกุภตฺตสมปาทนาทีสุ เณกา นิปฺภนาติ วุตฺตํ ฯ

บทว่า อนลสา คือ ปราศจากความเกียจคร้าน. ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า “สตรีอื่นผู้เกียจคร้าน เป็นผู้ นั่งแฉะในที่ๆ ตนนั่ง ยืนแฉะในที่ๆ ตนยืน ฉันใด, ภริยา ไม่เป็นฉันนั้น มีจิตเบิกบาน ยังกิจทั้งมวลให้สำเร็จ” เพื่อ แสดงความเป็นผู้ปราศจากความเกียจคร้านนั้นนั่นแล โดยอรรถอันตรงกันข้ามและโดยอรรถอันคล้ายตาม.

อนลสาติ นิโกสชฺชา ฯ ตเมว นิโกสชฺชตฺ พฺยติเรกโต อนวยโต จ วิภาเวตฺมฺภูจฺกถายั ยถา อญญา กุสีตา นิสินฺนฺภูจฺจาเน นิสินฺนาว โทหนฺติ จิตฺภูจฺจาเน จิตาว เอรุ อหุตฺวา วิปฺผาริเกน จิตฺเตน สพฺพกิจฺจานิ นิปฺผาเทตีติ วุตฺตํ ฯ

[การสงเคราะห์อิกนัยหนึ่ง]

[๓๙๐] อิกนัยหนึ่ง การสงเคราะห์ด้วยการให้ การกล่าวถ้อยคำไพเราะ และการประพฤติประโยชน์ที่เป็นธรรม ชื่อว่า การสงเคราะห์ การสงเคราะห์นี้เป็นอย่างไร? คือการให้เสบียงในวันอุโบสถ การให้ดูนักรัษฏกษณ์ในวันนักรัษฏกษณ์ การทำมงคลให้ในวันมงคล การแนะนำและพรั่ำสอนในประโยชน์ทั้งหลาย อันเป็นไปในทฤษฎธรรมและเป็นไปในสัมปรายภพ. การสงเคราะห์นั้นพึงทราบว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งประโยชน์เกื้อกูล อันเป็นไปในทฤษฎธรรมเพราะเป็นเหตุแห่งประโยชน์เกื้อกูล อันเป็นไปในสัมปรายภพ เหตุการสงเคราะห์นั้นเป็นธรรม และเพราะเป็นเหตุแห่งความเป็นผู้แม่อันเทพดาทั้งหลาย พึงนอบน้อม โดยนัยก่อนนั้นแล.

[๓๙๑] จริงอย่างนั้น ท้าวสักกเทวราช มีพระประสงค์จะเสด็จไปสู่อุทยาน เสด็จลงจากเวชยันตปราสาท ทรงทำอัญชลินนอบน้อมทิศทั้ง ๑๐, พระมาตลี เห็นอาการอย่างนั้นแล้ว ทูลถามว่า “ข้าแต่เทพเจ้า พระองค์ทรงนอบน้อมใคร? ท้าวสักกะนั้น เมื่อจะตรัสแก่พระมาตลีนั้น จึงตรัสคานี้ในปฐมสักกนัมสนสูตร ในทุดิยวรรคสักกสังยุตว่า

“มาตลี คฤหัสถ์เหล่าใด ทำบุญ มีศีล เป็นอุบาสก เลี้ยงภริยาโดยธรรม; เรานอบน้อม คฤหัสถ์เหล่านั้น.”

[แก้อรธ]

อรธฤททปฐมสักกนัมสนสูตรนั้นว่า “บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปุณณกรธา คือ ผู้ทำบุญเป็นต้นอย่างนี้ว่า ให้ปัจฉัย ๔ บุษาด้วยดอกค้ำและดอกมะลิ และตามประทีปพันหนึ่ง บทว่า สีสนวนโต คือ ตั้งอยู่ในความเป็นอุบาสก ประกอบด้วยศีล ๕ บ้าง ศีล ๑๐ บ้าง. บทคานว่า ธมฺเมน ทารุ โปเสนตติ คือ ไม่ทำการทุจริตมีขุดอุโมงค์เป็นต้น เลี้ยงบุตรภริยาด้วยการงานทั้งาหลาย มีกสิกรรมครุกรรมและพาณิชยกรรมเป็นต้น ที่เป็นธรรม.”

[๓๙๐] อปโร นโย สงคฺโทติ ธมฺมิกาติ ทาน-ปิยวาทตถจริยาติ สงคฺทณฺ ๖ เสยฺยถิทฺ ๖ อุโปสถ-ทิวเสสุ ปรีพพฺยทานํ นกฺขตตทิวเส นกฺขตตทสฺสาปํ มงฺคลทิวเส มงฺคลกรณฺ ทฤษฎธมฺมิกสมฺปรายิกเสสุ อตเถสุ โอิวาทานุสสาสนนฺติ ๖ ตํ ปุพฺพนเยเนว ทฤษฎ-ธมฺมิกทิตเหตุโต จ ธมฺมิกตทา สมฺปรายิกทิตเหตุโต จ เทวตาทิปิ นมสฺสนียภาวเหตุโต จ มงฺคลนฺติ เวทิตพฺพํ ๖

[๓๙๑] ตถา ทิ สกฺโก เทวราชา อุชฺยานํ คนฺตุกาโม เวชยนฺตปฺปราสาทา โอิโรหนโต อมฺชลิ กตฺวา ทส ทิสา นมสฺสติ ๖ ตํ ทิสฺวา มาตลี เทว กํ นาม ตฺวํ นมสฺสตีติ ปุจฺฉิ ๖ โส ตสฺส กเถนโต สกฺกสฺยตฺตสฺส ทุดิยวคฺเค ปจฺมสฺสกนมสฺสน-สฺสุดเต อิมํ คาถมาท

เย คหฺภูจฺจา ปุณฺณกรธา สีสนวนโต อุปาสกา ธมฺเมน ทารุ โปเสนตติ เต นมสฺสามิ มาตลิตติ ๖

ตตถ ปุณฺณกรธาติ จตฺปัจจยทานํ กุสุมภฺสุมน-ปุชฺชาติปสทสฺสชฺลนฺติเอวมาทิปุณฺณกรธา ๖ สีสนวนโตติ อุปาสกตฺเต ปตฺติภูจฺจา ย ปมฺจหิปี ทสฺหิปี สีสเลทิสมนฺนาคตทา ๖ ธมฺเมน ทารุ โปเสนตติติ อุมมฺงคฺภินฺทนาทินิ อกตฺวา ธมฺมิเกทิ กสิโครกฺขวณฺชชาทิติ ปุตฺตทวารุ โปเสนตติติ ตพฺพณฺณนา ๖

ฎีกาปฐมลักกณมัสนสูตรนั้นว่า “พระอรรถกถาจารย์ สงเคราะห์ว่าตฤเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญที่เหลือด้วย อาทิ คัพพว่า **เอวมาทิ**. ด้วยศีล ๕ ด้วยสามารถนิจศีล, ด้วยศีล ๑๐ ด้วยสามารถนิยมศีล. พระอรรถกถาจารย์แสดงด้วย **ปี** คัพพว่า “ด้วยศีล ๘ ด้วยสามารถอุโปสถศีล น้อยกว่าศีล ๑๐ นั้น.” บทว่า **ธมฺมิเกหิ** ได้แก่ไม่ไปปราศจากธรรม คือเป็นธรรม.”

[๓๙๒] พระมาตลี สดับคำนั้นแล้ว นอบน้อมคฤหัสถ์แม่เหล่านั้นอยู่ กล่าวคาถานี้ว่า

“ข้าแต่ท้าวสักกะ พระองค์ทรงนอบน้อมคฤหัสถ์เหล่าใด, เขาว่าคฤหัสถ์เหล่านั้น เป็นผู้ประเสริฐในโลก; ข้าแต่ท้าววสวะ พระองค์ทรงนอบน้อมคฤหัสถ์เหล่าใด แม้ข้าพระองค์ก็นอบน้อมคฤหัสถ์เหล่านั้น.”

ความสังเขปในมังคลัตถทีปนี มีเพียงเท่านี้. ส่วนความพิสดารพึงตรวจดูในพระสูตร. การสงเคราะห์บุตรและภริยา ชื่อว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งความเป็นผู้อันเทวดาทิ้งหลายพืงนอบน้อมด้วยประการฉะนี้.

[๓๙๓] บรรดา มารดาบิดา และบุตรเหล่านั้น บุตรทั้งหลาย ชื่อว่า คหปตคฺคิ ของมารดาและบิดา, ส่วนมารดาบิดา ชื่อว่า อาหุไนยคฺคิ ของบุตรทั้งหลาย. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่อุคคตสิริพรหมณฺ์ จึงตรัสไว้ในทุติยคฺคิสูตรในสัตตกนิบาต อังคุดตฺตนิกายว่า “พรหมณฺ์ ก็อาหุไนยคฺคิเป็นไฉน ? พรหมณฺ์ ในโลกนี้ ชนเหล่านั้นใด ย่อมชื่อว่า มารดาบ้าง บิดาบ้าง ของบุตรนั้น, พรหมณฺ์ ชนคือมารดาบิดานี้ เราเรียกว่าอาหุไนยคฺคิ. ข้อนั้นเป็นเหตุแห่งอะไร ? พรหมณฺ์ เพราะว่าชน (บุตร) นี้มาแล้ว เกิดแล้วแต่มารดาบิดานี้; พรหมณฺ์ เพราะฉะนั้นอาหุไนยคฺคินี้ อันบุตรควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ. พรหมณฺ์ ก็คหปตคฺคิเป็นไฉน ? พรหมณฺ์ ในโลกนี้ ชนเหล่านั้นใด ย่อมชื่อว่าบุตรบ้าง ภริยาบ้าง ทาสบ้าง คนใช้บ้าง ของมารดาและบิดานั้น พรหมณฺ์ หมู่ชนมีบุตรและภริยาเป็นต้นนี้ เราเรียกว่า คหปตคฺคิ. พรหมณฺ์ เพราะฉะนั้น คหปตคฺคินี้ อันมารดาบิดาควรสักการะ ฯลฯ บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ.”

เอวมาทิ อาทิสทุเทเน อวเสสปุณฺณกิริยาวตฺถุณี สงคฺคฺหาติ ฯ นิจจสิลวเสน ปญฺจหิ นิยมสิลวเสน ทสฺหิ ฯ ปีสทุเทเน ตโต กติปเยหิ อุโปสถสิลวเสน อฏฺฐหิตี ทสเสตี ฯ **ธมฺมิเกหิ** ธมฺมโต อนปคเตหิ ญาเยหิตี ตฎฎิกิภา ฯ

[๓๙๒] ตํ สุตฺวา มาตลี เตปิ นมสฺสนโต อิมํ คาถมาห

เสฏฺฐา หิ กิร โลกสฺมีเย ตฺวํ สกฺก นมสฺสสิ อหฺปิ เต นมสฺสามิ เย นมสฺสสิ วาสวาทิ ฯ

ออยเมตฺถ สงฺเขโป วิตถาโร สุตเต โอโลเกตฺตพฺโพ ฯ อิติ ปุตฺตทารสฺส สงฺคโห เทวตาหิ นมสฺสนิยภาวเหตุโต มงฺคฺลนฺติ ฯ

[๓๙๓] ตตฺถ ปุตฺตา มาตาปิตูณํ คหปตคฺคิ นาม มาตาปิตโร ปน ปุตฺตานํ อาหุเนยฺยคฺคิ นาม ฯ เตนาห ภควา สตตฺตงฺกคฺคตฺตเร ทฺติยคฺคิสฺสฺสฺสฺส อุกคต- สิริพรหมณฺ์ ธมฺมํ เทเสนฺโต กตโม จ พฺรหฺมณฺ์ อาหุเนยฺยคฺคิ ฯ อีธ พฺรหฺมณฺ์ ยสฺส เต โหนฺติ มาตาทิ วา ปีตาทิ วา อยํ วุจฺจติ พฺรหฺมณฺ์ อาหุเนยฺยคฺคิ ฯ ตํ กิสฺส เหตุ ฯ อโต หยํ พฺรหฺมณฺ์ อาหุโต สมฺภูโต ตสฺมา อยํ พฺรหฺมณฺ์ อาหุเนยฺยคฺคิ สกฺกตฺวา ครุกตฺวา มาเนตฺวา ปุเชตฺวา สมฺมา สุขํ ปฺริหริตฺตพฺโพ ฯ กตโม จ พฺรหฺมณฺ์ คหปตคฺคิ ฯ อีธ พฺรหฺมณฺ์ ยสฺส เต โหนฺติ ปุตฺตาทิ วา ทาราทิ วา ทาสาทิ วา เปสฺสาติ วา อยํ วุจฺจติ พฺรหฺมณฺ์ คหปตคฺคิ ฯ ตสฺมา อยํ พฺรหฺมณฺ์ คหปตคฺคิ สกฺกตฺวา ฯเปฯ ปฺริหริตฺตพฺโพติ ฯ

[๓๙๔] อรรถกถาทุติยัคคิสูตรนั้นว่า “บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **อโต หย** ความว่า ก็ชนนี้ (มาแล้ว, เกิดแล้ว) แต่มารดาบิดานี้. บทว่า **อาหุโต** แปลว่า มาแล้ว. บทว่า **สมภูโต** แปลว่า เกิดขึ้นแล้ว.”

อรรถกถาปฐมัคคิสูตร ในสัตตกนิบาต อังคุตตรนิกาย นั้นนั้นแล้ว “บุตรทั้งหลายปฏิบัติผิดในมารดาบิดาเหล่านั้น ย่อมบังเกิดในอบายทั้ง ๔ มีนรกเป็นต้น, เพราะฉะนั้น มารดาบิดา ย่อมไม่ตามเผาแม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น ก็ย่อมเป็นปัจจัยแห่งการตามเผา, มารดาบิดาพระผู้มีพระภาค ตรัสเรียกว่า “อาหุโนยัคคี” ด้วยอรรถว่าตามเผานั้นแล ด้วยประการฉะนี้.”

ฎีกापฐัมคคิสูตร “ของค่านับ คือ ของบูชาโดยเอื้อเพื่อ ชื่อว่าอาหุนะ ได้แก่สักการะ.”

อรรถกถापฐัมคคิสูตรว่า “ชนเหล่าใด ย่อมควรซึ่งของค่านับเหตุ นั้น ชนเหล่านั้น ชื่อว่า อาหุโนย. แท้จริง มารดาบิดา ย่อมควรซึ่งของค่านับ เพราะเป็นผู้มีอุปการะมาก แก่บุตรทั้งหลาย.”

อรรถกถาทุติยัคคิสูตรว่า “บทว่า **คหปตคคิ** ได้แก่ หมู่ชนมีบุตรและภริยาเป็นต้นนี้. เพราะเหตุที่หมู่ชนมีบุตรและภริยาเป็นต้นนั้นเป็นดุจ คฤหบดี คือดุจเจ้าของเรือน ย่อมไป คือย่อมเที่ยวไป, ฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงเรียกว่า คหปตคคิ.”

[ไฟ ๗ อย่าง]

[๓๙๕] ส่วนในอรรถกถापฐัมคคิสูตรที่พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกแสดงอย่างนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๗ อย่างเหล่านี้ ไฟ ๗ อย่างเป็นไฉน ? ไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ ไฟคืออาหุโนยไฟคือทักษิโณย ไฟคือคฤหบดี ไฟอันเกิดแต่ไม้ ภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๗ อย่างเหล่านี้แล, ท่านกล่าวไว้ว่า “ก็เจ้าของเรือน พระผู้มีพระภาค ตรัสเรียกว่า คหปตคคิ. เจ้าของเรือนนั้น ชื่อว่า มีอุปการะมากแก่มาตุคามเพราะมอบให้วัตถุมีที่นอน ผ้า และเครื่องประดับเป็นต้น, มาตุคามเมื่อประพฤติล่วงเจ้าของเรือนนั้น ย่อมบังเกิดในอบาย ๔ มีนรกเป็นต้น, เพราะฉะนั้น เจ้าของเรือนเมื่อนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “คหปตคคิ” ด้วยอรรถว่า ตามเผา โดยนัยก่อนนั้นแล.”

[๓๙๔] ตตถ **อโต หย** นติ อโต หิ มาตาปิตโธ อโย ๑ **อาหุโต**ติ อากโต ๑ **สมภูโต**ติ อุปปนโนติ ตพพณฺณา ๑

เตสุ วิปฏิปชฺชมานา ปุตตา นิรยาทีสุ นิพพตฺตุนฺติ ตสฺมา กิณฺจาปี มาตาปิตโร น อนุทฺทหนฺติ อนุทฺทหนฺสฺส ปน ปจฺจยา โหนฺติ อิติ อนุทฺทหนฺตเถเนว อาหุเนยฺยคฺคิตี วุจฺจนฺติตฺติ ตตฺเถว ปจฺมคฺคิสฺสฺสฺตวณฺณา ๑

อาทเรน หุณฺโณ ปุชฺชนํ อาหุณํ สกฺกาโรติ ปจฺมคฺคิ- สฺสฺสฺตฎฺฎีกา ๑

อาหุณํ อรฺหนฺติตฺติ อาหุเนยฺยา ๑ มาตาปิตโร หิ ปุตฺตानํ พหุการตาย อาหุณํ อรฺหนฺติตฺติ ปจฺมคฺคิ- สฺสฺสฺตวณฺณา ๑

คหปตคคิติ อโย ปุตตทวาราทิกโณ ๑ ยสฺมา คหปติ วิย เคหสามิโก วิย หุตฺวา อคฺคติ วิจฺรติ ตสฺมา คหปตคคิตี วุจฺจตฺติ ตุติยคฺคิสฺสฺสฺตวณฺณา ๑

[๓๙๕] สตฺติเม ภิกฺขเว อคฺคิ ๑ กตฺเม สตฺต ๑ รากคฺคิ โทสคฺคิ โมหคฺคิ อาหุเนยฺยคฺคิ ทกฺขิณฺยคฺคิ คหปตคคิ กฺกุจฺจคฺคิ อิมํ โข ภิกฺขเว สตฺต อคฺคิตฺติ เอวํ อวิภชิตฺวา เทสิตปจฺมคฺคิ- สฺสฺสฺตวณฺณายนฺตุ คหปตคคิตี ปน เคหสามิโก วุจฺจติ ๑ โส มาตุคามสฺส สยนวตฺถาลงฺการาทิอนุปฺปทาเนน พหุปการโ ตํ อติจฺรนฺโต มาตุคาโม นิรยาทีสุ นิพพตฺตติ ตสฺมา โสปี ปุริมนฺยเนว อนุทฺทหนฺตเถเนว คหปตคคิตี วุจฺจโตติ วุจฺจตํ ๑

[เรื่องสตรีประพัตินอกใจ]

[๓๙๖] แม่ในอรรถกถาสังคิตีสูตร ท่านกล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วกล่าวอีกว่า “ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า ภริยาของอุปาสิกผู้โสดาบัน ประพัตินอกใจ (สามี). เขาเห็นภรรยาเห็นนั้นโดยประจักษ์ จึงกล่าวว่า “เหตุไร หล่อนจึงทำอย่างนั้น ?” นางกล่าวว่า “ถ้าดิฉันทำกรรมเห็นปานนี้ไซ้, สุนัขตัวนี้ จงรุมกัดดิฉัน” ดังนี้ ทำกาลแล้ว บังเกิดเป็นนางเวมานิกเปรต ไกล่สระชื่อ กัณณมุนทะกลางวันสวดยสมบัติ, กลางคืนสวดยทุกข์.

พระเจ้ากรุงพาราณสี เมื่อเสด็จไปล่าเนื้อ เสด็จเข้าป่า ถึงสระกัณณมุนทะโดยลำดับ สวดยสมบัติกับนางเวมานิกเปรตนั้น. นางลวงท้าวเธอ (ให้ทรงเชื่อแล้ว) สวดยทุกข์ในกลางคืน. ท้าวเธอทรงทราบแล้ว ทรงดำริว่า “นางนี้ไป ณ ที่ไหนหนอ?” จึงเสด็จไปข้างหลังๆ ประทับยืนอยู่ในที่ไม่ไกล ทรงเห็นสุนัขตัวหนึ่งออกจากสระกัณณมุนทะ กัดนางดัง ปฏะ ปฏะ จึงตัดสุนัขนั้นออกเป็น ๒ ท่อนด้วยดาบ. สุนัขได้เป็น ๒ ตัว. สุนัขที่พระราชาทรงตัดอีกได้เป็น ๔ ตัว. ทรงตัดอีก ได้เป็น ๘ ตัว. ทรงตัดอีกได้เป็น ๑๖ ตัว. นางทูลว่า “ข้าแต่พระสวามี พระองค์ทรงทำอะไร ?” ท้าวเธอตรัสว่า “เรื่องนี้ เป็นอย่างไร ?” นางทูลว่า “ขอพระองค์จงอย่าทรงทำอย่างนั้น จงทรงถ่มก้อนพระเขษะลงบนพื้นดินแล้ว ทรงขยี้ด้วยพระบาท.” ท้าวเธอได้ทรงทำอย่างนั้น. สุนัขทั้งหลายหายไปแล้ว. วันนั้น กรรมของนางสิ้นแล้ว พระราชา ทรงมีวิปฏิสาร เริ่มจะเสด็จไป. นางทูลว่า “ข้าแต่พระสวามี กรรมของหม่อมฉันสิ้นแล้ว. ขอพระองค์อย่าได้เสด็จไป.” พระราชา มิได้ทรงฟังเลย เสด็จไปแล้ว.

[๓๙๗] ฎีกาสังคิตีสูตรว่า “บทว่า โส ได้แก่ ผู้เป็นเจ้าของเรือน คือภักดา. บทว่า ปุริมเนเนว ความว่า เพราะเป็นปัจจัยแห่งการตามเผา. บทว่า อติจารี ได้แก่ ประพัตินอกใจสามิ คือ ประพัตินอกใจ (ในสามี). สองบทว่า รตตี ทุกข์ ความว่า ชื่อว่า ทุกข์เพราะความเป็นผู้ถูกลูกสุนัข อันปรากฏขึ้นด้วยอานุภาพแห่งบาปกรรมของตนพึงก่อกิน. บทว่า วญเจตวา ท่านกล่าวหมายเอาการไม่ให้พระราชานั้นทรงทราบแล้ว ไปสู่ที่ทำ (กรรม). บทว่า ปฏปญฺญ ได้แก่ ทำเสียงดังปฏะปฏะ. บทว่า

[๓๙๖] สงคิตีสูตรตถวรรณนายมปิ ตเถว วตวา ปุน วุตตํ กสสปพุทธกาเล โสตาปนนสส อุปาสกสส ภริยา อติจารี จรติ ฯ โส ตํ ปจจกฺขโต ทิสฺวา กสฺมา เอวํ กโรสฺสตี อาท ฯ สา สจฺจาหํ เอวรูปิ กโรมิ อยํ มํ สุนฺโข วิลุมฺปมาโน ขาทตฺติ วตวา กาลํ กตฺวา กณฺณมุนฺททเท เวมานิกปฺเปตี หุตฺวา นิพฺพตฺตา ทิวา สมฺปตฺตี อนุภวตี รตตี ทุกฺข์ ฯ

พาราณสีราชา มิคควํ จรฺนโต อรณฺญํ ปวีลิตฺวา อนุพุพฺเพน กณฺณมุนฺทททํ สมฺปตฺโต ตาย สทฺธิ สมฺปตฺตี อนุภวตี ฯ สา ตํ วญฺเจตฺวา รตตี ทุกฺข์ อนุภวตี ฯ โส ญตฺวา กตถ นุ โข คจฺจตฺติ ปิฏฺฐิจฺโต ปิฏฺฐิจฺโต คนฺตฺวา อวิทุเร จิตฺ กณฺณมุนฺทททโต นิกฺขมิตฺวา ตํ ปฏฺฐปฺญนฺติ ขาทมานํ เอกํ สุนฺขํ ทิสฺวา อสิฺนา เทวธา ฉินฺทิตฺ ฯ เทว อหฺลฺสุ ฯ ปุน ฉินฺนา จตฺตาริ ฯ ปุน ฉินฺนา อฏฺฐจฺ ฯ ปุน ฉินฺนา โสพล อหฺลฺสุ ฯ สา กิ กโรสฺสตี สามิตี อาท ฯ โส กิมิทนฺติ อาท ฯ สา เอวํ อกตฺวา เขฬปิณฺท์ ภูมียํ นุฏฺฐหิตฺวา ปาเทน ฆฺสชาติติ อาท ฯ โส ตถา อกาลิ ฯ สุนฺขา อนฺตรธาเยสฺสุ ฯ ตํ ทิวสํ ตสฺสา กมฺมํ ชินฺนํ ฯ ราชา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา คนฺตุํ อารทฺโธ ฯ สา มยฺหํ สามิ กมฺมํ ชินฺนํ มา อคฺมาลิตี อาท ฯ ราชา อสฺสุตฺวา ว คโตติ ฯ

[๓๙๗] โสติ เคหสามิโก ภตฺตา ฯ ปุริมเนเนววาตี อนุทหนสฺส ปจฺจยตฺตา ฯ อติจารนฺติ สามิกํ อติกฺกมิตฺวา จรณํ มิจฺฉาจารย์ ฯ รตตี ทุกฺขนฺติ อตฺตโน ปาปกมฺมานุภาวสมฺภูจฺติเตน สุนฺเขน ขาทิตฺพตฺตา ทุกฺข์ ฯ วญฺเจตฺวาตี ตํ อชานาเปตฺวาว กรณฺภูจฺจานคฺคณํ สนฺธาย วุตตํ ฯ ปฏฺฐปฺญนฺติ ปฏฺฐปฺญํ กตฺวา ฯ อนุรวนิตฺสสนฺนฺยเหตุํ ฯ นุฏฺฐิจฺโยโค ทิ กิรายํ ตสฺส สุนฺขนฺตรธานสฺส ยทิตฺ เขฬปิณฺท์ ภูมียํ นุฏฺฐหิตฺวา ปาเทน ฆฺสนํ ฯ เตน วุตตํ โส ตถา

ปฏปฏ นั้น เป็นเครื่องแสดงการร่ำร้อง. นัยว่า ก็การ ประกอบในอันถ่ม (ก้อนเขพะ) เพื่อความหายไปแห่งสุนัข นั้น ก็คือการถ่มก้อนเขพะลงบนพื้นดินแล้วขยี้ด้วยเท้า. ด้วยเหตุนั้น พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวว่า “ทำวเธอได้ ทรงทำอย่างนั้น สุนัขหายไป.”

อกาลิ ฯ สุนขา อนฺตรธายีสฺสึ ตมฺภิกฺกา ฯ

เรื่องสตรีประพุดินอกใจ จบ.

อติจาริณิตฺถิวตฺถุ ฯ

[๓๙๘] เรื่องนี้ มาทั้งในฎีกาปฐมัคคิสูตร ทั้งใน อรรถกถาและฎีกาสังคิตฺตสูตร ด้วยสามารถแห่งการทำ โดยอย่างเดียวกัน. ส่วนที่มาในอรรถกถากัณณมฺมทเปต วัตฺถุ ในเปตวัตฺถุโดยพิสดาร มีแปลกกันนิดหน่อย. ก็ที่ แปลกกันในอรรถกถากัณณมฺมทเปตวัตฺถุนั้นมาว่า “พระ ราชา ทรงดำริว่า “สุนัขตัวนี้ จักเป็นศัตรูของสตรีนั้น, ดั่งนี้แล้ว ทรงยิงด้วยลูกศรอันกำซาบด้วยยาพิษ ปล่อย สุนัขจากชีวิตแล้ว,” เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ ฟังถึงความ ตกกลางกันว่า “โดยนัย อันมาในอรรถกถาสังคิตฺตสูตรและ ปฐมัคคิสูตร เจ้าของเรือน ชื่อว่า คหปตคคิของภริยา. โดยนัยอันมาในอรรถกถาทุติยัคคิสูตร บุตรแลภริยา ชื่อ ว่าคหปตคคิของเจ้าของเรือน” แล.

[๓๙๘] อิทํ ปจฺมคคิสุตฺตฎีกายมฺปิ สงฺคิตฺตฺต- วณฺณนาฎีกานํ เอกโต กรณวเสนาคตฺ ๑ เปตวตฺถุมหิ กณฺณมฺมทเปตวตฺถุวณฺณนายนฺตุ วิตถารโต อาคตฺ อีสกํ วิสทิสํ ๑ ตตฺถ ทิ ราชา อยเมติสฺสา ปจฺจามิตฺโต ภวิสฺสตีติ วิสปีเตน อุสุนา วิชฺชิตฺวา สุนขํ ชีวิตา โวโรเปสตีติ อาคตฺนติ ตสฺมา สงฺคิตฺ- สุตฺตปจฺมคคิสุตฺตวณฺณนายนฺ เคนฺทสามิกโก ทารสฺส คหปตคคิ นาม ๑ ทุติยคคิสุตฺตวณฺณนายนฺ ปุตฺตทวารานฺ เคนฺทสามิกสฺส คหปตคคิ นามาทิ นิฎฺฐเมตฺถ คณฺตพฺพนฺติ ๑

ภกฺวาด้วยกาสรสงเคราะหฺบุตรและภริยา จบ

ปุตฺตทวารสงคหกถา ฯ

กล่าวว่าการงานไม่อากุล

อนากุลกมฺมนตกา

[๓๙๙] ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถา มงคลสูตรนี้ว่า “อุปายเครื่องเลี้ยงชีวิตมีกสิกรรม โครักษกรรม และ พาณิชกรรมเป็นต้น ชื่อว่าการงาน.

[๓๙๙] กมฺมนตา นาม กสิโครกฺขวณิซฺชาทโยติ อธิ วุตฺตํ ฯ

อรรถกถาถามหาทุกข์ชั้นธสุตฺร ในมูลปณฺณาสกัว่า “กรรมคือการไถ ชื่อว่า **กสิกรรม**. ทางแห่งการค้าขายมีการค้าขายด้วย (กำลัງ) แข้ง และการค้าขายด้วยเกวียนเป็นต้น ชื่อว่า **พาณิชกรรม**. กรรมคือการเป็นอยู่ด้วยการรักษาโคของตนหรือของชนอื่น แล้วขายปัจจัยโครส ชื่อว่า โครักษกรรม.”

กสิติ กสิกมฺมํ ฯ **วณิซฺชาติ** ชงฆวณิซฺชสภฺญวณิซฺชาทิวณิซฺชปโถ ฯ **โครกฺขนฺติ** อตฺตโน วา ปเรสฺส วา คาโว รกฺขิตฺวา ปญฺจโครสวิกฺกเยน ชีวนกมฺมนติ มูลปณฺณาสเก มหาทุกฺขกฺขนธฺสุดตฺวณฺณนา ฯ

ฎีกาถามหาทุกข์ชั้นธสุตฺรนั้นว่า “การไถ ชื่อว่า **กสิ** เหตุนี้อุปายเครื่องเลี้ยงชีวิตอันเนื่องด้วยการไถทั้งหมด พระศาสดาทรงถือเอาด้วย **กสิ** ศัพท์ เหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวว่า กรรมคือการไถชื่อว่า กสิกรรม. ท่านกล่าวการค้าขายด้วยสามารถหมู่พ่อค้าผู้ไปด้วย (กำลัງ) แข้ง ด้วยบทว่า **ชงฆวณิซฺชา**. กล่าวการค้าขายด้วยสามารถหมู่พ่อค้าผู้ไปด้วยเกวียน ด้วยบทว่า **สภฺญวณิซฺชา**. การซื้อขายด้วยสามารถการค้าขายทางเรือเป็นต้น พึงสงเคราะห์ด้วย **อาทิ** ศัพท์. ทางการค้าขาย ชื่อว่า **วณิซฺชปถ**, อธิบายว่า การซื้อขายพึงสงเคราะห์ด้วยสามารถการให้และการรับ.”

กสนฺ กสิติ กสิคฺคหเณน สฟฺโพ กสิปฏิพฺพโธ ชีวิทฺวาโย คหิตฺตติ อาห กสิติ กสิกมฺมนติ ฯ ชงฆวณิซฺชาติ ชงฆสตฺถวเสน วณิซฺชมาห ฯ สภฺญวณิซฺชาติ สภฺญสตฺถวเสน ฯ อาทิสทฺเทน นาวาวณิซฺชาทิวเสน สโวหาโร ฯ **วณิซฺชปโถติ** วณิซฺชมคฺโค ทานคฺคหฺนวเสน สโวหาโรติ อตฺโถติ ตฎฺฎีกา ฯ

[๔๐๐] แต่ในวาเสฏฐสูตรในมัชฌิมปณฺณาสกั โครกฺข ศัพท์มาในที่แห่ง กสิ ศัพท์. สมจริงตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในสุตฺรนั้นว่า

[๔๐๐] มชฺฌิมปณฺณาสเก วาเสฏฺฐสฺสุดเต ปน กสิญฺจฺจาเน โครกฺขา อาคตา ฯ ภควตา วุตฺตํ ทิ ตตถ

“วาเสฏฐะ ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ในหมู่มนุชย์ มนุชย์ผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมอาศัยโครักษกรรมเลี้ยงชีวิต, มนุชย์นั้น เป็นชวานา หาใช่เป็นพราหมณ์ไม่.”

โย ทิ โกลิ มนุสฺเสสฺส โครกฺขํ อุปชีวติ เอวฺ วาเสฏฺฐ ชานาติ กสโก โส น พฺราหฺมเณติ ฯ

อรรถกถาว่าเสฏฐสูตรนั้นว่า “บทว่า **โครกฺข** ได้แก่ การรักษานา. มีคำอธิบายว่า “กสิกรรม” เพราะคำว่า **โค** เป็นชื่อแห่งแผ่นดิน เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอย่างนั้น.”

โครกฺขนฺติ เขตฺตฺรกฺขํ ฯ **กสิกมฺมนติ** วุตฺตํ โหติ ฯ **โคติ** ทิ ปจฺฉิยา นามํ ตสฺมา เอวมาหาติ ตพฺพณฺณนา ฯ

ฎีกาว่าเสฏฐสูตรนั้นว่า “การทำงความที่ **โครกฺข** ศัพท์ และ **กสิ** ศัพท์มีอรรถเสมอกัน เป็นกิริยาซึ่งตั้งลงโดยแปลกกัน เหตุนี้พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวว่า “บทว่า **โครกฺข** ได้แก่การรักษานา.” เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เพราะคำว่า **โค** เป็นชื่อแห่งแผ่นดิน.”

สามณฺณโจทฺทา วิเสสนิวิญฺจา โหติติ อาห **โครกฺขนฺติ** เขตฺตฺรกฺขนฺติ ฯ **เตนาห** **โคติ** ทิ ปจฺฉิยา นามนฺติ ตฎฺฎีกา ฯ

เพราะฉะนั้น **โครกข** ศัพท์ และ **กลี** ศัพท์ทั้ง ๒ มารวมกันในทีใด ในทีนั้น **โครกข** ศัพท์ พึงรู้ว่าเป็นอย่างอื่น (ต่าง) จาก **กลี** ศัพท์, **โครกจ** ศัพท์เท่านั้น มาในทีใด ในทีนั้น **โครกข** ศัพท์นั้น พึงรู้โดยการทำทั่วไป.

[๔๐๑] ก็เหตุมีการล่วงเวลาเป็นต้น ชื่อว่า ความที่ การงานเหล่านั้นอากุล. ด้วยเหตุนี้ ในอรรถกถา ท่าน จึงกล่าวว่ “การงานทั้งหลาย ชื่อว่า เว้นจากความเป็น การงานอากุลมีการล่วงเวลาการทำไม่สมควร การไม่ ทำ และการทำย่อหย่อนเป็นต้น เพราะความที่บุคคลเป็น ผู้รู้จักกาล เป็นผู้ทำสมควร เป็นผู้ไม่เกียจคร้านความถึง พร้อมด้วยความเพียรคือความหมั่น และเพราะความที่ การงานไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมเสีย.” ในเหตุทั้ง หลายมีความเป็นผู้รู้จักกาลเป็นต้นนั้น ผู้ใดไม่ยังกาลที่ตนพึง ทำให้เสื่อมเสียไปแล้วทำการงาน ผู้นั้น ชื่อว่า ผู้รู้จักกาล. อนึ่ง ผู้ทำ (การงาน) ให้สมควรแก่ทรัพย์ที่ตนพึงได้ ชื่อ ว่า ผู้ทำสมควร. ด้วยว่า ผู้เช่นนี้ ย่อมประสพทรัพย์ด้วย เหตุนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่อาฬ วกยักรัษิงตรัสไว้ในยักขลังยุดว่า

[๔๐๒] “บุคคลผู้มีฐานะ ผู้หมั่น ทำสมควร ย่อมหาทรัพย์ได้.”

อรรถกถายักขลังยุดนั้นว่า “ในกึ่งกาลนั้น พึง ทราบวินิจฉัยดังนี้: บุคคลชื่อว่า เป็นผู้ทำสมควร เพราะ ไม่ยังโอกาสมีประเทศและกาลเป็นต้นให้เสื่อม ทำสมควร คือให้เป็นอุบายแก่การบรรลุทรัพย์อันเป็นโลกิยะหรือโลกุตตระ. บทว่า **ธรวา** ได้แก่ผู้มีฐานะอันไม่ทอดทิ้ง ด้วยสามารถ ความเพียรทางจิต.

บทว่า **อุจจตา** ความว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยความ หมั่น มีความบากบั่นไม่ย่อหย่อน ด้วยสามารถความเพียร ทางกาย

โดยนัยว่า “ผู้ใด ไม่สำคัญหนวและร้อนยิ่ง ไปกว่าหญ้า” เป็นต้น.

ตสฺมา ยตถ ทวยํ เอกโต อาคตํ ตตถ กลีโต อญฺญา โครกฺขา ยตถ โครกฺขาว สา ปกรณโต ฅาตพฺพา ฯ

[๔๐๑] กาลาติกมฺนาทิ ปน เตสํ อากุลภาโว นาม ฯ เตนฺนุจกถายํ กาลญฺญตฺตาย ปฏฺฐูปการิตาย อนลสฺตาย อุจฺจทานวิริยสมปทฺตาย อพฺยสนฺนิตฺตาย จ กาลาติกมฺนอปฏฺฐูปกรณอกรณลิลลกรณาทิอากุลภาว วิริหิตาติ วุตตํ ฯ ตตถ โย กตฺตพฺพกาลํ อหาเปตฺวา กมฺมํ กโรติ โส กาลญฺญ นาม ฯ ลภิตพฺพธนสฺส ปฏฺฐูปี กโรนฺโต ปน ปฏฺฐูปการี นาม ฯ อิติโส หิ ธนํ วิหฺตติ ฯ เตนนาท ภควา ยกฺขลฺลยฺยตฺเต อาฬวก- ยกฺขลฺล ธมฺมํ เทเสนฺโต ฯ

[๔๐๒] ปฏฺฐูปการี ธรวา อุจฺจตา วิหฺตเต ธนฺนติ ฯ

ตตถ เทสกาลาทีนิ อหาเปตฺวา โลกิยสฺส โลกุตฺตรสฺส วา ธนสฺส ปฏฺฐูปี อธิคมฺปายํ กโรตฺติติ ปฏฺฐูปการี ฯ **ธรวา**ติ เจตสิทวิริยวเสน อนิกฺขิตตฺตฺโร ฯ

อุจจตาติ

โย จ สิตฺตจฺจ อุญฺหญฺจ ตินฺนา ภฺยโย น มญฺจตฺติ

อาทีนา นเยน กายิกวิริยวเสน อุจฺจทานสมฺปนฺโน อลิลลปรกฺกโม ฯ

สองบทว่า **วินุทเต ธนั** ความว่า ผู้นั้น ย่อมได้
โลกิยทรัพย์ ดังคนใช้ของจุฬกเศรษฐีได้ทรัพย์นับได้สี่แสน
ชั่วเวลาไม่นาน เพราะหนูเพียงตัวเดียว และย่อมได้
โลกุตตรทรัพย์ ดังพระมหาตีสสเถระผู้เฒ่า.”

[๔๐๓] ฐิกายกษสังยุตต์นั้น ว่า “ในคำว่า **เทสกา
ลาทีนิ อหาเปตวา** เป็นต้น พึงทราบวินิจฉัยดังนี้: ใน
ประเทศใด ในกาลใดบุคคลอาศัยชนผู้มีวัยเสมอกันเป็นต้น
แล้ว พึงพิจารณากิจของตนบุคคลผู้ปรารถนาความเจริญ
แก่ตน ไม่ล่วงเลยประเทศและกาลเป็นต้นเหล่านั้น
พิจารณากิจของตนทั้งสิ้นว่า “ประเทศที่เราอยู่ในบัดนี้
ชื่อนี้กาล (ชื่อ) นี้ ชนเหล่านี้เป็นมิตรของเรา ชนเหล่านี้
เป็นสหายของเรา เราเป็นเช่นนี้ ด้วยชาติ สกุล ประเทศ
กำลัง โภคะ และบริวารเป็นต้น บัดนี้ เราควรเริ่มกิจของ
ตน บัดนี้ เรายังไม่ควรเริ่มกิจของตน” ดังนี้ แล้ว พึง
ดำเนินการ. ด้วยว่า บุคคลเมื่อปฏิบัติเช่นนี้ ชื่อว่า ทำ
สมควรคือเหมาะแก่การจะได้โลกิยทรัพย์. ส่วนอุบายอัน
เหมาะแก่การจะได้โลกุตตรทรัพย์ พึงทราบด้วยสามารถ
เหตุมีการชำระศีลเป็นต้น.

ที่ชื่อว่า **ธูระ** เพราะเป็นดังเอก โดยความเป็นของ
อันบุคคลพึงนำไป ได้แก่การะ. แต่ในบทว่า **ธูรวา** นี้
ความเพียร ชื่อว่า **ธูระ** เพราะเป็นเครื่องช่วยธูระนั้นของ
ผู้รับธูระอยู่ ธูระอันดียิ่งนั้น มีอยู่แก่บุคคลนั้น เหตุนั้น
บุคคลนั้น ชื่อว่า มีธูระ.

พระอรรถกถาจารย์ กล่าวให้แปลกออกไปว่า
“ด้วยอำนาจแห่งความเพียรทางใจ” เพราะความเพียร
ทางกาย พระผู้มีพระภาค ตรัสอยู่ด้วยบทว่า **อุฏฐาตา**.
บุคคล ชื่อว่า มีธูระไม่ทอดทิ้ง เพราะความเป็นผู้เอาธูระ.
ชื่อว่า มีความบากบั่นไม่ย่อหย่อน เพราะความเป็นผู้ไม่
เกียจคร้าน.

บทว่า **น จิรสเสว** ได้แก่ ในภายใน ๔ เดือน
เท่านั้น. บทว่า **จตุสสทสทสสงขยั** ความว่า คนใช้ของ
จุฬกเศรษฐีได้ทรัพย์นับได้สี่แสน ด้วยต้นทุนคือหนูตัว
เดียว โดยการนับอย่างนี้ คือ สองแสนโดยลำดับแห่งการ
ผนวก (เข้าตั้งแต่) กากณิกหนึ่ง ๘ กหาปณะ ๑๖
กหาปณะ ๒๔ กหาปณะ และพันกหาปณะ (และอีก)
สองแสนด้วยสามารถการได้ธิดาของจุฬกมหาเศรษฐี
ฉันใด, แม้บุคคลอื่นผู้ทำสมควร มีธูระ หมั่น ย่อมหา

วินุทเต ธนุนติ เอกมุสิกาย นจิสเสว จตุส-
สทสทสสงขยั จุฬกนเตवासี วिय โลกิยธนญจ
มหุลลภมหาตีสสเถโร วिय โลกุตตรธนญจ ลภตตี
ตพพณณา ฯ

[๔๐๓] **เทสกาลาทีนิ อหาเปตวาติ** ยสมึ
เทเส ยสมึ กाले सभाक्यातिगे निससय सगिजं
तिरेतपुप्पि तानि तेसकालातीनि อนतिकुमित्ता อตตโน
วुत्तुตี อัจฉนเตน อयं नाम तेसे यत्ताहां ऐदरति
वसामि अयं गाले अिमे मे मित्ता अिमे मे
सहाया अहयज ऐतिसे चातिकुलपुत्तेसफलभाकपिवारातीति
सगिजं अितानि आरत्तपुप्पि अितानि नारत्तपुप्पुत्ति
सपुप्पु उप्पुत्तिकित्ता पुत्तिकित्तापुप्पु ฯ ऐवं पुत्तिकित्ता
ति लोकियस्स ธनस्स पुत्तिकित्तापुत्तिकित्तापुत्तिकित्ता
लोकุตतरस्स पन सिलविसोजनात्तवसेन वेत्तिकित्तापुत्तिकित्ता

วติตพพภาเวन ธูโร วियाติ ธูโร ภาโร ฯ
อิต ปน ธูร์ สมปคคหโต ตทุत्तरणेณ ธูโร วิริยั ฯ
โส สาดิสโย ऐตस्स อตถิติ ธูรวา ฯ

อุฏฐาตาติ ปเทเน กายิกวิริยस्स วุจจมานตตา
เจตสิกวิริยวเสนาติ วิเสสิत् ฯ อนิกุชิตตธูโร ไรธยห-
ภาวโต ฯ อสิถิลปรทุกโม อนลลสภาวโต ฯ

น จิรสเสวาติ จาตุมมาสพภนตเรเวว ฯ **จตุส-**
สทสทสสงขยุนติ กากณิกกุชกหาปณโสฬสกาปณจตุพ-
พิสติกหาปณสทสสรณทุกาเมเน เทว สทสทสสาณิ จุฬก-
มหาเสฏฐิโน อิตฺถ ลากวเสเน เทว สทสทสสาณินติ
ऐवं จตุสสทสทสสงขยั ธนั ऐकमुसिगुलेने यथा
จุฬกนเตवासि ऐवं อญโณปิ पुत्तिकิต्ताปुत्तिकิต्ता
วินุทเต ธนุนติ ตภูฏิกกา ฯ

ทรัพย์ได้ฉนั้นน."

ในข้อนั้น มีเรื่องเหล่านี้ (เป็นอุทาหรณ์):-

ตติริมานิ วตถุณี

[เรื่องจุฬกเศรษฐี]

[๔๐๔] ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นเศรษฐีชื่อ จุฬกะ ในกรุงพาราณสี ได้เป็นผู้รื้อนิตทั้งปวง. วันหนึ่ง ท่านจุฬกเศรษฐีนั้น ไปยังราชสำนัก พบหนูดายตัวหนึ่งในระหว่างถนน ตรวจดูดาวนักษัตรในขณะนั้นแล้วกล่าวว่า "กุลบุตรผู้มีจักขุ ถือเอาหนูดายนี้แล้ว อาจเลี้ยงดูภริยา และประกอบกิจการงานได้."

บุรุษเชิงใจคนหนึ่ง เป็นคนใช้ของท่านเศรษฐีนั้น ได้ยินคำนั้นจึงถือนาหนูดายนั้น จำหน่ายในตลาด เพื่อประโยชน์แก่แมว ได้ทรัพย์กากณิกหนึ่ง ซ้อน้ำอ้อยด้วย ทรัพย์การณิกหนึ่งนั้น ถือนาหนูดายนี้ไป ได้ให้น้ำอ้อย และน้ำดื่มแก่พวกช่างจัดดอกไม้ซึ่งกำลังมาจากป่า. พวกช่างจัดดอกไม้เหล่านั้น ได้ให้ดอกไม้คนละกำแก่เขา. เขา ซ้อน้ำอ้อยด้วยมูลค่าคือดอกไม้ ถือนาหนูดายนี้ไป ยังสวนดอกไม้ในวันรุ่งขึ้น. วันนั้น พวกช่างจัดดอกไม้ ได้ให้พุ่มดอกไม้ซึ่งเก็บได้ครึ่งหนึ่งแก่เขา. เขาได้ทรัพย์ ๘ กหาปณะโดยอุบายนี้ ต่อกาลไม่นานเลย.

ในวันมีลมและฝนอีกวันหนึ่ง ไม้แห้ง กิ่งไม้ และใบแก่เป็นอันมากในราชอุทยาน ร่วงลงเพราะลม. คนเฝ้าอุทยานไม่อาจจะขนทิ้งได้. เขาไปในที่นั้น กล่าว (แก่คนเฝ้าอุทยาน) ว่า "ถ้าท่านจักให้พินและใบไม้เหล่านี้แก่ข้าพเจ้าๆ ก็จักนำออกไป." คนเฝ้าอุทยานได้ให้แก่เขาแล้ว. เขาไปยังสนามเล่นของพวกเด็ก ให้น้ำอ้อย (แก่พวกเด็ก) แล้วให้ช่วยขนพินออกไปโดยครู่เดียว แล้วให้ทำเป็นกองไว้ที่ประตูอุทยาน.

ครั้งนั้น ช่างหม้อหลวงให้ทรัพย์ ๑๖ กหาปณะและภาชนะมีตุ้มเป็นต้นแก่เขา ถือนาพินเหล่านั้น เพื่อประโยชน์แก่การเผาภาชนะดิน. ทรัพย์ ๒๔ กหาปณะ เกิดแก่เขาด้วยอาการอย่างนี้. เขาตั้งตุ้มน้ำดื่มไว้ใกล้ประตูพระนคร บำรุงพวกคนชนหน้า ๕๐๐ คนด้วยน้ำดื่ม.คนชนหน้าเหล่านั้น กล่าวว่า "สหาย ท่านมีอุปการะมากแก่เราๆ จะทำอะไรแก่ท่าน." เขากล่าวว่า "ท่านทั้ง

[๔๐๔] อดีเต พาราณสียํ โพธิสโตโต จุฬโก นาม เสฏฺฐิ หุตฺวา สพฺพนิมิตฺตมฺญู อโหสิ ๗ โส เอกทิวสํ ราชูปฏฺฐานํ คจฺฉนฺโต อนฺตรวีถียํ มตฺมุสิกํ ทิสฺวา ตํขณํ นกฺขตฺต สฺมาเนตฺวา สกฺกา จกฺขุมตฺา กุลปฺตเตน อิมํ มุสิกํ คเหตฺวา ทารภรณํ กาทํ กมฺมนฺตํ จ ปโยเชตฺตุนฺติ อาท ๗

ตํ สุตฺวา ตสฺสนฺตฺเววาลี อมฺยตโร ทุคฺคตฺปฺริโส ตํ คเหตฺวา อาปณฺเน วิพารสฺสตถาย ทตฺวา กากณิกํ ลภิตฺวา ตาย กากณิกาย ฬานิ ตํ กิณฺติวฺวา ปานียชฺฎํ คเหตฺวา อรณฺยโต อาคจฺฉนฺตานิ มาลาการานิ ฬานิ ตมฺยจ ปานียญจ อทาลิ ๗ เต ตสฺส เอกกํ ปุปฺผมุฏฺฐิ อทฺสุ ๗ โส ปุปฺผมุเลน ฬานิ ตํ กิณฺติวฺวา ปานียชฺฎํ คเหตฺวา ปุณฺทิวเส ปุปฺผารามเมว คโต ๗ ตํ ทิวสํ มาลาการา ตสฺส อทฺตมโอบิตฺเท ปุปฺผคจฺฉเน อทฺสุ ๗ โส นจิริสฺเสว อิมินา อุปาเยน อฏฺฐจ กหาปณฺเน ลภิ ๗

ปุเนกฺสฺมี วาตวฏฺฐิจิวิเวเส ราชูยฺยาเน พหุ สุกฺขทฺนชฺทกา จ สาขา จ ปลาสยจ วาเตน ปตฺติสุ ๗ อุยฺยานปาโล ฉตฺเตตฺตํ นาสกฺขิ ๗ โส ตตฺถ คนฺตฺวา สเจ อิมานิ ทารุปฺณณานิ มยฺหํ ทสฺสสิ นีหริสฺสามิติ อาท ๗ อุยฺยานปาโล ตสฺส อทาลิ ๗ โส ทารกานํ เกหิมณฺทลํ คนฺตฺวา ฬานิ ตํ ทตฺวา มุหุตฺเตน ตานิ นีหฺราเปตฺวา อุยฺยานทฺวาเร ราสิ กಾರೆสิ ๗

ตทา ราชกฺุมภกาโร กุลาภานานํ ปจฺนตถาย ตสฺส โสฬส กหาปณฺเน จาฐิอาทีนํ ภาชนานํ จ ทตฺวา ตานิ คนฺทิ ๗ เอวมสฺส จตฺตฺพิสฺติ กหาปณฺนิ ชาตานิ ๗ โส นครทฺวารสฺมีเป ปานียจาฐิ จเปตฺวา ปญฺจสตฺติณหารเก ปานีเยน อุฏฺฐจฺหิ ๗ ตวํ สมฺม อมฺหากํ พหุปกฺาโร กิณฺเต กโรมาติ ๗ โส มยฺหํ กิจฺเจ อุปฺปนฺเน กริสฺสธาติ วตฺวา อโธ

หลายจักช่วยทำ ในเมื่อกิจของข้าพเจ้าเกิดขึ้น” แล้วพิจารณาดูทางโน้นทางนี้ ได้ทำความสนิทสนมเป็นมิตรกับพ่อค้าผู้ประกอบการงานทั้งทางน้ำทั้งทางบก.

ครั้งนั้น พ่อค้าผู้ประกอบการงานทางบก บอกว่า “พຽ່ນนี้พ่อค้าม้าจักนำม้ามา ๕๐๐ ตัว.” เขาฟังคำนั้นแล้วกล่าวกะพวกคนชนหย้าว่า “วันนี้ ขอพวกท่านจงให้พอนหย้าแก่ข้าพเจ้าคนละพอนและเมื่อข้าพเจ้ายังไม่ได้ขายหย้า ขอพวกท่านจงอย่าขาย.” พวกคนชนหย้า กล่าวว่า “ดีละ” แล้วได้ให้พอนหย้า ๕๐๐ พอนกองไว้ในเรือนของบุรุษเข็ญใจนั้น. พ่อค้าม้าไม่ได้หย้าจากที่อื่น ก็ให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่เขา แล้วรับเอาหย้าไป.

แต่นั้นมา โดยล่วงไป ๒-๓ วัน พ่อค้าผู้ประกอบการงานทางน้ำ บอก (แก่เขา) ว่า “เรือมาจอดที่ท่าแล้ว.” เขาเช่ารถเช่าพร้อมทั้งมวลบริวาร ด้วยทรัพย์ ๘ กหาปณะ ไปยังท่าเรือด้วยศใหญ่ให้แหวนวงหนึ่งเป็นมัดจำแก่ (นาย) เรือแล้วนั่งอยู่ที่ภายในศาลา.

ในภิกขาเอกนิบาตอังคตตรนิกาย ท่านกล่าวไว้ว่า “บทว่า **สัจจการ** ได้แก่ การทำที่นำความเป็นสัตย์มาคือสินจ้างที่บุคคลกล่าวไว้ว่า “เมื่อตนถือเอาภักถะแล้ว ไม่พึงให้ (จำหน่ายสินค้า) แก่ชนเหล่าอื่น” พึงให้.”

ครั้งนั้น พ่อค้าประมาณ ๑๐๐ คน มาแล้ว ได้ให้ทรัพย์แสนหนึ่งแก่เขา คือ (ให้) คนละพัน เดินทางทางเรือร่วมกับเขา แล้วให้ทรัพย์อีกแสนหนึ่งแก่เขา ได้รับเอาสินค้าทั้งหมดในเรือ. เขาได้รับเอาทรัพย์สองแสนไป ให้ทรัพย์แสนหนึ่งแก่จุกเศรษฐี ด้วยคิดว่า เราควรเป็นคนกตัญญู แล้วบอกเรื่องที่เป็นมาทั้งหมด. ท่านเศรษฐี คิดว่า “บัดนี้ ไม่ควรที่เราจะให้เด็กเช่นนี้ทำการรับใช้เรา” ได้ยกธิดาของตนให้แก่เขา. บุรุษเข็ญใจนั้น ได้รับตำแหน่งเศรษฐี (แทน) โดยกาลล่วงไปแห่งท่านเศรษฐี. ผู้หมั้นทำสมควรยอมได้โลกิยทรัพย์ ด้วยประการฉะนี้.

เรื่องคนใช้ท่านจุกเศรษฐี มาในอรรถกถาจุกเศรษฐีชาตในปฐมวรรคเอกนิบาต ในอรรถกถาเอกนิบาตอังคตตรนิกาย และในอรรถกถาอัปมาทวรรค.

จิตโต จ วิจรนโต ชลลปถมมิกวาณิเชตี สทธิมิตตสนถว อกาลิ ฯ

อเถโก ถลปถมมิโก เสว อสสวาณิโขโก ปญจอสสสทานิ คเหตุวา อากมิสสตีติ อากิจิ ฯ ตังสุตวา โส ตินหารเก อาห อชช มยหิ เอเกกั ตินกลาปึ เทถ มยา จ ตินเ อวิกิณเเต มาวิกิณเถธาติ ฯ เต สาฐติ วตวา ปญจ ตินกลาปสทานิ ตสส มเร ปาตยีสุ ฯ อสสวาณิโซ อญมตถ ตินเ อลภิตวา ตสส สหสส์ ทตวา ตินเ คนทิ ฯ

ตโต กติปาหจเยนสส ชลปถมมิโก ปฏฐานุมติ นาวา อากตาติ อากิจิ ฯ โส อฏฐทิกหาปเณติ สพพปริวารสมปนฺนึ ตาวกาลิกั รถั คเหตุวามหนฺเตน ยเสน ปฏฐานึ คนฺตวา เอกั องคฺลิมุททิกั นาวาย สจจการั ทตวา อนฺโตสาลาญํ นิสีทิ ฯ

เอกนิปาตจตุตถตฺตริกฺขาญํ **สจจการนฺติ** สจจภาวาวหการั อตตนา คทิเต ภณฺเต อญเณสํ น ทาทพพนฺติ วตวา ทาทพพลญจนฺติ วุตตํ ฯ

ตทา สตมตฺตา วาณิชา อากนฺตวา ตสส อเอโก เอเกกั สหสสนฺติ สตสสสฺส ทตวา เตน สทธิ นาวาย ปตติกา หุตวา ปุณฺ ตสส สตสสสฺสเมว ทตวา สพพิ นาวาย ภณฺทํ อคฺคเหสุ ฯ โส เทว สตสสสฺसानิ คเหตุวา มยา กตถญฺนา ภวิตพพนฺติ เอกั สตสสสฺส จุกเสฏฺฐิสฺส ทตวา ตัง สพพิ ปวตฺตี กเถลิ ฯ เสฏฺฐิ นทานิ เอวรूपิ ทารกั มม เปสนกมมึ กาดุ วฏฐตีติ ตสส อตตโน อีตฺโร ทาลี ฯ โส เสฏฺฐิสฺส อจจเยน เสฏฺฐิจฺจฺจานํ ปฏฺฐิลิ ฯ เอว อฏฐาตา โลกิยธนํ วินฺทติ ฯ

เอกนิปาตสส ปจฺมวคฺเค จุกเสฏฺฐิชาตกาวณฺณายญจ เอกนิปาตจตุตถตฺตรวณฺณายญจ อปฺปมาทวคฺคาวณฺณายญจ จุกนฺเตวาลิกวตฺตุ ฯ

[เรื่องพระมหาดิสนเถระ]

[๔๐๕] ดั่งได้สดับมา พระมหาดิสนเถระผู้เฒ่า ทำข้อวัตร ว่า “เราจักอยู่ด้วยอิริยาบถ ๓ (เว้นการนอน)” ในเวลาถึงมิทระครอบงำ ทำเทริดฟางให้เปียกน้ำทำไว้บนศีรษะ แขน้ำประมาณเพียงคอ ห้ามถึงมิทระอยู่ ได้บรรลูประอรหัตโดย ๑๒ ปี.

เรื่องนี้นำในอรรถกถาอาฬวกสูตร.

[๔๐๖] อนึ่ง ผู้ใด หลับตลอดทั้งวัน ไม่ทำงาน แม้ในกลางคืน ก็ไม่ลุกขึ้นทำงานนั้น เป็นผู้เมาสุรา เป็นนิตยกาล เป็นนักเลงหญิงเป็นต้น ผู้นั้น ย่อมทำการงานให้อากุล เพราะความที่ตนเป็นคนเกียจคร้าน. จจริงอยู่ การไม่ทำงานนั่นเอง ชื่อว่า ความที่การงานเหล่านั้น อากุล. และผู้เช่นนั้น ย่อมไม่อาจจะดำรงการครองเรือนอยู่ได้. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสไว้ในลิลกาลสูตร ว่า

“ผู้หลับในกลางวันเป็นปกติ เกลียดการลุกขึ้นในกลางคืน เมาเป็นนิตย เป็นนักเลง ไม่อาจครองเรือนได้เลย.”

[แก้อรธ]

[๔๐๗] อรรถกถาลิลกาลสูตรนั้นว่า “บรรดาบทเหล่านั้น บทคาถาว่า **รตตี อุฏฺจานเทสสินา** ได้แก่ ผู้ไม่ลุกขึ้นในกลางคืนเป็นปกติ.”

ฎีกาลิลกาลสูตรนั้น ว่า “เมื่อพระอาทิตย์ยังไม่ขึ้น ก็ไม่เริ่มการงาน ในกลางคืน ก็ไม่ลุกขึ้นเป็นปกติ.”

สองบทว่า **นิจฺจํ มตฺเตน** ความว่า ผู้เมาได้ด้วยน้ำเมาคือสุราตลอดกาลเป็นนิตย. บทว่า **โสณฺเทน** ความว่า ผู้เป็นนักเลงหญิงเป็นต้น. จจริงอยู่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอธิการแห่งจณณียบทอย่างนี้ว่า “บทว่า **โสณฺทา** ได้แก่ นักเลงหญิง นักเลง (กิน) ภัต นักเลง (กิน) ขนมนักเลง (กิน) เง่า. บทว่า **ปีปาสา** ได้แก่ นักเลงดื่ม.” เพราะฉะนั้นในที่นี้จึงมิได้กล่าวคำอะไรไว้.

[๔๐๕] มหุลลคมมหาดิสนเถโร กิร ตีติ อิริยาปเถติ วิหริสุสามีติ วตฺตํ กตฺวา ถินมิทฺธาคนเวลาย ปลาลจุมพฺภุกํ เตเมตฺวา สีเส กตฺวา คลปฺปมาณํ อุกทํ ปวีลิตฺวา ถินมิทฺธํ ปฏฺิพาหนโต ทฺวาทลหิ วสเสหิ อรหตฺตํ ปาปฺณิ ฯ

อาฬวกสูตรตวณณายมิมิํ วตฺตุ ฯ

[๔๐๖] โย ปน สกทิวสภาคํ สุปีตฺวา กมฺมนเต น กโรติ รตฺติมฺหิ เต กาทํ น อุฏฺจหติ นิจฺจกาลํ สุรามตฺโต อิตฺถิอาทิสฺส จ โสณฺโท โหติ โส อตฺตโน อลสตาย กมฺมนเต อากุเล กโรติ ฯ กมฺมนตฺตานมกรณเมว หิ เตสํ อากุลตฺตํ นาม ฯ ตาทิสฺส จ ชฺรราวาสํ สณฺเปตฺตํ น สกโกติเยว ฯ เตนาท ภควา ลิลกาลสุตฺเต

น ทิวาสปฺปสีเลน รตฺติ อุฏฺจานเทสสินา นิจฺจํ มตฺเตน โสณฺเทน สกฺกา อาวลิตฺตํ ชฺรนฺติ ฯ

[๔๐๗] ตตฺถ **รตฺติ อุฏฺจานเทสสินา**ติ รตฺติ อณฺุจฺจานสีเลนาติ ตพฺพณฺณนา

สุริเย อณฺุคฺเต เอว กมฺมนเต อนารภฺนโต รตฺติ อณฺุจฺจานสีโลติ ตฺมฺฎีกา ฯ

นิจฺจํ มตฺเตนาติ นิจฺจกาลํ สุรามมตฺเตน ฯ **โสณฺเทน**าติ อิตฺถิอาทิสฺส โสณฺเทน ฯ อุฏฺจกถาจรฺเยน หิ โสณฺทาติ อิตฺถิโสณฺทา ภตฺตโสณฺทา ปฺวโสณฺทา มฺลโสณฺทา ฯ **ปีปาสา**ติ ปานโสณฺทาติ เอว จณฺณียปทาธิกาเร วตฺตํ ตสมฺมา น กิณฺณิ อธิวตฺตํ ฯ

ฎีกาจกณนิยบทนั้นว่า “บพว่า **อิตถิสณทา** ความว่า นักเลงหญิงทั้งหลาย คือผู้เดือดร้อนมีการสมโภคกับหญิงนิมิต. นักเลงกัตเป็นต้นก็พึงทราบอย่างนั้น. บพว่า **ปิปาสา** ได้แก่ผู้ระหหายในการดื่มสุรายังๆ ขึ้น, ด้วยเหตุ นั้น พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าววว่า “นักเลงดื่ม.”

[๔๐๘] เพราะฉะนั้น คฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือนไม่ควรเป็นผู้ชอบหลับ และเป็นนักเลง. เพราะผู้เป็นเช่นนั้น ย่อมได้รับทุกข์. ในข้อนั้น มีเรื่องเหล่านี้ (เป็นอุทาหรณ์):-

[เรื่องมาณพผู้เกียจคร้าน]

ในอดีตกาล อันเตวาลิกของอาจารย์ทศปาโมกข์ คนหนึ่ง ในกรุงตักกสิลา เป็นผู้เกียจคร้าน ชอบหลับ. วันหนึ่ง เขาไปป่าเพื่อต้องการพิน พร้อมกับมาณพเหล่าอื่น เห็นไม้กุ่มต้นใหญ่ล้ำค่าว่า “นั่น ต้นไม้แห่ง คิดว่า เรา หลับสักครู่ก่อน แล้วจึงจะถือเอาภายหลัง” นอนกรน หยั่งลงสู่ความหลับ. มาณพนอกนี้ ถือเอาพินไป ได้เอา ทำอาหาร (แต่ะ) เขาที่หลังแล้วไป. เขาลุกขึ้น ขยี้ นัยน์ตา ยังไม่หายง่วง ขึ้นต้นกุ่ม ดึงกิ่งที่อยู่ข้างหน้าของ ตนมาหัก ยังที่สุดแห่งกิ่งที่หักแล้วตั้ง (ลัด) ขึ้น ให้ดำ นัยน์ตาเข้าแล้ว เอามือข้างหนึ่งปิดนัยน์ตานั้น อีกข้าง หนึ่งหอบพินเปียก ลงจากต้นไม้ ไปยังบ้านโดยเร็ว.

เรื่องมาณพผู้เกียจคร้าน มาในอรรถกถาวรรณ ชาตกในอัฐมวรรค เอกนิบาต.

[เรื่องนักเลงสุรา]

[๔๐๙] ในอดีตกาล ในกรุงพาราณสี มาณพคน หนึ่ง เป็นบุตรแห่งสกุลพราหมณ์ผู้รักษาศีล ๕ ได้เที่ยวไป กับนักเลงหนุ่มรุ่นเดียวกันเป็นปกติ. เมื่อนักเลงเหล่านั้น ดื่มสุรา เขาเองไม่ดื่ม. นักเลงทั้งหลายคิดว่า “มาณพนี้ ไม่ดื่มสุรา จะไม่ให้ค่าสุราแก่พวกเรา” ต้องการจะออก อุบายให้เขาดื่มสุรา ในวัน (มี) มหรสพ ได้ห่อสุราอย่าง

อิตถิสณทาติ อิตถิสฺ สุณทา อิตถิสฺมโหค- นิมิตฺตํ อาตปฺปนกา ตถา ภตฺตโสณทาทยโ เวทิตพฺพา ฯ ปิปาสาติ อุปรุปริสฺสุราปิปาสา ฯ เตนาห ปานโสณทาติ ตฎฎีกา ฯ

[๔๐๘] ตสฺมา ชรเมสนฺเตน คิทินา นิทฺทาราเมน โสณฺเทน จ น ภวิตพฺพํ ฯ ตาทิสฺโส ทิ ทุกฺขํ ปปฺโปติ ฯ ตตฺริมานิ วตฺถุนิ

อดีตเต ตกฺกสิลา ยํ ทิสปาโมกฺขชาจฺริยสฺส เอโก อนเตวาลิโก กุสิโต โหติ นิทฺทาราโม ฯ โส เอกทิวสํ อยฺเยหิ มาณเวหิ สทฺธิ ทารุณมตฺถาย อรณฺณํ คนฺตวา มหนฺตํ วรฺณรูกฺขํ ทิสฺวา สุกฺขรูกฺโข เอโสติ สณฺญา ย มุหุตฺตํ ตาว นิทฺทายิตฺวา ปจฺฉา คหฺลสฺสามิติ สยิตฺวา กากจฺจมนานํ นิทฺทํ โอกฺกมิ ฯ อิตเร ทารุณิ คเหตุวา คจฺจนฺตา ตํ ปาเทน ปิฏฺจียํ ปทฺริตฺวา อคมฺสฺ ฯ โส อฏฺฐาย อกฺขิณิ ปุณฺณิตฺวา อวิกตนิทฺโธ วรฺณรูกฺขํ อารุหฺห อตฺตโน อภิมุขํ สาขํ อากทฺตมิตฺวา ภณฺชนโต ภิชฺชิตฺวา อฏฺฐิตโกฏฺฐิยา อกฺขิณิ ภินฺทาเปตฺวา เอเกน หตฺเถน ตํ ปิธาย เอเกน หตฺเถน อลฺลทารุณิ คเหตุวา รูกฺขโต โอรุหฺห เวเคน คามํ อคมาลิ ฯ

เอกนิปาตสฺส อฏฺฐมวคฺเค วรฺณชาตกวรรณนายํ กุสิตมาณวตฺถุ ฯ

[๔๐๙] อดีตเต พาราณสิยํ เอโก ปณฺจสิลฺลรูกฺขสฺส พฺราหฺมณฺกุลสฺส ปุตฺโต มาณโว สมวเยหิ ตฺรณฺรุตฺเตหิ สทฺธิ วิจฺรณฺสิโล อโหสิ ฯ โส เตสฺสุ สฺสุํ ปิวฺนเตสฺสุ สยํ น ปิวิ ฯ รุตฺตา อยํ สฺสุํ อปิวฺนโต อมหากํ สฺสุรามูลํ น เทตฺติติ อุปาเยน นํ สฺสุํ ปาเยตฺกามา ฉณทิวเส อญฺยานเณ ปทฺมินิปตฺเตสฺสุ ติชิณํ สฺสุํ

แรงไว้ในใบบัวในสวน เวลาตีม ให้เติมน้ำนมแก่มาณพ แล้วให้บุรุษทั้งหลายนำมาด้วยกล่าวว่า “จงนำน้ำหวานแห่งใบบัวมา” ทำห่อใบบัวให้เป็นช่องที่ภายใต้ วางไว้ที่ปาก. มาณพขอสุรานั้น ด้วยลำคัยว่า น้ำหวานแห่งใบบัวตีมและเคี้ยวกินเนื้อ ได้เป็นผู้เมาแล้ว. มาณพทั้งหลายบอกว่า “น้ำนั้นหาใช้น้ำหวานแห่งใบบัวไม่. นั่นคือสุรา.” เขากล่าวว่า “เราไม่รู้จักรส (สุรา) อันหวานถึงเพียงนี้ผู้เจริญ จงนำสุรามานา.” มาณพทั้งหลาย บอกว่า “สุราหมดแล้ว” เขาให้แหวนแก่นักเลงสุราเหล่านั้น ตีมสุราที่ชนพวกนั้นนำมาพร้อมกับเขา เมาไปยังเรือน นอนแล้ว.

บิดาแม้ห้ามเขาบ่อยๆ ก็ไม่อาจจะห้ามได้ นำเขาไปยังศาล (วินิจฉัย) ทำเขาไม่ให้เป็นผู้บุตร (ตามกฎหมาย) แล้วให้ไล่ออก (จากบ้าน). แม้เป็นเช่นนั้น เขาก็ทางดการตีมสุราไม่ ไม่ทำการงาน. ภายหลังมีมือถือภาชนะสำหรับขอทาน (กपालะ) เทียวภิกขาจารอาศัยฝาเรือนคนอื่นทำกาลกิริยา.

เรื่องนักเลงสุรา มาในอรรถกถา มหาสุตโสมชาดก.

[๔๑๐] อนึ่ง ผู้ใด อ้างว่าหนานักเป็นต้น แล้วไม่ทำการงาน. อ้างอย่างไร ? เมื่อมนุษย์ทั้งหลายลุกขึ้นแต่เข้าตู่ กล่าววว่า “ผู้เจริญ มาเถิด เราทั้งหลายจะไป (ทำ) งาน.” เขากล่าว (ตอบ) ว่า “หนานัก กระจุกจะแตก ท่านทั้งหลายไปเถิด เราจักรู้ภายหลัง” นั่งผิงไฟอยู่ ไม่ไปทำการงาน. นัยแม่ในข้ออ้างมีร้อนนักเป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน. ผู้นั้น ชื่อว่า ทำการงานให้อากุล เพราะความที่ตนเกียจคร้าน. จริงอยู่ ผู้เช่นนั้นย่อมเสื่อมจากโภคะด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “(ผู้ใด) ไม่ทำการงานด้วยอ้างว่า หนานัก ร้อนนัก เย็นนัก เซ้านัก ทิวนัก ไม่ทำการงานอ้างว่า ระหายนัก, เมื่อผู้เช่นนั้นมากไปด้วยการอ้างกิจอย่างนั้นอยู่ โภคะทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้น ย่อมไม่เกิดขึ้น และโภคะทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมถึงความสิ้นไป.” แท้จริง ทรัพย์ทั้งหลายย่อมล่วงเลยผู้เช่นนั้น. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า

[๔๑๑] “ประโยชน์ทั้งหลาย ย่อมล่วงเลยมาณพ ผู้สละการงาน ด้วยอ้างกิจอย่างนี้ว่า เวลานี้หนานัก เวลาร้อนนัก เวลาร้อนนัก.”

พนธิตวา ปานกาล มาณวสส ชีร์ ทาเปตวา โปกุขรมธุ อหรรธาติ ปรีเสหิ อหรรทาเปตวา ปทุมิณีปตตปฏฏี เทฐาฉิทธิ กตวา มุเช เปลฺ ๗ มาณโว ตํ โปกุขรมธุสญญาย ยาจิตวา ปิวิตวา มสญจ ขาติตวา มตโต อโหสิ ๗ เนตํ โปกุขรมธุ สุรา เอลาติ ๗ เอตตํ มธุรรสํ น ขานี อหรรโภ สุรนติ ๗ ชีณา สุราติ ๗ โส เตลฺ อองคฺลิมุทฺธิกํ ทตวา เตหิ อานิตํ สุรํ เตหิ สทุธิ ปิวิตวา มตโต เคหํ คนฺตวา นิปชฺชิต ๗

ปีตา นํ ปุนปฺปุนํ นิวาเรณฺโตปี นิวาเรตฺตํ อสกุโณโต วินิจฺฉยํ เนตวา อปฺตตํ กตวา นิหฺราเปสิ ๗ เอวํ สนฺเตปี โส สุราปานโต อวิรมิตวา ว กมฺมเนเต ออกตวา อปรภาเค กपालหฺตโถ ภิกขาย จรฺนโต ปฺรกุทฺทํ นิสฺสาย กาลมกาสิ ๗

มหาสุตโสมชาตกถกณณนายํ สุราโสณฺทวตฺถ ๗

[๔๑๐] โย ปน อติสฺตีตาทีนํ อปทิสฺตีตวา กมฺมเนเต น กโรติ ๗ กถํ ๗ มนุสฺเสหิ กาลสฺเสว วุฏฺฐาย เถถ โภ กมฺมเนตํ คจฺฉมาติ วุตเต อติสฺตีตฺตาว อฏฺฐิณี ภิชฺชนติ คจฺฉน ตมฺเห ปจฺฉา ขานิสฺสามิติ อคฺคิ ตเปนฺโต นิสฺสินฺโน กมฺมเนเต กาคฺตํ น คจฺฉติ ๗ อติอุณฺหาทีสุปี เอเสว นโย ๗ โส อตฺตโน อลสฺตาย กมฺมเนเต อากุเล กโรติ นาม ๗ ตาทิสฺหิ โภโคโต ปรีหายติ ๗ เตนาท ภควา อติสฺตีตฺตนิ กมฺมํ น กโรติ อติอุณฺหนติ อติสายนฺติ อติปาโตติ อติจฺฉาโตติ อติปิปาลีโตติ กมฺมํ น กโรติ ตสฺส เอวํ กิจจาปเทสพฺหุลสฺส วิหฺรโต อนุปฺปนฺนา เจว โภคา อนุปฺชฺชนติ อนุปฺปนฺนา จ โภคา ปรีกขยํ คจฺฉนฺติตติ ๗ ตาทิสฺหิ ธี ธฺนานิ อติกมฺมณฺติ ๗ เตนาท ภควา

[๔๑๑] อติสฺตีตํ อติอุณฺหํ อติสายมิตํ อหฺ อติ วิสฺสุฏฺฐกมฺมเนเต อตฺถา อจฺเจนฺติ มาณเวติ ๗

[แก้อรธ]

อรธกถาลีสสูตรนั้นว่า “บรรดาบทเหล่านั้น
บาทคาถาว่า **อติสายมัท อหุ** ความว่า ผู้ใด กล่าวอย่าง
นี้ว่า เวลานี้เป็นเวลาเย็นนักแล้ว เป็นต้น แล้วไม่ทำการ
งาน. บาทคาถาว่า **อติ วิสสุกขมมุนเต** ได้แก่ ผู้กล่าว
อย่างนั้นแล้วสละการงานเสีย. บาทคาถาว่า **อตถา
อจเจเนติ มาณเว** ความว่า ประโยชน์ทั้งหลาย ย่อมล่วง
เลยบุคคลเห็นปานนี้ คือ ไม่ตั้งอยู่ในบุคคลเหล่านั้น.”

ฐีกาลีสสูตรนั้นว่า “ทรัพย์ทั้งหลาย ชื่อว่า
ประโยชน์. บทว่า **อติกมุนติ** ได้แก่ ย่อมปราศจากไป.
อีกอย่างหนึ่ง กิจทั้งหลาย ชื่อว่า ประโยชน์. บทว่า
อติกมุนติ ได้แก่ ล่วงกาลเสียแล้ว. แม้การล่วงไปแห่ง
กิจเหล่านั้น โดยความก็คือการล่วงไปแห่งทรัพย์ทั้งหลาย
นั่นเอง.”

[๔๑๒] อนึ่ง ผู้ใด ไม่คำนึงถึงหนวเป็นต้น ย่อมไม่
ทำการงานให้อากุลเพราะความที่ตนไม่เกียจคร้าน, ผู้นั้น
ทำทรัพย์เป็นอันมากให้เกิดขึ้น ย่อมประสบสุข. ก็ในเรื่อง
นี้ มีพระเจ้าอัทธมาสกเป็นต้น เป็นอุทาหรณ์:-

[เรื่องพระเจ้าอัทธมาสก]

[๔๑๓] ในอดีตกาล มีคนรับจ้างคนหนึ่ง อยู่ใกล้
ประตูด้านทิศอุดรแห่งกรุงพาราณสี. เขาเก็บทรัพย์ครึ่ง
มาสกที่ทำการรับจ้างตักน้ำได้มาไว้ ในระหว่างแผ่นอิฐ
แห่งกำแพง ทำการรับจ้างอยู่ถึงประตูด้านทักษิณ สำเร็จ
การอยู่ร่วมกับสตรีกำพร้าผู้ทำการรับจ้างตักน้ำ(เช่น
เดียวกัน) เป็นอยู่ในที่นั้น. แม่นางก็ได้ทรัพย์ครึ่งมาสก
เหมือนกัน.

ครั้นถึงวันมีมหรสพวันหนึ่ง นางกล่าวกะสามีว่า
“นาย มหรสพเล่นอยู่ในพระนคร ถ้าทรัพย์อะไรๆ มีอยู่
แม้เราพึงเล่น (บ้าง).” สามี กล่าว (ตอบ) ว่า “ฉันมี
ทรัพย์อยู่ครึ่งมาสก ฉันเก็บมันไว้ในระหว่างแผ่นอิฐ ใกล้
ประตูด้านทิศอุดร ที่ฝังทรัพย์ของฉันอยู่ในที่สุด ๑๒
โยชน์จากที่นี่ ก็ทรัพย์อะไรๆ ในมือหล่อนมีอยู่หรือ ?”
นางกล่าวว่า “นาย ทรัพย์ครึ่งมาสกของดิฉันมีอยู่” ดังนี้

ตตถ **อติสายมัท อหุติ** อิทํ อติสายํ ชาตุนติ
เย เอวํ วตวา กम्मํ น กโรนติ ฯ **อติ วิสสุกข-**
กมมุนเตติ เอวํ วตวา ปริจจตตกมมุนเต ฯ **อตถา**
อจเจเนติ มาณเวติ เอวรูเป ปุคฺคเล อตถา
อติกมุนติ เตสุ น ติฏฺฐนฺตฺติ ตพฺพณฺณนา ฯ

อตถาติ ธนานิ ฯ **อติกมมุนตฺติ** อปคจฺจนฺติ ฯ
อถวา ฯ **อตถาติ** กิจจานิ ฯ **อติกมมุนตฺติ**
อติกมุนตกาณานิ โหนติ ฯ เตสํ อติกมมปิ อตถโต
ธนानํ เอว อติกมมิตฺติ ตฎฐิกฺกา ฯ

[๔๑๒] โย ปน สิตาทินิ อคเณตวา อตตโน
อนลสตาย กมมุนเต อากุเล น กโรติ โส มหนตํ
ธนํ อูปปาเตตวา สุขํ วินุทติ ฯ อพฺทมมาสกฺราชาทโย
เจตถ นิสสณํ ฯ

[๔๑๓] อติเต พาราณลียา อุตฺตรทวารวาลี
เอโก ภติโก อโหสิ ฯ โส อุกภตฺติ กตฺวา ลทฺธํ
อพฺทมมาสกํ ปากาโรจฺจกาย อนฺตเร จเปตฺวา ภตฺติ
กโรนฺโต ทกฺขิณทวารํ ปตฺวา ตตถ อุกภตฺติเมว
กตฺวา ชิวมานาย กปณฺตฺถิยา สทฺธิ สํวาสํ กปฺเปสิ ฯ
ตายปิ อพฺทมมาสกฺว ลทฺโธ ฯ

อถกสมฺมิ ฉณทิวเส สา ตํ อาห สามิ นคเร
ฉณฺว วตตติ สเจ กิณฺจิ อตฺถิ มยฺมปิ กิเพยฺยามาติ ฯ
โส อพฺทมมาสกํ เม อตฺถิ โส อุตฺตรทวารे
อิฏฺฐกนฺตเร จปีโต อีโต ทฺวาทสโยชนนฺเต เม
นิธานํ ตว ปน หตฺเถ กิณฺจิ อตฺถิตฺติ อาห ฯ สา
อตฺถิ สามิ อพฺทมมาสกํ กติ วตฺวา ตว อพฺทมมาสกํ
มม อพฺทมมาสกํ กติ มาสกํ โหติ ตโต เอเกน

แล้วกล่าวว่า “ทรัพย์ของท่านครึ่งมาสก ของดิฉันครึ่งมาสก รวมเป็นหนึ่งมาสก เราจักถือเอาดอกไม้ด้วยทรัพย์ส่วนหนึ่ง ของหอมด้วยทรัพย์ส่วนหนึ่ง สุราด้วยทรัพย์ส่วนหนึ่ง จากทรัพย์มาสกหนึ่งนั้นแล้วจึงเล่น, นายจงไปนำทรัพย์อันมีอยู่ของนายมา.” เขายินดีและรำเริง ร้องเพลงพลางหนีไป. ก็เขามีกำลังดั่งข้าง ล่วงหนทาง ๖ โยชน์ เหยียบทรายอันร้อนดุจลาดไว้ด้วยถ่านเพลิงที่ปราศจากเถ้า ในเวลาเที่ยง บรรลุถึงพระลานหลวง.

ครั้งนั้น พระเจ้ากรุงพาราณสีพระนามว่า อุทัยประทับยืนอยู่ที่พระบัญชร เห็นเขาเดินไปอย่างนั้น ทรงดำริว่า “ทำไมหนอเจ้าคนนั้น ไม่คำนึงถึงแดดเห็นปานนั้น ยินดีและรำเริงร้องเพลงพลางหนีไป, เราจักถามมันดู” แล้วรับสั่งให้เรียกบุรุษนั้นมาถาม. เขากราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมดแล้ว ทูลว่า “เทวะ ความเร่าร้อนอาศัยกาม ย่อมแผดเผาข้าพระพุทธเจ้าผู้ระลึกถึงถ้อยคำของภริยา, ความเร่าร้อนอาศัยพระอาทิตย์ หาแผดเผาข้าพระพุทธเจ้าได้ไม่.”

พระราชชาตรัสถามว่า “เพราะอะไร เจ้าจึงไม่คำนึงถึงแดด ยินดีแล้วร้องเพลงอยู่ ?” บุรุษกราบทูลว่า “เทวะ ข้าพระพุทธเจ้า คิดว่า “เราจักนำทรัพย์ที่เก็บไว้ นั้นมาแล้ว จักอภิรมกับภริยานั้น” ด้วยเหตุนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงรำเริง ร้องเพลงอยู่.” พระราชชาตรัสถามว่า “ทรัพย์ที่ฝังไว้ของเจ้า มีประมาณถึงแสนหรือ ?” เขากราบทูลว่า “หามีได้ พระเจ้าข้า.” พระราชา (ตรัสถาม) ลดลงโดยลำดับ ตรัสถามว่า “ทรัพย์ของเจ้ามีประมาณมาสกหนึ่งหรือ ?” เขากราบทูลว่า “หามีได้ พระเจ้าข้า.” พระราชชาตรัสถามว่า “มีครึ่งมาสกหรือ ?” บุรุษทูลตอบว่า “อย่างนั้น พระเจ้าข้า.”

พระราชชาตรัสว่า “บุรุษผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น เจ้าอย่าไปในที่นั้น ในแดดเห็นปานนี้ เราจะให้ทรัพย์ครึ่งมาสกแก่เจ้า.” เขากราบทูลอีกว่า “เทวะ ข้าพระพุทธเจ้า แม้รับเอาทรัพย์ที่พระองค์พระราชทานแล้ว ก็จักไม่ทำทรัพย์นอกนี้ให้ฉิบหาย, ข้าพระพุทธเจ้าจักไม่ลดละการไปของข้าพระพุทธเจ้า จักถือเอาทรัพย์นั้นให้ได้.” พระราชาทรงเพิ่ม (ทรัพย์) โดยลำดับ ตรัสว่า “บุรุษผู้เจริญเจ้าจงกลับ เราจักให้ทรัพย์ ๑ มาสก ๒ มาสก ฯลฯ ทรัพย์ ๑๐๐ โกฎิทรัพย์อันกำหนดไม่ได้” ดังนี้แล้ว, เมื่อบุรุษนั้น

โกฏุจาเสน มาลั เอเกน คนธั เอเกน สุรั คเหตวา กิพิลสาม คจฉ ตว สนตกั อหาราติ อาท ๗ โส หฎจตุฎโจ คายนโตว ปกุกามิ ๗ โส หินาคพโล ฉ โยชนานิ อติกุกมม มชฌนตติเก วิตจ- ฉิตตการสนนตตมิว อุณหวาลุกั มททนต์โต ราชจคนัน ปาปุณิ ๗

ตทา อุทโย นาม พาราณสีราชา วาตปานเอ จิตโต ตั ตถา คจฉนตติ ทิสวา กิณนุ โข เอส เอวรูปิ อาตปี อคเณตวา หฎจตุฎโจ คายนโต คจฉติ ปุจฉิสสามิ นนติ จินเตตวา ตั ปกุกุสาเปตวา ปุจฉิ ๗ โส สพพิ ปวตติ กเถตวา เทว ภริยาย กถั อนุสสรนตติ มั กามาตปี ตปติ น สุริยาตปีติ อาท ๗

เกน การเณน อาตปี อคเณตวา ตฎุโจ คายสีติ ๗ เทว ตั นิธานั อาเนตวา ตาย สทฐิ อภิรมิสสามิตติ อิมินา การเณน ตฎุโจ คายามีติ ๗ กิ ตว นิธานั สตสทสสมตติ อตถิตติ ๗ นตถิ เทวาติ ๗ ราชา ปฏิปาฏิยา หาเปตวา เอโก มาสโกติ ปุจฉิ ๗ นตถิ เทวาติ ๗ ราชา ปฏิปาฏิยา หาเปตวา เอโก มาสโกติ ปุจฉิ ๗ นตถิ เทวาติ ๗ อทตมมาสโกติ ๗ อาม เทวาติ ๗

เตนหิ โภ ปุริส เอวรูเป อาตเป ตตถ มาคมิ อหนเต อทตมมาสกั ทสสามิตติ ๗ เทว ตุมเทหิ ทินนั คนฺหนโตปี อิตริ น นาเสสสามิ มม คมนั อหาเปตวา ตั คนฺหิสสามิตติ ๗ ราชา ปฏิปาฏิยา วทตเตตวา โภ ปุริส นิวตต มาสกั เทว มาสเก ๗เปฯ โกฎิสตติ อปริมิตธนั ทสสามิตติ วตวา ตสฺมึ ตเถว วทนเต เสฎฐิจฺจุจฺจนาทิตฺติ จานนตเรหิ ปโลเกตวา ตสฺมึ ตเถว วทนเต อุปทตมรชฺชั เต ทสสามิตติ วตวา ตสฺมึ สมปฏิจฉนเต คจฉถ มม สหายกสส

กล่าว (ยืนย่น) อยู่อย่างนั้นนั่นแหละ จึงทรงประเล้า
 ประโลมด้วยฐานันดรศักดิ์มีตำแหน่งเศรษฐีเป็นต้น. เมื่อ
 เขายังกล่าว (ยืนย่น) อยู่อย่างนั้น ตรัสว่า “เราจักให้ราช
 สมบัติครึ่งหนึ่งแก่เจ้า” เมื่อเขารับรอง ทรงบัญชาสั่งว่า
 “ท่านทั้งหลายจงไปปลงผมและหนวดของสหายเรา ให้
 อาบน้ำแล้วประดับประดา นำมา.” อมาตย์ทั้งหลายทำ
 อย่างนั้นแล้วนำมา. พระราชาทรงแบ่งราชสมบัติเป็น ๒
 ส่วน ได้พระราชทานราชสมบัติครึ่งหนึ่งแก่เขา. เขาจึงได้
 นามว่า พระเจ้าอัทธมาสก.

เรื่องพระเจ้าอัทธมาสกมาในอรรถกถาภังคมาลาชาดก
 อัญญาภิชาด

[๔๑๔] เรื่องอื่น (นอก) จากนั้น จักมีแจ้งในบทว่า
 ขนฺติ. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า

“ก็ผู้ใด เมื่อทำกิจแห่งบุรุษ ไม่สำคัญหนาว
 และร้อนยิ่งไปกว่าหญ้า ผู้นั้น ย่อมไม่เสื่อมไปจาก
 สุข.”

อรรถกถาสีกาลสูตรว่า “บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า
 ตินา ภียโย ความว่า ให้ยิ่งแม้กว่าหญ้า.”

ฎีกาอาพวกสูตรว่า “บาทคาถาว่า ตินา ภียโย
 น มณฺเฑติ ความว่า ดูหมิ่นอยู่ดุจหญ้า ครอบงำเสีย เป็น
 ไปอยู่.”

อรรถกถาสีกาลสูตรว่า “บาทคาถาว่า โส สุขา
 น วิหายติ ความว่า บุรุษนั้น ย่อมไม่ละสุข คือพร้อม
 พร้อมด้วยสุขนั่นเอง.”

[๔๑๕] เพราะฉะนั้น ผู้อยู่ครองเรือน อย่าคำนึงถึง
 หนาวเป็นต้นแล้วพึงสั่งสมโภคทรัพย์ไว้โดยลำดับ. ด้วยว่า
 เมื่อบุคคลทำอย่างนั้นโภคะย่อมมีมาก ด้วยเหตุนี้ พระผู้
 มีพระภาค จึงตรัสว่า

“เมื่อบุคคลรวบรวมโภคทรัพย์ทั้งหลาย เพิ่ม
 ขึ้นอยู่ดุจแมลงผึ้ง โภคทรัพย์ทั้งหลายของเขาย่อม
 ถึงความพอกพูน ดุจจอมปลวก อันปลวกทั้งหลาย
 ก่อเพิ่มขึ้นอยู่.”

อรรถกถาสีกาลสูตรนั้นว่า “บรรดาบทเหล่านั้น
 บทว่า สหฺรมาณสฺส ความว่า ผู้ไม่เบียดเบียนทั้งตนเอง
 ทั้งผู้อื่น รวบรวมโภคทรัพย์ คือ ทำให้เป็นกองโดยธรรม.
 บาทคาถาว่า ภมรสุเสว อิริยโต ความว่า ทำกองโภคะ

เกสมสฺส หาเรตฺวา นหาเปตฺวา อลงฺกริตฺวา
 อาเนถาติ อาณาเปลิ ฯ อมจฺจา ตถา กตฺวา
 อาเนลฺลํ ฯ ราชา รชชํ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา ตสฺส
 อุพฺพตฺมรชชํ อทาลี ฯ โส อุตฺตมาสกราชา นาม
 อโหสิ ฯ

อัญญาภิชาเต คจฺจมาลาชาดกวรรณนายํ อุตฺตมาสก-
 ราชวตฺตํ ฯ

[๔๑๔] ตทญฺยวตฺตํ ขนฺติตฺติ ปเท อาวิภวิสฺสติ ฯ
 เตนาห

โย จ สิตฺตญฺจ อุณฺหนฺจ ตินา ภียโย น มณฺเฑติ
 กรํ ปุริสกิจฺจანი โส สุขา น วิหายติติ ฯ

ตตถ ตินา ภียโยติ ตินโตปิ อุตฺตรินฺติ
 สีกาลวรรณนา ฯ

ตินา ภียโย น มณฺเฑติติ ตินํ วิย
 ปริภวนโต อภิภุจฺย วัตตติติ อตโถติ อาพวกสฺตฺตฎฺฎีกา ฯ

โส สุขา น วิหายติติ โส ปุริโส สุขํ น
 ขหติ สุขสมฺภคฺเคว โหติติ สีกาลวรรณนา ฯ

[๔๑๕] ตสฺมา ภมรเมสนฺเตน สีตาทีนํ อคเณตฺวา
 อณฺุพฺพเพน โภโค อุปจินฺตพฺโพ ฯ เอวํ กรโต ทิ
 โภคา พหู โหนฺติ ฯ เตนาห

โภเค สหฺรมาณสฺส ภมรสุเสว อิริยโต
 โภคสฺส นิจยํ ยนฺติ วมฺมิโกวฺปจฺยติติ ฯ

ตตถ สหฺรมาณสฺสาติ อุตฺตานมฺปิ ปรมฺปิ
 อปีเพตฺวา ธมฺเมเน โภเค สมฺปิณฺเทนตสฺส ราสี
 กโรนฺตสฺส ฯ ภมรสุเสว อิริยโตติ ยถา ภมโร
 ปุปฺพานํ วณฺณคณฺธํ อหฺลยํ ตฺถนฺเทนปิ ปกฺเขหิปี

ใหญ่โดยลำดับ เหมือนแมลงผึ้งไม่เบียดเบียนสีและกลิ่น ดอกไม้ นำเกสรไปด้วยจะงอยปากบ้าง ด้วยปีกบ้าง ทำรวงผึ้งประมาณเท่าล้อโดยลำดับฉะนั้น.

บาทคาถาว่า โภคสส นิจย ынติ ความว่า โภคะ ของเขาย่อมถึงการพอกพูน ดุจจอมปลวกอันตัวปลวกทั้งหลายช่วยกันพอกพูนโดยลำดับ. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า **วมมิโกวุปจยติ**. อธิบายว่า ย่อมถึงการพอกพูน เหมือนจอมปลวกอันตัวปลวกช่วยกันก่อเพิ่มขึ้น ฉะนั้น."

ฎีกาศิลาลสูตรนั้นว่า "พระอรรถกถาจารย์ เมื่อจะแสดงว่า การสังสมโภคะของผู้นั้น ประกอบด้วยธรรมคือเข้าถึงญาณ ด้วยบาทคาถานี้ว่า **ภมรสเสว อิริยโต** จึงกล่าวคำว่า "ออดตานมุปี" เป็นต้น. สองบทว่า **ราสี** **กโรนตสส** ความว่า ผู้เพิ่มพูน คือรวบรวมโดยประการที่ โภคทรัพย์มีทรัพย์และข้าวเปลือกเป็นต้น ของเขาจะเป็นก่อน คือเป็นกองตั้งอยู่. บทว่า **จกขปฺปมาณํ** ได้แก่ประมาณเท่าล้อรถ. บทว่า **นิจย** ได้แก่ ความเจริญ คือความเพิ่มพูน. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "โภคา สนนิจย ынติ." ดังนี้."

[๔๑๖] บรรดาการงานเหล่านั้น กสิกรรมที่บุคคลประกอบชอบแล้ว ย่อมนำประโยชน์มาในโลกทั้ง ๒. ในข้อนั้น มีเรื่องนี้ (เป็นอุทาหรณ์):-

[เรื่องเมณฑกเศรษฐี]

ในอดีตกาล ในกรุงพาราณสี เศรษฐีคนหนึ่ง ไปสู่ราชูปถัมภ์พบปุโรหิต ถามถึงนักษัตรฤกษ์ ทราบว่า โดยล่วงไป ๓ ปี (นับ) จากปีนี้ ฉาดกภัย (อดอยาก) จะมีทั่วชมพูทวีป เกณฑ์ให้คนทำงานทำกสิกรรมเป็นอันมากแล้ว ให้ทำฉาง ๑๒๕๐ หลัง. ในอรรถกถาเสลสูตร ท่านกล่าวว่า ความว่า "สิบสามร้อยทั้งกิ่งชื่อ (ร้อย) สิบสามทั้งกิ่ง คือ ๑,๒๐๐ และ ๕๐ (= ๑๒๕๐)." ท่านเศรษฐีนั้น บรรจ ฉางเหล่านั้นและตุ่มเป็นต้น ด้วยข้าวเปลือก ฝักรวมที่เหลือเหล่านั้นไว้ในหลุม ขย่ำ (ผสม) ส่วนที่เหลือจากนั้นด้วยดินเหนียว ให้ทำฝาเรือน เมื่อเวลาภัยมาถึง เมื่อข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในฉางและตุ่มเป็นต้นหมดแล้ว กล่าวว่า

รช อหริตวา อนุพุพเพน จกขปฺปมาณํ มธฺปฏฺฐล กโรติ เอว อนุพุพเพน มหนตฺ โภคราสิ กโรนตสส ฯ

โภครสส นิจย ынติ ตสส โภคา นิจย คจฺจนฺติ อนุพุพเพน อุปจิกาทิ สวฺทตฺติมยาโน วมฺมิโก วีย ฯ เตนาห วมฺมิโกวุปจยติติ ฯ ยถา วมฺมิโก อุปจยติ เอว นิจย ынติติ อตฺถเกติ ตพฺพณฺณนา ฯ

ภมรสเสว อิริยโตติ เอเตเนวสส โภคสฺสทรณํ ธมฺมิกํ ญาณุเปตนฺติ ทสฺเสนโต ออดตานมุปีติอาทิมาห ฯ **ราสี** **กโรนตสส**ติ ยถาสส ธนธณฺญาทีโภคชาตํ สมฺปิณฺฑิตํ ราสีภูตํ ติฏฺฐติ เอว อิริยโต อายุหนตสส ฯ **จกขปฺปมาณนฺติ** รถจกขปฺปมาณํ ฯ **นิจย**นฺติ วุฑฺฒิํ ปริวุฑฺฒิํ ฯ **โภคา** **สนนิจย ынติ**ติ เกจฺจ ปจฺนตฺติ ตมฺมฎีกา ฯ

[๔๑๖] ตตถ กสิกมฺมํ สมฺมาปโยชิตํ อุภยโลก- หิตาวหํ โหติ ฯ ตตฺริทํ วตฺตุ

อดีตเต พาราณสียํ เอโก เสฏฺฐี ราชูปถฺมจฺานํ คจฺจนฺโต ปุโรหิตํ ทิสฺวา นกฺขตฺตํ ปุจฺฉิตฺวา อิตฺติณฺณํ วสฺसानมจฺเจเนน สกฺลชมฺพุทีเป ฉาดกภยํ ภวิสฺสตีติ สุตฺวา พหุํ กสิกมฺมํ กาทเรตฺวา อทฺม- เตพฺसानิ โภจฺจสฺตานิ กาทเรสิ ฯ เสลสฺตฺตวณฺณนายํ อทฺตมานิ เตพฺसानิ อทฺมเตพฺसानิ ทฺวาทสฺสตานิ ปาสณฺจจติ อตฺถเก วุตฺโต ฯ โส ตานิ เจว จาฐิ- อาทีนิ จ วิทินิ ปุเรตฺวา ตทวเสเส อาวาญฺสุ นิชนิตฺวา ตทวเสเส มตฺติกาย สทฺฐี มทฺทิตฺวา ภิตฺติโย ลิมฺปาเปตฺวา ภยกาเล สมฺปตฺเต โภจฺจจาฐิ- อาทีสุ นินฺทิตฺถณฺเณ ชีเณ คจฺจนฺ ตาตา ยถากามํ

“พ่อเอ๋ยพวกเจ้าจงไปเป็นอยู่ตามปรารภนาเถิด.” มนุษย์ทั้งหลาย หลีกไปตามปรารภนาแล้ว.

ก็ในเรือน (ของเศรษฐี) คน ๕ คนยังเหลืออยู่ คือ เศรษฐี, ภริยา, บุตร, สะใภ้, และทาสชื่อปณณะ. ชนเหล่านั้น เมื่อข่าวเปลือกในหลุมหมดไปแล้ว ทำดินเหนียวที่ฝาเรือนให้เปียกแล้ว ยังอัดภาพให้เป็นไป (เลี้ยงชีพ) ด้วยข่าวเปลือกที่ได้จากดินเหนียวนั้น. ส่วนภริยาของท่าน เศรษฐี ทำดินเหนียวที่เหลือในที่แห่งฝาให้เปียก ได้ข่าวเปลือกครึ่งอาพหกะแล้วทูป ได้ข่าวสารทะนานหนึ่ง ใส่ข่าวสารนั้นไว้ในหม้อ ผึ่งไว้ในแผ่นดินเพราะกลัวโจร วันหนึ่ง เมื่อเศรษฐีไปสุราชสำนักกลับมาแล้ว กล่าวว่า “นางผู้เจริญ ฉันทิวมีอะไรบ้าง?” จึงนำข่าวสารนั้นออกมาผูกมัด แบ่งเป็น ๕ ส่วนน้อมส่วนหนึ่งให้แก่เศรษฐี.

ขณะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่ง ออกจากนิโรธ ตรวจดูด้วยทิพยจักขูรู้ว่า “ฉาดกภัยเกิดขึ้นทั่วชมพูทวีป และข่าวลู่แห่งข่าวสารทะนานหนึ่ง เขาหุงแล้วเพื่อชน ๕ คนในเรือนของเศรษฐี เขาแม่ทั้ง ๕ คนมีศรัทธา จักทำการสงเคราะห์เรา” จึงมาจากเขาคันธมาถน์ แสดงตนแก่เขา. ชนทั้งหมดนั้น ถวายส่วนแห่งภัตของตนๆ กล่าวว่า “ท่านเจ้าข้า ตั้งแต่เข้าไป ข้าพเจ้าทั้งหลาย ไม่พียงเห็นฉาดกภัยเช่นนี้ (อีก)” แล้วได้ทำความปรารภตามสมควรแก่ความปรารภนา.

ก็บรรดาชนเหล่านั้น เศรษฐี ปรารภนาว่า “ตั้งแต่เข้าไป ข้าพเจ้าพียงสามารถจะให้พืชและข้าวเปลือกแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ไม่พียงทำงานด้วยมือของตนเป็นอยู่สาย (ต่อธาร) แห่งข่าวสาธิตแดงพังกลงเต็มฉางทั้งหมด ในขณะที่ข้าพเจ้าให้ชำระฉาง ๑๒๕๐ หลัง อาบศีรระนังที่ประตูฉางเหล่านั้น แล้วแหงนดู ณ เบื้องบน, ผู้นี้เท่านั้น จงเป็นภริยา ผู้นี้เท่านั้น จงเป็นบุตร ผู้นี้เท่านั้น จงเป็นสะใภ้ (และ) ผู้นี้เท่านั้นจงเป็นทาส ในที่ๆ ข้าพเจ้าเกิดแล้วๆ.”

ภรรยา ปรารภนาว่า “เมื่อข้าพเจ้าทำ (วาง) ข่าวสาธิตครึ่งอาพหกะไว้เบื้องหน้า ให้ภัตแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ข้าพเจ้ายังไม่ลุกขึ้นเพียงใด ที่ข้าพเจ้าถือเอาๆ (ข่าวสาธิตในครึ่งอาพหกะ) จงบริบูรณ์ (เต็มอยู่ อย่าพร่อง) อยู่เพียงนั้น ชนเหล่านี้เท่านั้นจงเป็นสามี บุตร สะใภ้ และทาสของข้าพเจ้า.”

ชีวิตตติ อาท ๗ มนุสสา ยถากามิ ปกุกมึสุ ๗

เคเห ปน เสฏฐี จ ภริยา จ ปุตโต จ สุนิสสา จ ปุณโณ นาม ทาโส จาติ ปญจ ชนา อวเสสา อหุลุ ๗ เต อวาเวญสุ ธนญเฆ ชิณมิตติมตติกั เตเมตวา ตโต ลทธรณญเณน ยาปยีสสุ ๗ เสฏฐิภริยา ปน ภิตติปปเทเสสุ อวลิกุมตติกั เตเมตวา อทตมาพทกั วิหิ ลภิตวา โกฎเวตวา เอกั ตณทุลนาหิ ลภิตวา โจรภเยน ตั มญเฏ ปกขิปิตวา ภูมิยั นิชนิตวา เอกทิวสั เสฏฐินา ราชูปฏจานั คนตวา ปจจาตเตน ฉาโตสมิ ภทเท อตถิ กิจจิตติ วุตเต ตั นิหริตวา ภตตั ปจิตวา ปญจ โกฎจาสเสกตวา เอกั โกฎจาสั เสฏฐิสสุ อุปนาเมสิ ๗

ตสมิ ชณ เอกโก ปจเจกพุทโธ นิโรธา วุฏจาย ทิพพจกขุณา โอลเณโต สกลชมพูทีเป ฉาดกภัย อุปปนั เสฏฐิเคเห จ ปญจนัน ชนานั นาฬิโกโทเน ปกโก เต ปญจปี สทธา มยทญจ สงคหั กริสสนตติ ฌตวา คนธมาทนโต อากนตวา เตสั อตตานัน ทสเสสิ ๗ เต สพเพ สกสกภตต- โกฎจาสั ทตวา ภนเต อิตโต ปฏจาย เอวรูปี ฉาดกภัย น ปสเสยยามาติ วตวา อิจฉิตานูรูปิ ปฏจัน อักสุ ๗

เตสุ ทิ เสฏฐี อิตโต ปฏจาย สกชมพูทีปวาสินั พิชชณณั ทาคู สมนโต โภ เวยยั สหตธา กम्म กตวา น ชิเวยยั อทตเตทสโกฎจลตานิ โสธาเปตวา สิสั นหาตวา เตสั ทวาเร นิสสิทิตวา อุทฐั โอลเณกิตกขณญเฆว รตตสาลีธารา ปติตวา สพพโกฎเจ ปุเรยยั นิพพตตนิพพตตฏจานเยว อยเมว ภริยา อยเมว ปุตโต อยเมว สุนิสสา อยเมว ทาโสติ ปฏเจสิ ๗

ภริยา อทตมาพทกาสาลี เม ปุโรโต กตวา สกชมพูทีปวาสินั ภตตั เทนติยาปี ยาวาหั น อุฏจหามิ ตาว คหิตคคหิตฏจานั ปูริตเมว โทตุ อิเมเยว เม สามิกปุตตสุนิสสาทาสาติ ปฏเจสิ ๗

บุตรปรารธนาว่า “เมื่อข้าพเจ้าถือเอาอุทฺถัพพัญญูหนึ่ง แม่ให้ทรัพย์แก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น อุทฺถัพพัญญูบริบูรณ์อยู่ คนเหล่านี้เท่านั้น จงเป็นมารดาบิดา ภริยา และทาสของข้าพเจ้า.”

บุตรสะใภ้ ปรารธนาว่า “เมื่อข้าพเจ้าทำ (วาง) กระบุงข้าวเปลือกไว้เบื้องหน้า ให้พี่และข้าวเปลือกแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้นความที่พี่และข้าวเปลือกสิ้นไปอย่าปรากฏเลย, คนเหล่านี้เท่านั้นจงเป็นมารดาบิดา สามี และทาสของข้าพเจ้า.”

ทาสปรารธนาว่า “เมื่อข้าพเจ้าเฝ้าอยู่ รอยไถ ๗ รอย ประมาณเท่ารางไม้ คือ ข้างนี้ ๓ รอย ข้างนี้ ๓ รอย ตรงกลาง ๑ รอยจงไป, คนเหล่านี้เท่านั้น จงเป็นนายของข้าพเจ้า.” วันนั้น ทาสนั้น อาจจะปรารธนาตำแหน่งเสนาบดีแล้วได้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น เขาปรารธนาอย่างนี้ เพราะยังรักในนายทั้งหลาย.

ในที่สุดแห่งคำของคนแม่ทั้งหมด พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า “จงเป็นอย่างนั้น” แล้วทำอนุโมทนาด้วยคาถาของพระปัจเจกพุทธเจ้าอธิษฐานว่า “คนเหล่านี้จงเห็นเรา” แล้วไปแบ่งกัถนั้นให้พ่อแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ รูป ด้วยอานูภาพของตน. แม่คนเหล่านั้นได้ยินดีดูท่านอยู่.

ครั้งนั้น ภริยาของท่านเศรษฐี คิดว่า “กัถหมดแล้ว” ล้างหม้อปิดเก็บไว้แล้ว. แม่เศรษฐี ถูกความหิวเบียดเบียนหลับแล้ว ตื่นขึ้น กล่าวว่า “นางผู้เจริญ ฉันหิวเหลือเกิน ข้าวตั้งในหม้อมีอยู่หรือ?” นางลุกขึ้นไปเปิดหม้อข้าว.

ในทันใดนั่นเอง หม้อข้าวก็เต็มด้วยข้าวมีสีเช่นดอกมะลิตุ้ม. นางเห็นข้าวนั้นแล้ว กล่าวว่า “นายจงลุกขึ้นบริโภคน้ำ” แล้วให้กัถแก่บิดาและบุตรทั้ง ๒ เมื่อชนเหล่านั้นบริโภคน้ำเสร็จแล้วลุกขึ้น (ตน) บริโภคน้ำพร้อมกับสะใภ้ ได้ให้กัถแก่นายปุณณะ. ที่ซึ่งเขาคดเอาแล้วๆ ไม่หมดไปเลย, ที่ซึ่งเขาคดเอาด้วยทัพพีคราวเดียวเท่านั้นปรากฏอยู่.

วันนั้นนั่นเอง ฉางเป็นต้น เต็มโดยท่านองที่เคยกเต็มมาแล้ว. ครั้งนั้น เศรษฐี ได้ให้พี่และข้าวเปลือกแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น. เขาจุติจากมนุษย์โลกนั้น ไปบังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไปในสุคติ บัดนี้ เกิดเป็นเมณฑก

ปุตโต เอก์ เม สหสฺสสตถวิกิ คเหตุวา สกลชมพูทีปวาสินี ธนั เทนตสสาปิ ถวิกา ปริบุญณาวโหตุ อิมะเยว เม มาตาปิตุภริยาทาสาติ ปฏฺเจสิ ฯ

สุณิสสา เอก์ เม ธณฺณปิฏกั ปุโรโต กตฺวา สกลชมพูทีปวาสินี ปุตโต เอก์ เม สหสฺสสตถวิกิ คเหตุวา สกลชมพูทีปวาสินี ธนั ชีณภาโว มาปญฺญาโย อิมะเยว เม มาตาปิตุสสามีกทาสาติ ปฏฺเจสิ ฯ

ทาโส กสนตสส เม อิตโต ติสโส อิตโต ติสโส มชฺเชเม เอกาติ ทารุอมพณมตฺตา สตตลิตาโย คจฺจนตุ อิมะเยว เม สามีกา โหนตุติ ปฏฺเจสิ ฯ กามญฺเจส ตั ทิวสั เสนาปติฏฺฐานั ปฏฺเจตฺวา ลทฺธุ สกโกติ สามีเกสุ ปน ลินฺเนน เอวเมส ปฏฺเจสิ ฯ

ปัจเจกพุทธโร สพฺเพสปี วจนาวสาเน เอวัโหตุติ วตฺวา ปจฺเจกพุทธคาถาหิ อนุโมทนั กตฺวา อิมะ มั ปสฺสนตุติ อธิฏฺฐาย คนฺตฺวา ตั กตฺตํ อตตโน อานุภาเวเน ปญฺจนัน ปจฺเจกพุทธสตาเน ปโหนกั กตฺวา สวิภชิ ฯ เตปิ นั โอลเณนตา อฏฺฐัจฺสุ ฯ

อถ เสฏฺฐิจิภริยา กตฺตํ ชีณนฺติ อุกฺขลึ โรวิตฺวา ปิพทิตฺวา จเปลิ ฯ เสฏฺฐิจิปี ชีฆจฺฉาย ปิพโต นิทฺทายิตฺวา ปพฺพชฺฉิตฺวา อหัง ภทฺเท อติวิย ฉาโตมฺหิ อตถิ นุ โข อุกฺขลียา ฌามกสิตถานนฺติ อาห ฯ สวา อฏฺฐาย คนฺตฺวา อุกฺขลึ วิวริ ฯ

ตาวเทว อุกฺขลึ สุมนฺมกฺลสฺสทิสวณฺณสฺส กตตสฺส ปริปุริ ฯ สวา ตั ทิสฺวา อฏฺฐเจติ สามี ภุณฺชสฺสตุติ วตฺวา ทวินัน ปิตาปุตฺตานัน กตตํ ทตฺวา เตสุ กตฺวา อฏฺฐิเตสุ สุณิสาย สทฺธิ ภุณฺชิตฺวา ปุณฺณสฺส กตตํ อทาสี ฯ คหิตคคหิตฏฺฐานัน น ชียติ กฏฺจจฺจนา สกึ คหิตฏฺฐานเมว ปญฺญาโยติ ฯ

ตํทิวสเมว โภฏฺฐาทโย ปุพฺเพ ปุริตนิยาเมเนว ปุริสุ ฯ ตโต เสฏฺฐิ สกลชมพูทีปวาสินี พิชฺชณฺณํ อทาสี ฯ โส ตโต จูโต เทวโลเก นิพพตฺติตฺวา สุกฺคตฺยิ สัสนฺโต อิทานิ ภทฺทียนคเร เมณฑกเสฏฺฐิ

เศรษฐี ในภักทียนคร. แม้ภริยาของเขา ก็บังเกิดในสกุลที่มีโภคะมาก, ลายดอกปทุมเกิดที่ฝ่ามือฝ่าเท้าเบื้องซ้ายของนาง ลายจันทร์เกิดที่ฝ่ามือฝ่าเท้าอีกข้างหนึ่ง ด้วยเหตุนี้นางจึงได้ชื่อว่า จันทปทุมมา. นางเจริญวัยแล้ว ก็ไปสู่เรือนของท่านเมณฑกเศรษฐี. แม่บุตร สะเภา และทาส ก็ได้เป็นบุตร สะเภาและทาสของเขา (ทั้ง ๒).

บรรดาชนเหล่านั้น บุตรชื่ออนัญชัย เป็นบิดานางวิสาखा สะเภาชื่อสุนนเทวี เป็นมารดานางวิสาखा. ชนเหล่านั้นทั้งหมด พิจารณาบุญของตนอยู่. บุญทั้งปวงนั้น สำเร็จตามที่ได้ปรารถนาไว้แล้ว.

เรื่องเมณฑกเศรษฐี มาในอรรถกถาแห่งคาถาว่า **สุทสส์ วชชมณเณส** เป็นต้น ในมลวรรคธรรมบท.

[๔๑๗] กสิกรรมที่บุคคลประกอบแล้วโดยชอบ เป็นเหตุนำประโยชน์มาให้ในโลกทั้ง ๒ แก่ชนเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้. ในกรรมนอกจากกสิกรรมนั้น ก็ยังมี. ก็การทำงานเหล่านั้น ชื่อว่า เป็นมงคล เพราะนำประโยชน์มาให้ในโลกทั้ง ๒.

ส่วนในอรรถกถา ท่านกล่าวคำเพียงนี้เท่านั้นว่า “การทำงานเหล่านั้น ซึ่งบุคคลประกอบได้อย่างนี้ ก็เพราะตน บุตรและภรรยาหรือกรรมกรเป็นผู้ฉลาด พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งการได้รับความเจริญแห่งทรัพย์ และข้าวเปลือก ในทิวฐธรรมเทียว.” ก็ความที่การทำงานเหล่านั้นเป็นเหตุแห่งการได้ประโยชน์ในโลก มีอยู่แท้.

กถาว่าด้วยการงานไม่อากุล จบ.

มงคล ๔ ประการ คือ การบำรุงมารดาบิดา การสงเคราะห์บุตรและภริยา การงานไม่อากุล พระผู้มีพระภาคตรัสด้วยคาถาแม่นี้ ด้วยประการฉะนี้. แม้คำเป็นคาถานี้ ก็ชื่อว่า ปัจจยาวัตรแล.

พรรณนาความแห่งคาถาที่ ๔ จบ.

ชาโต ฯ ภริยาปัสส มหาโภคกุล นิพพตติ ฯ ตสสา วามหตถปาตเลส ปทุมลกขณิ อิตเรสุ จนทลกขณิ ชาตึ เตนสสา จนทปทุมมาติ นามิ ชาตึ ฯ สาวยปรตตา เมณฑกสส เคหิ คตา ฯ ปุตตสฺสนิสาทาสาปิ เตส ปุตตสฺสนิสาทาสาเยว อहेสิ ฯ

จตุตถ ปุตโต ธนญชโย นาม วิสาขาย ปิตาสฺสนิสา สุนนเทวี นาม วิสาขาย มาตา ฯ เตสพเพปิ อตตโน ปญญิ วิมีสนนติ ฯ ตํ สพพยธยาปญฺจิตเมว สมิชฺชติ ฯ

ธมมปทสส มลวคฺเค **สุทสส์ วชชมณเณสนติ** คาถาวณฺณนาย เมณฑกเสฏฺฐจิตฺตุ ฯ

[๔๑๗] เอวมิเมส สมนมาปโยชิตํ กสิกรรมํ อุภยโลกहितาวทํ โหติ ฯ เอส นโย ตทิตฺตกรมเมสุ ฯ อุภยโลกहितาวหนโต เจเต กมมนฺดา มงคฺลํ นาม ฯ

อฏฺฐกถายนฺตุ เอเต อตตโน วา ปุตตทวารสฺส วา กมมการานํ วา พยตตาย เอวํ ปโยชิตา ทิฏฺฐเจว ธมฺเม ธนธณฺญวชฺชตฺตปฏฺฐิลาภเหตุโต มงคฺลนฺติ วุตตาทิ เอตตคเมว วุตตํ ฯ ปฺรโลกहितปฏฺฐิลาภเหตุตา ปน เตส อตเถว ฯ

อนากุลกมมนตกถา.

เอวมิมายปิ คากาย มาตาปิตุฏฺฐาณํ ปุตตทวารสงคฺโห อนากุลกมมนตาทิ มงคฺลจตุกํ วุตตํ ฯ อิทมปิ ปชฺยาวตฺตนฺติ ฯ

จตุตถคาถายตถวรรณนา ฯ